YAVUZ BAHADIROĞLU

MUHTEŞEM KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN VE HÜRREM SULTAN

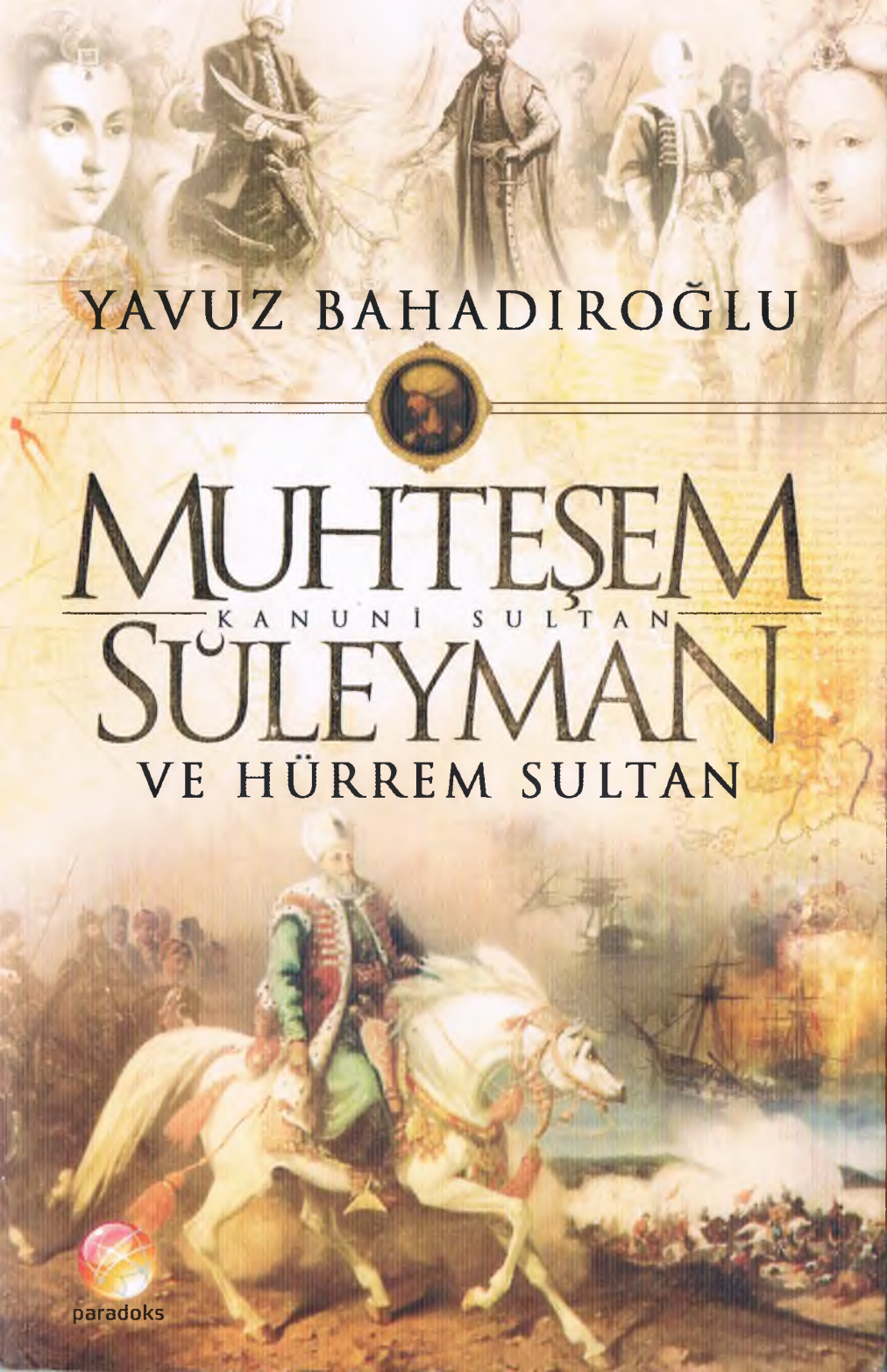

paradoks

paradoks

Muhteşem Kanuni Sultan Süleyman
Altın Çağ ve Hürrem Sultan

© Yavuz Bahadıroğlu, 2011
© Paradoks Kitap, 2011

© Bütün yayın hakları Nûn Yayıncılık'a aittir.İzinsiz basılamaz, kopyalanamaz, çoğaltılamaz, kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz.

Yayın No: 6
ISBN: 978-9944-491-83-9
Sertifika No: 16092

Genel Yayın Yönetmeni: Mustafa Sabri Beşer
Genel Koordinatör: Hasbi Demir
Editör: Ali Haydar Beşer
Sayfa Düzeni: Adem Şenel
Kapak Tasarım: Ferhat Çınar
Baskı-Cilt: Kilim Matbaası
Orta Mah.Fatin Rüştü Sok.
No:1-3A Bayrampaşa-İstanbul

1. Baskı: Ocak 2011

(Paradoks Kitap bir Nûn Yayıncılık Kuruluşudur)

PARADOKS KİTAP
Alemdar Mah. Çatalçeşme Sok. Gendaş Han No: 19/2
Cağaloğlu–Fatih / İstanbul
Tel: 0 212 528 22 06 – 0 212 528 02 72
Fax: 0 212 528 02 73
bilgi@paradokskitap.com / www.paradokskitap.com

MUHTEŞEM
KANUNİ SULTAN
SÜLEYMAN
ALTIN ÇAĞ VE HÜRREM SULTAN

YAVUZ BAHADIROĞLU

paradoks

Kanunî Sutan Süleyman

Babası:	Yavuz Sultan Selim
Annesi:	Hafsa Hatun
Doğumu:	27 Nisan 1495
Tahta Çıkışı:	30 Eylül 1520
Ölümü:	6/7 Eylül 1566

ÖNSÖZ NİYETİNE

Şu bizim Osmanlı Devleti

Son bulgulara göre, bu muazzam oluşumun çekirdeği, Merv ve Mahan bölgelerinden Anadolu'ya gelen Oğuzların Bozok kolunun Kayı Boyu'nun Karakeçili Aşireti tarafından atıldı...

Büyük göç Ahlat civarında sekiz sene kadar soluklanıp hazırlandıktan sonra, Batı'ya yöneldi. Ankara yakınlarında Aşiretin Beyi Gündüz Alp öldü. Dul eşi Hayme Ana, eski Türk geleneklerinden gelen bir töreye uygun olarak, bir süreliğine yönetimi ele aldı.

Sungur Tekin, Gündoğdu, Ertuğrul ve Dündar isimli dört oğlu vardı. Dündar henüz çocuk yaştaydı. Hayme Ana yetişkin oğullarını tek tek çağırıp sordu:

"Seni aşirete bey yaparsam, aşireti nereye götüreceksin?"

Sungur Tekin ile Gündoğru yaklaşık olarak aynı cevabı verdiler:

"Geri dönelim. Moğol istilâsı sebebiyle terk etmek zorunda kaldığımız topraklarımıza kavuşalım. Eski topraklarımızda çiftçilik ve hayvancılık yapar, geçinir gideriz."

Ufukları çiftçilik ve hayvancılıkla sınırlıydı. Hayme Ana, son bir umutla Ertuğrul'u çağırdı ve aynı soruyu sordu...

Ertuğrul'un verdiği cevap, Hayme Ana'nın özlediği cevaptı. Şöyle diyordu: "Anacığım, deryayı (denizi) geçeceğiz ve devlet olacağız!"

Ertuğrul ne deniz görmüştü, ne de devlet bilirdi. Muhtemelen bunları Ahi Evran'ın ve Ahmed Yesevi'nin göçebe dervişlerinden öğrenmişti.

Ağabeyleri buna şiddetle itiraz ettiler. Ufukları sınırlıydı. Herkes ancak ufku kadar vardır.

Ağabeyleri itiraz edince konuyu görüşmek üzere "Aksaçlılar Kurulu" toplandı. Maalesef onlar da ikiye bölünmüştü. (Bu olay, Osmanlıların Anadolu'ya gelişini hikâye eden "Merhaba Söğüt" isimli kitabımda detaylarıyla anlatılır) Uzlaşma sağlanamadı.

Sonuçta Ertuğrul'un ağabeyleri, aşiretin yarısından fazlasını yanlarına alarak geri döndüler (Akıbetleri bilinmiyor). Ertuğrul ise peygamber müjdesi (İstanbul) istikametine yöneldi ve yüreğinin götürdüğü yere yürüdü. Yolda karşılaştığı kolaylaştırıcı hadiselerin de yardımıyla Söğüt ve Domaniç'i yurt tuttu. Zamanla Selçukluların "Ucbeyi" oldu...

Süreç işlemeye başlamıştı.

Ertuğrul Gazi ölünce yerine oğlu Osman geçti. Devletler ve milletler hayatı açısından çok kısa sayılabilecek bir zaman zarfında çevredeki Bizans kalelerini alıp kök saldı. Sıra Orhan Gazi'ye geldiğinde Osmanoğlu devletleşme sürecindeydi. Orhan Bey hem Hıristiyanlar için kutsal sayılan İznik'i aldı, hem de Bursa'yı fethederek Bizans'ı yüreğinden vurdu... Ardından Rumeli'ye ordu geçirerek Peygamber müjdesini (Bizans'ın fethi) gerçekleştirme yolunda büyük bir adım attı. Artık Bizans kuşatması fiilen başlamıştı.

Bu bir "Yürek Seferi"ydi ve özünde Peygamber-i Alişan Efendimiz'in "fetih" müjdesi vardı. Maksat mal- mülk biriktirmek, şan-şöhret kazanmak değil, Allah adını ilâ etmek, yaymak ve yüceltmekti. Bunu bilen gazi dervişler, abdallar, Alperenler, kısacası yürek adamlar kitleler halinde Osmanlılara katılıyor, Osmanlı ordusu git gide evliyalar ordusuna dönüşüyordu.

Cihan hakimiyeti mefkûresi önce yüreklerde tutuşmuş, ardından dünyayı tutmuştu.

Peki Osmanlı Devleti'nin kuruluş aşamasında Avrupa ne durumdaydı?

Avrupa'da bölük-pörçük devletcikler vardı. Dönemin en büyük Avrupa Devleti, Altınordu Türk Hakanlığı idi... Moskova Büyük Prensliği ve Novgorod Cumhuriyeti gibi Rus ve Norman devletçikleri, Altınordu'ya bağlıydı.

Finlandiya'ya İsveç Krallığı hâkimdi... Kuzeyde Norveç ve Danimarka Krallıkları bulunuyordu.

Lehistan Krallığı ile Litvanya Büyük Dükalığı önemsiz devletçiklerdir.

Macaristan Avrupa'nın en güçlü devletlerinden biriydi. Sınırları Adriyatik'ten Karadeniz'e kadar uzanıyordu.

Bulgaristan Krallığı ile Eflak ve Boğdan Prenslikleri, (şimdiki Romanya) Altınordu'nun nüfuzu altındaydı. Sırbistan Krallığı ise henüz gelişme halinde küçük bir devletti...

Venedik Cumhuriyeti Avrupa'nın en büyük deniz gücüydü. Bu yüzden Avrupa'da geniş bir etkiye sahipti. Girit ve Ağrıboz gibi bazı önemli adalar da ona aitti. En büyük rakibi Ceneviz Cumhuriyeti idi. Zira Ceneviz'in de denizlerde hakimiyeti tartışılmazdı.

Orta İtalya, Papalık Devleti'nin (Başkent yine Roma) elindeydi.

İspanya da Avrupa'da ciddi sayılabilecek bir güçtü, ama Güneyi Endülüs Devleti ile sınırlanmıştı...

Endülüs Emevi Devleti Avrupa'nın hâlâ büyük güçleri arasındaydı. Başkent Gırnata Avrupa'nın en büyük ve en mamur şehriydi.

İngiltere Krallığı hemen hemen tüm İrlanda'ya hâkimdi... İskoçya ise bağımsız bir krallıktı... Fransa Krallığı nüfus bakımından Avrupa'nın en büyüğüydü.

Almanya dönemin en geniş topraklarına sahip bir Avrupa devletiydi. Aynı zamanda Katolik dünyanın tek imparatorlu-

ğuydu. Bugünkü Hollanda, Belçika, Lüksemburg, İsviçre, Doğu Fransa, ve Kuzeybatı İtalya Almanya'nın topraklarının içindeydi.

Napoli-Sicilya Krallığı da dönemin önemli devletleri arasında sayılabilir. En yoğun nüfuslu şehirleri sırasıyla Gırnata (Endülüs Emevi Devleti'nin Başkenti), İstanbul (Bizans'ın Başkenti) ve Fransa'nın Başkenti Paris'ti...

Diğer şehirlerde nüfus yoğunluğu yoktu. Avrupalı insanlar genel olarak fakir, bilgisiz, görgüsüz insanlardı.

Âşık Paşazade'nin tespitleri:

Müverrih Âşık Paşazade'ye göre, Kayı Boyu'nun Anadolu'ya gelişinde dört temel unsur var...

1. Gaziyan-ı Rum (Gaziler yani askerler, silahlı kuvvet);
2. Ahiyan-ı Rum (Âhilik Teşkilâtı mensupları ve hukukçular);
3. Abdalan-ı Rum (dervişler, Horasan Erenleri)...
4. Bacıyan-ı Rum (kadın önderler=Bu teşkilatın, meşhur yürek adamlardan Ahi Evran'ın eşi tarafından kurulduğu yolunda rivayetler var). [Bak: Âşıkpaşazâde Tarihi, neşr. Ali Beğ, İstanbul 1332, s. 222].

Askerlerin görevi malum: Savaşmak, aşireti korumak, gerektiğinde de fetihler yapmak...

"Âhiyan"ın görevi hem adaleti (Müslüman, Hıristiyan, Musevi ayırımı yapmadan) tüm hayata hâkim kılmak, hem de ticareti kontrol etmek...

"Abdalan"ın işlevi dini anlatmak, toplumu dini açıdan eğitmek, bu çerçevede yürekleri diri tutmak...

Burada bence en dikkate değer ve hatta şaşırtıcı olan, "Bacıyan" sınıfıdır...

Eski Anadolu kadınının, bugünkü ortamla karşılaştırıldığında, sosyal hayatın içinde çok daha aktif roller üstlendikleri rahatlıkla görülebilir...

Ama bu, Avrupa kadınının tüm insanî ve vicdanî haklardan mahrum bulunduğu, âdeta "eşya" muamelesi gördüğü bir tarihte nasıl olabilirdi?

Yabancı tarihçiler (oryantalistler), Âşıkpaşazâde'nin "Bacıyan-ı Rum" olarak kaydettiği "kadın örgütü"nün olamayacağını düşünüp, yıllar yılı bunu bir "istinsah hatası" saydılar...

"Bacıyan-ı Rum" olarak yazılan kelimenin aslında "Bahşiyan-ı Rum" ((Anadolu sihirbazları veya ruhbanları), ya da belki "Hacıyan-ı Rum" (Anadolu Hacıları) olabileceğini zannettiler (meşhur Alman müsteşrik Fr. Taeschner böyle kaydediyor). [Bak: Fr. Taechner, "Futuvva", Studien İslamica, V. 294-291].

Halbuki o tarihte Anadolu'da ne büyücü teşkilâtı, ne de örgütlenecek kadar kalabalık "hacı" vardır...

Zaman içinde yapılan çalışmalar Âşık Paşazade'yi haklı çıkardı: "Bacıyan-ı Rum", yani "Anadolu Bacıları" isimli bir teşkilatın varlığı kesinlik kazandı.

Tarihçi Fuat Köprülü, Osmanlı Devleti'nin kuruluş aşamasında oluşturulan sosyal kurumları incelerken, Âşıkpaşazâde'nin "Bacıyan-ı Rum" diye adlandırdığı zümre üzerinde durdu. Başka kaynaklara yöneldi. Sözün tam manasıyla iz sürdü. (Bak: Fuad Köprülü, Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu, Başnur matbaası Ank. 1972, s. 160).

Teşkilâtın varlığı böylece doğrulandı, ancak Köprülü mahiyeti hakkındaki bilgilere ulaşamadı.

Köprülü'den 60 sene sonra Mikail Bayram, aynı konuya eğildi. Kuruluşun oluşumu, mahiyeti, çalışmaları ve sosyal fonksiyonları hakkında çeşitli bilgiler verdi. (Bak: Fatma Bacı ve Bâcıyân-ı Rûm (Anadolu Bacıları Teşkilatı), Konya 1994).

Ortaya çıktı ki, "Bacıyan-ı Rum" oluşumu içinde yer alan kadın önderler, "Bey Ana", "Gazi Ana", "Bacı Bey" gibi rütbelerle toplumda aktif görev yapmakta, zaman zaman erkeklere dahi kumanda etmektedirler...

Kabul edelim ki, bu kadarını bugünkü Müslüman toplumların çoğunun tasavvur etmesi bile güçtür!

Çünkü Müslüman toplumların çoğunda kadın hâlâ "ikinci sınıf" bir varlıktır!

Bazılarında ise "varlık"tan bile sayılmamaktadır!

Acaba, kadını ikinci sınıf sayan Bizans'ı çok kısa süre içinde yerle bir edecek güce ulaşan Osmanlı'nın hızlı yükselişinde, kadını "birinci sınıf" sayan Peygamberî anlayışının payı ne kadardır? (Alın size tarihimize ilişkin bir sosyolojik araştırma konusu daha)...

Ahiler söylemleriyle, yüreklerdeki İslâm kültürünü ve gaza mefkûresini kuvvetlendiriyor, gerektiğinde kendileri bizzat savaşıyor, ama en önemlisi, kurdukları zaviyeler vasıtasıyla Kayı Boyu'na imanlı, ahlaklı, şuurlu "insan-asker" yetiştiriyorlardı.

Hiçbir makama, şana, şöhrete, servete göz dikmedikleri için de müthiş bir itibar sahibiydiler. O kadar ki, Osman Gazi kendisine hem "mürşit", hem de kayınpeder olarak Şeyh Edebali'yi seçti.

Edebali İtburnu mevkiine "İnsan Fabrikası" (zaviye) kurmuş bir Alperen'di...

Osman Bey, bu cevher insanın kızı Malhun Hatun'la evlendi. Böylece Osmanlı'yı yücelten derin "yansıma" da başlamış oldu (Kifayetli hocalara kıran girdiğinde ise yetenekli padişahlar dönemi de kapanacak, ardından devlet çözülüp çökme sürecine girecektir).

Yansıma insanın doğrudan söz konusu olduğu alanlarda o kadar güçlüdür ki, peşin hükümlerden arınmış bir kafa ile tarihimize bakanlar, insanı kutsayan bir anlayışın hakim olduğunu rahatlıkla görebilirler.

Şeyh Edebali'nin Kur'ani bir referansla geliştirdiği "önce insan" (Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Gazi'ye öğütlerinin bir cümlesi, "İnsanı yaşat ki, devlet yaşasın" biçiminde bir terkiptir) anlayışı, Osman Gazi'nin beyliğini kısa süre içinde dev-

lete, devletini ise baş döndürücü bir hızla imparatorluğa dönüştürmüştür. Bu idrak sarsıldığında ise devlet de sarsılmış ve yıkılmıştır.

Osmanlı'da, kim olursa olsun, neye inanırsa inansın, nasıl giyinirse giyinsin insanlar hürdür... (İnsan hürdür, ama Abdullahtır).

Osmanlı'da "hak kuvvette" (günümüzün kuvvetliysen haklısın anlayışı) değil, "kuvvet hakta"dır (haklıysan kuvvetlisin anlayışı)...

Osmanlı'da padişahlar bile adliyeye karışamaz, gerektiğinde padişahlar yargılanır ve mahküm olur. (Fatih Sultan Mehmed'le Mimar İpsilantı Efendi Davası örneği) [Hukukun üstünlüğü ilkesi]...

Hocalar Osmanlı terkibi içinde öylesine büyük bir güçtür ki, Bursa Kadısı Molla Fenari, Yıldırım Bayezid'i "Namazlarını cemaatle kılmadığı" ("Tark-i cemaat idüğün şuû bulmağılen, şehadetun caiz değildür") gerekçesiyle mahkemeden kovabilmekte ((Osmanzade Taib, Hadikatüsselâtin isimli eserinde bu konuyu uzun uzadıya anlatıyor), Şeyhülislâm Zembilli Ali Cemali Efendi, Yavuz Sultan Selim gibi öfkesi burnunda bir Padişah'ı "Halline fetva" vermekle tehdit edebilmekte, Sultan IV. Mehmed, Davutpaşa Camii Kürsü Vaizi Himmetzâde Abdullah Efendi tarafından, bir Cuma hutbesi esnasında azarlanabilmektedir.

Osmanlı'da Devlet Başkanları (Padişahlar) hükümete sadece tavsiyede bulunabilir, talimat veremezler... [Koçi Bey şöyle der: "Vezir-i âzam (yürütmenin başı=Başbakan) müstakil olup umûr-u saltanata (devleti yönetme biçimine) kimse müdahale etmezdi."]

Buna da bugünkü adıyla "Kuvvetler ayrılığı prensibi" diyorlar... Bu prensip demokrasinin özü ve özetidir...

Yani Batı demokrasisi, Selçuklu'dan (Çünkü Selçukluların da demokratik uygulamaları bir haylidir) ve Osmanlı'dan çok şey öğrenmiştir... Öğrene öğrene bugünkü şeklini almıştır...

Anlayacağınız demokrasinin şekillenmesine katkılarımız var...

Günümüzde de insana değer veren devletlerin gelişip büyüdüğünü, insanı hiçe sayan devletlerin ise çözülüp yıkıldığını görmüyor muyuz? Ceddimiz bundan 711 yıl önce bunu fark etmiş, fark ettiği için de devletini insana hizmet ekseninde yapılandırmış (bugünler Osmanlı Devleti'nin 711. kuruluş yıldönümüdür), tabir yerinde ise devletini büyük ve mükemmel bir hayır kurumuna dönüştürmüştü.

Hangi dinden, dilden, milletten, devletten olursa olsun muhtaç her insan Osmanlı Devleti'nin müşfik sinesinde ihtiyacını giderebilir, hatta bu şefkatten hayvanlar ve bitkiler bile nasiplerini alabilirlerdi.

Osmanlı'nın yokluğu, sadece beş yüz yıl müddetle hüküm sürdüğü topraklarda yaşayan insanların değil, aynı coğrafyada yeşeren bitki ve hayvanların da talihsizliğidir...

Zira çağımız dahil, hiç bir devirde çevre, Osmanlı asırlarında gördüğü ilgi ve sevgiyi görmemiş, hiçbir dönemde hayvanlar Osmanlı insanının kendilerine gösterdiği saygıyı yaşamamıştır.

MUKADDİME

Osmanlılar nasıl insanlardı?

Öncelikle faziletli, adâletli, iffetli, izzetli, cesur, vakur, hoşgörü sahibi, dost, mütevazi (alçak gönüllü) ve mütebessim (gülümseyen), gösteri ve gösterişten kaçman kıble yürekli insanlardı...

Osmanlı atalarımız, tanısınlar tanımasınlar, "Gülümseyiniz, müminin mümine gülümsemesi sadakadır" hadisi ve "Selamı yayınız" tavsiyesi çerçevesinde, karşılaştıkları herkese gülümseyerek selam verirler, tanıdıklarına ayrıca hal-hatır sorarlar, aile efradına (ailenin diğer bireylerine) selam yollarlardı.

Böylece gönüller bir birine ısınır, geniş anlamlı toplumsal bir mutabakat oluşurdu.

Osmanlı gerçek anlamda bir "Barış ve kardeşlik toplumu"ydu.

Hasbelkader nefsine yenilip biriyle kavga edeni, mahallenin önde gelenleri birkaç gün içinde barıştırırdı. Olmaz da küslük uzarsa, dört gözle bayram beklenir, bayramlar barışın ve kardeşliğin vesilesi yapılırdı.

Bu durumu Avrupalı gezginlerden Villamont, takdir hisleriyle kaydeder:

"Her kimin bir düşmanı varsa, bayramlarda ona gidip af dilemek zorundadır. Öteki de el öpmeden ve tokalaşmadan önce affettiğini söylemek mecburiyetindedir. Aksi takdirde bayramlarının mübârek olması mümkün değildir.

"Bu esaslara riâyet etmeyen kimseler ise, neredeyse fâsık (tabii ki abartıyor) telâkkî edilip dışlanırlar."

Du Loir görüp incelediği toplumsal yapıdan o kadar etkilenmiştir ki, Osmanlı Türk toplumunun bazı kötülüklerden haberdar olmadığını düşünmekten kendini alamamıştır:

"Türkler herhangi bir intikam hissi beslemekten son derece çekinirler: Dinlerinin bu husûsa âit bir hükmü gereğince cuma namazına başlamadan önce düşmanlarını affettiklerini âdetâ îlân etmek durumundadırlar. Aksi halde namazlarının kabul edilmeyeceğine inanırlar. Ayrıca her bayramın birinci günü onlar için umumi bir barış günüdür. Birbirlerine rastladıklarında el sıkışırlar. Küçükler büyüklerin elini öptükten sonra başına koyup, 'Bayramın mübârek olsun!' der."

Böyleydi, çünkü kişisel ve toplumsal ilişkilere henüz "menfaat" hükmetmiyordu. "Kardeşlik" en belirleyici öğe idi. Bu yüzden insanlar arasında kıyasıya bir rekabet oluşmaz, en azından rekabet, kırıcı ve incitici boyutlara ulaşmazdı.

Osmanlı edebi ve nezaketi dünyaca meşhurdur. İslâm'la yoğrulan yürekler bugünkü halimizle mukayese edilemeyecek kadar duyarlıydı.

"Tevazu" ve "doğallık" sıradan meziyetler sayılırdı. Hayata "Alçakgönüllülük" ve "yardımseverlik" hâkimdi.

"Küstahlık" nedir bilinmez, büyüklerin sözü kesilmez, bilgiçlik taslanmaz, ar, namus ve hayâ gibi kutsallar es geçilmezdi.

Kadınlara karşı dinamiklerini imandan alan derin bir hürmet beslenirdi. Erkek ve kadın arasında mutlak surette bir mesafe vardı.

Bunun belirleyicisi "Zinaya yaklaşmayın" mealindeki âyetti.

Sokakta karşılaşılan kadına asla dik dik bakılmaz, derhal başlar öne inerdi. Kadının sokakta rahatça yürümesi için, erkekler kendilerini hafif alargaya çekerler, kadına yol verirlerdi. (Sonra nasıl olduysa bu durum tersine döndü: Köylerde kadınlar erkeklere yol vermek için kenara çekilip çömelmeye başladılar).

Her kadın toplumsal edebin bir gereği olarak anne, teyze, hala ve bacı olarak görülürdü. Onları rahatsız edecek en küçük

davranışta bile bulunulmaz, bulunanı toplum müthiş yadırgar, büyükler derhal müdahale ederlerdi.

Lady Craven erkeklerin kadınlara karşı saygısını "aşırı" bile bulduğunu itiraf ettikten sonra, Osmanlı Devleti'inin kadınlara karşı tavrını hayretler içinde şöyle dile getiriyor:

"Türklerin kadınlara karşı olan muameleleri bütün milletlere örnek olmalıdır. Meselâ bir erkek ağır bir suçtan dolayı idam edilip bütün mal varlığına el konsa bile karısına ve çocuklarına gayet iyi muamele edilir. Kadınların mücevherlerine dokunulmaz. Çocuklar devlet himayesine alınıp bırakılır." (Zamanın Avrupa'sında idam edilen erkeğin tüm mal varlığı ile birlikte yakınlarının takılarına da el konulurdu).

Osmanlı toplumunda "Nemelazımcılık" yoktu. En azından bu kadar yaygın bir hastalık değildi. Tüm toplum, kaynağı din olan geleneklerin bekçisiydi...

Bunların bozulmaması için herkes üzerine düşeni yapar, bir bakıma her vatandaş "gönüllü polis" gibi çalışır, herkes "vatandaşlık" sorumluluğunu yerine getirirdi.

O kadar ki, mahalle kabadayıları bile, toplumsal düzene bekçilik ederlerdi.

Osmanlı toplum hayatı konusunda Avrupalı gezginlerin sayısız tespitleri olmuştur. Bunlardan Guer şöyle diyor:

"Türklerin pek mükemmel görgü kuralları vardır. Hepsine can-ı gönülden riâyet ederler. Birbirleriyle karşılaştıklarında sağ ellerini göğüslerine götürmek suretiyle selâmlaşırlar. Muhataplarına, müjdeleyici bir surette, yani rütbe ve mevkilerine göre paşa, ağabey ve sultan gibi vasıflarıyla hitap ederler."

Yabancı gezgin ve gözlemcilerin, Osmanlı insanının nezaket, nezafet, temizlik, görgü, incelik ve insan ilişkilerine dair tespitlerini aktarmaya bugün de devam ediyoruz...

Meşhur Fransız gezgin Brayer şunları söylüyor:

"Türk halkının üstü-başı çok temizdir. Hâl ve tavırlarında büyük bir asalet, yüzlerinde tatlı bir sükûnet ve nezaket vardır!

Konuştukları dil hoş ve ahenklidir... Sohbet edenlerin ifadeleri veciz, telaffuzları ter temizdir! Tebessümlerine incelik, el hareketlerine zarafet ve sadelik hâkimdir...

Brayer, hayranlıkla devam ediyor:

"Yabancıları en çok hayrette bırakan şey, bir kaçının birden konuşmayıp, yalnız birinin söz söylemesidir. Konuşan, umumiyetle sözünü kısa tutar. Dinleyen de, söz bitene kadar sabreder. Birbirlerine karşı fikirlerini hürmetle savunurlar. Söylenen sözlerde herhangi bir fenalık, koğuculuk, iftirâ gibi kötülükler ve edebe aykırı lâubâlilikler yoktur.

Sözü Avrupa'da eşine rastlanmayan bir konuya getiriyor:

"Yaşlı ve büyüklere karşı hürmetle onların hakkına riayet, hayal edilemeyecek bir nezâket içindedir. Diyebilirim ki Osmanlıların ahlâkî hususiyetleri, insanı âdeta teshîr eder, büyüler. Yürüyüşlerinin serbestlik ve ihtişamı, misafir kabullerindeki güler yüzlülükleri ve nihayet selâmlığa girip çıkarken riayet ettikleri teşrîfat kurallarının zarâfeti karşısında hayran olmamak elde değildir."

Tanınmış yazar Edmondo de Amicis ise Osmanlı halkını şöyle anlatıyor:

"Tetkik ve tespitlerime göre, İstanbul'un Türk halkı, Avrupa'nın en nâzik ve en kibar topluluğudur. Koca şehrin en ıssız sokaklarında dahi bir yabancı için hiçbir hakâret ve zarâra uğrama tehlikesi yoktur. Hatta namaz vakitlerinde bile camileri gezmek kabildir! Bu ziyaretlerde bir yabancı, kiliselerimizi dolaşan bir Türk'ten daha çok hürmet ve riayet görebileceğinden emîn olabilir.

"Halk arasında küstahça bir bakış şöyle dursun, fazla meraklı bir bakışa bile hiçbir zaman tesadüf edilmez. Kahkaha sesleri gayet nadirdir. Sokakta kavga eden ayak takımı da enderdir. Kapı, pencere ve dükkânlardan hiçbir kadın sesi aksetmez."

Şimdi sıra Du Loir'da... Yıllarca incelediği toplumsal yapımızı bize şöyle anlatıyor:

"Hıristiyan memleketlerinde pek yaygın olan küfürbazlık, öfke ve intikam hissi Türklerde yoktur. Çünkü bunlar içki ve kumarın kışkırttığı alışkanlıklardır. Osmanlılar için içki ve kumar da meçhuldür. Sokaklarında da evlerinde de hiçbir küfür sözü işitilmez. Bunun yüzümüzü kızartacak ve bizi hayrete düşürecek tarafı ise, Osmanlıların yalnız ağızlarında değil, lisanlarında da küfür kelimelerinin bulunmayışıdır. Onlar yalnız 'Vallâhi' şeklinde Allâh'a yemin ederler."

Du Loir haklı: Osmanlıların hayreti bile zikirdi. Şimdi olduğu gibi "Vaaaav yaaaa" diye Amerikan kırması çığlıklar atılmazdı. Hayretlerini "Allah Allah", Fesübhanallah", "Lailahe İllallah", "Tövbe estağfurullah" gibi kelimelerle ifade ederlerdi.

Sakınmak istediklerinde "Neuzubillah" çeker, her işe "Bismillah" ile başlarlardı. Öfkelenmeleri halinde "Ya sabır" der, haksızlığa uğramaları karşısında "Hasbünallâhü ve ni'melvekîl!" diyerek Allah'ı kendilerine "vekil" ederlerdi.

Tekke ve zâviyelerin duvarlarında teselli edici levhalar asılıydı:

"Bu da geçer ya hû!", "Vazgeç ya hû!", "Hoş gör ya hû!"

Toplum "yaşamak" ve "yaşatmak" temelinde yücelmişti. Bu yüzden cinayete pek rastlanmazdı. Oysa aynı dönemde düello, (iki kişinin bir birlerini öldürmeleri) Avrupa hükümetleri tarafından "yasal" sayılırdı. Paris sokaklarında ve meydanlarında düello edenlere çok sık rastlanırdı.

Hırsızlık, soygun, kapkaç gibi suçlar da meçhul sayılırdı. Bu tür vakalara senede sadece birkaç kez rastlanırdı.

1700'lerde İstanbul'a gelen Fransız müellif Motray, anılarında şunları yazıyor:

"Türk dükkânlarında hiçbir zaman tek meteliğim kaybolmamıştır. Ne zaman bir şey unutsam, hiç tanımadığım dükkâncılar arkamdan adam koşturmuşlar, hatta birkaç kere Beyoğlu´ndaki ikametgâhıma kadar gelmişlerdir."

Fransız müellif Dr. Brayer de 1830'ların İstanbul'unu şöyle anlatıyor:

"Evlerin kapısının şöyle böyle kapatıldığı ve dükkânların çoğunlukla umumî ahlâka itimaden açık bırakıldığı İstanbul'da her sene azami beş-altı hırsızlık vak'ası görülür."

Fransız generallerden Comte de Bonneval ise, şu hükmü veriyor: "Haksızlık, mürabahacılık, inhisarcılık ve hırsızlık gibi suçlar, Türkler arasında meçhuldür... Öyle bir dürüstlük gösterirler ki, insan çok defa Türklerin doğruluklarına hayran kalır."

Şimdikinin aksine, eski İstanbul sokakları genel olarak sakindi. Heryer güven içindeydi. Herkes günün her saatinde istediği yere hiçbir endişe duymadan gidebilirdi.

İngiliz sefiri Sir James Porter 1740'ların İstanbul'unu şöyle tasvir ediyor:

"Gerek İstanbul'da, gerekse İmparatorluğun diğer şehirlerinde hüküm süren emniyet ve asayiş, hiçbir tereddüde imkân bırakmayacak şekilde isbat etmektedir ki, Türkler çok medeni insanlardır."

Osmanlı insanı hırsızlık, gasp, kapkaç nedir bilmezdi. İstanbul'daki gasp, kapkaç, hırsızlık, soygun olaylarını gazetelerde okudukça eski halimizi nasıl da özlüyorum bilemezsiniz.

"Bu muazzam payitahtta" diyor Fransız tarihçi M. A. Ubicini, "dükkâncılar, namaz saatlerinde dükkânlarını açık bırakıp camiye gittikleri ve geceleri evlerin kapısı basit bir mandalla kapatıldığı halde, senede dört hırsızlık vakası bile olmaz. Ahalisi sırf Hıristiyan olan Galata ile Beyoğlu'nda ise hırsızlık ve cinayet vak'aları olmadan gün geçmez."

Çevreyi kirletmek ise bir Avrupalı alışkanlığıydı. Osmanlı insanı, "kul hakkı" sayıldığı için yerlere çöp atmaz, ortamı kirletmezdi... Hatta, "Ağaçlar zikreder" düşüncesiyle, ağaçları yeşertmeye çalışırlardı. Mesela kurak günlerde ücretle adam tutup sokaktaki ulu çınarları sulatır, göçmen kuşların yorgunluk atması için saçak altlarına kuş sarayları yaparlardı.

Osmanlı insanı asla yere tükürmezdi. Bazı Batılı gözlemciler, sırf yere tükürmedikleri için atalarımızı eleştirmişti:

"Türkler hiçbir zaman yere tükürmezler. Daima yutkunurlar. Bunun için de saçlarında sakallarında bir hararet olur ve zamanla saçları, kaşları, sakalları dökülür." (Comte de Marsigil).

Osmanlı insanının üstün bir ahlâk anlayışı vardı. "Türkiye Seyahatnâmesi"yle meşhur Du Loir 1650'lerde şunları yazıyor: "Hiç şüphesiz ki, ahlâk bakımından Türk siyasetiyle medeni hayatı bütün cihana örnek olabilecek vaziyettedir." Bugünümüz için de bunları söylemek mümkün mü?

Sadece insanlara değil, hayvanlara bile saygılı bir toplumsal yapıdan geliyoruz. Bunun da şahidi Elisee Recus'tur. 1880'lerdeki durumumuzu anlatıyor: "Türklerdeki iyilik duygusu hayvanları dahi kucaklamıştır. Birçok köyde eşekler haftada iki gün izinli sayılır... Türklerle Rumların karışık olarak yaşadığı köylerde ise bir evin hangi tarafa ait olduğunu kolaylıkla anlayabilirsiniz. Eğer evin bacasında leylekler yuva yapmışsa, bilin ki o ev bir Türk evidir."

Galiba atadan "mürteci"yiz! Comte de Marsigli, atalarımıza günümüzün bazı "laikçiler"i gibi yaklaşıyor ve dindarlığı abarttıklarını söylüyor: "Fakat şunu da itiraf etmeliyim ki, (eski Türkler) bu dindarâne hareketlerinde biraz fazla ileri gitmektedirler. İyiliklerini yalnız insan cinsine hasretmekle kalmayıp, hayvanlara ve hatta bitkilere bile teşmil ederler."

Osmanlı insanı güzel konuşur, derdini kestirmeden anlatırdı. Sözü gereksiz yere uzatmaz, o zamanın deyişiyle "israf-ı kelam" (kelime israfı) etmezdi. Ayrıca konuşanın sözü asla kesilmezdi. İfadeleri gâyet zarîf ve düzgündü.

Sohbet edenlerin aralarındaki uyumu ve sevgiyi gören Charles MacFarlane, şöyle yazmaktan kendini alamamıştı: "Bu milletin konuşması, bütün diğer milletlere örnek olabilecek kadar güzel ve mükemmel!"

Osmanlı'da aile kavramı temel kavramdır. Her zaman baş tacı edilmiştir. Daha geniş bir anlamda aile Türk toplumunun daima temeli olmuştur. Osmanlı oluşumunda da aile terbiyesinin özel bir yeri vardı. Anne babadan evlada şefkat ve muhabbet, evlattan ana-babaya sevgi, saygı ve itaat Osmanlı dinamiğinin özü idi.

Dilerseniz Ondokuzuncu Yüzyılda İstanbul'da yaşamış Fransız gezgin A. Brayer'in bu konudaki tespitlerine kısaca bir göz atalım:

"Erkeklerde ve kadınlarda evlat sevgisi çok derindir. Türkler'in hafta tatiline tesadüf eden Cuma günü ve bilhassa Ramazan ve Bayram günleri sokaklarda Müslüman Türk'ün göğsünü kabartan oğlunun elinden tutup ağır ağır gezdirdiği, çocuk yorulunca kucağına aldığı, daima devam ettiği kahvede yanma oturtup şefkatle hitap ettiği, evladına tam bir ana özeniyle baktığı, ihtiyarlarından gençlerine kadar bütün diğer Müslüman Türkler'in de çubuklarını bırakıp çocuğa alakayla baktıkları ve ilerde (İnşallah) ihtiyarlık desteği olacak bir oğul sahibi olduğu için babayı tebrik ettikleri görülür...

"Bu şefkat tezahürlerine başka memleketlerde de tesadüf edilir; fakat arada dağlar kadar fark vardır! Birtakım boş menfaat kaygıları, eğlence düşkünlükleri, çok defa kadınların da iştirak ettikleri ticari muamele gaileleri, kısacası başka memleketlerin her şeyleri çocuklara karşı şefkatlerini azalttığı halde, harem hayatı bilakis bütün bu hislerin bir merkezde toplanıp artmasını temin etmektedir.

"İşte bundan dolayı Türkiye'de çocuklar yetişip adam oldukları zaman analarıyla babalarını yanlarında bulundurmakla iftihar ettikleri ve küçükken onlardan gördükleri şefkate mukabele etmekle bahtiyar oldukları halde, başka memleketlerde çok defa çocuklar olgunluk çağına girer girmez analarıyla babalarından ayrılmakta, mali menfaatleri hususunda onlarla çekişe çeki-

şe münakaşa etmekte ve hatta bazen kendileri refah içinde yaşadıkları halde onları sefalete yakın bir hayat içinde bırakmakta ve zavallılara karşı adeta yabancılaşmaktadırlar."

Ailede nelerin değiştiğini, geleneksel yapının hangi istikamete kaydığını ve bu yüzden toplumumuzun neler kaybettiğini sanırım bu ifadelerde görebiliyoruz.

Geçmişle geleceği buluşturabilirsek yeniden "Osmanlı İnsanı" karakterli insan yetiştirebileceğimizi düşünüyorum.

Ve bu konuda Ahilik Sistemi"nden yararlanabileceğimize inanıyorum.

İnsan merkezli eğitim:

İnsan merkezli olarak eğitilen Osmanlı insanı din, dil, renk, ırk farkı gözetmeksizin insanlara hizmeti ibadet telakki ediyor, "İnsanların en hayırlısı, insanlara faydalı olandır" prensibi içinde, hayırda yarışır, bu ulvi ve külli yarışın bir sonucu olarak da, büyük hayır müesseseleri (vakıflar) vücuda getirirdi.

Osmanlı'da vakıf müesseselerin bolluğu ve yaygınlığı, hayırda yarışın ne denli büyük bir toplumsal heyecan dalgaları oluşturduğunu gösteriyor.

Rahatlıkla diyebiliriz ki, Osmanlı insanı, "İnsanların en hayırlısı insanlara faydalı olan, malın en hayırlısı Allah yolunda harcanan, Allah yolunda harcananın da en hayırlısı halkın en çok ihtiyaç duyduğu şeyi karşılayandır" anlayışı çerçevesinde, hayatını yaradılış hikmetine hizmete vakfetmişti.

Devlet, insanının bu ulvi çabasından öylesine etkilendi ki, (belki birazcık abartıyorum) bizatihi kendisi devasa bir vakfa dönüşüp din, dil, renk, ırk, kıyafet faklı gözetmeksizin, tüm gücünü, yönettiği insanların hizmetine sundu. Bu da Osmanlı'yı "dilencisiz millet" yaptı.

Osmanlı ahlâkında insan hayatın merkezidir. Vakıf müesseseler ise, insana (ve tabii ki hayata) duyulan sevgi ve saygının kurumlaşmış halidir.

Böyle müesseseler düşünebilmek için, insanın yaradılış hikmetini kavramak gerekir. İnsanın yaradılış hikmetini en iyi anlatan kitap Kur'an olduğuna göre, insana hizmeti pek tabii Müslümanlar kurumlaştıracaklardı. Böylece Müslüman yüreklere "vakıf" fikri doğdu ve kısa sürede kültüre dönüştü.

Bir kişinin malını-mülkünü hiç tanımadığı insanların hizmetine sunması, insanı tüm teferruatı ve kıymetiyle kavramasıyla mümkündür! Belli ki, bu idrak Osmanlı insanında mevcuttu. Bu idrak olmasaydı, yirmi altı binden fazla vakıf kurulabilir miydi? Bu vakıflardan bazıları hayvanlara ve bitkilere yöneliktir ki, Ortaçağda böylesine derin bir çevre bilincini takdirle anmamak haksızlık olur.

Kendi ecdadımıza haksızlık demek, "sütsüzlük" demek olacağından, hayvanlara ve bitkilere bakış açısına birkaç örnekle işaret etmek isteriz.

Elisee Recus yazıyor: "Osmanlılardaki iyilik duygusu hayvanları dahi kucaklamıştır. Birçok köyde eşekler haftada iki gün izinli sayılır...

"Türklerle Rumların karışık olarak yaşadığı köylerde, hangi evin bacasına leylekler yuva yapmışsa, bilin ki o bir Türk evidir. Leylekleri rahatsız etmemek için ateş yakmazlar." (Küçük Asya. c. 9)

Gezgin Guer, başka bir örnek veriyor: "Bu adamlar (dediği bizim ninelerimiz ve dedelerimizdir) sokak başlarında sahipsiz köpeklere ve kedilere et dağıtırlar... Sokaktaki ağaçların kuraklıktan kurumasını önlemek için bir fakire para verip sulatacak kadar kaçık Müslümanlara bile rastlamak mümkündür..."

"Osmanlı Asırları"nda, canlı cansız tüm varlıkların Allah'ı zikrettiğine inanıldığı için, hayata "şefkat" ediliyor, hayatın en kıymetli varlığı olan insana, düşman olmaması kaydıyla, "öz kardeş" nazarıyla bakılırken, hayvanlar ve bitkiler aynı şefkat anlayışı içinde kucaklanıyordu.

Artık şunu iddia edebiliriz: Yeryüzünün ilk "sosyal devlet"i ninelerimizle dedelerimizin kurduğu Osmanlı Devleti'dir.

A. Brayer, 19. yüzyılda Paris'te yayınlanan Neuf annees a Constantinople (Konstantinopolis'te Dokuz Yıl) isimli eserinde, Türk tevazuu konusunda şunları söylüyor:

"Türkler arasında kibir ve gurur adeta bilinmez. Kuran'ın en şiddetle yasakladığı temayüllerin biri de budur... (O Rahman (olan Allah)ın kulları, yeryüzü üzerinde alçak gönüllü olarak yürürler ve cahiller kendileriyle muhatap oldukları zaman "Selam" derler. (Furkan Suresi, 63)... Bir taraftan da sürekli olarak alçak gönüllülük telkin edilir... İşte bundan dolayı Müslüman Türk'ün yürüyüşünde vakar ve ihtişam olmakla beraber, katiyen kibir yoktur. Daima yavaş sesle konuşur; el ve kol hareketlerinde hiçbir zaman zorla hükmeden bir eda sezilmez; hizmetinde tatlılık ve kolaylık vardır."

İnsanlığın yüksek mertebesi: Ahde vefa

"Türkler vaatlerine dindarane bir sadakat gösterirler" (Comte de Bonneval).

"Müslüman Türkler yeminleriyle ahitlerine de son derece sadıktırlar." (Mouradgea d'Ohsson).

Yüzyıllar boyu Osmanlı ülkesine gelip tetkiklerde bulunan Avrupalı gezginler, Avrupa ile mukayese kabul etmez insan hakları uygulamaları karşısında şaşkınlıklarını dile getirmekten kendilerini alamamışlar, kendi toplumları için de böylesine "hakça" ve "insanca" bir yönetim temenni etmişlerdir. Bunların arasında özellkle Comte de Marsigli'nin tespitleri dikkate değer: Çünkü Marsigli bir İslam-Türk düşmanıdır. Buna rağmen Osmanlı Devleti'nin insanlara verdiği değerle riayet ettiği insan hak ve hürriyetlerinden bahsetmiştir.

Kendisi diplomat olan bu kişi, 1732'de La Haye'de yayınladığı hatıratının birinci cildinin 28-29. sayfalarında Osmanlı idaresini övmekten geri duramaz:

"Tarihçilerimizin hepsi Osmanlı padişahlarının diktatör olduklarını dünyaya ilân ediyorlar. Halbuki Osmanlı Devlet siste-

miyle diktatörlük arasında en ufak bir bağ yok. Nasıl olsun ki, Padişahın maiyetinde bulunan ve adına 'Kapıkulu' denen askeri teşkilatın (yeniçeri ve sipahileri kastediyor) gerek eski padişahlardan kalma kanunlar mucibince, gerekse kendi gelenekleri gereği padişahı tahttan indirebiliyor, zindana bile atabiliyorlar."

Marsigli, padişahların "diktatör" olmadıklarına dair pek-çok örnek verdikten sonra, yukarıda adı geçen kitabının 31. sayfasına şu hüküm cümlesini yerleştiriyor:

"Buraya kadar verdiğim örneklerden de anlaşılacağı gibi, Osmanlı Devleti bir aristokrasi değil, adı konmamış bir demokrasidir."

M. Porter'i dinleyelim: "Kur'an hükümleri zulüm ve istibdada karşı çok kuvvetli bir engeldir. Savaş, ya da barışla Osmanlı hakimiyetine giren Hıristiyan milletlerin malları ve mülkleri güven altına girer. Padişah Hıristiyan ahalinin haklarının da muhafızlığını yapmak zorundadır. Bu durumda keyfi bir istibdat manzarası görmeye imkân yoktur."

"Osmanlılarda insan en değerli varlıktır. Çünkü Kur'an böyle diyor. Bu durumda insana baskı ve şiddet uygulanabilir mi?" (İngiliz yazar Th. Thornton, 1807).

Fransız gezgini ve yazarı A. L. Castellan yazıyor: "Teb'asının hayatına, namus ve haysiyetine, malıyla mülküne hakim sayılan padişahın iradesi Kur'an hükümlerinden, şeriat ulemasının kararlarından veyahut Şeyhülislâmın fetvalarından üstün değildir." (Moeurs, usages, costumes, des Othomans et abrégé de leur historie 1812, c.3, s. 14-15)

Fedakârlar dünyası

Cihan Padişahı Kanunî Sultan Süleyman, şehzadelerin sünnet düğünü münasebetiyle devlet ricaline bir ziyafet veriyordu. Ziyafetin ortalarına doğru arz odası yakınında bir patırtı koptu. Gürül gürül bir ses haykırıyordu: "Beni Hünkârımdan kopara-

mazsınız! Biz serhat beyiyiz. Beç önlerinde kılıç salkarken itibarlıydık. Kılıç yerine baston tutunca gözden mi düştük?"

Vezirler korkuyla bakışırken, Padişah, sesin sahibini düşünüyordu. Sesi tanır gibi olmuştu. Viyana kapıları geldi gözlerinin önüne, "Ya Allah bismillah" diye haykırıp kılıç sallayan serhat yiğidi Osman Bey'i hatırladı:

"Tez huzura alın" diye emretti, "Serhat kulu bekletilmez. Biz babadan böyle gördük."

Bağıran adamı içeri aldılar. Yaşlı bir yeniçeri çorbacısıydı. Bir elinde çıkın, bir elinde baston vardı. Bastona dayandığı halde topallıyor, zahmetle yürüyordu. Sultan Süleyman, görür görmez adamı tanıdı. Vatan için bin kere ölmeyi göze alan fedakârlardandı. Ayağa fırladı: "Osman'ım, serhat beyim, baba yadigârım!.."

Adam, yumruk olup genzini tıkayan hıçkırığı saldı: "Çok şükür unutulmadık!" diye mırıldandı.

Padişah, gözlerine inanamıyordu. Viyana kapılarını tek başına zorlayan doksan kara okkalık serhat yiğidi Pehlivan Osman'a ne olmuştu böyle?.. Nasıl bu derece zayıflamış, ihtiyarlamış, tanınmayacak hâle gelmişti? "Hele otur, dinlen" dedi, "anlat ki, neler oldu?"

Osman Bey oturmadı. Bastonuna dayanarak konuşmaya başladı: "Viyana önlerinde yaralandık, bastonsuz yürüyemez olduk. Anlayacağınız artık bizden serhat kulluğu geçmiş ola..."

Bir çıkın açtı, içinden işlemeli bir altın kâse çıkardı, Padişah'a uzattı:

"Bu kâse, sizin, Şahin Bey'e armağanınızmış. Şehit olurken bana verdi. En kıymetli malım budur. Şehzadelerimiz efendilerimizin sünnet düğünlerine armağan olarak getirdim. Gerçi sunulan hediyeler karşısında bunun bir ehemmiyeti yok; amma benim de verebileceğim başka bir şeyim yok. Kabul buyurunuz, Hünkârım..."

Sultan Süleyman kâseyi aldı, evirdi çevirdi. Bunu Şahin Bey'e verdiğini hatırlıyordu. Osman'a döndü: "Aldığım hediyelerin en değerlisi budur, Osman'ım... Hepsine bedeldir. Çünkü bir serhat yiğidinin yegâne kıymetli malıdır."

Geri uzattı: "Aldım, kabul ettim; fakat bunu tekrar sana hediye ediyorum! Padişah hediyesini çevirmek âdet değildir. Şimdi artık sofraya otur. Hep birlikte taam edelim."

Zorla sofrasına oturttu. Birlikte yemek yediler. Osman Bey müsaade isteyince kucakladı: "Bak a Osman Bey" dedi, "sakatlığı bahaneyle ceng-u cidalden uzak durma. Çabuk iyileş. Serhat boyları bizi bekler. Yine birlikte kılıç sallayacağız!"

Bu söz Osman Bey'i diriltti, canlandırdı, Padişah huzurunda olduğunu dahi unuttu. Bastonunu kılıç gibi havaya kaldırarak gürledi: "Birlikte kılıç sallayacağız!"

İhtiyar vezir Pir-i Mehmet Paşa, gördüğü tablo karşısında gözyaşlarını tutamamış, başını ellerinin arasına alarak, "Bu ne büyük fedakârlık Allah'ım!.." diye diye ağlamaya başlamıştı.

O zamanlar kimse kimsenin fedakârlığı üzerine saltanat inşa etmezdi!

A. Ubicini' yi dinleyelim: "Osmanlı Devleti şeklen mutlak bir saltanat olmakla beraber, esasına bakıldığı zaman her şeyden önce müesseseleriyle saltanatın tabi olduğu şartlardan ve ondan sonra da dünyanın hiç bir yerinde misli görülmemiş derecede hükümet yetkililerini tadil ve hattâ sınırlandıran örf ve âdetlerinden dolayı yumuşak bir idaredir." (La Turquie actuelle, 1855 Paris, s.12).

"Bütün Osmanlılar içinde hayat şartlarının eşitsizliğinden şikayet edebilecek yegane insan padişahtır. Aynı zamanda hem herkesten üstün, hem herkesten aşağı bir vaziyette bulunan padişah istediği gibi bir evlilik yapma yetkisinden bile mahrumdur." (S. 122).

Tarihçi Iorga'nın değerlendirmesi:

Eski Romanya Başbakanlarından meşhur tarihçi Iorga, onbeşinci asırdan ondokuzuncu asra kadar Osmanlı Devleti'ni gezen seyyahların hatıralarını değerlendirdikten sonra, dürüst bir tarihçi vicdanıyla şu hükmü veriyor:

"Bugün Doğu'nun son derece geniş sahalarıyla Hıristiyan Batı'nın bir çok zengin eyaletlerine hakim olan Osmanlı cemiyetine demokrasi zihniyetinin hakimiyeti ilk günlerinden itibaren hiç bir fasılaya uğramadan devam etmiştir." (Les voyageurs français dans l'Orient européen, Paris 1928, s. 44).

Chalcondyle: "Osmanlı ülkesinin hiç bir tarafında halktan üstün sayılabilecek beylerle asilzâdelerden oluşmuş hiç bir yüksek tabaka, yahut soylular sınıfı yoktur." (Chalcondyle, Histoire générale des Turc, Paris, 1662).

James Baker: "Osmanlı memleketini gezerken, bütün insanların eşit olduğunu ilân eden İslâm kanununun dürüstçe uygulanışı karşısında derin düşüncelere daldım." (James Baker, Turkey in Europe, Londra, 1877).

Osmanlı'da aile kavramı

Osmanlı'da aile kavramı temel kavramdır...

Her zaman baş tacı edilmiştir...

Daha geniş bir anlamda aile Türk toplumunun daima temeli olmuştur.

Osmanlı oluşumunda da aile terbiyesinin özel bir yeri vardı. Anne babadan evlada şefkat ve muhabbet, evlattan ana-babaya sevgi, saygı ve itaat Osmanlı dinamiğinin özü idi.

Dilerseniz 19. Yüzyılda İstanbul'da yaşamış Fransız gezgin A. Brayer'in bu konudaki tespitlerine kısaca bir göz atalım:

"Erkeklerde ve kadınlarda evlat sevgisi çok derindir. Türkler'in hafta tatiline tesadüf eden Cuma günü ve bilhassa Ramazan ve Bayram günleri sokaklarda Müslüman Türk'ün göğsünü kabartan oğlunun elinden tutup ağır ağır gezdirdiği, çocuk yorulunca kucağına aldığı, daima devam ettiği kahvede ya-

nına oturtup şefkatle hitap ettiği, evladına tam bir ana özeniyle baktığı, ihtiyarlarından gençlerine kadar bütün diğer Müslüman Türkler'in de çubuklarını bırakıp çocuğa alakayla baktıkları ve ilerde (İnşallah) ihtiyarlık desteği olacak bir oğul sahibi olduğu için babayı tebrik ettikleri görülür...

"Bu şefkat tezahürlerine başka memleketlerde de tesadüf edilir; fakat arada dağlar kadar fark vardır! Birtakım boş menfaat kaygıları, eğlence düşkünlükleri, çok defa kadınların da iştirak ettikleri ticari muamele gaileleri, kısacası başka memleketlerin her şeyleri çocuklara karşı şefkatlerini azalttığı halde, harem hayatı bilakis bütün bu hislerin bir merkezde toplanıp artmasını temin etmektedir.

"İşte bundan dolayı Türkiye'de çocuklar yetişip adam oldukları zaman analarıyla babalarını yanlarında bulundurmakla iftihar ettikleri ve küçükken onlardan gördükleri şefkate mukabele etmekle bahtiyar oldukları halde, başka memleketlerde çok defa çocuklar olgunluk çağına girer girmez analarıyla babalarından ayrılmakta, mali menfaatleri hususunda onlarla çekişe çekişe münakaşa etmekte ve hatta bazen kendileri refah içinde yaşadıkları halde onları sefalete yakın bir hayat içinde bırakmakta ve zavallılara karşı adeta yabancılaşmaktadırlar."

Ailede nelerin değiştiğini, geleneksel yapının hangi istikamete kaydığını ve bu yüzden toplumumuzun neler kaybettiğini sanırım bu ifadelerde görebiliyoruz.

İnsan ve mekân açısından...

Fakir ya da zengin, asil yahut avam; Osmanlı insanı tabiatla dost, hatta iç içe yaşamıştır...

Ayrıca "insan ve mekân" ilişkisi konusunda müthiş seçici davranmıştır.

Bunu ünlü Fransız şair Lamartine'den öğreniyoruz:

"Güzel manzaralara, parlak denizlere, gölgeliklere, membalara, karlı dağ tepeleriyle çevrelenmiş muazzam ufuklara karşı beslenen temayül bu milletin en büyük meylidir.

"İşte bu millet padişahlarının sarayını, yani payitahtın merkezini bütün imparatorluğun ve belki de bütün dünyanın en güzel tepesinin yamacına yerleştirmiştir.

"Bu sarayda Avrupa saraylarının ne dâhili ihtişamı, ne o esrarengiz şehvanilikleri görülebilir. Bunda yalnız ağaçların tıpkı bakir bir ormanda olduğu gibi alabildiğine ve ebedi surette geliştiği, suların şarıldadığı ve güvercinlerin dem çektiği geniş bahçeler mevcuttur. Burada daima açık tutulan birçok pencereli odalar, bahçelerle, denizlere hâkim eyvanlar ve kafeslerinin arkasına oturan padişahlar için hem tenhalığın tadını, hem o sihirli Boğaz manzarasının zevkini aynı zamanda hissetmek imkânını temin eden kafesli köşkler vardır.

"Bu Türkiye'nin (Osmanlı Devleti'nin) her tarafında böyledir; hünkârla (hükümdarla) halk, büyüklerle küçükler evlerinin düzenlenmesinde hep aynı ihtiyaca, aynı hisse tabidirler: Güzel bir ufuk manzarasıyla gözlerin aydınlanması istenir. Yahut da eğer evlerinin vaziyetiyle sahiplerinin yoksulluğu müsait değilse, harabelerinin (kulübelerinin) etrafındaki toprağın bir köşesinde hiç olmazsa bir ağaç, bir koyun, birkaç kuş ve beş on güvercin olmasını isterler."

Adâlet ve hoşgörü açısından ise ceddimizin eşsiz olduğunu zaten biliyoruz. Tarihte hiçbir millete nasip olmayacak kadar uzun ömürlü devletler kuran ecdadımız, yönettikleri çeşitli dinlere ve inançlara mensup çeşitli milletlere daima hoşgörülü ve âdil davranmışlar, bu iki kavramı hâkimiyetlerinin temeli yapmışlardır.

İnsan ve devlet

Osmanlı ceddimiz idareleri altındaki çeşitli ırk ve dinden insanlara her zaman âdil ve hoşgörülü davranıyor, ne dinlerini, ne dillerini, ne ırk ve neseplerini dayatıyorlardı.

Çünkü devleti yönetenler, "İnsanı yaşat ki, devlet yaşasın" öğüdünden ilham alıyor, devletin değil insan varlığının mutluluğunu temin için çabalamanın esas olduğuna inanıyorlardı.

Bu yüzden çeşitli dinlere, dillere ve kültürlere sahip insanların Osmanlı Devleti'nde özgürce yaşamalarına müsaade edilmiş, inançlarına, geleneklerine müdahale edilmemiştir.

Osmanlı sınırları içerisinde bulunan hiçbir bölge sömürge muamelesi görmemiş; ayırım yapılmaksızın her topluluğa kültür ve medeniyet götürülmüştür...

Padişahlar ve yöneticiler bu uygulamanın takipçileri ve destekçileri olmuşlardır.

Osmanlı ceddimiz, "Şüphesiz Allah, size emanetleri ehline teslim etmenizi ve insanlar arasında hükmettiğinizde adaletle hükmetmenizi emrediyor..." (Nisa Suresi, 58. âyet) mealindeki İlâhi hükmü yüzyıllar boyu uygulamışlardır.

O kadar ki, mahkemeler, sırf adaletin yerini bulması için, bazen kendi dindaşlarının, soydaşlarının, hatta devletlerinin aleyhine kararlar vermiştir.

Buyruktur: "Ey iman edenler! Kendiniz, anne babanız ve yakınlarınız aleyhinde dahi olsa Allah için şahitler olarak adaleti ayakta tutun. (Onlar) ister zengin olsun, ister fakir olsun; çünkü Allah onlara daha yakındır. Öyleyse adaletten dönüp hevalarınıza (dünyevi tutku) uymayın..." (Nisa Suresi, 135).

"... Sizi Mescid-i Haram'dan alıkoyduklarından dolayı bir topluluğa olan kininiz, sakın sizi haddi aşmaya sürüklemesin. İyilik ve takva konusunda yardımlaşın, günah ve haddi aşmada yardımlaşmayın ve Allah'tan korkup-sakının. Gerçekten Allah (ceza ile) sonuçlandırması pek şiddetli olandır." (Maide Suresi, 2)

Muhtemelen bu hükümleri bilen Boğdan Beyi Büyük Stefan ölümüne yakın günlerde topladığı oğullarına şöyle vasiyette bulundu:

"Belki de yakında himayeye muhtaç olacaksınız. Asla Rus'a yanaşmayın, haindir sizi yok eder. Fakat kendinizi Osmanlılar'a emanet edin, adil ve merhametlidirler."

Mohaç Savaşı'nda Osmanlılara esir düşen Bartholomeus Georgievic, 1544'te yazdığı "Türkler'in Gelenek ve Görenekleri"

isimli eserinde, Osmanlı insanının savaş zamanında bile adaletten ayrılmadığını şöyle anlatıyor:

"Savaş zamanında öyle sıkı bir disiplin vardır ki, hiçbir asker adaletsiz bir şey yapmaya cesaret edemez. Adaletsizlik yapan hiç acımaksızın cezalandırılır. Gözcüler ve düzen sağlayıcılar vardır... Geçip gidilen yolların kıyısındaki bağ ve bahçelerde sahiplerinin izni olmaksızın, bir elma bile koparılamaz."

Tarih bu sözlerin örnekleriyle doludur.

Osmanlı insanının namus anlayışına gelince...

Osmanlı'nın namus anlayışı Batılı yazarlara hem ilham vermiştir, hem de kitaplarına konu olmuştur...

Fransız yazar Aubry de la Motraye, Osmanlı insanının namusuna düşkünlüğünü özellikle belirterek, başından geçen bir olayı anlatmaktadır:

"Muhtelif dükkânlardan öteberi satın alırken, para vermek için koynumdan çıkardığım keseyi veyahut vakti anlamak için baktığım saatimi eşya yığınları arasında unuttuğum çok olmuştur. Bazen de vereceğim paranın iki mislini bıraktıktan sonra, dükkâncının mallarını ortadan kaldırıp yanlışlıkla fazla verdiğim parayı görmesine vakit kalmadan çekilip gittiğim olurdu.

"İşte bu dalgınlığıma rağmen Türk dükkânlarında hiçbir zaman tek bir meteliğim kaybolmamıştır; çünkü o gibi vaziyetlerde dükkâncılar peşimden adam koşturmuşlar ve hatta eğer dalgınlığımın neticesini anladıktan sonra dükkâna dönmemişsem, unuttuğum şeyi iade için ikametgâhımın bulunduğu Beyoğlu'na kadar adam gönderip birçok defalar beni aratmışlardır.

"Mesela bir gün küçük bir Türk dükkânının önünde durmuştum. Bu yelpazeci dükkânında Türk erkeklerinin yaz sıcaklarında kullandıkları yelpazeler satılıyordu. Birçoğuna baktım; düz deriden ve en harcıâlem olanlarından birini alıp parasını verdikten sonra, çekilip gittim...

"Aradan tam üç hafta geçtikten sonra bir gün tesadüfen yelpaze aldığım dükkânın önünden geçerken, yelpazeci beni görür görmez çağırıp saatimi gösterdi... Elime teslim etti.

"Ben bu Türk namuskârlığının daha yüzlerce misalini verebilecek vaziyetteyim. Bizzat kendi başımdan geçen vakalar otuzdan fazla olduğu halde, bunların hiçbirinde hiçbir zaman Türklerin namuskârlıktan ayrıldıklarını görmedim."

Faziletin temeli namustur!

Buyruktur: "... Ölçüyü ve tartıyı tam tutun, insanların (hakları olan mallarını) eşyasını değerinden düşürüp eksiltmeyin ve düzene (ıslaha) konulmasından sonra yeryüzünde bozgunculuk (fesad) çıkarmayın. Bu sizin için daha hayırlıdır, eğer inanıyorsanız." (Araf Suresi, 85).

17. Yüzyılda İsveç'in İstanbul sefirliğinde bulunup daha sonra o dönem Osmanlısını anlatan "Tableau Général de l'Empire Otoman" (Osmanlı İmparatorluğu'nun Genel Tablosu) isimli çok önemli bir eser yazan Mouradgea D'Ohsson, Osmanlı insanının namus telakkisinden hayranlıkla bahsediyor:

"Osmanlı Türkleri, diğer faziletleri kadar namuskârlık, dürüstlük ve doğruluk gibi Kuran'ın en kuvvetli hükümlerine dayanan meziyetleri itibarıyla da şayan-ı takdirdirler... (Takdir edilmelidirler).

"Osmanlı Türkleri'nin övülmesi gereken meziyetlerinden biri de verdikleri söze umumiyetle sadık olmaları, hemcinslerini aldatmaktan ve emniyeti suiistimal ile insanların saflığından istifadeye kalkışmaktan veyahut safderunluğunu istismar etmekten vicdan azabı duymalarıdır.

"Kendi milletlerine karşı gösterdikleri bu yaklaşımı, hangi din ve mezhebe mensup olursa olsun bütün yabancılara karşı da gösterirler. Bu noktada Müslümanla gayrimüslim arasında hiçbir fark gözetmezler... Faziletle sosyal düzenin idamesi bakımından fevkalade bir kıymeti olan bu fikirler kanun esaslarıyla Kuran'ın ayetlerine dayanmaktadır."

Osmanlı insanını Avrupalı çağdaşlarından ayıran farklarından biri de son derece güvenilir olmasıdır ki, "ahde vefa"nın bilinmediği Avrupa'da yıllar boyu yankılanmıştır..

Bu özellik de, çok tabii olarak, inançları bir sonucudur.

Kuran'da, Allah, iman edenler için şöyle buyurmuştur:

"(Bir de) Onlar, kendilerine verilen emanete ve verdikleri ahde (harfiyyen) riayet edenlerdir." (Mearic Suresi, 32).

19. Yüzyılda İstanbul'da birkaç sene kalan tarihçi A. Ubicini, "La Turquie Actuelle" (Türkiye Günlüğü) isimli eserinde evlerin ve dükkânların gece-gündüz kilitlenmediğinden bahsediyor...

Buna rağmen hırsızlık olaylarına rastlanmadığını söylüyor.

Bir İngiliz gezgin ise şunları anlatıyor tüm dünyaya:

"Bugün kendi eşyamla, yol arkadaşım olan eski bir Macar zabitinin eşyasını nakletmek üzere bir köylünün yük arabasını kiraladım. Sandıklar, portmantolar, denkler, paltolar, kürkler, atkılar hep açıktaydı. Buralarda yatağın hayali bile mevcut olmadığı için, gece üstüne uzanmak üzere ben biraz kuru ot satın almak isteyince son derece nazik bir Türk bana refakat teklifinde bulundu. Köylü de öküzlerini koşumdan çıkarıp bizim bütün eşyamızla beraber sokağın ortasında bıraktı. Ben onun uzaklaştığını görünce: 'Burada birisi kalmalı' dedim...

"Yanımdaki Türk hayretle sordu: 'Niçin?'

"'Eşyalarımızı beklemek için.'

Türk köylüsü hayretler içinde şu cevabı verdi: 'A! Ne lüzumu var. Eşyalarınız bir hafta gece-gündüz burada kalsa bile dokunan olmaz.'

"Ben bu sözü kabul ettim ve döndüğümde her şeyi yerli yerinde buldum. Şu noktayı da unutmamalı ki, o sırada Osmanlı askerleri mütemadiyen gelip gelmekteydi... Bu vaka bütün Londra kiliselerinin kürsülerinden Hıristiyanlara ilan edilmelidir; içlerinden bazıları rüya gördüklerini zannedeceklerdir: Artık uykularından uyansınlar!"

Alıntı yaptığımız yabancılar arasında elbette Türk dostları var, ama tamamı böyle değil...

Mesela şimdi bir tespitini nakledeceğimiz, 18. Yüzyılda İngiltere'nin İstanbul sefiri görevini yürüten Sir James Porter tam bir İslâm-Türk düşmanıdır. Ama kitabında Osmanlı insanının faziletlerini dillendirmekten kendini alamamıştır:

"Türkiye'de yol kesme vakalarıyla ev soygunculukları ve hatta dolandırıcılık ve yankesicilik vakaları adeta meçhul gibidir. Harp halinde olsun, sulh halinde olsun, yollar da evler kadar emindir; bilhassa ana yolları takip ederek bütün imparatorluk arazisini en mutlak bir emniyet içinde baştanbaşa gezmek her zaman mümkündür. İnsanlar daima hareket halinde oldukları, kalabalık yolcular her zaman bir yerden bir yere gittikleri halde, vukuatın fevkalade azlığına hayret etmemek elde değildir. O kadar ki, yıllar içinde ancak bir tek vakaya tesadüf edilebilir."

Jean Antoine Guer de, 1747 yılında Paris'te yayınlanan "Moeurs et Usages des Turcs" (Türkler'in Gelenek ve Alışkanlıkları) isimli eserinde, Osmanlı topraklarındaki insanların güvenliğinin teminat altında olduğuna dikkat çekiyor:

"Gerek İstanbul'da, gerek Osmanlı İmparatorluğu'nun bütün şehirlerinde hüküm süren emniyet ve asayiş, hiçbir tereddüde imkan bırakmayacak surette ispat etmektedir ki, Türkler hiçbir zaman görülmemiş bir derecede medenidirler..."

Çeşitli vesilelerle Osmanlı insanını tanıma şansını yakalamış yabancıların ortak bir görüşü var: Osmanlı insanı ile iş yaparken mukaveleye gerek olmadığını söylüyorlar. Ticari konular dâhil, herhangi bir konuda Osmanlı insanının söz vermesini yeterli buluyorlar.

Elbette bu insan tipi kendiliğinden oluşmamış, Kur'an ahlâkının hâkim olduğu toplumsal yapının eseri olarak ortaya çıkmıştır.

Fransız general Comte de Bonneval Osmanlı insanı hakkında şunları söylüyor:

"Haksızlık, tekelcilik, hırsızlık gibi suçlar Türkler arasında adeta yok gibidir. Kısacası ister vicdani bir akideden, ister ceza korkusundan mütevellit olsun, o kadar dürüstlük gösterirler ki, insan çok defa Türkler'in doğruluğuna hayran kalır."

Bu yapıdan geçtiğimiz halde, Batı insanının doğruluğuna, dürüstlüğüne hayran olduğumuz günleri de mi görecektik?

Şimdi hayal etmeye çalışın lütfen...

Bir Fransız kumaş tüccarı İstanbul'a geliyor ve bir Osmanlı tüccarından külliyetli miktarda kumaş alımı yapıyor...

Gerisini Fransız tüccardan dinleyelim:

Bir Türk tüccarın dürüstlük konusundaki titizliği başka bir kaynakta şöyle dile getirilir:

"'Türk tüccar kumaş toplarını denklerken, bir top kumaşı ayırdığını gördüm. Bunun sebebini sorduğumda, o topun kusurlu olduğunu söyledi. 'Ziyanı yok' dedim, 'önemli değil.'

"Osmanlı esnafı o kumaş topunu vermemekte yine de direndi. Fransızın ısrar ettiğini görünce de durumu şöyle açıkladı: 'Benim malımın kusurlu olduğunu söyledim, bunu siz biliyorsunuz. Fakat onu kendi memleketinizde satarken, alıcılarınız kumaşın kusurlu olduğunu size söylediğimi ve uyardığımı bilmeyecekler. Böylece de ben bir bakıma sizin müşterilerinize kusurlu mal satmış olacağım. Neticede Osmanlı'nm gururu, şeref ve haysiyeti incinecek, Müslümanları hilekâr zannedecekler. Onun için bu sakat topu asla size veremem.'"

Osmanlı insanını diğer milletlere mensup insanlardan ayıran özelliklerden biri hile ve yalan bilmemeleridir. Sadece öğrendikleri değil, noksansız yaşamaya da çalıştıkları İslam Dini, Osmanlı insanını "nitelikli insan" haline getirmiştir.

Bu gerçek 19. yüzyıla ait yabancı bir kaynakta şöyle anlatılıyor:

"Milli seciyeyi halkın orta tabakasında, (ortadirekte) yani sanatlarıyla yaşayan ve zenginlerle fakirler arasındaki zümreyi teşkil eden insanlar arasında aramalıyız. İşte bu tabakaya mensup olan Türkler arasında içtimai ve ailevi faziletler, kendi ihtiyaçlarına ve bilhassa ilk resuller devrine layık nazikane muaşeret kaidelerine uygun bir tahsil seviyesiyle birleşir. Namuskarlık Türk tüccarının vasfıdır... Rumlarla karışık olmayan Türk köylerinde hayatın masumiyetiyle örf ve adetlerin sadeliği pek şayanı dikkattir ve hilekârlıkla dolandırıcılık oralarda tamamıyla meçhuldür." (İngiliz yazar T. Thornton)

Fransız seyyah Du Loir'ın 17. Yüzyıldaki şu tespiti sanırım bu konuyu derleyip toparlamak için yeterli olacaktır:

"Hiç şüphesiz ki ahlâk bakımından Türk siyasetiyle medeni hayatı bütün cihana örnek olabilecek vaziyettedir."

Osmanlı insanı verdiği sözü mutlaka tutardı. Çünkü inandığı din, "ahde vefa" gösterilmesini emrediyordu.

Buyruktur: "Ahidleştiğiniz zaman, Allah'ın ahdini yerine getirin, pekiştirdikten sonra yeminleri bozmayın; çünkü Allah'ı üzerinize kefil kılmışsınızdır. Şüphesiz Allah, yaptıklarınızı bilir." (Nahl Suresi, 91)

"... Ahde vefa gösterin. Çünkü ahid bir sorumluluktur." (İsra Suresi, 34)

Osmanlı insanının ahde vefası Batılı gözlemcileri daima etkilemiş, Osmanlı insanının bu meziyetinden hayranlıkla söz etmekten kendilerini alamamışlardır.

Mesela Comte de Bonneval, "Türkler vaatlerine dindarâne bir sadakat gösterirler" diyor.

Mouradgea d'Ohsson, "Müslüman Türkler yeminleriyle ahitlerine de son derece sadıktırlar. Fakat Allah'ın adını ağızlarından düşürmemek itiyadına (alışkanlığına) bakılırsa, sözlerine Cenabı Hakkı şahit göstermeden hiçbir şey söylemek istemedikleri anlaşılır. O takdirde bir yemin tabiri olarak 'Vallahi' kelimesini kullanırlar. Bir şeyi teyit için 'Billahi' kelimesini de ilave ettikleri gibi,

son bir katiyet mertebesi izafe etmek üzere ekseriya 'Tallahi' kelimesini de eklerler."

Ahde vefa göstermek gibi meziyetleriyle asla övünmezler, "insan" olmanın icabı sayarlardı. Meziyetlerini bir üstünlük duygusu içinde değil, Batılıların "fazla aşırı" buldukları derin ve semimi bir tevazu içinde sergilerlerdi.

A. Brayer, Paris'te yayınlanan "Neuf annees a Constantinople" (Konstantinopolis'te Dokuz Yıl) isimli eserinde, Türk tevazuunun kaynağına iniyor ve diyor ki:

"Müslüman Türkler arasında kibir ve gurur adeta bilinmez. Kuran'ın en şiddetle yasakladığı temayüllerin biri de budur... Bir taraftan da sürekli olarak alçak gönüllülük telkin edilir... İşte bundan dolayı Müslüman Türk'ün yürüyüşünde vakar ve ihtişam olmakla beraber, katiyen kibir ve azamet yoktur. Daima yavaş sesle konuşur; el ve kol hareketlerinde hiçbir zaman zorla hükmeden bir eda sezilmez; hizmetinde tatlılık ve kolaylık vardır."

Buyruktur: "O Rahman (olan Allah)'ın kulları, yeryüzü üzerinde alçak gönüllü olarak yürürler ve cahiller kendileriyle muhatap oldukları zaman 'Selam' derler." (Furkan Suresi, 63).

İnsan, sanat ve vakıf ahlâkı

Osmanlı insanının edep, nezâket ve terbiye açısından ulaştığı seviye başka hiçbir millete nasip olmamıştır.

Osmanlı'nın Kur'an orjinli görgüsü ve zarafeti görülmemiş bir mükemmelliktedir.

Osmanlı insanının hayata karşı duruşu sanatına da yansımış ve belirleyici olmuştur...

Tezhip zarafetin, hat sabrın, mozaik çok renkliliğin, vitray renklilik içindeki insicamın, gergef gibi işlenen mezar taşları ebediyet arayışının, görkemli camiler, medreseler, türbeler ise Allah'a itaat halindeki gücün şahitleri ve sembolleridir.

Ayrıca Osmanlı insanını kuşatan merhametin sembolü tüm yardım kurumları, özellikle de vakıflardır.

Osmanlı insanı, edep, nezaket ve yardımlaşma üçgeninde şekillenen bir terbiye sistematiği içinde yetişmiştir...

Dolayısıyla "Osmanlı insanı" terkibine, kendi döneminde tepeden tırnağa edep, nezâket, merhamet ve hayâ kavramları yüklenmiş, bu ikisi bir birinden ayrı düşünülmemiştir.

Bu vasıflarının sayısız tezâhürleri vardır. Hele yardımlaşma alanında o kadar ileri gitmişlerdir ki, meşhur Comte de Marsigli, "bu kadarı da fazla" demek zorunda kalmıştır:

"Türkler, iyiliklerini yalnız insan cinsine hasretmekle kalmayıp, hayvanlara ve hatta bitkilere bile teşmil etmekte (Osmanlılar) biraz fazla ileri gitmektedirler."

Guer, "Türk şefkatı hayvanlara bile şamildir" dedikten sonra, şu örneği zikrediyor:

"Hayvanları beslemek için vakıfları ve ücretli adamları vardır. Bu adamlar sokak başlarında sahipsiz köpeklere ve kedilere et dağıtırlar... Sokaktaki ağaçların kuraklıktan kurumasını önlemek için bir fakire para verip sulatacak kadar kaçık Müslümanlara bile rastlamak mümkündür..."

"Kaçık"lığın kaynağını da veriyor adam:

"Bir çokları da sırf azad etmek için kuşbazlardan kuş satın alırlar. Bunu yapan bir Türk'e bir gün yaptığı işin neye yaradığını sordum. Küçümseyerek baktı ve şu cevabı verdi: 'Allah'ın rızazını tahsile yarar.'"

Elisee Recus'u dinliyelim, bize 1880'lerdeki halimizi anlatıyor:

"Türklerdeki iyilik duygusu hayvanları dahi kucaklamıştır. Birçok köyde eşekler haftada iki gün izinli sayılır... Türklerle Rumların karışık olarak yaşadığı köylerde ise bir evin hangi tarafa ait olduğunu kolaylıkla anlayabilirsiniz. Eğer evin bacasında leylekler yuva yapmışsa bilin ki o ev bir Türk evidir." (Küçük Asya. c. 9).

Tekrar Comte de Marsigli' ye dönelim:

"Yazın İstanbul'dan Sofya'ya giderken dağlardan anayol üzerine inmiş köylülerin yolculara bedava ayran dağıttıklarına şahit oldum."

Galiba geçmişimizden uzaklaşmak bize çok pahalıya patladı.

Yahya Kemal Beyatlı'nın bir tespitiyle yazımızı noktalayalım:

"Eski Türklerin bir dini hayatları vardı, dini hayatları olduğu için de çok şeyleri vardı; yeni Türklerin de dini hayatları olduğunda çok şeyleri olacak."

Bu insanlar nasıl yetişti sorusunu tam burada sormamız gerekiyor...

Yetişmedi, yetiştirildiler... Okuya okuya artış âşina olduğumuz Fransız yazar ve gezgin Dr. A. Brayer hafızamıza Osmanlı insanının çocukluğunu bırakıyor:

"Çocuklar arasında gürültülü oyunlardan, itişip kakışmadan, hele küfürleşme ve yumruklaşmadan eser görülmez. Bunlar İslâm terbiyesiyle ıslah edildikleri için, kendi aralarında sakin sakin oynayıp eğlenirler. Onlara anneanneleri değişik menkıbeler anlatır, hayat tecrübelerini aktarırlar."

Biz çoktan beri "çekirdek aile"yiz. Tıpkı Batılı ailelerdeki gibi ailelerimiz anne, baba ve çocuklardan oluşuyor...

Batı'ya özenip "geniş aile" yapısını yıktık...

Nineyi, dedeyi dışladık...

Çocuklarımız kuşaklar arası iletişimden alabileceklerini alamadan büyüyorlar: Eksik ve noksan!

Gelin biraz da İngiliz gezgin ve yazar Thornton'u dinleyelim:

"Sâde bir din olan İslâmiyeti, çocuklar, Harem dairesinde (evlerin aileye ait bölümünde-selamlık bölümü misafirler ve yabancılar içindir) analarıyla babalarından öğrenirler."

Ve aşağı-yukarı her şeyi açıklayan flaş bir cümle: "Türklerin ahlâki, çocuklukta iyilik telkini alarak değil, toplumda kötü örnek görmeyerek gelişir..."

Bence konunun nirengi noktası budur. Günümüz toplumunda kötü örnek çok, iyi örnek ise "yok" denecek kadar az. Çocuklarımız "kötü örnek"lerle iç içe büyüyor. Sonuçta "kötü" ve "kötülük" normalleşiyor, sıradanlaşıyor, tabiatiyle de kanıksanıyor.

Bu yüzden, iyi örnekleri çarnâçar tarihin içinde aramaya çıktık.

En iyilerinden biri de hiç kuşkusuz Kanuni Sultan Süleyman'dır. Kaydettiklerimizin ışığında, sanırım artık onu anlamaya hazırız.

CİHANGİRİN DOĞUM GÜNÜ

"Selâtin-i âl-i Osman bunca şan ve kişversitan olduklarunun hikmeti budur ki, vüzeradan birisi mesned-nişin-i uzma ve sadr-nişin-i Vekâlet-i Kübra oldukda zimam-ı istiklâl eline virilüb umur-i saltanata andan gayri bir fert müdahale itmez." (Koçi Bey).

Osmanlı padişahlarının zirve şahsiyetlerinden biri olan Kanunî Sultan Süleyman, 27 Nisan 1495 Pazartesi günü Trabzon'da dünyaya geldi. Dalgaların rıhtımda şiir okuduğu, mehtabın beyaz köpüklerin arasına dalıp yıkandığı bir gece yarısıydı. İstikbalin Yavuz Sultan Selim'i, o günlerin Trabzon valisi Şehzade Selim, biricik eşi Hafsa Hatun'un sancılarını yüreğinde hissederek odasında aşağı yukarı gezinirken koridorlarda yankılanan müjdeye koştu. Odanın kapısını ardına kadar açtı. Heyecanını bastırmaya çalışarak sordu:

"Ne oldu?"

Müjde, sancılı yüreğini sarmalayıp ılıttı. Nur topu gibi bir oğul dünyaya gelmişti. Babalığın şanı, diğer bütün şanları bastırmıştı birden. Gülümsedi. Sonra bir ihtimalin sızısı düştü içine, gülüşü dondu.

"Hafsa'm nasıl?" diye fısıldadı.

Eşinin ve oğlunun sağlık haberini birkaç kere doğrulattıktan sonra, gülüşündeki buzlar çözüldü, kötü ihtimalin ince sızısı geçti. Müjdeciyi armağanlandırıp gönderdi. Köşedeki seccadeye çöktü. Zikretti, şükretti... Nihayet oğluna bir isim düşündü. Yüzlercesi şuurundan geldi geçti; aralarından "Süleyman"ı seçti.

"İsmi Süleyman olsun. Hazret-i Süleyman gibi baht ve taht sahibi olsun."

Dua, bebek ağlamasına karışıp dalgaların kayalıklarda söylediği şiirle buluştu ve semaya yükseldi.

Selim, insan olarak duygulu, şehzade olarak kararlı, padişah olarak sert bir mizaçtı. Mizacı oğluna intikal edecek, oğlu bunlara engin şefkati, kıldan ince kılıçtan keskince adaleti ve "hukukun üstünlüğü" kaidesini de ekleyip kendini mükemmelleştirecek; en önemlisi, mizacındaki hasletleri yerli yerinde kullanma melekesi kazanıp dünya tarihinin zirvesi hâline gelecekti.

Şehzade Selim, olacaklardan henüz habersizdi. Osmanlı tahtını kendisi için bile çok uzak bir ihtimal olarak görüyor, ancak oğlunu günün birinde tahta geçecekmiş gibi hazırlamanın babalık borcu olduğunu da biliyordu.

Her şehzadenin padişahlığa hazırlanması, kökleri derinde olan bir gelenekti. Devranın ne göstereceği, talihin kime güleceği hiç belli olmazdı. Bu bakımdan her şehzadenin günün birinde padişah olacakmış gibi yetiştirilmesi, padişahlığa hazırlanması gerekirdi.

Kardeşler arasındaki taht ve baht kavgaları biraz da bu sebeple çıkardı. Bir gün padişah olacağı telkiniyle büyüyen her şehzade, makama en çok kendisini lâyık görür, makamın başka bir şehzade tarafından doldurulma ihtimali belirdiği zaman, et-

rafında birikmiş bazı menfaat gruplarıyla Osmanlı'nın parçalanmasını isteyen yabancı mihrakların da teşvikiyle kükreyerek son çareye, yani silâha sarılırdı.

Kavga büyük ölçüde liyakat ihtilâfından çıkar, en azından bu ileri sürülürdü. Ama sonuçta devlet kan kaybeder, taraflar yıpranır, düşmanlara gün doğardı...

Şehzade Selim, o güne kadar kardeşler arasında çıkan çarpışmaları gözlerinin önünden geçiriyor, devletin ve milletin bu yüzden neler kaybettiğini hesaplıyordu. Derin bir hicran içinde kendi kendisiyle hesaplaştıktan sonra, Süleyman'ın kaderi için duaya çöktü:

"Rabbim! Bir gün bana taht nasip edeceksen, başka erkek evlât verme. Verme ki, oğlum Süleyman, kardeşleriyle savaşmak zorunda kalmasın. Bütün gücünü kuvvetini, cihat emri istikametinde seferber edip küffarla cenkte kullansın ve muzaffer olsun."

Duası kabul ediliyor, sekiz yıla 80 senelik icraatı sığdırıp Çorlu yakınlarındaki Sırt köyü ordugâhında ebediyete göçtüğü gün (22 Eylül 1520) arkasında Osmanlı tahtının tek varisi olarak biricik oğlu Süleyman kalıyordu.

Artık bir isim verme zamanıydı...

Hocalarına, vezirlerine danıştı. Herkes bir başka şey söyledi. Nihayet hocalarından biri, "Kur'an-ı Mübin'e bakalım, rasgele açalım, hangi isim karyımıza çıkarsa o ismi verelim" diye teklif etti.

Oğluna Kurani bir isim vermek Yavuz'un da çok istediği bir şeydi.

Kur'an açıldı...

Hz. Süleyman ile Sebe Melikesi Belkıs'ı anlatan kıssa çıktı...

Aranan isim bulunmuştu: Süleyman...

Padişahlığında dünya ona "Muhteşem" diyecek, kendi milleti ise "Kanunî" olarak selamlayacaktı.

Padişah adayı bir çocuk

"Muhteşem Süleyman"ı çocuk olarak düşünmek çok güçtür. Saltanattaki ihtişamı tarihçilerin dikkatini bir mıknatıs gibi çektiğinden, çocukluğu ve gençliği konusuna eğilmemişler. Buna rağmen, sonraki hayatına bakarak nasıl sıkı bir terbiye sisteminden geçtiğini kestirmek mümkündür.

İlk terbiyesini annesinin yanı sıra babaannesi Gülbahar Hatun'dan aldığını biliyoruz. Bu muhterem kadın, Peygamber (a.s.m.) zevcelerine duyduğu derin sevgi ve saygısıyla bilinir. Huyca onlara benzeme arzusu onu âdeta melekleştirmiş, bir şefkat ve iyilik sembolü hâline gelmişti.

Onun tarafından terbiye edilmek, hiç şüphesiz, Şehzade Süleyman'ın büyük şansı oldu. Hocalarından, hatta babasından öğrenmesine imkân olmayan çok şeyi onda buldu, ondan öğrendi. Onu hem çok sevdi, hem de hayat tecrübesini doymaz bir iştahla emdi.

Bir de süt annesi: Afife Hanım...

Trabzon Kadısı Ömer Efendi'nin eşidir...

Yahya'nın da annesi...

Yahya, Kanuni Sultan Süleyman'ın sütkardeşidir...

İkisi de aynı yıl Trabzon'da dünyaya gelirler (1495).

Şehzade'nin (geleceğin Kanuni Sultan Süleyman'ı) annesi Gülbahar Hatun'un sütü yetmeyince de, aşağı-yukarı aynı günlerde fani âleme gözlerini açan Trabzon Kadısı Ömer Efendi ile Afife Hanım'ın oğlu Yahya'nın annesini "süt anne" tutar.

Annesi bir Yahya'yı doyurur, bir Şehzade'yi...

Birbirinden ayırmaz, ikisine de "oğulcuğum" diye seslenir, bağrına basar. Şehzade Süleyman'a öz annesi kadar emek verir.

Hâsılı, Şehzade, sütkardeşi Yahya ile birlikte oynar, birlikte büyür.

Derken, vakti saati gelince, Şehzade Süleyman, atalarının tahtına çıkıp Osmanlı'ya padişah olur...

Yahya ise astronomi ve matematik dâhil devrin din ve fen ilimleriyle donandıktan sonra, Osmanlı'mn zirve medreselerinden Fatih Medresesi'ne atanır.

Ancak gönlü başka makamlardadır. Bir gönül sultanının dergâhına girip hizmet etmek için yüreği yanar. Nihayet yıllar sonra kavuşur aradığına: Zembilli Ali Cemali Efendi'nin feyizli sohbetlerine katılma imkânı bulur...

Nihayet Beşiktaş'ta bir tekke kurup Rum'du, Ermeni'ydi bakmadan gelen herkesi irşada başlar.

Gül yüzlü, güler yüzlüdür. Sevecen bakar, asla kızmaz, gönül kırmaz...

O zamanın Beşiktaş'ı bir balıkçı köyü. Özellikle balıkçılar doluşur dergâhına. Yahya Efendi balıkçıya da değer verir, kayıkçıya da. Çoluk çocuğu bile muhatap alır kendine. Hiç kimseye, "Seninle uğraşamam" demez, uğraşır.

Dünyalığa önem vermez, ama Osmanlı eğitim politikasının bir gereği olarak müderrislikten iyi para kazanır. Bir ailenin üç akçeye geçindiği günlerde, eline 50 akçe geçer. Kuruş bile israf etmez. Biriktirir, biriktirir ve günü gelince Beşiktaş'ta bir arazi satın alıp, yukarıda bahsi geçen tekkesini kurar.

Sert poyrazın uğultusuna, dalgaların sesi, onlara Kur'an karışır. Geceler boyu çekilen zikrin boğaza yayılan ahengi balıkçılara eşlik eder.

Yahya Efendi tekkesine aç gelen tok, yorgun gelen dinlenmiş, kızgın gelen yumuşamış, hasta gelen sağlıklı çıkar.

O sadece ünlü bir gönül sultanı, bir din âlimi değil, aynı zamanda iyi bir hatip, güçlü bir şair, üstelik çok iyi bir tabiptir (doktor). Astronomi ilminin yanında matematiği, geometriyi de bilir.

Hakkında menkıbeler anlatılır, kerametleri dilden dile söylenir...

Arada fırsat buldukça, ya da çağrıldıkça Padişah'la görüşüp yüreğine ince ayar verir. Lisanıyla, "Mağrur olma Padişah'ım, senden büyük Allah var" demez, ama lisan-ı haliyle demek ister.

Hemen sahilde olması, balıkçıların uğrak yeri haline getirir tekkeyi. Maişet derdinden vakit bulanlar, ya da ruhu daralanlar tekkeye koşar. Onun ruhaniyeti tarafından korunduklarına inanır, ne zaman Karadeniz'de azgın bir fırtınaya tutulsalar, "Yahya Efendi Dergâhına şöyle şöyle yapacağım!.." diye adaklar adarlar...

Yahya Efendi, her ne kadar "Sağlık ve selamet Allah'tandır" dese de, kimse adağından vazgeçmez.

Kanuni'nin süt kardeşi Yahya

Yabancaıların "Muhteşem" unvanına lâyık bulduğu Kanuni Sultan Süleyman'ın İstanbul'u...

Koca kavuklu, güler yüzlü, halim-selim bir Hocaefendi, atının üstünde rahvan adım Beşiktaş'taki tekkesine gitmektedir...

Nereden çıktığı belli olmayan bir papaz, atının yularına yapışıp durdurur Şeyh Efendi'yi...

"Bu da adalet mi yani?" diye bas bas bağırır, bir yandan da...

Hoca dermandan kesilir sanki, atının üstünde sallanır:

"Aman yavaş söyle, sakin ol" demeye kalmadan, Papaz bağırarak konuşmasını sürdürür:

"Doğru düzgün defter bile tutulmuyor, ölülerimizden dahi haraç isteniyor. Sen ne biçim Padişah hocasısın bre koca kavuklu?"

Hoca kendini toparlayıp sorar:

"Nedir, ne oldu?"

"Daha ne olsun, 'süt karındaşım' dediğin padişah adaletsizlik etmekte, mallarımız elimizden alınıyor, doğmamış sabiye vergi konuyor."

Hoca yerin dibine geçmiştir:

"Hele sal hayvanı gideyim Padişah'a. Bilerek haksızlık yapacak biri değildir. Öğrenip sana işin aslını-faslını anlatayım. Varsa bir haksızlık düzeltilir."

Papaz, ağlayarak yuları bırakır. Kaybolur gözden...

Hoca atının başını aksi istikamete çevirip doğruca saraya gider. Huzura çıkar.

Hâlim-selimdir, ama yeri geldiğinde Kanuni gibi bir Padişah-ı Cihan'a "Beri bakasın bre süt kardeş!" diye hitap edip çıkışacak kadar da yüreklidir.

Kanuni, süt kardeşini karşısında derli ve öfkeli bulunca, işkillenir. Yine vardır milletin bir derdi, yine Hoca'yı çıldırtacak bir şeyler olmuştur şehri Sitanbul'da...

"Hele süt karındaş, bu celâl da nedir, neye kızmaktasın?" diye sorar çekine çekine.

Çekinir, çünkü sözünü sakınmadığını bilir.

"Yazıklar olsun" diye girer Hocaefendi söze, "böyle kanunsuz, töresiz elde edilen malın helâlığı olur mu? Sen ne yapıyorsun böyle?"

Her şeyden habersiz olan Kanuni, sorar:

"Ne yapıyormuşuz?"

"Yediğini-içtiğini, sarayını, saltanatını kendine haram ettiğinin farkında değil misin?"

"Allahını seversen Efendi, azarlamak istiyorsa canın azarla, ama bari günahımızı söyle."

"Daha ne olsun? Rum ahalinin gelmişini geçmişini soyarmışsın. Doğmamışıyla ölmüşüne bile vergi koyarmışsın. Bu nasıl adâlettir diye soran bir papazın elinden az önce zor kurtuldum."

Kanuni Sultan Süleyman, üzgün, üzgün sallar başını:

"Hocam; halimi Allah biliyor ki, bu anlattıklarından zerre kadar haberim yok! İşi alt kadrolar hallediyor."

"Onlardan kim mesuldür?"

"Amirleri elbet."

"Ya amirlerinden kim mesuldür?"

"Eh onların da daha yüksek amirleri var, onlar mesul."

"Böylece nereye kadar gidiyor bu mesuliyet?"

"Bana kadar geliyor elbet."

"Eeee?.. Benim demem de o deme değil midir? Memurlarının yularını gevşetirsen sırtına öyle uhrevi sorumluluklar yüklerler ki, cennet yüzü göremezsin."

"Valla bilmiyordum."

"Bir hükümdarın memleketinde olup bitenleri bilmemesi, bilip düzeltmemesi kadar büyük bir günahtır! Buna gaflet derler. Saltanatta gaflet olmaz. Allahü teâlâ'nın huzuruna çıktığında ne cevap vereceksin? Korkarım yakanı kâfirlerin eline verecekler. Unutma, seni ahrette tacın, tahtın değil, ancak adaletin kurtarır!"

Bu pervasız Hoca'nmn adı Yahya Beşiktaşî'dir.

İstanbul Boğazı'nın dört mânevi bekçisinden biri olduğuna inanılan Şeyh Yahya Efendi...

Üsküdar'da Aziz Mahmud Hüdayi, Beykoz'da Yuşa Aleyhisselam, Sarıyer'de Telli Baba ve Beşiktaş'ta Yahya Efendi...

Apostol'un adağı

Apostol isimli Rum balıkçı, günün birinde amansız bir fırtınaya tutulunca tekkeye kendi gönlünce bir adak adar:

"İşit beni Meryemin oğlu! Şu azgın dalgalardan kurtulursam, Yahya Efendi Dergâhı'na en pahalısından bir fıçı şarap götüreceğim..."

O telâş ve korku arasında Müslümanların şarap içmediklerini unutmuş gitmiştir.

Fırtınadan kurtulur. Beşiktaş sahiline, Yahya Efendi Dergâhı'nın önüne çeker sandalını. Hâlâ şoktadır. Hâlâ hatırlayamaz Dergâha içkinin damlasının girmemesi gerektiğini.

Götürür fıçıyı, indirir Dergâhın ortasına...

İndirmesiyle aklı başına gelir:

"Hay benim aklıma! Yahu erenler, öyle bir pislik yaptım ki, üzerinden kıyamete kadar kutsal sular aksa yine de temizleyemez!"

Müritlerin gözü fıçıdadır.

"Ne var bunun içinde Apostol Efendi?.."

Apostol'un yüzü kıpkırmızı olmuştur. Ama cevap da vermek lâzımdır:

"En iyisi erenler, ne siz sorun içindekini ne ben söyleyeyim. Halt ettim. İzin verin gerisin geri götüreyim."

Müritler fıçının içindekini ille görmek isterler, Apostol göstermek istemez. Başlar aralarında bir çekişme. Sesler hafiften yükselir. Derken, Yahya Efendi dudaklarında muzip bir tebessüm olduğu halde gözükür hücresinin kapısında:

"Hoş geldin ey âşık (Yahya Efendi, herkese "âşık" diye hitap etmektedir)."

Apostol'da şafak atmıştır.

"Vire Apostol, bu kadar da gaflet olmaz bre kuzum" diye kendi kendini azarlarken, Hoca basar emri:

"Hadi getirdiğinin tıpasını açıver de hararet giderelim."

Apostol şaşa kalır. Ciddi mi söylüyor Hoca, şaka mı yapıyor, anlayamaz."

"Yok Efendi Hazretleri, ben daha sonra münasip bir şey getiririm."

"Olmaz âşık, olmaz! Dergâha gelen geri gitmez. Hele açıver tıpayı."

"Açmayalım be Hocam."

"Aç aç!.. Bak herkes merak etmekte, insanı merakta komak olmaz. Açıver gitsin."

"Hocam bildiğin gibi değil."

Hoca hâlâ muzip muzip gülmektedir:

"Ya benim bildiğim gibidir de, senin bildiğin gibi değilse?.."

Apostol bir fıçıya bakar, bir Yahya Efendi'ye, bir talebelere, oradan misafirlere...

Son bir tereddüt daha geçirir...

Anlaşılmaz bir şeyler geveler...

Nihayet, "Günah benden gitti" diyerek şarap fıçısının tıpasını çıkarır.

Bir miktar nar şurubu akar döşemeye...

Dergâhın içini nar kokusu sarar...

Balıkçı Apostol büyülenmiş gibi kala kalır olduğu yerde.

Neden sonra Yahya Efendi'nin emrine toparlanır:

"Yaptın bir hayır bre âşık, bari tam yap! Şuracıktan tası al da getirdiğin nefis nar şurubunu canlara dağıt, sevaptır."

Apostol duvardaki raftan bir tas alır. Elleri ayakları titremekte, adımları bir birine dolaşmaktadır.

Olup bitene akıl erdirmeye çalışır, ama aklın ötesinde bir şeyler olduğunun da farkındadır.

Dayanamaz sonunda, Yahya Efendi'nin ayaklarının önüne düşer.

"Ey gönüller sultanı" der,"Vallahi senin dinin haktır!"

Oracıkta Müslüman olur.

Balaban

Öğle sonrası, çocuk yaşta bir Rum çoban soluk soluğa dergâhın bahçesine girer...

Kan-ter içindedir:

"Koyunlarım..." diye ağlar, "koyunlarım bu tarafa kaçtı!"

Talebeler ararlar, tararlar, ama bulamazlar.

Çocuk bir köşeye büzülüp hıçkırmaya başlar:

"Ah koyunlarım, vah koyunlarım!"

Tam bu sırada Yahya Efendi görünür.

"Bu delikanlı yorulmuş" der, "sanırım acıkmıştır da. Koşun ekmek, yağ, bal getirin!"

Rum çoban ürkek ürkek kurulan sofraya oturur...

Yahya Efendi de yanına çöker:

"İşte sana tereyağı, bal, taze nan (ekmek),

"Dilersen yağa ban, dilersen bala ban!"

Çoban Şeyh Efendi'nin yüzüne baka kalır...

Söylemediği halde adının "Balaban" olduğunu nasıl anlamıştır.

Bir taraftan da bu şiirli ikram, çok hoşuna gider. Derken, dervişler küçük çobana koyunlarının bulunduğunu müjdelerler. Çoban minnetle sarılır Yahya Efendi'nin ellerine. Bir de ricada bulunur:

"Babamla birlikte biz de tekkeye gelsek, izniniz olur mu?"

"Elbette" der Yahya Efendi, "kapımız herkese sonuna kadar açıktır. Bu kapıdan girmek için insan olma dışında bir şartımız yoktur. Buyurun beklerim"

Sonraki yıllarda Balaban'la babası, tekkenin müdavimleri arasına katılırlar.

Hızır meclisinde

Yahya Efendi'nin Hızır Aleyhisselam'la dostluğu vardır. Zaman zaman bir araya gelip sohbet ederler...

Kanuni Sultan Süleyman süt kardeşinin bu halini nereden duyarsa duyar, yalvar-yakar olur:

"Karındaşum diyorsan, beni de Hızır meclisine alasun!"

Yahya Efendi, "nasip" der, geçiştirir.

Ama bir gün...

O gün Padişah'la birlikte tebdil-i kıyafet edip (kıyafet değiştirip) gezintiye çıkarlar. Sıradan bir yolcu kayığına biner, Boğaz havası almak için denize açılırlar.

Aynı tekneye, Salı Pazarı'ndan boylu poslu, temiz giyimli, güzeli bir delikanlı biner. Yanlarına oturur. Yahya Efendi ile muhabbete başlar.

Kanuni dalgındır. Muhtemelen yolunda gitmeyen devlet işlerini nasıl yoluna koyacağını düşünmektedir. Bir taraftan da elini suya sokup çıkarmakta, dalgalarla oynamaktadır.

Ne yapsın? Şehzade olmaktan çocuk olmaya fırsat bulamış, çocukluğunu yaşayamamıştır...

Eh, çocukluğunu yaşayamayanların bir yerleri hep çocuk kalır, fırsat buldukça da kendini dışa vurur.

Fakat aksilik bu ya, kıymetli yüzüğü parmağından çıkıp derinlerde kaybolur gider...

Hürrem Sultan'ın hediyesidir ve Padişah'ın nazarında çok değerlidir.

Ama artık yapacak bir şey yoktur. Yüzük gitti gider.

Sandaldakilere belli etmemeye çalışır, ancak çok üzülmüştür.

Kayık Kuruçeşme iskelesine yaklaşırken, sonradan kayığa binen delikanlı birden elini suya daldırıp çıkarır. Avucunu açarak Padişah'a uzatır. Avucunda Padişah'ın denize düşürdüğü kıymetli yüzük vardır.

Kanuni şaşkın şaşkın ıslak yüzüğe bakarken, delikanlı bir hamlede sahile çıkıp gözden kaybolur.

Padişah: "Denize düşürdüğümü zannettiğim yüzüğü meğer sandalın içine düşürmüşüm" diye düşünür, "sağolsun delikanlı bulup verdi. Biraz bekleaseydi okkalıca bir bahşiş alırdı."

Düşüncelerinin tam burasına Yahya Efendi'nin sesi düştü:

"Merak etme, senin kıymet verdiklerine o kıymet vermez."

"Altına herkes kıymet verir Hoca."

"Varlığı bakide arayanlar hariç."

"Ne demek istedin şimdi?"

"Boşver süt karındaşım, maksadın hasıl oldu ya ona bak."

Kanuni Hoca'nın ne demek istediğini anlayamaz:

"Hangi maksadım hasıl olmuş bakalım?"

"Hızır Aleyhisselâmla sohbet etmek istemiyor muydun?"

"İstiyordum, hâlâ da istiyorum. Ne zaman görüştüreceksin onunla beni?"

"Görüştün ya işte."

"Ne demek bu?"

"Yahu, bir saattir yanımızdaydı."

Kanuni kafasını toplamaya çalışırken Yahya Efendi'ye baktı:

"Bana yüzüğümü veren o dekanlı mı yoksa?"

"Beli."

"Eyvah!"

"Hayıflanma süt karındaşım, nasip dedik ya."

Nemelâzım?

Bir gün Kanuni, Yahya Efendi'ye, "Süt karındaşum, sen İlâhi bazı sırlara vakıfsın, acaba devletimizin encamı n'ola?" diye bir soru yollar mektupla...

Yahya Efendi tek kelime yazar bir kâğıda, üstelik altını da çizer...

Altı kalın kalın çizilen kelime şudur:

"Nemelâzım!"

Kanuni, Hoca'nın, sorusunu ciddiye almadığını düşünüp verilen cevaba fena halde bozulur...

Halbuki sır o kelimelerde saklıdır.

Kanuni unutmaz bunu. Yüz yüze geldikleri an sorar:

"Aşk olsun süt karındaşum, kırk yılın başı bir sual sorduk, 'neme gerek' deyu geçişturdun."

"Öyle değil" der Yahya Efendi, "geçiştirilen bir şey yok. Sen bana "devletimizin encamı n'ola' diye sordun, ben de sana iki kelimede özetledim: Nemelâzım!"

"Bana ne?" mânâsında değil mi bu?"

"Değil süt karındaşum! Eğer zulüm yayılır, fukaralar feryada başlarsa ve şahısların menfaati devlet menfaatinin üstüne çıkarsa... Bunu görüp işitenler, 'Aman canım, nemelâzım' diye keyiflerine bakarsa, bil ki yıkılış yakındır!

Ömrü biter, Kanuni vefat eder...

Sultan II. Selim kendini bir anda devletin başında bulur...

Çok da hazırlıklı değildir; zaman zaman çok sıkışır.

"Acaba babam bu sorunların üstesinden nasıl geliyordu?" diyerek kişisel evraklarını, kayıtlarını, notlarını karıştırmaya başlar.

Eline Yahya Efendi'nin mührünü taşıyan o not geçer. Bir anlam veremez. Ama bu not babasının süt kardeşini hatırlatır ona. Ne zamandır görmediğini düşünür.

Kalkar dergâhına gider.

"Sizi özlemişiz amca."

"Bunca zaman aklın neredeydi evlât, insan amcasını bu kadar uzun zaman hasrete kor mu?"

Neyse, işi uzatmaz...

Birkaç sevecen dokundurma ile geçiştirir.

"Ne haldesin bakalım, padişahlık nasıl gidiyor?"

Selim yakınmak için zaten fırsat beklemektedir:

"Zor be amca, çok zorlanıyorum. Kimseyi de memnun edemiyorum."

"Zor ya" diye gülümser Yahya Efendi, "onca insanı memnun etmek zordur. Biri sevinir, öbürü küser. En iyisi Biri'ni memnun etmek..."

"Anlamadım. Birinin memnuniyetiyle olacak şey mi bu?"

"Olur" derken yine gülümser Yahya Efendi, "Allah'ı memnun et de gerisine karışma, diğerlerinin memnuniyeti ondan gelir."

Sultan Selim gözlerini yere indirir. Hikmetten ne kadar uzak kaldığını düşünür.

O düşünürken, Hoca birden sorar:

"Babana yazdığım notu çözememişsin galiba?"

Sultan II. Selim şaşkın şaşkın Hoca'nın yüzüne bakar kalır:

"Çözemedik. Bir kelime, ama sırlar var içinde eminim."

Açıklar ne anlama geldiğini.

Sonra da öğüdünü verir:

"Nemelâzım deme sakın, diyenlere de müsamaha etme."

Akşam namazından sonra yine baş başa verirler.

"Söyle bakalım, abdestin var mı?" diye sorar Hoca.

"Var, namazı şimdi kıldık ya Hocam."

Yahya Efendi, şefkat dolu bir tebessüm eşliğinde konuşur:

"Hayır Sultanım, öyle abdest değil, benim sorduğum tövbe abdestidir. Şimdi seninle tövbe edeceğiz ve bundan böyle birbirimize eksiklerimizi söyleyeceğiz, tamam mı?"

Artık daha sık görüşürler.

Yahya Efendi aynı zamanda iyi bir şairdi. Şiirlerini "Müderris" mahlasıyla yazardı.

Bir bayram gecesi vefat etti. Cenaze namazı bayram namazını müteakip kılındı ve dergâhının bahçesine defnedildi.

Sultan II. Selim, süt amcasına şahane bir türbe yaptırdı.

Aşağıdaki şiir onundur:

"Sabahleyin iki ganem (koyun),
"Menzile mihmân (misâfir) geldi.
"Her görenler dediler,
"Tekkeye kurbân geldi.

"Yolda çokdur çalıcı,
"Onları, çaylak gibi,
"Her aç olan ona der;
"Derdime dermân geldi.

"Bir koyundan küçüktür,
"İki koyunu pençeler,
"Çekip orada yutar,
"Der: 'Bize ihsân geldi.'

"Ey Müderris ola gör,
"Râ'î (çoban) bugün bunlara sen!
"Enbiyâ zümresi hep
"Âleme çoban geldi."

SARAYDA ŞEHZADE OLMAK

Trabzon Sarayında tek erkek evlâttı ve bütün tekler gibi biraz nazlı, biraz süslü püslü, belki biraz da şımarıktı. Bir bayram günü en güzel elbiselerini giyip babasının huzuruna el öpmeye çıktığında, hayatı boyunca sadeliği tercih etmiş babası, insanlarla—çocuk da olsalar—alay etmek gibi kötü bir alışkanlığı olmadığı hâlde, oğluyla alay etme ihtiyacı duyuyor, şöyle diyordu:

"Anana giyecek bir şey bırakmamışsın Süleyman!"

Bu şaka yollu ikazı küçük Süleyman'ın dünyasına bir ömür boyu yerleşecek ve ne zaman güzel giyinse babasını anıp etrafındakilere olayı aktaracaktı.

Çocuktu, ama çocukluğu eksikti. Şehzadeler için vakit nakitti. Çok şey bilmek zorunda idiler. Bu da, terbiyenin yanı sıra sıkı bir eğitimi gerekli kılıyordu.

Kendisini yaşıtları gibi oyuna değil, ne işe yaradıklarını kestiremediği birtakım bilgiler edinmeye vermeliydi. Çevresinde çok insan vardı, ama annesiyle babaannesinin dışındaki bütün yüzler aşırı bir ciddiyet içinde asıktı. Duygularına gem vuramayıp çocukluğunun dizginleri boşaldığında yaptığı taşkınlıklar, ciddî suratları belki biraz güldürüyor, ama ardından o kırbaçtan beter hatırlatma beyninde şaklıyordu:

"Siz bir şehzadesiniz, lütfen şehzade gibi davranın!"

Bu söz çocuklaşma arzusunu kemiriyor, çocukça parıltıların üstüne karabasan gibi çöküyordu. Sarayın duvarlarının dışından ne zaman bir çocuk çığlığı gelse, bir arkadaş sesi duyarmış gibi heyecanlanır, o çocuğu gözlerinin önüne getirir, hayalinde onunla arkadaşlık kurar, onu severdi. Yapabildiği tek çocukluk buydu ve hiç kimse bu kadarına karışmıyordu.

Saray terbiye sistemi kolay affetmezdi. İdrak edemediği için işlediği herhangi bir suçtan dolayı cezalandırıldığı olurdu. Avrupa saraylarında prenslerin yahut prenseslerin işlediği her-

hangi bir suçtan dolayı, bu iş için tutulmuş şamar oğlanlarının cezalandırıldığını öğrendiğinde annesine koştu:

"Artık beni cezalandırmayın. Ben bir şehzadeyim. Şehzadeler suç da işleseler cezalandırılmamalıdırlar."

Annesinin kaşları sevgi dolu bir hayretle kalktı:

"Bunu da nereden uydurdun?"

"Uydurmadım, Abdullah Efendiden duydum. O da Sümbül Efendiden duymuş. Sümbül Efendi ise bir yabancıdan duymuşmuş..."

"Neymiş, anlat bakalım?"

"Frençe'de, Nebçe'de küçük şehzadeler bir suç işleseler, onların yerine 'şamar oğlanı' adı verilen, bu iş için tutulmuş oğlancıklar dayak yermiş, ceza çekermiş. Ben de şamar oğlanı istiyorum!"

"Yani suçunun cezasını bir masuma çektireceksin, öyle mi?"

"Ama oralarda böyle yapılıyor..."

Hafsa Hatun, şehzadesini kollarından çekip yanına oturttu:

"Oralar dediğin yerler dârü'l-küfürdür ay oğul, burası ise dârü'l-İslâm'dır. Müslümanlıkta herkes kendi suçunun cezasını çeker, herkes kendi davranışının neticesine katlanır. Birisinin günahından dolayı başkası cezalandırılamaz. Biz Müslüman olduğumuz için onlardan farklıyız. Böylece işin aslını öğrendin. Hâlâ bir şamar oğlanı istiyorsan, bugünden tezi yok, birlikte dışarı çıkalım, kendine bir şamar oğlanı seç. Sen suç işle, o cezalandırılsın. Bakalım buna vicdanın ne diyecek?"

Küçük Süleyman'ın boynu büküldü. Düşündükçe içinde bir yerlerin sızladığını, yandığını hissetti. Böyle bir şeyi nasıl isteyebildiğine şaştı ve istediği için utandı. Başını annesinin kucağına koyarak,

"Kusura bakma anneciğim." dedi, "Asıl sebep, arkadaşsızlık. Yanımda yaşıtım olsa da, ziyanı yok, onun kusurlarından dolayı da ben ceza görsem..."

Çocukların yetişmesinde aile, hoca ve çevre faktörünün önemi tartışılamaz.

"Fatih" isimli eserimizde temas etmiştik. Teferruatın tekrarına girmeden belirtelim ki, Kanunî Sultan Süleyman dâhil, başarılı tüm Osmanlı padişahları, sağlam bir aile terbiyesi, seciyeli bir çevre ve şuurlu bir eğitim sisteminin eserleridir.

Bu faktörlerden her biri kendine düşeni eksiksiz yapmış, ittifak içinde mükemmele ulaşmışlar; bu üçgende aşiretten beylik, beylikten devlet çıkmıştır. Üstün zekâ, cesaret, ilim, amel, liyakat, gayret ile devleti 600 küsur sene yaşatan ve en az 300 sene zirvede tutan adaletin harcını yoğuran idraki, yine bu üçgende aramak lâzımdır. Zirvelere yalnızca hasret selâmı gönderdiğimiz şu günlerde, bu aile-eğitim-çevre manzumesinden öğrenecek çok şeyimizin bulunduğu muhakkaktır.

Bırakınız yeniden zirveye çıkma arzusunu, olduğumuz yerde yaşayabilmemiz dahi buna bağlı gözükmektedir...

Eğitim ve öğretim yılları

Yedi yaşını bitiren ve artık Trabzon'un eğitim şartlarına sığmayan şehzadeyi, İstanbul'da dedesi Sultan İkinci Bayezid'in sarayında görüyoruz.

Hayat boyu kendisine ölçü ve rehber olacak terbiye malzemelerini almış, ancak müspet ilimler açısından yürümesi gereken uzunca bir yol kalmıştır.

Bu yolu dedesinin gözetiminde yürüyecek, devrin en tanınmış hocalarından ilim ve zanaat öğrenip mükemmelleştirecektir.

Bir yandan Karakızoğlu Hayrüddin Hızır Efendiden fen, edebiyat, tarih dersleri alırken, öte yandan kuyumculuk zanaatının inceliklerini öğrenir.

Şehzadelerin meslek edinmesi ve padişah bile olsalar vakit buldukça meslekleriyle meşgul olmaları, hemen hemen bütün peygamberlerin sünneti olarak sonuna kadar Osmanlı sarayında yaşamıştır. Bunun en büyük sebebi, hayatları stres içinde geçen

padişahların, sıkıntılarını atacakları, rahatlayacakları bir zemin vücuda getirmektir.

Padişahlar iş değiştirip rahatlama yolunu seçemeyeceklerine göre, en akla yakın yol, onlara bir hobi kazandırmaktır. Bu, onları rahatlatacak, birtakım yanlış karar ve uygulamalardan menedecektir.

Padişah, çok bunaldığı anlarda atölyesine inip sanatıyla baş başa kalabilecek, ruhundaki baskıları kalıplara döküp dinlenecek, ayrıca tek başına bir esere vücut vermekten dolayı rahatlayacak, hıncını etrafından çıkarmayacaktır. Günümüzün en büyük insanî problemlerinden birini teşkil eden "stres"in böylesine çağdaş bir metotla atılması usulünün Osmanlılarca bilinmesi, insanı hayrete düşürüyor.

Bunun peygamberlerden gelmesi ise, derin derin düşündürüyor ve "peygamberlerin her konuda örnek ve önder oldukları" inancını pekiştiriyor...

Süleyman'ın İstanbul'daki durağı, "Dâhiler Okulu" Enderun'dur.

Dünyanın ilk dâhiler okulu: Enderun-i Hümâyun

Dünyaya gelen her şehzade "Padişah adayı" olarak algılanır ve buna göre eğitilirdi...

Çünkü Osmanlı sürekli savaşların içindeydi. Hıristiyanlarla kuşatılmış bir dünyada hem kendi varlığını sürdürmek, hem de inanç manzumesini yaşatmak için buna mecburdu: Zira çoğu savaşlara padişah babalarıyla birlikte katılan şehzadelerden hangilerinin sağ kalacağı bir yana, tahtın hangisine nasip olacağı belirsizdi. Zaten Osmanlı'da bir "veliaht sistemi" de yoktu. Padişah ölünce, şehzadeler savaşa tutuşur, en güçlü olan tahta otururdu. Bu sadece bir "taht" savaşı değil, aynı zamanda da bir "baht" savaşıydı. Kader kime yar olursa, taht ona nasip olurdu.

Bu yüzden tüm şehzadelerin donanımlı olmasına dikkat edilir, hepsine çok iyi eğitim verilirdi.

İlk eğitim merkezi, saray içi eğitim kurumu olarak oluşturulan Enderun, Sultan II. Murad tarafından kuruldu.

Başlangıçta saray hizmetlilerini yetiştirmek üzere düşünülen ve buna göre şekillendirilen bu kurum, Fatih Sultan Mehmed döneminde yeni bir kimliğe kavuşturuldu: Başta şehzadeler olmak üzere, devletin ihtiyaç duyduğu mülki ve idâri kadroları yetiştirecek tarzda yeniden düzenlendi. Sonraları sürekli gelişerek eşsiz bir eğitim kurumu haline geldi.

Şehzadeler başlangıç eğitimini diğer öğrencilerle birlikte burada alırlardı. Bir ayrıcalıkları yoktu. Ancak diğer Osmanlı okullarında olduğu gibi, Enderun'da da "Yetenek Yönetimi" diyebileceğimiz bir sistem uygulanırdı. Öğrencinin eğilimi keşfedilir, bir bakıma eğilimler yönetilir ve desteklenirdi. Bu çerçevede Enderun öğrencileri, kabiliyetlerine uygun alanlarda daha hızlı başarıya ulaşırlardı.

O kadar ki, zaruri birkaç konu dışında, dersler öğrencinin yeteneğine ve seçimine göre belirlenirdi. Bu durum öğrenciyi daha da başarılı yapardı.

Hazırlık dönemini başarıyla bitiren iyi ahlâklı ve terbiyeli çocuklar, Enderun'un yüksek kısmına alınır, âdeta iğnenin deliğinden geçirilirlerdi. Bu süreçte yapılan, her türlü yetenek ve ahlâkî sınavdan başarıyla çıkmak zorundaydılar.

Ancak ondan sonra, yükselmeye başlar, devlet kapıları ardına kadar açılır ve padişah dışında her şey olabilirlerdi.

Kimler geldi, kimler geçti

Osmanlı padişahları başta olmak üzere, Kâtip Çelebi, Gelibolulu Mustafa Ali, Feridun Ahmet Bey, Baltacı Mehmed Paşa, Köprülü Mehmed Paşa, Köprülüzade Mehmed Paşa, Fazıl Ahmed Paşa, Mustafa Paşa, Cezzar Ahmed Paşa, Nevşehirli İbrahim Paşa, ünlü matematikçi Matrakçı Nasuh gibi pek çok ünlü ismin ortak noktaları, Enderun Mektebi'nde eğitim görmüş olmalarıdır...

Bu bakımdan, Enderun'a, "Dâhiler Mektebi" demenin bir sakıncası yok...

Amerikalı ünlü eğitimci Andreas Kazamias'ın Platon'un "İdealimdeki okul" dediği, yine Amerikalı Lewis Terman'ın (Stanford-Binet adlı zeka testini bulan kişi), "Öğrencilerin zekâ seviyesini ölçmek için ilk defa test yönetiminin uygulandığını" söylediği Enderun Mektebi, aynı zamanda dünyanın ilk "kamu yönetimi okulu" olarak da tarihe geçmiştir.

Başta padişahlar ve sadrazamlar olmak üzere, Osmanlı Devleti'nin ihtiyaç duyduğu "devlet adamı" kadrosu bu mektepte eğitilip yetiştirilmiştir.

Osmanlı'nın hızlı yükselme sebeplerinin başında yine bu mektep gelir.

Öğrenciler, zekâ, bilgi ve yetenekleri konusunda sürekli testlerden geçirilir, bu ölçümler sayesinde en başarılı olacakları alan belirlenirdi.

Bu bağlamda dünyada, öğrencilerin öğrenme arzusunun, zekâ seviyesinin, ilgi alanlarının ölçüldüğü ve buna göre eğitime tabi tutulduğu ilk örnektir.

Amerika'da Enderun mektepleri hakkında 350'ye yakın master ve doktora çalışması yapıldığını ve Amerikan eğitim sistemi için Enderun'dan yararlanıldığını da hatırlamak gerekiyor.

20. yüzyılın başında Amerikalı Eğitimci- Psikolog John Dewey'in, "Çocuğa Göre Eğitim İlkesi" olarak dünyaya sunduğu "çağdaş eğitim metodolojisi", aslında Enderun sisteminin kopyasından başka bir şey değildir.

Eksi bir İngiliz elçisinin Enderun Mektepleri hakkında söyledikleri ilginçtir:

"Osmanlılar, aldıkları esirlere hiç kötülük yapmıyor, kardeş gibi davranıyorlar. Hangi milletten, hangi dinden olursa olsun, küçük çocukların zekâlarını ölçüyorlar. Keskin zekâlı çocuklar, 'Enderun' denilen mekteplerde, değerli öğretmenler tarafından okutuluyor, İslâm bilgileri, İslâm ahlâkı, fen, kültür dersleri ve-

rilerek, kuvvetli, başarılı Müslümanlar olarak yetiştiriliyorlar. Osmanlı ordularını zaferden zafere ulaştıran değerli kumandanlar, Sokullular ve Köprülüler gibi seçkin siyaset ve idare adamları, hep böyle yetiştirilen keskin zekâlı çocuklardı. Osmanlı akınlarını durdurmak için, bu Enderun mekteplerini ve bunların kolları olan medreseleri yıkmak, Osmanlıları fende geri bırakmak lâzımdır."

Doğru söze ne denir?

Oduncu çıraklığından sadrazamlığa

Enderun sistemi hakkında bir fikir sahibi olmaya yardım edeceğini umduğum üç örnek üstünde durmak istiyorum...

Birincisi: Baltacı Mehmed Paşa (Prut Savaşı'nda Rus Çarlığı ordularını dize getiren komutan)...

Saraya "oduncu çırağı" olarak girdi. Yani balta (baltacı unvanı buradan gelir) ile odun kırıyor, ocaklara taşıyordu...

İşini iyi yapması, odun kırmada pratik ve uygun yeni metotlar geliştirmesi sonucu dikkat çekti. Enderun'a alınıp eğitildi. İğnenin deliğinden geçirildi. Önce "Baltacı Halifeliği"ne yükseldi. Sesinin güzelliği yüzünden musikiye teşvik edildi, "Müezzin" oldu. Oradan yazıcılığa terfi etti. Basamakları hızla çıkarak 1703 Aralık ayında "Mirahurluk"a terfi etti. Çok zeki ve son derece çalışkandı. İlme karşı müthiş bir merakı vardı. Durmadan okuyordu. Bu çabası onu 1704 yılı Kasımında "vezir"liğe, hemen ardından "Kapdan-ı derya"lığa (Deniz Kuvvetleri Komutanlığı), 21 Aralık 1704'te de "Sadrazam"lığa (başbakanlık) taşıdı.

Prut Savaşı'nın kahramanı işte bu eski "saray oduncusu"dur.

Berber çıraklığından vezirliğe

İkinci örneğimiz Cezzar Ahmed Paşadır ki, Bosna'dan İstanbul'a getirilmiş bir "devşirme"dir. Önce İstanbul'da bir berberin yanına çırak girmiş, zekâsı sayesinde zanaatı çabucak öğrenmiş,

berberlikte âdeta devrim yaparak, zaman zaman kendisine tıraş olmaya gelen Hekimoğlu Âli Paşa'nın dikkatini çekmeyi başarmıştır...

O devirde, Osmanlı Devleti'nin her mensubu, yitik zekâ ve kabiliyetleri ortaya çıkarmaya memur bir "yetenek avcısı"dır...

Âli Paşa, genç berber çırağını saraya önermiş, bunun sonucu olarak da Enderun'a girmiş, yetiştirilmiş ve seksen yaşında Akkâ'yı Napolyon Bonapart'a karşı savunmuştur...

Fransızların "yenilmez" dediği mağrur general Bonapart'a ilk mağlubiyetini tattıran ve "Bir ihtiyara maskara olduk... Akka'da durdurulmasaydım, belki Şark İmparatoru olurdum" dedirten Osmanlı Veziri, işte bu eski berber çırağıdır.

Osmanlı Devleti'ni derleyip toparlayan meşhur Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa da saray bulaşıkçılığından sadrazamlığa yükselen bir yetenektir (Bu konuda daha geniş bilgi isteyenler, Tayyâr-zâde Atâ'nın "Enderûn Târihi" isimli eserine bakabilirler).

Enderun Mektebi müfredatı

Enderun'da İslamî ilimlerin (Kuran-ı Kerim, İlmihal, Tefsir, Hadis, Kelam, Tecvit, Akaid, Arapça ve Farsça, Peygamberler Tarihi, Miras Hukuku, v.s.) yanı sıra Tıp, Heyet (Astronomi), Hendese (Geometri), Tarih, Coğrafya, Mantık (Felsefe), Hikmet, Türk Dili ve Edebiyatı, Sarf, Nahiv, Bed-i Beyan (Güzel Konuşma), Şiir ve İnşa, Mendi (söz ve lügat), Hitabet, Maanî (söz dizimi, sentaks); güzel sanatlar alanında Musiki, Tezhip, Hüsn-ü hat (güzel yazma), Cilt Sanatı, Mimari, Minyatür; spor alanında Binicilik, Kılıç kullanma, Ok atma, yüksek atlama, mızrak, çelikçomak, güreş, meç, ağırlık kaldırma, cirit, şamar atma (meşhur "Osmanlı Tokadı" deyimini tarihe geçiren işte bu "şamar atma" eğitimidir) da öğretilirdi.

Ayrıca giyim-kuşam, deri işlemeciliği, kuyumculuk, çeşitli ilaç ve merhem yapımı gibi dersler de verilirdi.

Beyinler tek konuya hapsedilmez, her alanda ve her anlamda "donanımlı insan" yetiştirmek amaçlanırdı.

Tabii aralarında vasat kabiliyetli olanlar da vardı ki, onlar Kapıkulu Ocakları'na sevk edilir, ordunun okumuş-yazmış zümresini teşkil ederlerdi. Ocak içinde gösterdikleri performansa göre bunlar da yükselir, kumanda heyetine girebilirlerdi.

M. Baudler, Osmanlı'nın Enderun eğitimi hakkında şunları yazıyor:

"Türk Milletinin başarılarına şaşmamak lâzım; çünkü onlar elit kadroları nasıl yetiştireceklerini, gençleri nasıl disipline edeceklerini biliyorlar. Bir yandan onları mükemmel insan hâline getirirken, öte yandan kabiliyetlerine göre ödüllendirmeyi de ihmal etmiyorlar."

Eğitimde disiplin, bilimde özgürlük

Enderun'da eğitim son derece disiplinliydi. Öğrencinin âdeta genlerine girilir, tüm kabiliyetleri ortaya çıkarılır ve bunlar safha safha geliştirilirdi.

Ancak ilim özgürdü. Âlimler, ramazanın ilk on gününde padişahın huzurunda yapılan "Huzur Dersleri" esnasında bile sözlerini esirgemez, hiçbir endişeye kapılmadan düşüncelerini açıkça seslendirirler ve savunurlardı.

Enderun'da hocalarının donanımlı olmasına çok dikkat edilirdi. Hatta çeşitli İslâm ülkelerinden bilginler getirildi (Molla Gürani örneğinde görüldüğü üzere).

Mektep talebesine kuşluk, ikindi ve yatsı vakitleri olmak üzere günde üç öğün yemek verilir, temizliğe aşırı derecede itinâ gösterilirdi.

Padişah hizmetine ayrılacaklara âdab-ı muaşeret (görgü) dersi ayrıca verilir, yere tükürmek, öksürürken mendilini ağzına kapatmamak, lekeli elbise giymek gibi hususlar "kusur" sayılıp cezalandırılırdı.

İbadet en dikkat edilen hususlardan biriydi. Enderun talebeleri yaz-kış, her sabah namaza iki saat kadar kala yataktan kalkarlar, namaz vakti girene dek Kur'ân okurlar, akşam namazlarından yine bir saat önce abdestlerini alır, güneş batıncaya kadar Kur'ân okurlardı.

Akşam namazını kıldıktan sonra, yatsıya kadar dinlenirler, yatsı ezanı okunur okunmaz ikişer ikişer dizilir, Hünkâr meclisine gelirlerdi. Burada her oda kendisine ayrılmış yerde namazı kıldıktan sonra, imamla birlikte kalkarlar, Hünkâra dua ederlerdi. Sonra herkes odasına çekilirken, ayak üzeri "Padişah esenliği ve geçmiş padişahlar ruhları için üç ihlâs, bir fatiha" ihsan ederlerdi.

Enderun yalnızca idareci yetiştirmez, onun yanı sıra mimarı, nakkaş, ressam (minyatürcü), hattat, kâtip, imam, müezzin, müverrih, şair, âlim, hârende, sazende de yetiştirirdi.

En dindar Müslümanlar, en kuvvetli hafızlar, en meşhur müezzinler, en hassas şairler ve edipler, en cesur askerler, en tutarlı kumandanlar, en mahir sanatkârlar, mimarlar, ressamlar ve nakkaşlar, en yüksek musikişinaslar, hattatlar, en değerli âlimler ve müverrihler Enderun'da yetişmiştir.

"Enderun Mektebi'nde başarılı olanlar, son derece âdilane uygulanan terfi sistemi sayesinde sadrazamlığa (devletin ikinci adamı) kadar yükselirlerdi.

Bu mektepte yetişenler arasından pek çok sadrazam, vezir, beylerbeyi, şair, sanatkâr, mimar, muharrir, ressam (minyatürcü) çıkmıştır.

Enderun Mektebi, 1808-1839 tarihlerinde, Sultan İkinci Mahmud tarafından kapatılmış, 01 Temmuz 1909 tarihinde çıkarılan bir kararname ve talimatname ile de lâğvedilmiştir.

Ancak eğitim tarzı açısından, birçok Batılı okulda hayatiyetini hâlâ devam ettirmektedir.

Osmanlıya özgü bir eğitim sistemi

Osmanlı Devleti yönetim biçiminden orduya, ekonomik sistemden eğitim sistemine kadar her alanda kendine özgü bir sistem geliştirmişti.

Bu sistem pek tabii inanç manzumesine, ondan kaynaklanan ahlâkına ve dünya görüşüne uygun olacaktı.

Sistemin özü aynı inanca mensup bulunmak, yani Müslüman olmaktı. Orta zamanlarda devlet kademelerinde yükselmenin ön şartı buydu. Osmanlı'yı yönetenler tüm inançlara saygı duymakla birlikte, kendi inançlarının üstünlüğünü tartışmazlar, tartıştırmazlardı.

Öteki inançlara duyulan müsamahanın kaynağında insana duyulan saygı vardı. İslam inancında insan mukaddesti. İnsan mukaddes olduğu için tercihlerine (dini tercihler dâhil) müsamaha gösterilmeli, bu yüzden insan incitilmemeliydi.

Bunu eğitim sistemine de yansıttılar. Hıristiyan çocuklar devşirilip eğitiliyor, kabiliyetlerine ve çalışkanlıklarına göre yükselmeleri, hatta devletin ikinci adamı olmaları sağlanıyordu. Bu sistem o günkü Avrupa'nın bilmediği bir sistemdi.

Osmanlı devlet kurumları, Müslüman olmak kaydıyla herkese açıktı. Herkes zekâsına, kabiliyetine, sadakatine ve liyakatine göre yükselirdi.

Amaç ahiret öncelikli insan yetiştirmekti. Ahiret öncelikli insan, bilimden gelen gücünü insanların hayrına kullanır, günümüzde örneklerini sıkça gördüğümüz (ikiz kuleleri vurmak ya da kimya bilimini kullanarak Molotof Kokteyli yapıp belediye otobüslerine atmak) gibi, insanlığın ve insanların zararına kullanmazdı.

Osmanlı Devleti, kendi kurumlarında yetişmeyenlere güvenmez, dolayısıyla görev vermezdi. Bu durum, Türklerin devlet kademelerinden dışlandığı şeklinde eleştiriler almakla birlikte, durum böyle değildir. Öncelikle "devşirme"yi "yabancı" saymak yanlıştır. Geçtiği evreler devşirmelerde yabancılık bırakmamıştır...

Hatırlamamız gereken bir husus da şudur: Osmanlı'yı batıran devlet adamlarının içinde "devşirme" devede kulak kabilindendir. Ne yaptıksa biz kendi kendimize yaptık!

Kaldı ki, Osmanlı bürokrasisinin tümüyle devşirmelerden oluştuğu iddia edilemez. Divan ve taşra teşkilatlarından yükselenler de vardır ve buralara genelde Türkler hâkimdir. Zaten Kanunî'den itibaren Türk çocukları da Enderûn Mektebi'ne alınmıştır.

Tesadüfen zirveye çıkılmaz...

Çıkılsa bile zirvede durulamaz...

Osmanlı'yı beşyüz sene zirvede tutan, akla-hayale sığmayacak kadar büyük başarılara taşıyan sebeplerin temelinde, işte bu eğitim sistemi yatıyor.

"Beşikten mezara ilim" ekseni

Şehzadelerin eğitim süreci Enderun'la sınırlı değildi. Bunun bir de "uygulamalı eğitim" aşaması vardı.

Belli bir yaşa gelen padişah çocukları, idareciliği uygulamalı olarak öğrenmek ve bu konuda deneyim kazanmak üzere sancaklara (eyaletlerden daha küçük yerleşim birimleri) gönderilirdi.

Giderken anneleri, lalaları (lalanın tecrübeli ve yüksek ahlâklı bir devlet adamı olması şarttı), hocaları ve üst düzey yönetimi oluşturan bürokratlar (defterdar, reisû'l-küttab, çavuşbaşı, nişancı, divan kâtibi) de yanlarına verildi. Bunlar geleceğin padoişahının en iyi şekilde yetişmesinden sorumluydu.

Ayrıca sancağa çıkarılan şehzadenin yanına başka görevlilerle yeteri kadar asker de verilirdi.

Şehzadeler başkentten merasimle uğurlanırdı. Şehzadeyi padişah adına vezir-i azam uğurlar, yine padişah adına tabl (davul), alem ve bayrakla birlikte pek çok eşya takdim edilirdi. Bunların verilmesi yönetim yetkisinin verilmesi anlamına gelirdi.

Daha sonra ise dualar eşliğinde sancağına uğurlanırdı. Bu aşamaya gelmiş şehzadeler "Çelebi Sultan" unvanıyla anılırlardı.

Manisa, Amasya, Konya, Trabzon ve Kütahya gibi şehirlerimiz, bugüh hâlâ "Şehzade Sancağı" olarak anılır.

Sancağa giden Çelebi Sultan, padişaha yakın yetkilerle donatılır, atama, berat ve hüküm verme; arazi-timar işleri, vergi tahsilâtı gibi konularda taüm yetkili olurdu.

Ayrıca sınırların korunmasından ve asayişten de sorumluydular.

Bunlardan başka, sancağa çıkarılan şehzadeler bölgenin ilmi gelişmesine, sanatına, edebiyatına, el becerilerine ve kültür konularına da eğilirlerdi.

Kısaca şunu söyleyebiliriz: Birbirine paralel yürüyen yetki ve sorumlulukları sayesinde, geleceğin padişahları, kendilerine verilen sancaklarda tüm teferruatıyla teorik ve pratik yönetim bilgisiyle donanır, bu yüzden de padişah olduklarında hiçbir konuda acemilik çekmezlerdi.

Tüm acemiliklerini kifayetli hocalar nezaretinde çıkarıldıkları sancaklarında atmış olurlardı. Belirli alanlarda uzmanlaşmış hocalar, gerektiği zaman şehzadeyi ikaz eder, böylece yanlış karar vermekten kurtulur, ayrıca da hızlı ve isabetli karar vermeyi öğrenirlerdi.

"Lala", sancakta bulunan şehzadenin idarecilik sanatını öğrenme konusunda en yakın hocası ve yardımcısıydı. Gözetimlerine verilen şehzadenin terbiye-talim ve ahlâkından da onlar sorumluydu. Bir bakıma lala, sancağın sadrazamı (başbakanı) konumundaydı. Sorumlulukları altında zancağa çıkarılan şehzadeye babalık yaparlardı. Bu yüzden şehzadelerle lalaları arasında çoğunlukla bir baba-oğul münasebeti oluşur, şehzadeye padişahlık nasip olduğunda, yine yanlarında kalırlar, hatta Lala Mustafa Paşa ve Lala Mehmed Paşa örneklerinde görüleceği gibi, sadrazamlığa atanırlardı.

Şehzade ile birlikte sancağa gönderilen "Nişancı"nın görevi ise, kararların, devletin yürürlükteki kanunlarına ve mevzuata uygunluğunu denetlemekti.

Reisü'l-küttab işlemlerin sağlıklı yürütülmesini sağlar, bu konuda şehzadeye yardımcı olurlardı.

Şehzade, emrine verilen askerlerle sancağın asayişini temin eder, sınırların güvenliğini sağlar, çağrı aldığı zaman da askerleriyle birlikte orduya katılır, padişah babasının yanı başında kılıç sallardı. Bu askeri eğitimleri açısından zaruri bir uygulama idi. Meselâ Ankara Savaşı'nda (Yıldırım Bayezid dönemi) Şehzade Mustafa, Musa ve İsa Çelebiler Padişah'la birlikte Osmanlı ordusunun merkezinde, Şehzade Mehmed sol cenahta yer almışlardı. Yine keza Otlukbeli Savaşı'nda (Fatih dönemi) Şehzade Bayezid sağ cenahta, Şehzade Mustafa ise sol cenahta savaşmıştı.

Şehzadeler, sancağa çıkarıldıktan ve dar anlamda "lider" olduktan sonra da din, ilim ve edeb eğitimlerine de aralıksız devam ederlerdi. Bu konularda en büyük yardımcıları kifayetli hocalarıydı. Hocalarından Kur'ân, hadis, tefsir, tarih, astronomi, matematik, yabancı dil, sanat, edebiyat, müzik ve spor dersleri alırlardı.

Yine de en yakın öğretmenlerinin anneleri olduğunu vurgulamak gerekiyor. Sancakta hep oğluyla beraber olan anne, her yönden onun gözetleyicisi ve koruyucusuydu. Tahta geçtiğinde zulmetmesini önlemek için sevgi, şefkat, hamiyet, vefa öğretirler, bu çerçevede kişilik ve kimlik kazanmasına yardımcı olurlardı.

Padişah olan baba ise şehzade oğlunu uzaktan kontrol eder, yerli yerinde bazı müdahalelerle babalığını hatırlatırdı. Bu suretle şehzadenin eğitimine onlar da babalık kimliğiyle katkıda bulunurlar, ruhunda baba açlığı oluşmamasını sağlamaya çalışırlardı.

Kanuni Sultan Süleyman, Manisa'da sancak beyi iken, babası Yavuz'un gönderdiği "Siyasetname"yi gözünün önünden ayırmayarak neredeyse sürekli okuması meşhurdur.

Altı çizilmesi gereken son bir nokta var: O da şehzadelerin çıkarıldıkları sancakta yaşayan gönül erleriyle buluşturulmasıdır...

Bu bir gelenekti...

Yürek eğitimi süreci

Malum: Ertuğrul Gazi, kendi adıyla anılacak cihan devletini kuracak olan oğlunu (Osman Gazi) çocuk yaştan itibaren Şeyh Edebali'ye götürür tekke disiplini ve ruh olgunluğu kazanmasına çalışıyordu.

Sonraki zamanlarda da bu gelenek aynen devam etti. Padişah adayları her alanda eğitimleri için kendilerine tahsis edilen resmi hocalardan başka, tekke şeyhlerinden de ders alır, sohbetlerinde olgunlaşırlardı.

Bu hem iman-ibadet eksenli bir hayat kurmaları, hem de gururdan, kibirden arınmaları için zaruri sayıldı.

Düşünün, daha iyisi hayal edin lütfen: Süslü-püslü elbiseler içinde makam-mevki sahibi bir şehzade geliyor, üzerindeki cübbeden bir iplik çekilse kırk yama düşecek kadar fakir, üstelik hiçbir makamı-mevkii olmayan bir şeyhin önüne diz çöküyor.

Ona atalarından miras kalan derin hürmeti gösteriyor. Vahiy eksenli öğütlerini boynu bükük halde sessizce dinliyor...

Ve git gide makam-mevki ve zenginliğin getirdiği büyüklenme duygusundan arınıp, mütevazı bir dervişe dönüşüyor.

Yirmili yaşlarda alınmazı alıp "Fatih" olan Sultan II. Mehmed'e, Ak Şemseddin Hoca'sının karşısında el bağlatıp boyun büktüren ve inim inim bir sesle, "Beni dersune al, tekrar irşad eyle, bir dem (an) senun dersunde bulunma lezzeti cinan padişahluğuna aglebdur" (üstündür) diye yalvartan saik işte bu yürek eğitimidir.

Yavuz Sultan Selim'e, "Padişahı âlem olmak bir kuru kavga imiş/ Bir veliye bende olmak cümleden âlâ imiş" dedirten de, aynı yürek eğitimidir.

Hatırlayalım: Ankara Savaşı 81402) sonrasında param parça Osmanlı'yı derleyip toparlayarak âdeta yeniden inşa eden, bu yüzden de "İkinci Kurucu" olarak selamlanan Sultan Çelebi mehmed Amasya'da; birkaç kez teşebbüs ettikten sonra Doğu Roma'yı fethedemeyeceğini anlayınca, fethedeceğine inandı-

ğı 11 yaşındaki oğlunun (Sultan Fatih) bir an önce padişah olmasını sağlamak için, hayatının en verimli çağında tahttan feragat eden Sultan II. Murad Amasya'da; 21 yaşında alınmazı alıp yapılmazı yapan Fatih Sultan Mehmed Manisa'da; "Veli" unvanıyla meşhur Sultan II. Bayezid Amasya'da; Anadolu'den sonra İstanbul'a göz diken Şah İsmail gailesini bertaraf ettikten sonra hilafetle kucaklaşan Yavuz Sultan Selim Trabzon'da; dünya tarihine "Muhteşem" unvanıyla geçen Kanuni Sultan Süleyman Manisa'da bu çerçevede eğitildiler.

Tesadüfen zirveye çıkılmaz...

Çıkılsa bile durulmaz...

Osmanlı'yı beşyüz sene zirvede tutan padişahları akla, hayale sığmayacak kadar büyük başarılara taşıyan sebeplerin başında işte bu eğitim tarzı yatıyor.

Bu eğitim tarzının ilham kaynağı ise hiç kuşkusuz Devr-i Saadet'dir...

O devre uygunluğu ise kılı kırk yaran dirayetli ve kifayetli (yeterliliği olan) meşhur Osmanlı hocaları denetler...

Bu konuda sanırım birkaç canlı örnek vermek gerekiyor...

Padişah'ı tehdit eden Hoca: Zembilli Âli Cemali

Osmanlı asırlarında, Kanuni'nin babası Yavuz Sultan Selim devri...

Şeyhülislâmlık makamının "Zembilli" lâkabıyla meşhur, Alâaddin Ali Efendi tarafından hakkıyla doldurulduğu yıllar...

Yavuz Sultan Selim'in Edirne'ye gitmesi gerekiyor. Şehir çıkışına kadar Padişah'ı uğurlayanlar arasında Şeyhülislâm Zembilli Alâeddin Ali Efendi de vardır.

Padişah'ı Edirne'ye uğurlamaktan dönerken, yolda elleri ve ayakları zincirli bir guruba rastlıyor, Hoca. Başlarına yalın kılıç askerler dikilmiştir.

Suçlarını merak edip soruyor:

"Bu ne güna iştir? Neden bağlanmışlar, suçları ne?"

Zamanını aşan namlı hukukçu sorar da, anlatılmaz olur mu? Askerlerin başındaki subay gelip konuyu tafsilatıyla anlatıyor:

"Bunlar ipek alım-satımı yapan bâzirganlardır (tüccar); Oysa Padişah hazretleri ipek alım-satımını yasaklamıştı. Padişah emrine muhalefet ettiklerinden, cezaya çarptırıldılar."

"Peki bunları kim yargıladı?"

"Hiç kimse, Padişah'ın emriyle zincire vuruldular."

Bu cevap Şeyhülislâm'ı hem şaşırtmış, hem de üzmüştür. Osmanlı mülkünde kim olursa olsun, ne yaparsa yapsın yargılanmadan mahkümiyet yoktur. Alınan karar hukuksuzdur. Bunun sürmemesi, bir haksızlığa meydan verilmemesi gerekmektedir.

Tereddüt etmeden atının başını çeviriyor...

Doludizgin sürüp Padişah'a yetişiyor.

Yavuz, birden Zembilli Hoca'yı karşısında görünce şaşırıyor:

"Hayrola Hocam, sen dönmemiş miydin?"

"Dönüyordum, haylice dönmüştüm, gördüğüm bir haksızlık yüzünden at çatlatma pahasına sürüp geldim."

"Hayırdır Hoca, nasıl bir haksızlıktan bahsetmektesin?"

Zembilli gördüklerini anlatmaya başladı:

"Dönüş yolunda zincire vurulmuş bir grup bezirgâna rast geldim, öğrendim ki, sen emir vermişsin."

"Beli, emri biz verdik."

"Neden?"

"Suç işlediler. Biz nâhak yeri kimseyi cezulundırmazuz."

"Suç işlediklerine kani olmuşsanız, kadıya müracaat edersiniz. Kendi kendinize hüküm verip infaz etmek olmaz! Hele maksadınız onların öldürülmesi ise, bilin ki bu Allah katında helâl değildir."

Yavuz dinledikçe öfkeleniyor:

"Nizam-ı Âlem için âlemin üçte birinin katli helâl değil midir ki, böyle konuşursun?" diye soruyor.

Zembilli bu soruya şöyle cevap veriyor:

"Dünyanın işleri karışıp büyük fitne olunca ancak helâldir. Şimdi böyle bir şey yoktur."

Yavuz Padişah, dişlerinin arasından tıslıyor:

"Benum emrume muhalefetten daha büyük fitne olur mu, Hoca?"

Şeyhülislâm, Padişah'ın tehditkâr konuşmasından zerre kadar etkilenmiyor:

"Bunlar dünyayı fesada vermediler, sadece emrine muhalefet ettiler. Zaten sen ticaret konusunda onları yetkili kılmıştın. Bu her çeşit ticarete zimnî (kenliğinden) izin sayılır."

Bu cevap Padişah'ın ruhunu köpürtüyor. Kaşları kalkıyor, gözleri sert bakmaya başlıyor:

"Ben sana, saltanata dair işlere karışma demiştim. İcraatıma itiraz etmek vazifen değildir."

Zembilli de aynı sertlikte şu karşılığı veriyor:

"Bu, yalnız dünyayı değil, ahreti de ilgilendiren bir meseledir. Buna karışmak, ahretinin selameti içindir, böyle olunca da benim vazifemdir."

Padişah'ı selamlamadan yanından ayrılıyor.

Yavuz gibi bir Padişah'a karşı bu kadar pervasız konuşmak, ölümü göze almakla mümkündür: Hoca ölümü çoktan göze almıştır. Allah'tan korkmuş, dünyayı elinin tersiyle itmiştir.

Zembilli, ahreti için dünyayı, makamları, mevkileri, şöhret ve serveti, kısacası tüm getirileriyle birlikte, elinin tersiyle reddedebilen biridir.

Zembilli'nin hukuku canı pahasına savunması, düşündükçe Padişah'ın hoşuna gidiyor. Sonunda ona hak veriyor. 400 bezirgânı affettikten başka, Edirne'ye ulaşır ulaşmaz Zenbilli Ali Cemali Efendi'ye bir ferman gönderiyor.

"Rumeli ve Anadolu Kazaskerliklerini birleştirerek sana verdim. Zira bildim ki, bütün sözlerinde hak üzeresin."

Yavuz serttir, ama merttir, hakperesttir. Bu aldığı eğitimin ve terbiyenin gereğidir.

Padişahın fermanını alan Zembilli'nin cevabı, dünya nimetlerine dönüp bakmayan müstağni kimliğine yakışır tarzdadır:

"Mektubun bana geldi. Allah seni maddî ve manevî belâlardan korusun ve saltanatını devam ettirsin. Ben emrine itaat ediyorum; ancak Allah ile bir ahdim vardır; bu görevden beni mazur görün" diyor.

Bir üst dereceye yükselmek için takla üstüne takla atanlara ders olur mu acaba?

İdamlık hazine muhafızları

Yavuz Sultan Selim bir gün hazine defterlerinin incelenmesini emrediyor...

Arzu ettiği kadar düzgün kayıt tutulmadığını anlar anlamaz da soruşturma başlatıyor...

Bu konuda ihmali görülenler tespit edilip Yavuz'a sunuluyor...

Yavuz Padişah "beytülmal (hazine) konusunda son derece hassastır. "Tüyü bitmemiş yetimin hakkı" demekte, üzerine titremektedir.

İhmali affetmiyor.

Hazine muhafızlarından 150'sinin derhal öldürülmesini emrediyor.

Ne Sadrazam etkili olabiliyor, ne de diğer vezirler.

Cezayı hafifletmesi için yalvarmaya gelenleri, "Billahi ısrar ederseniz size de kıyarım!" diyerek huzurundan kovuyor.

Geriye tek çare kalmıştır: Vaziyeti Zembilli Hoca'ya bildirmek...

O ne yapacağını iyi bilir.

Sadrazam haber uçuruyor:

"İşini-gücünü bırakıp Padişah'a gelsin, yoksa 150 can gidecek!"

Şeyhülislâm Zembilli Alâaddin Âli Cemali Efendi, hışımla saraya gidiyor. Padişah'ın huzuruna giriyor ve ölüm emrini derhal geri almasını istiyor:

"Duydum ki, 150 adamın öldürülmesi emrini vermişsiniz. Onların öldürülmesi şer'an (hukuka göre) caiz değildir."

Ardından bir dizi âyet ve hâdis okuyor...

Yavuz Sultan Selim ise kararından dönmeye niyetli değildir. Zaten bu Hoca da düevlet işlerine fazla karışmaya başlamıştır. Sert bir dille uyarıyor:

"Dünya işlerine karışma, Hoca, devlete bulaşma; yoksa vaziyet başkaca olur!"

Bu açık tehdit karşısında öfkelenen Hoca, tehditkâr bir üslupla şöyle karşılık veriyor:

"Ben senin ahiret işlerine karışıyorum. Bu benim vazifemdir. Eğer mahküm ettiklerinizi affederseniz kurtuluş bulursunuz, aksi takdirde büyük bir cezaya çarptırılırsınız."

Padişah yerinde zıplıyor âdeta:

"Ben Padişah-ı Cihan'ım, Halife-i rûy-i zeminim, kim cezalandırabilir ki?"

Zembilli'nin genzinden alev gibi bir sayha dökülüyor:

"Allah!"

Padişah ürperiyor, şuuru tökezliyor, karmakarış bir duruma giriyor.

Neden sonra başını kaldırıyor. Şimdi gözlerinin içi gülümsemektedir:

"Tamam, dediğin gibi olsun. Onları dahi bağışladık"

Birliktelikleri sohbet kıvamında devam ederken, Zembilli bir teklifte bulunuyor:

"Biraz önce söylediklerim ahiretinize aitti. Şimdi de, müsaade buyrulursa, mürüvvetinize ait bir söz söyleyeyem."

"Nedir, söyle bakalım."

"Saltanatınıza yakışan odur ki, affettiğiniz bu insanları eski mevkilerine iade edesiniz."

Padişah gülümsüyor:

"Tamam, görevlerine iade ettim. Ancak hizmetlerinde kusur ederlerse, tazir cezası ile cezalandırırım haberin olsun."

Şeyhülislâm Zembilli de gülümsüyor:

"İslâm hukuku tazir cezalarını, sultanın takdirine bırakmıştır. Yetkin dâhilindeki cezayı verebilirsin."

"Peki, şimdi de ben bir sual soracağım: Herkes benden titrerken, nasıl oluyor da sen beni titretmeyi başarabiliyorsun?"

Zembilli Hoca, elini sakalına atıp şöyle bir sıvazladıktan sonra, cevap veriyor:

"Çünkü sen padişahlığınla güçlüsün, padişahlığa dayanıyorsun; ben ise Allah'a dayanmışım, gücümü Allah'tan alıyorum; bir gün padişahlığın biterse gücün de biter, Allah'ın gücü ise hiç bitmez."

Allah'a dayanmak...

Gücü Ondan almak...

Osmanlı'nın güç kaynağını görüyor muyuz?

Ve kesilmemesinin nedenlerini anlıyor muyuz?

Anlayacağınız, padişahlar gönül sultanlarına emanetti...

Silsile böyle devam eder giderdi.

1502'de şeyhülislâmlığa gelen Zembilli, Yavuz ve Kanuni dönemlerinde, aralıksız 23 seneden fazla bu görevde kaldı.

Dedik ya, evinden çıkmayı pek sevmezdi. Günleri hukuki ve dini suallere cevap yezerek, okuyup yeni şeyler öğrenmeye çalışarak ve ibadet ederek geçirirdi.

Evin penceresinden her gün bir zembil sarkıtır, soruları alır, cevaplarını yazarak yine zembille pencereden sarkıtırdı.

Zaten bu yüzden "Zembilli" lâkabı verilmiş, gerçek ismi neredeyse unutulmuştu.

Kişiliği ve ciddiyeti sayesinde şeyhülislamlık vezirliğin çok üstünde bir makam haline geldi.

Rodos Seferi'ne, Kanuni ile birlikte katıldı...

Zaten seferi geciktirdiği için Kanuni'yi açıktan eleştiriyordu.

Çünkü Rodos Şövalyeleri hac gemilerimizi basıyor, hacıları Rodos Zindanlarına dolduruyordu.

Bir gün Ayasofya kürsüsünde vazederken, coştu:

"Bu ne olmaz iştir ki, ülkeleri titreten Padişah'ımız bir adacık karşısında dize gelmiştir. Gemilerimizin pervasızca basılmasına, dindaşlarımınız zindanlara tıkılmasına karşı ölüm sessizliğine bürünmüştür. Yorulmuş, cenk edemez olmuşsa tahtı lâyık olana terk etsin, yok illa sefere çıksın. Ben dahi ardı sıra ceng u cidale gitmezsem namertim!"

Kanuni, Şeyhülislâm'ı, camiin Hünkâr mahfilinden dinliyordu.

Renkten renge girdi, ama bir şey de söylemedi.

Saraya dönüşünde hemen hazırlık emri verdi...

Bir süre sonra da Rodos Seferi'ne çıktı.

Rodos bin bir zahmetle fethedildikten sonra, bir süre İstanbul'a dönmedi. Rodos'un yerli halkına İslâmiyeti anlatmakla geçirdi zamanını. Medreseler, imaretler kurdu, ilerlemiş yaşına rağmen, yıllarca imamlık yaptı Rodos'ta. Nice Rum'un hidayetine vesile oldu.

Nihayet 1526 yılında vefat etti. Mezarı İstanbul'da, Zeyrek yokuşunda kendi dergâhının bahçesindedir.

Avcı Mehmed devrinden bir örnek daha

Devir, Sultan Dördüncü Mehmed ("Avcı" lâkabıyla meşhur Padişah) devriydi: Osmanlı Devleti'nin hırpalanmaya başladığı yıllar...

Gün geçmezdi ki, serhadlerden acı haberler gelmesin! Ay geçmezdi ki, Osmanlı Devleti'ne bağlı kalelerden biri daha "nâbeca küffar" eline geçmesin! Vatan ağlıyor, millet ağlıyor, devlet ağlıyordu. Ne var ki, "Şevketlü Sultan Mehmed" maiyeti erkânıyla birlikte Davutpaşa ormanlığında hayal avlıyordu!

Acaba Padişah, sınırlarda olup bitenlerden, kalelerin bir bir yaban ellere geçişinden habersiz miydi?..

Elbette değildi, lakin kalın dalkavuk duvarını aşamıyor, dalkavukların, "İsabet buyurdunuz Hünkârım" şeklinde özetlenebilecek övgülerinde teselli arayıp vicdanını rahatlatıyordu.

Mert ve sert bir sese hem vatanın, hem milletin, hem de Padişahın ihtiyacı vardı, ama nerdeee.. o mert ve sert sesi kim verecekti? Hangi babayiğit Padişahı düştüğü gaflet uykusundan uyandıracaktı?

Bereket versin millet bugünkü gibi "kaht-ı rical"de (adam kıtlığı) değildi. En azından, milletin, İstanbul Kürsü Vaizi Abdullah Efendi'si vardı.

Abdullah Efendi, Sultan Dördüncü Mehmed devri hocalarından bir gönül eriydi. Âlimdi de: O kadar ki, yalnız İstanbul'da değil, neredeyse tüm İslâm âleminde adı, sanı bilinir, sözü, sohbeti dinlenir, kendisine güvenilirdi. Fakat son derece mutsuzdu: Çünkü İslâmın bayraktarlığını şerefle yapan koca Osmanlı Devleti çatırdıyordu.

Bir cuma sabahı Padişahın habercisi kapısına dayandı:

"Efendi Hazretleri" dedi, "Padişahımız, zat-ı âlinizi Davutpaşa Camii Şerifi'ne dâvet buyurmaktalar, 'Gelsün, va'z-u nasihat itsün, irşad olalım" dimekteler. Ne dersüz?"

Abdullah Efendi'nin sabrı çoktan taşmış da, duygu ve düşüncelerini Padişah'a ulaştırmak için çoktan beri müsait bir fırsat kollar olmuştu. Teklifi canına minnet saydı. Padişah'ın gönderdiği dört çekerli at arabasına binerek Davutpaşa'nın yolunu tuttu.

Cuma sünnetinden sonra hutbeye çıktı. Ağlayarak konuşmaya başladı:

"Ey ümmet-i Muhammed! Devlet sahipsiz kaldı. Şehir ve kalelerimiz bir bir küffar eline geçti. Müslümanın canı, malı, ırzı, namusu pay-mal oldu. Camilerimiz kiliseye döndürüldü. İmdi günahlarımıza tövbe edelim. Secdeye kapanıp, göz yaşlarımız-

dan yerde çimen bitinceye kadar da ağlayalım. Belki o zaman bağışlanırız."

Cemaat de ağlamaya başlamıştır. Abdullah Efendi, doğrudan padişaha döndü. Canını dişine takarak gürledi:

"Hay Padişahım! Nedur bu hay-huy, nedur bu nefs-i emmareye uymalar? Niçün gagflet uykusundan uyanmazsız? Bilin ki şimdiki zaman avlanma zamanı değil, ağlama zamanıdır!"

Padişah, yüreğini inciten hutbeyi başı önünde sessizce dinledi. Namaz biter bitmez de, adamlarına derhal hazırlanmaları emrini verdi. İstanbul'a döndü. Ordusunun başına geçip bizzat sefere çıktı.

Osmanlı'nın tabii uzantısı olan toplumumuzun bugün de Abdullah Efendi'lere ihtiyacı var. Bir birleriyle kavga eden siyasetçilerimizi, öğrencileriyle kavga eden üniversitelerimizi, halkla kavga eden medyamızı ve kendi kendisiyle kavga eden halkımızı "Kavga zamanı değil, el ele verip memleketi kurtarma zamanıdır" diye uyaracak gür bir sese muhtacız.

Merak etmeyin, bulacağız. Bu toplumda ne dalkavukların nesli tükendi, ne de Abdullah Efendi'lerin...

Neyse, konumuza dönelim...

Devrin olgunlaştırma enstitüleri:

Tekkeler-Zaviyeler-Dergâhlar

Yukarıda bahsi geçtiği üzere, tarihçimiz Âşık Paşazâde, Malazgirt Zaferi'nden sonra dört koldan Anadolu havuzuna akan kitleleri dört ana gruba ayırıyor:

1. Gaziyan-ı Rum (Gaziler yani askerler, silahlı kuvvet);
2. Ahiyan-ı Rum (Âhilik Teşkilâtı mensupları ve hukukçular);
3. Abdalan-ı Rum (dervişler, Horasan Erenleri)...
4. Bacıyan-ı Rum (kadın önderler=Bu teşkilatın, meşhur yürek adamlardan Ahi Evran'ın eşi tarafından kurulduğu yolunda rivayetler var).

"Gaziyan"ın görevi savaş, "Âhiyan"ın görevi adalet, ticaret ve dirilişi sağlam temellere oturtmaktı...

Ertuğrul ve Osman Gaziler'in maneviyat önderi Şeyh Edebali bu teşkilâta mensuptur.

Eskişehir yakınlarında, o tarihte "İt Burnu" olarak anılan (şimdiki adı "İnönü") bölgeye tekkesini kurdu ve oluşum aşamasındaki devlete (Osmanlı Devleti) ruh üflemeye başladı.

Kısa sürede öyle büyük hizmetler verdi ki, devletini yüreğinde taşıyan Ertuğrul Gazi, tekke sohbetlerinin müdavimi oldu...

Henüz küçük yaşlarda olan "Osmancık"ını atının terkisine oturtur, geleceğin "kurucusu"nun yüreğini olgunlaştırmak için sık sık Şeyh Edebali tekkesine götürürdü (Mehmed Âkif'in babası Temiz Tahir Efendi'nin aynı yönteme bağlı olarak küçük Âkif'in elinden tutup sık sık Fatih Camii'ne götürmesi ve hocalarla buluşturması, geleneğin son zamanlara kadar devam ettiğine ilginç bir örnektir).

Osmancık, hayatı idrak yaşına geldiğinde onu karşısına aldı ve yüreğine Osmanlı Devleti'nin "temel felsefe"sini fısıldadı:

"Bak Oğul! Beni kır, Şeyh Edabali'yi kırma. O bizim boyumuzun ışığıdır. Terazisi dirhem şaşmaz. Bana karşı gel Ona karşı gelme... Bana karşı gelirsen üzülür, incinirim; ona karşı gelirsen gözlerim sana bakmaz, baksa da görmez olur. Sözüm Edabali için değil, senceğiz içindir. Bu dediğimi vasiyetim say!"

Osman Gazi aynen öyle yaptı: Babasının vefatından sonra da sık sık ziyaretine gittiği Şeyh'ini hiç kırmadı. Zaman içinde sohbetlerinden öylesine etkilendi ki, kızı Malhun Hatun'la evlenerek, içinde babasının vefatıyla oluşan boşluğu, Şeyh Edebali ile doldurdu: Onu kendisine "kaim baba" yaptı.

Zaten "devlet rüyası"nı da Edebali Tekkesi'nde görmüş, gördüğü bir rüya, Şeyh Edebali tarafından, "büyük bir devlet kuracağı" şeklinde yorumlanmıştı.

Yukarıda, "Şeyh Edebali, Osmanlı Devleti'ne ruh üfledi" derken, kastettiğim mânâ budur.

Kısacası tekkeler ve zaviyeler, yüzyıllar boyu bu işlevlerini sürdürüp devletin mânevi kanadını oluşturdular...

Tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla birlikte işte bu kanat budandı: Tabiatıyla toplum da bu kurumların olgunlaştırıcı nefesinden mahrum kaldı.

Çünkü Tekke ve zaviyeler Osmanlı insanının ilim, fikir, zikir, huzur, olgunluk, mutluluk merkezleri olmanın yanı sıra, aynı zamanda "Kitle Eğitim Merkezleri"ydi. Bu işlevleriyle, topluma, yüz yıllar boyu hayat kaynağı olmuşlardı.

Tekke ve zaviyelerde gündüz iş ve eğitimle geçen zaman, yatsı sonrasında zikirle bulur, şahsi kemalât (olgunluk) arayışı "halâka-i zikir" içinde kitleselleşip, yine bu mekânlarda birlik beraberliğe dönüşürdü.

Nice ham yürek, tekke ve zaviyelerde olgunlaşmıştı.

Osmanlı Devleti'ni inşa eden hamle, böyle bir coşkunun eseridir...

Osman Gazi'nin ruhu ve şuuru, Şeyh Edebali tekkesindeki sohbetlerde kıvamını bulmasaydı, Osmanlı Devleti tarih sahnesine çıkabilir miydi?

30 Kasım 1925 tarihinde (85. yıldönümü) çıkarılan 677 sayılı "Tekke ve Zaviyeler ile Türbelerin Kapatılmasına ve Türbedarlarla Bazı Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun" mucibince tekkeler ve zaviyeler kapatıldı.

Böylece geleneksel devlet yapısının manevi kanadı budandı. O gün bugündür tek kanatla uçmaya çalışıyoruz.

Tekke ve zaviyeler kapatıldıktan sonra, oluşan yaygın eğitim boşluğu halkevleri ile Millet Mektepleri'ni onun yerine ikame etmeye çalıştılar, ancak işin ruhu hep eksik kaldı: Ruhu eksik kaldığı için de halktan ilgi görmedi.

Geçelim...

Anadolu fethinden sonra (Malazgirt Zaferi) dört koldan Anadolu'ya akan grupların arasında, Âşıkpaşazade'nin "Ahiyan-ı Rum" diye kaydettiği "Anadolu Kardeşleri" de vardır.

Kısaca bunlar tarikat erbabıdırlar.

Bunlar Anadolu'nun müsait yerlerine hemen tekkelerini ve zaviyelerini kurup Anadolu insanının ruhunu olgunlaştırmaya başladılar.

Bu arada Şeyh Edebali de Eskişehir yakınlarındaki İt Burnu mevkiinde (Şimdi "İnönü" ismiyle bilinir) tekkesini kurmuştu.

Osmanlı Devleti işte bu tekkede doğdu. Devletin büyüme ve gelişme aşamasında da tekke ve zaviyeler önemli roller üstlendi.

Bu yadırganmamalıdır: Zira tekke ve zaviyeler, bize öğretildiği gibi, "örümcekli kafa üreten" merkezler değil, insanı ruh ve yürek anlamında olgunlaştırıp aydınlık ufuklara açılacak bir kıvama getiren müesseselerdi.

Propagandaların etkisinden kurtulup "tekke-zaviye gerçeği"ne bakan herkes, bu müthiş olguyu fark edebilir.

Bu mekânlarda gündüz iş ve eğitimle değerlendirilen zaman, akşam namazı sonrasında fikirle buluşur, yatsı sonrasında ise zikirle kemale ulaşırdı. Şahsi olgunluk arayışı "halâka-i zikir" içinde kitleselleşip, yine bu mekânlarda birlik beraberliğe dönüşürdü.

Hayatın dayatmaları karşısında pes etmek üzere olan insanlar tekke ve zaviyelerdeki ruhani hava sayesinde tazelenir, mücadele gücünü yeniden kazanırdı.

Çeşitli baskılar, zorluklar, mahrumiyetler yüzünden mukavemeti kırılmış insanlar, "iman" ekseninde âdeta onarılıp hayata döndürülürdü.

Bu işlevleriyle, tekkeler, kendi dönemlerinin hem "moral merkezleri", hem de "kâmil insan yetiştirme kurumları"ydı.

"Elif okuduk ötürü/ Pazar eyledik götürü/ Yaradılanı hoş gördük/ Yaradandan ötürü" (Yunus Emre) anlayışı içinde, her inançtan ve milliyetten insana salt "insanlık" açısından yaklaşılır, ihtiyaçları karşılanır, misafir edilir, böylece farklı kültürler arasında iletişim de sağlanırdı.

Tekkeler, ayrıca edebiyat, mûsiki ve tarih ocakları idi. İnsanlar hayata karşı güçlenmek ihtiyacı içinde tekkelere koşar, vahiy kaynaklı ahengin zemzeminde ruhlarını yıkar, Allah'a "kul" olup "kulluk"ta "kül" olmanın özgürleştirici nefesi altında güçlenirlerdi.

Belge ve bulguların ışığında şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki, Osmanlı Devleti'ni kısa sürede inşa edip zirveye taşıyan hamlenin kaynağı tekke ve zaviyelerdir.

Söylemiştim ya: Osman Gazi'nin ruhu ve şuuru, Şeyh Edebali tekkesindeki sohbetlerde kıvamını bulmasaydı, Osmanlı Devleti tarih sahnesine asla çıkamayabilirdi.

Tekke ve zaviyelerin zaman zaman ruh ve sinir hastalıkları için tedavi merkezi olarak da kullanıldığını görüyoruz. Daha ziyade telkin ve irşad yolu ile hizmet veren bu kurumlar, bir bakıma "şifahâne" gibi çalışıyorlardı.

"Öyleyse neden kapatıldı?" diye soracak olursanız, tarihin cevabı açıktır: Çünkü Türkiye, yenilenmeyi, ya da başka bir deyişle "çağdaşlaşma"yı, ruhuna çok da uymayan Batılı temellere oturtmuştu...

Bunların topluma mal olması için, eski kurumların yok olması gerekiyordu.

Hukuk sistemi ile ceza yasaları başta olmak üzere tüm sistemler Batılı kriterlere uydurulacak, milli bünye, inanç, tarihsel kimlik ve karakter gibi farklarla uyuşup uyuşmadığına bakılmaksızın, bazı değişimler gerçekleştirilecekti.

Öyle yapıldı.

Zaviyeler

Tekkelere göre daha küçük olan tarikat yapılarına "zaviye" adı verildi.

Zaviyelerde görev yapan şeyhlere "zaviyedâr", buralarda oturan dervişlere de "zaviyenişîn" denirdi.

Zaviyeler, büyük yerleşim alanları dışında, küçük köy ve kasabalarla yollar üzerinde açılıyordu.

Çevredeki dervişlerin toplanma yeri olmasının da ötesinde kimi görevleri vardı. Özellikle Türk dünyasının çeşitli yerlerinden gelen derviş ve tâcirlerin yolculuklarını rahat biçimde yapmalarını sağlamak, bu görevlerin başında geliyordu.

Zaviyelere gelen derviş ve yolcular, buralarda konaklıyor, bilgi alışverişi oluyor, vereceklerini verip, alacaklarını aldıktan ve dinlendikten sonra yoluna devam ediyorlardı.

Anadolu'da açılan ilk zaviyelerden itibaren, bu sosyal kurumların görevi "zaviye vakfiyeleri"nde açıkça belirtiliyordu.

Buna göre Türk dünyasından gelen misafirlerin yeme, içme ve barınma gibi zaruri ihtiyaçları karşılıksız olarak üç gün boyunca karşılanacaktı.

Ayrıca, misafirlerin kimlikleri tesbit edilerek ilgili makamlara bildirilecek, misafirler geldikleri yerler hakkında bilgi verecekler, onlar aracılığı ile de Anadolu'nun durumu Orta Asya'ya iletilecekti.

Misafirlere gerektiği gibi hizmet etmeyen zaviye görevlileri, kadı'ya haber verilerek görevlerinden alınacaktı.

Zaviyeler, çok fonksiyonlu hizmet yerine getirdiklerinden çeşitli kısımlardan oluşturulmuştur. Salonlar sohbet ve eğitimin yapılabileceği yerler olarak düşünülmüş ve bu şekilde düzenlenmiştir.

Nâsirî, zaviyelerin durumunu şöyle açıklamaktadır:

"Topluluğun yüz tuttukları, ashap zümresinin kandille, mumla toplandıkları yerin adına âsîtane demişler, eşiğini de göğe kadar yükseltmişlerdir. O yerin dört tarafı açık olması, Kabe gibi iyi, pek güzel bulunması gerekir. Havuzu da olur, oradan ibrik ve testi doldurulursa daha âlâdır. Ay ve Güneş gibi aydın olması için bütün duvarlarını beyaz olması lazımdır... Oraya ya kilim yahut yün keçe döşenmeli, her ikisi de iyidir... Kapısına perde takılmamalıdır. Çünkü bu ululuk alâmetidir, onun kapısına yaraşmaz."

Zaviyeler, Ahîlik düşüncesinin bağlı bulunduğu İslâm medeniyetinin kültürünün, medreseye oranla daha serbest olan düşüncenin, özellikle kültür ve inanışın gelişmesine hizmet etmiş ender mekânlardır.

Ahî zaviyeleri, verdikleri bilgi, semâ ve musikî ile gönülleri fethetmiş; mimarisi, adab, erkân, kıyafet ve dekorasyonuyla geniş ölçüde fikir, irfan ve medeniyete temel olmuş birer inşa ve ihya kurumlarıdır.

Tekkelerle birlikte onlar da kapatıldılar.

İnşa alanları

Başlangıçta tekke ve zaviyeler, tarikat şeyhleri tarafından seçilen yerlere inşa edilirken, Osmanlılar bu amaç doğrultusunda tercihi değiştirdiler. Yolculuk için tehlikeli olan yerlere tekke kurmaya başladılar.

Kısa süre içinde ıssız dağ başları, tehlikeli boğaz ve geçitler tekkelerle doldu. Bunlar hem yol emniyetini sağlamakta jandarma karakolu işlevi görüyor, hem yolcuları ağırlıyor, hem ticareti kolaylaştırıyordi; bir yandan da askeri sevk ve idarenin sağlanmasına katkıda bulunuyorlardı.

Tekkede kalan farklı inançlara ve milliyetlere mensup yolcuların getirdiği haberler, Osmanlı Devleti'nin haberalma örgütüne mensup elemanları tarafından derlenip rapor haline getirildikten sonra Başkekte gönderiliyor, bu sayede Başkent, fazla emek harcamadan çevrede olup bitenler konusunda bilgi sahibi olabiliyordu.

Tekke ve zaviyelerin zaman zaman ruh ve sinir hastalıkları için tedavi merkezi olarak da kullanıldığını görüyoruz.

Daha ziyade telkin ve irşad yolu ile hizmet veren bu kurumlar, bir bakıma "şifahâne" gibi çalışıyorlardı.

Ondokuzuncu asrın sonlarına kadar, Avrupa, ruh hastalarını, "içine şeytan girmiş" zannedip, arındırmak için diri diri yakarken, Osmanlı ceddimiz tekkelerde, zaviyelerde, ayrıca

"Bimarhâne" denilen ruh ve sinir hastanelerinde su ve mûsikinin de yardımıyla, ruh hastalıklarını tedavi ediyordu.

Peki, bazılarının çok sevdiği ifade ile soralım: Bu değirmenin suyu nereden geliyordu? Yani tekke ve zaviyeler hangi maddi kaynaklardan besleniyordu?

Cevap: Kuruluş aşamasında masraflar gönüllü katkılarla sağlanırken, Osmanlı asırlarında Vakıflara bağlanmak suretiyle sistemleştirildi.

Böylece hizmet harcamalarında sıkıntıya düşme ihtimali de kalmadı. Bu sayede, tekkeleri yönetenler, kendilerini tümüyle "insan"ın ve tabii "hikmet"in emrine verdiler.

Tekkeler semâhane, çilehane, türbe, derviş odaları, selâmlık, harem, mutfak, kiler, kahve ocağı, misafirhane gibi bölümlerden oluşurdu.

Sancağa çıkarılan şehzadelerin bir tekke ve zaviye ile gönül bağı kurmasının istenmesi elbette boşuna değildi: Ruhlar bu merkezlerde eğitilir, bilim, eğitilmiş ruhların üzerine inşa edildiği çin insanların zararına kullanılmazdı. (Meselâ, kimya ilmini öğrenmiş biri, bu ilmi bomba yahut Molotof kokteyli yapımında kullanmazdı).

Kanuni'nin yürek ritmi işte bu tekkelerde ayarlandı.

ŞİRPENÇE

1520'nin Temmuz başlarıydı...

Osmanlı deyişiyle Sultan Selim-i Evvel, sevgili nedimi ve sırdaşı Hasan Can'la Hasbahçe'de geziniyor, gelecek için tasavvurlarını anlatıyordu.

Bahçeden saraya çıkan yokuşu ortalamıştı. Birden durdu. İki-üç adım geriden kendisini takip eden Hasan Can'a döndü.

"Can yoldaşım" dedi, "arkamda güya bir har (diken) batub, azap virür!"

Hasan Can, Yavuz Sultan Selim'in, o zamana kadar sağlığından tek kelimeyle dahi şikâyet ettiğini duymamıştı. Herhâlde çok ıstırap çekiyordu. Telâşlandı:

"Destur verirseniz Hünkârım, size azap veren nesneyi görmek dilerim."

Yavuz Padişah sırtını açtı. Hasan Can dikkatle inceledi. Ağrıdığını söylediği yerde, etrafı kırmızılaşmış bir sivilceden başka bir şey yoktu. Eliyle yoklayınca basit bir sivilce olmadığını fark etti:

"Hemen bir hekime gösteriniz Hünkârım, merhem ursunlar."

"Bırak hekim tavsiye etmeyi de Hasan Can, sıkıver gitsin."

"Henüz hamdır Hünkârım, zedelemek doğru olmaz. Hekimbaşıyı çağıralım, bakıversin."

Yavuz hızla omuzunu kapattı. Kaşları çatılmıştı:

"Biz çelebi (hanımevlâdı) değiliz ki bir çıban içün hekime müracaat idelum..."

Geceyi rahatsız geçirdi. Gün ağarır ağarmaz hamama gidip tellâklara çıbanı sıktırdı. Ama bu, acılarını artırmaktan başka bir işe yaramadı. Yine de önem vermiyor, bir an önce Edirne'ye gidip, kendisini bekleyen orduya katılmak ve sefere çıkmak istiyordu.

"Veziriazamımız Pirî Paşayı Ordu-yu Hümayunla bile Edirne'ye gönderdik. Biz dahi tez elden onlara kavuşmak dileriz. Padişahlar ordularıyla olmak lâzımdur" diyordu.

18 Temmuz 1520 günü İstanbul'dan merasimle Edirne'ye hareket etti. Hasan Can yanından bir an bile ayrılmıyor, doktorlar Padişah'ın giderek artan ağrılarını dindirmek için büyük gayret gösteriyorlardı.

Hiç değilse arabayla seyahat etmesini tavsiye etmişler, ama dinletememişlerdi. Yavuz Padişah hâlâ hastalığını ciddiye almıyor, ağrılarını yutkunup gülmeye çalışıyordu:

"Rahatsızlığımızı yoldaşlara söylemeyin, hiçbir şey olmamış gibi davranın..."

Sık sık konaklayarak, nihayet, bir zamanlar babasıyla savaştığı Uğraş Deresi mevkiine gelindi. Ağrıları dayanılmaz bir hâl almıştı. At üstünde tutunmak için insanüstü bir gayret gösteriyordu. Çıban büyümüş, avuç içi genişliğinde olmuştu.

Saray Başhekimi Ahi Çelebi, son derece endişeliydi. Uğraş Deresi'nde padişaha yaklaştı:

"Burada konaklanması münasiptir Hünkârım. At sırtında daha fazla gitmeniz hicran olur!"

Yavuz Padişah acı acı Başhekim'e baktı:

"Bizim gayri ata binecek hâlimiz mi kaldı Ahi (kardeş)?"

Hasan Can, Padişah'ının sözlerini duyunca, sarsıldı.

Hıçkırmamak için kendini tuttu.

Beldeler fetheden koca cihangiri bu hâlde mi görecekti?

Attan inmesine yardım etmek için fırladı. Ancak Padişah, bir el işaretiyle onu uzaklaştırdı. Herkes bakıyordu. Bu durumda hastalığını belli edecek davranışlardan kaçınmalı, herkese sıhhat ve afiyette olduğunu göstermeliydi.

Atından indi. Acılarını sezdirmeyen diri adımlarla otağına girdi. Yatağa uzandı. Bitkindi. Bir işaretle Hasan Can'ı çağırdı:

"Pirî Paşa'ya haber sal, gelsün. Ahir ömrümüzde Vvezir-i azamımıza söyleyeceklerümüz vardır."

O Edirne'ye gidecek haberciyi yola çıkarırken, hekimler bir kere daha Padişah-ı Cihan'ı muayene etmiş, sonra aralarında teşhis koymuşlar ve durumu Hasan Can'a bildirmeye gitmişlerdi.

"Devasız dert" diyordu Hekimbaşı Ahi Çelebi, "Padişahımız, ahalinin 'yanıkara' dediği Şirpençe (bir nevi kanser) illetine müptelâdır. Ne cihetle tedavi olunacağı malûmumuz değildir."

Hasan Can, can evinden vurulmuştu:

"Merhem urun!" diye inledi çaresizlikle, "derman bulun! Bunca zamandır Efendimizin ekmeğini yediniz. Çaresin bulamaz iseniz ekmeği gözünüze-dizinize durur!"

Hekimbaşı da ağlamaklıydı. Ellerini iki yana açtı:

"Merhemlerimiz şifa virmez oldu. Tiryaklarımız tedaviden âciz durur. Duadan gayri yapabileceğimiz bir şey yok."

Hasan Can, diğer hekimlere baktı. Hekimbaşının sözlerini tasdikle başlarını sallıyorlardı. Çaresizliğin koyu karasına gömülmüşlerdi. Hasan Can, isyan öfkesinde bağırıyordu:

"Bu nice baş sallamadır koca hekimler? Dağ gibi Padişahımızı küçük bir sivilce bitirir, ama siz toplaşıp acz içre baş sallarsınız!"

Hekimler suskundu. Önlerine bakıp bakıp yutkunuyorlardı. Hekimbaşı Ahi Çelebi hak veriyordu Hasan Can'a. Hak veriyordu ve o da çaresizliğine içerliyordu. Fakat yapabileceği bir şey yoktu.

"Efendimizin kurtulmasını en ziyade biz isteriz" diye konuştu neden sonra, "lâkin Allah'ın bildiğini kuldan ne saklamalı? Efendimiz, ahret yolculuğunun eşiğinde bulunur. Cenab-ı Hakkın huzuruna istediğini geri döndürecek güç kimde var? Huzura git, vakit hitam buluncaya kadar Kur'an-ı Kerim kıraat eyle..."

Gözyaşlarını daha fazla tutamadı. Bir köşeye büzüldü. Başını kucağına çekti. Sarsılarak ağlamaya başladı. Hekimbaşı, şimdiye kadar kendini böylesine yalnız ve çaresiz hissettiğini hiç hatırlamıyordu.

Hasan Can toparlanmaya çalıştı. Padişah'ın otağına gidecek, son durumu öğrenecekti. Huzura perişanlığını götürmemeliydi.

Ağır ağır Otağ-ı Hümayun'a girdi. Padişahın gözleri kapalıydı; fakat nasıl olmuşsa, kendisini fark etmişti.

"Yaklaş Hasan Can, beri gel!"

Bir an ümitlendi. Belki hekimler yanılmıştı... Belki Padişah-ı Cihan'ın sırtındaki çıban, Şirpençe değildi... Birkaç gün içinde şifa bulacak ve ordunun arkasında sefere çıkacaktı... Yatağa iyice sokuldu. Söyleyeceklerinin tek kelimesini kaçırmamak için, kulağını yaklaştırdı:

"Geldim Şevketlüm, emredin!"

Yavuz'un sesi fısıltılıydı. Kesik kesik konuşuyor, kelimeler arasında duraklayıp bocalıyordu.

"Hasan Can" dedi, "sözünle amel itmedük, emma kendümüzü helâk ittük!"

Bir süre sustu. Hafifçe gözlerini aralayarak can dostuna dikkatle baktı. Dudaklarında inceden, yalpalı bir gülüş belirdi:

"Hasan Can, söyle, bu ne hâldur?"

Hasan Can, şimdiye kadar Padişahından hiçbir şey saklamamıştı. Her zaman açıkça düşüncelerini söylemiş, zaten bu yüzden Padişah'ın sevgi ve saygısını kazanmıştı.

Şimdi ilk defa düşündüğünü, doğru bildiğini söylemek gelmiyordu içinden. Ama oyalanmaya da alışık değildi. İnanmadığı şeyleri söyleyemezdi.

Tereddüdü uzadı. Sessizlik büyüyerek otağa çöktü.

"Ne hâldir?" diye tekrarladı Yavuz, "Bizim şu hâlimiz ne hâldur Hasan Can?"

Hıçkırıklar genzine tıkanmıştı Hasan Can'ın. Hıçkırıklarını tutuyor, ama gözyaşlarını tutamıyordu. Daha fazla susamazdı. Padişah, cevabın doğrusunu bekliyordu. Doğrusunu söylemeliydi:

"Hünkârım! Cenab-ı Hakka teveccüh edip Allah'la beraber olacak zamandur!"

Yavuz irkildi. Yatağa düştüğü andan beri ilk defa yavuzlaştı. Diri bir sesle, âdeta kükredi:

"Bizi bunca zamandan berü kiminle bilur idun? Cenab-ı Hakka teveccühümüzde kusur mu fehm ittun ki böyle dersun?"

Hasan Can, bir ümit ve üzüntü deminde bocalayarak cevap verdi:

"Hâşâ ki bir zaman zikr-i Rahmân'dan gufûl müşahede itmiş olam: Lâkin bu zaman gayri zamana benzemediği cihetten ihtiyaten cesaret eyledum."

Yavuz'un son kükremesiydi. Hasan Can, "Allah'la beraber olacak zamandır." deyince dayanamamış, ayaklanan isyanını kükreyerek dindirmişti: Her zaman Allah'la beraber olduğunu haykırma ihtiyacı duymuş, bunun için dirilmişti. Şimdi bitkindi.

"Sure-i Yâsin tilâvet et" demesini Hasan Can, zar zor duydu. Sesine nefesine hırıltılar karışıyordu. Bazen de nefessiz kalıyor, Hasan Can'ı ürkütüyordu.

Yâsin Suresini okumaya başladı.

Padişah, sessizce Hasan Can'ı takip ediyor, dudakları kımıl kımıl, onunla birlikte okuyordu.

Bütün sureyi bir kere bitirdiler. Hasan Can tekrar baştan aldı. Yine birlikte "Selâmün kavle min Rabbirrahim" ayetine geldiler. Hasan Can'ın gözleri Padişah'ın gözlerindeydi. Derin bir soluk aldığını, bir süre bırakmamak istercesine içinde tuttuktan sonra, hırıltıyla bıraktığını ve hareketsiz kaldığını gördü.

Osmanlıların ilk halifesi, dünya hayatından terhis olmuştu...

Vakit gece yarısını geçkinceydi...

Milâdî takvimler 21 Eylül'den 22 Eylül'e devriliyordu.

Ve bir cihangir daha hayata veda ediyordu.

DERSAADETİN YENİ EFENDİSİ

Manisa'da ılık bir Eylül günüydü. Pirî Mehmed Paşa'nın habercisi Süleyman Ağa'nın bir haberle geldiği Şehzade'ye bildirildiğinde, biraz hayret, biraz da merakla emretti:

"Gelsün!"

Süleyman Ağa yorgundu. Günler boyu dinlenmeden at sürmüş, kara haberin içinde gizli sevdayı Dersaadet'in (Başkent) yeni efendisine bir an önce ulaştırmak için büyük bir gayret sarf etmişti.

Buna rağmen sesi gür, ama saklayamadığı büyük acının tesiriyle titrekti. Şehzade'nin önüne diz çökmüş, boyun bükmüş, şöyle diyordu:

"Allah size uzun ömürler ihsan etsin Hünkârım. Babanız Sultan Selim-i Evvel, rahmet-i Rahmân'a kavuştu."

Bunun tek mânâsı vardı: Acı!.. O acıyı Şehzade, şanlı bir babanın evlâdı olarak yüreğinin derinliklerinde bütün yakıcılığıyla duydu. Ama şehzadelere, acılarını dökmek bile yasaktı. Sevinçleri gibi acılarını da içlerine gömerek hiçbir şey olmamışcasına davranmak zorundaydılar.

"Kader..." diye mırıldandı, "şevketlü pederimizin ruhu şâd olsun!"

Ve emretti:

"Tiz hazırlıklar bitirille, Dersaadete azimetimiz (gidişimiz) var!"

Dokuz gün sonra İstanbul'da tahta çıkıyor (30 Eylül 1520), aynı gün Sadrazam Pirî Mehmed Paşa da İstanbul'a gelip yeni hükümdara biat ediyordu.

En acılı gün

Babasının cenazesini şehir dışında karşıladığı gün, Sultan Süleyman'ın hiç şüphesiz en acılı günüydü. Bir at arabasının içinde cenazenin arkasında yaya yürüyor, ata binmesini teklif edenlere aldırmıyordu. Bu, babasına karşı duyduğu derin saygı ve sevginin bir ifadesiydi. Yol boyunca biriken mahşerî kalabalıklar Sultan Selim'in vefatına ağlıyor, bazıları kendinden geçip arabanın önüne atılıyordu.

"Padişahım, bizi bırakıp nereye gitmektesin?" feryadı dinmek bilmiyordu. Cenaze alayı Fatih Camiine yaklaşırken, tabut arabadan çıkarıldı. Önce Sultan Süleyman'la Sadrazam Pirî Mehmed Paşa ve bazı tanınmış vezirler, tabutu omuzlarına aldılar. Sonra diğer devlet büyükleri taşıdılar. Tekbir sesleri hıçkırıklara karışmış, derin bir acı bütün şehri sarmalamıştı.

Koca Yavuz, Fatih Camii avlusundaki musallaya uzatıldığında ne ihtişamı kalmıştı, ne de hiddeti... Sıradan bir ölü olarak musallaya yatıyor, herkes ibretle bakıyor, imam "Er kişi niyetine..." deyip tekbir aldığında ölümün sağladığı eşitlik en büyük ibret olarak gözler önüne seriliyordu. Musalladaki tabutun içinde yatan, bir "er kişi"den ibaretti. Osmanlı padişahları, bu ibret dolu levhayı hiçbir zaman unutmuyorlar, halkın içine çıktıkları veya askeri teftiş ettikleri sırada "Mağrur olma padişahım, senden büyük Allah var." şeklinde ve koro hâlinde haykırılmasını memnunlukla karşılıyordu. Bunun dünya tarihinde başka bir örneğine rastlamak, Devr-i Saadet müstesna tutulursa, mümkün değil.

Cenaze namazından sonra Yavuz'un tabutu yine eller ve gönüller üstünde ebedî menziline doğru yola çıkarıldı. Şehrin dar sokaklarını dolaşan cenaze kafilesi, lâleler, nergisler, karanfiller ve güllerle süslü bahçeleri geride bıraktı. Kederli selvilerin rüzgâr sallamasında zikre durduğu, sessiz mezar taşlarının elim bir ölümle mateme gömüldüğü menzilde, İstanbul'un altıncı tepesinde durdu. Sonsuzluğu yutmak ister gibi ebediyete açılmış kabir kapısından içeriye bir devri uğurladılar. "Osmanlı Padişahı, Halife-i Ruy-i Zemin, Hadimü'l-Haremeyn, Emîrü'l-ümera-yı âlem, Sahipkıran-ı beni-âdem, Serdar-ı ümmet, Hâkan-ı Mağrib ve Maşrık, Hükümdar-ı püriktidar-ı Şahan, Ferman, ferma-yı burc-i seadet, Kayser-i haşmet-eser, Hatem-i zafer, Âlempenah, Zıllullah, Nâzım-ı nizam-ı devlet Sultan Selim-i Evvel" toprağa verildi...

Ve yeni padişahın ilk iradesi çıktı:

"Cennetmekân peder-i azizimizin üzerine bir türbe, yanıbaşına bir cami yapıla. Türbesinde gece vü gündüz Kur'an kıraat oluna. Fukaraya sadaka dağıtıla..."

Gergindi. Babası tarafından kirişe yerleştirilmiş bir ok gibi hissediyordu kendisini. Vasiyeti kulaklarında çınlıyordu. Nereye baksa onu görüyor, Garbı işaretleyen şahadet parmağından gözlerini alamıyordu. Henüz 26 yaşındaydı ve dolu dolu idealdi.

Padişahlığının hakkını verecek, bazılarının içinde burkulan kısmen haklı tereddütleri bir çırpıda silecekti. Ama önce adaletini göstermeliydi.

Katıldığı ilk divan toplantısında, ak sakallı, güngörmüş, yılları sınır boylarında kılıç sallamakla geçmiş tecrübeli vezirleri görünce, koyu ve keskin bakışları bulutlandı. Kavisli burnunun üstündeki geniş alnı kırıştı. Uzun bıyıklarının altında derin bir sırra gömülmüş gibi duran ince dudakları hafifçe büzüldü. Eski tarihçilerin ifadesine göre, isli gibi görünen yüzünde bir endişe dolandı. Bu, tecrübe karşısındaki tecrübesizliğin endişesiydi. Fakat kendisini çabucak toparladı. Yeni duruma kolayca intibak etti. Divanın eşiğini aştığı an kaderinin yoluna girdiğini, alın yazısını hiç kimsenin değiştiremeyeceğini düşündü.

Dönüşü olmayan bir yoldaydı. Tahtın tek varisiydi ve emaneti gerekirse canıyla muhafaza edecekti. O birkaç yüz çadırdan beylik, ardından da devlet çıkaran yükselişin sembolüydü. Ertuğrul Gazinin torunuydu. Sultan Selim-i Evvel'in oğluydu. Dünyada hükmü geçen birkaç hükümdarın arasındaydı. Salâhiyetlerini sonuna kadar kullanacak, atalarından tevarüs ettiği unvana "kudretsizlik" lekesini bulaştırmayacaktı. Bulaştırmadı...

Uzun saltanatı müddetince maddî ve manevî bütün haklarını, adaleti ve kılıcıyla korumayı bildi. Yalnız zaferler tarihine değil, hukuk ve adalet tarihine de geçmeyi başardı.

Ressam Veronese, "Kana Ziyareti" isimli tablosunda onu ebedîleştirme ihtiyacını hissetti. Luther'in vaazlarında sık sık anıldı, örnek gösterildi. Sheakespeare'in dehasına istikamet verdi.

Onu bütün Avrupa "Muhteşem Süleyman" olarak selâmladı. Kendi milleti ise, kılı kırk yaran adaleti yüzünden "Kanunî" unvanını lâyık gördü, o unvanla tarihine tescil etti.

Sultan Süleyman'ın ilk divan toplantısında karara bağladığı konuların başında, babası Sultan Selim devrinde "görülen lüzum üzerine" konmuş bazı yasakları kaldırmak ile yine dönemin nezaketi icabı İstanbul'da ikamete mecbur edilmiş bazı Mısırlılara

ülkelerine dönme izni vermek gelir. Babasının koyduğu bazı hükümler sebebiyle mağdur olanların zararlarının hazineden tazminini emreder. Bu ilk tatbikatıyla, hakkında beslenen bazı tereddütler silinmiş, yüreklere su serpilmiştir. Babası kadar sert bir politika tatbik etmeyeceği anlaşılmış, dillere destan adaletin ilk goncası açmıştır.

Yavuz, bazı zaruretler karşısında sert bir hükümdar olmak zorunda kalmıştı. Bu sertlik içinde, yaşların yanı sıra bazı kuruların yandığı da olmuştu. Ama bu sert tavrıyla düzeni tekrar rayına oturtmuş, disiplini sağlamış, serkeşliğe meyleden Yeniçeri Ocağını hizaya sokmuştu. Onun sertleştirdiği düzeni oğlu yumuşatacak, ancak yıllar sonra yeniden bozulduğunda, bu sefer Sultan Dördüncü Murad, çelik iradesiyle Yavuz'laşıp tekrar sertliğine dönecekti. Milletlerin lâyık oldukları biçimde idare edilmeleri bir Peygamber hükmüydü çünkü.[1] Kutsî hükümler maziye şamil olduğu gibi, hâle ve istikbale de şamil olacaktı.

İlk günler ve Canberdi Gazayi İsyanı

Padişah 25 yaşındaydı. Ama işlerin yabancısı değildi.

Üstelik babası, Asya kıt'asmda sükûneti temin etmiş, ona yapacak pek bir şey bırakmamıştı. Son demlerinde babasının hayalini süsleyen Avrupa'ya yönelmek, kaderin kaçınılmaz bir hükmü gibiydi. Ama önce hangisinden başlayacaktı?

Daha da önemlisi, Yavuz gibi bir padişahtan sonra gelmenin mahzurlarını nasıl aşacaktı?

Kabul görmesi hiç kolay olmayacaktı. Devlet idarecileriyle askerler Yavuz'un hızına ve inanılmaz başarılarına alışmıştı.

Onlara aradıklarını aynı hızla ve etkili biçimde nasıl verecekti?

Gerçekten de iyi çok zordu.

Bu yüzden ilk aylar ölesiye çalıştı. Bir taraftan öğreniyor, bir taraftan kendini ispatlamaya çalışıyor, bir taraftan da geleceğe ilişkin plânlar yapıyordu.

1 "Nasıl olursanız öyle idare edilirsiniz."

Ortaya büyük bir başarı koşmalıydı...

Daha önce yapılamayan bir şeyler yapmalıydı.

Fatih'in bile fethedemediği Rodos'u bir fethedebilse...

Hac yolunu kesen, denizlerin mutlak hâkimiyetine oynayan Rodos Şövalyelerinden Osmanlı'yı kurtarıp rüştünü bir ispat edebilse...

Yoksa Osmanlılarda meydana gelen iktidar değişikliğini fırsat bilip bağlı bulunduğu devlete borcunu ödemekten kaçınan genç Macar kralı Layoş'un[2] istiklâl sevdasını bastırmaktan mı başlamayıdı işe?

Kısacası, saltanatının ilk aylarında yapacak öyle çok işi vardır ki, romanlarda okuduğumuz, yahut filmlerde gördüğümüz gibi, haremde gönül eğlendirmesi imkânsızdır.

Kaldı ki, daha sonra izah edeceğimiz gibi, harem de bir "eğlence merkezi" değil, üstün zekâlı erkeklerin eğitim gördüğü Enderun'un kız versiyonudur.

Zaten Sultan Süleyman, gece-gündüz çalışmak zorundadır.

Bir yandan tebrike gelen elçileri kabul ediyor, bir taraftan da devlet adamlarıyla sürekli toplantılar yapıyordu...

Babasından devraldığı en büyük miras Osmanlı tahtı ise, ikinci büyük mirası bizzat yetiştirdiği kifayetli devlet adamlarıydı.

Durumu onlarla müzakere ederken, saltanat değişikliklerinden faydalanmak isteyen Canberdi Gazalî'nin isyan haberi Saray-ı Hümayuna düştü. Şam Valisi Canberdi Gazali, Suriye'de ayaklanmış, Memlûklerle bazı Arap aşiretlerini toplayarak Beyrut'u ve bazı kaleleri ele geçirmişti.

Yavuz Selim'in gazabıyla yıkılan Memlûkler Devleti'ni hortlatmak emelindeydi. Rodos Şövalyelerinden silâh ve mühimmat yardımı da görmüştü. Sultan Süleyman'ı kastederek, "Bu oğlancığa padişahlık nasıl olurmuş göstereceğim, babasından kalan hesabı ona ödeteceğim!" diyordu.

2 Unvanı İkinci Lajos (Layoş). Batı kaynaklarında "İkinci Louis" ismiyle anılır.

Mısır Valisine müracaat etmiş, "kuvvetlerini birleştirme" teklifinde bulunmuştu. Ama vali, Osmanoğluna sadık kaldı.

Bir yandan Canberdi'yi oyalarken, durumu dersaadete bildirdi. Ayağına çabuk bir ulakla gönderdiği namesinde, "Hünkârım tez davranasüz, Basra harap olmadan vaziyet idesüz!" diyordu. Genç sultan Süleyman, padişahlığının ilk günlerinde ilk büyük imtihanını hem Osmanlı tebaasına, hem de bütün dünyaya karşı verecekti.

Yüzünün akıyla imtihanı kazandı...

Ferhad Paşayı, isyanı bastırmaya memur etti. Bizzat gitmek istiyordu, ancak tecrübeli devlet büyükleri, şu sıralar dersaadette kalmasının zarureti konusunda kendisini ikna etmişlerdi. Zaten Ferhad Paşa, padişahın yokluğunu hissettirmeyecek, yıldırım gibi asilerin üzerine gidip kıstıracak, Canberdi istiklâl sevdasına başını verip hatasını canıyla ödeyecekti.

Hükûmet kuvvetleriyle asiler arasındaki savaş altı ay sürdü. Ordu-yu hümayun kesin bir zafer kazandı. Herkes iyice anladı ki savaşta Yavuz'la oğlu arasında bir fark yoktur. Sonuç, cizyelerini[3] vermekte isteksiz davranan bazı tâbilerin gözünü korkuttu. Macaristan hariç, tâbi devletler İstanbul'a elçiler ve kıymetli hediyeler göndermeye, cizye borçlarını ödemeye, krallar saygılarını sunmaya başladılar.

Sultan Süleyman şanlı yürüyüşünü başlatmıştı. Ebediyet çizgisi üstüne yeni zaferler inşa etmeye hazırlanıyordu.

AVRUPA'DA DURUM

Osmanlı yeni zaferlerin eşiğinde beklerken, Avrupa'da "keşifler ve icatlar" devri denilebilecek bir dönem açılmıştı.

Rönesans ve reformda birçok adım atılmıştı. İstanbul fethinden sonra Roma'ya giden muhacirler, Avrupa'ya Doğu kültürü-

3 Güçlü Müslüman devletlerin, Müslüman olmayan güçsüz devletlerden koruma karşılığı aldıkları bir çeşit vergi.

nü taşımışlar, Rönesansta üzerlerine düşen rolü oynamışlardı. Leonardo da Vinci, Kopernik gibi parlak zekâların da katkısıyla Avrupa medeniyeti cilâlanarak parlatılmıştı.

Luther, yüreklerde çoktan sönmeye yüz tutmuş Hıristiyanlık ateşini yeniden tutuşturmayı hedef alan çıkışlar yapıyor, bu sayede Hıristiyanlık taze bir soluk kazanıyordu. Kısacası Avrupa, "kendini yenileme" dönemine girmişti.

Yüz küsur senelik bir zaman şeridine üç büyük icat oturtulmuştu: matbaa, pusula, barut... Müslüman âlimlerin üç büyük gayretini Avrupa hararetle sahiplenmiş ve geliştirmişti.

Bunlar Batı için yeni ufuklar demekti. Nitekim Vasco de Gama, Portekiz'den Atlas Okyanusu ve Afrika'nın güneyi istikametiyle Doğu Hindistan'a ulaşan bir yol keşfetmişti. O sırada Magellan, deniz yoluyla dünya turu yapıyor, ama Büyük Okyanus'un uçsuz bucaksızlığına kemiklerini bırakmak zorunda kalıyordu.

Sonuçta Avrupa taze bir heyecanla dalgalanıyordu. Bakir zenginliklere ulaşmasına ve keşfedilmemiş zenginlikleri kalkınma ve gelişmesine temel yapmasına az kalmıştı.

Gereksiz gibi, ama Kanunî dönemi hem Osmanlı Devletinin şahikası, hem de düşüşün başlangıç noktasıdır. Bu itibarla rakiplerindeki gelişmeler gözardı edildiği takdirde yıkılış zincirinin ilk halkasını kaçırmak gibi bir aksaklık belirebilir.

Vakıa Avrupa yeni ufuklara açılmak üzereydi, hatta kısmen de açılmıştı. Üstelik büyük endişesi Yavuz Sultan Selim'den de elim bir ölüm sayesinde kurtulmuştu.

Doğu'yu hazmeden Selim'in günün birinde Batı'ya yöneleceğini bütün Avrupalı devlet adamları kestiriyor, fakat önleyebilmek için hiçbir şey yapamıyorlardı.

Karşısına çıkarılan bütün kördüğümleri kılıcıyla kesmiş, idealinin yoluna dikilen her türlü engeli yok etmişti.

Sekiz yıl müddetle bir kasırga gibi Avrupalının yüreğinde esen müthiş kasırga, ancak tabiî bir ölümün kollarında dinmişti; fakat genç oğlunun aynı ideal yolunda yürümeyeceğini kimse temin edemezdi.

Çıkardıkları elçiler Sultan Süleyman'la pek yüz yüze gelemiyor, ancak sadrazamıyla görüşebiliyorlardı. Çünkü genç Osmanlı padişahı, Avrupa krallarının çoğunu kral bile saymıyor, dolayısıyla elçileriyle görüşme gereğini duymuyordu.

Ona göre Avrupa kralları, ancak sadrazamına eş bir diplomatik seviyede idiler. Sadrazamla görüşebileceklerine şükretmeleri lâzımdı. Tabiî, huyu ve karakteri hakkında Avrupa saraylarına birbirini tutmayan haberler geliyordu.

Ancak ilk sefer-i hümayunun Macaristan'a yapıldığını duyduklarında Avrupalı krallar, rahat bir nefes alabildiler. Yüreklerini müthiş sıkan korku cenderesinden biraz olsun kurtulabildiler.

İLK SEFER-İ HÜMAYUN

Osmanlı Devleti, kuruluşundan beri fetih siyaseti gütmüştü. Bunun kaynağını ise "i'lâ-yı kelimetullah" teşkil etmişti.

Yine de saldırmaktan çok, saldırılara karşılık vermek üzere giriştiği seferlerle ördüğü fetih zinciri sayesinde millî deha ile dinî şuuru birleştirmiş, cevval ve hamleci bir politika gütmüştü.

Elbette Sultan Süleyman bunu değiştirmeyecek, babasının işaretlediği istikamete doğru atını ılgar eyleyip yeni fetihlere doğru koşacaktı. Fetih zincirinin yeni halkalarını ihtişamla örecekti...

Doğu şanlı babasının kılıcına boyun büktüğüne göre, hedef Batı idi. Yavuz'un kurduğu ok, kirişten fırlayacaktı. Macaristan'ın

genç ve tecrübesiz kralı Layoş'un azamet taslaması padişahı sinirlendiriyor, ancak zaferle biten savaşların bile bir yerde mağlûbiyet sayıldığının idraki içinde derhal sefer açmıyordu.

Bir elçi gönderip, genç Macar kralının ülkesi için gerçek bir tehdit olup olmadığını denemeye karar verdi. Eğer Layoş, Yavuz Selim'in oğluyla boy ölçüşmek gibi gülünç bir niyetin sahibi idiyse, bunu şiddetle cezalandırıp, onun davranışından birtakım emellere kapılmaları muhtemel Avrupa hükümdarlarına unutamayacakları bir ders vermek, Sultan Süleyman'ın boynunun borcu olurdu.

Bir gün baba yadigârı Veziriazam Pirî Paşayı huzuruna çağırdı.

"Ne dersin lalam," diye sordu, "Layoş çocuğun niyeti ciddî midir? Söylendiği gibi bazı Avrupa krallarına nameler yazıp bize karşı bir ittifak üzere midir? Kulağın deliktir; ola ki duymadığımız bir şeyler de duymuş olabilirsiniz..."

Pirî Mehmed Paşa, "devletin ikinci derecede sorumlu kişisi" olarak "her sözünü ölçüp biçtikten sonra arz etmek" gibi bir meziyete sahipti. Padişahları, hükümdarları en yakınlarında bulunan idarecilerin ya abat yahut berbat ettiklerini bilecek kadar da devlet tecrübesi vardı.

"Her ne öğrenmiş, ne ki duymuşsam padişahıma arz etmişim." diye söze başladı, "Bildiklerinden gayri bildiğim yoktur. Bilmediğini bilmekten de ar ederim! Hünkârım, Macaristan, diyar-ı küfrün muhkem kapusudur; Belgrad o kapunun kilididir. Kilidi kırıp kapuyu açmak boynumuzun borcudur. Cennetmekân hakan Sultan Selim Han babanızın, devr-i saltanatında avucunu açıp, 'Belgrad'ı avuçlarımın içinde hissetmeden gözüme uyku haramdır!' dediğini kaç kere duymuştum... Ceddin Sultan Muhammed Han-ı Sani [Fatih] dahi Belgrad kapısını Osmanlı leşkerine açmak için davranmıştır. Lâkin malûm sebeplerle geri dönmek zorunda kalmıştır. İmdi Macar Kralı Layoş'un ger niyyeti kerih

ise bir elçi gönderüp bunu öğrenmek elzemdir. Cizyemizi isteyelim. Görelim elçimize ne muamele olunacak..."

"İyi söyledin lalam. Aklımızdan geçenleri okudun... Biz dahi gözünü budaktan, sözünü dudaktan sakınmaz, hem yiğit, hem âlim, hem fazıl bir elçi göndermeyi murat eyledik. Bildiğin böyle biri varsa, vakit nakittir. Derhal yola koyulması mukarrerdir..."

"İstediğimizden de âlâsı var hünkârım. Adı, Behram Çavuştur. Buyurduğunuz gibi sözü sohbeti, ilmi irfanı yerindedir. İllâ velâkin yeri geldikte bir yeniçeri çorbacısı kadar yiğit, gözünü budaktan, sözünü dudaktan sakınmayacak derecede pervasızdır. Emriniz başım üzere. Bugünden tezi yok, Behram Çavuşu buldurup Macar Kralı nezdinde elçi nasbedildiğini söyleyeceğim. Hak Teâlâ muinimiz olsun! Âmin..."

Veziriazam çıkmadan, padişah şunları söyledi:

"Lalam, yok yere ümmet kanı akıtmak istemem, ama ümmet kanı akacak diye kul hakkını küffar eline komam. Cizye borcu olanlar haysiyetleriyle borçlarını ödedikleri müddetçe üzerlerine varmazız. Serkeşlik eylemeye, bizimle boy ölçüşme sevdasına kapılmaya başlarlarsa haysiyetlerini kırar, ümmetin hakkını alırız!"

"Beli hünkârım. Tarihteki cidaller keyfemayeşa olmamıştır. Şu hükmünüzle, cedd-i emcedimizin aydınlık yolunda olduğumuzu bir güzel gösterdiniz. Elbette yok yere kıtal caiz değildir ve Osmanlı bunu hiçbir vakit yapmamıştır. Tarihler de bunu böylece yazacak, ceddinizle birlikte şanınızı yüce tutacaktır. Müsterih olunuz."

Birkaç gün sonra Behram Çavuş isimli elçi, Macaristan'a yollandı.

Batı tarihlerinde "Louis II" diye anılan, yerli kaynaklarımıza ise genellikle "Layoş" olarak geçen, Macaristan'ın genç, tecrübesiz, debdebeye ve paraya aşırı derecede düşkün kralı, millet memleket davasından çok şahsî servet ve şöhret peşindeydi.

Sultan Selim'i yenebilmesi hâlinde kavuşacağı servetin hesabını yapıyor, "Avrupa'nın en büyük kralı" unvanını kazanacağını düşündükçe heyecanlanıyordu.

İhtiras doluydu. Hırsın hüsrana sebep olduğunu[4] kestiremeyecek kadar da devlet tecrübesinden mahrumdu.

Göz kamaştıracak kadar süslü sarayının taht dairesinde kabul ettiği Osmanlı elçisi Behram Çavuştan, padişaha belli bir miktar cizye ödemesi gerektiğini duyunca, azamet taslamaya kalkıştı.

Bunu da Avrupa tarihçilerinin bile ekseriyetle usulsüzlüğünde ve çirkinliğinde birleştiği korkunç bir gösteri biçiminde yaptı.

Behram Çavuşu ve padişahını küçümseyen sözlerine misliyle mukabele görmesi, genç kralı çıldırtma noktasına getirmişti. Kralla elçi arasındaki sert tartışmayı, harfi harfine dinleyen Macar asilzadelerine mahcup olmamak için kudretine son derece yanlış, devletler hukukuna aykırı bir tarzda kullandı.

Behram Çavuşun işkenceyle öldürülmesini, burnunun ve kulağının kesilerek Sultan Süleyman'a gönderilmesini emretti.[5]

Savaş kıvılcımı baruta düşmüştü. İnfilâk kaçınılmazdı. Behram Çavuş olayını duyan Osmanoğlu, amansız kılıcını bilemiş, bütün takati ve kuvvetiyle Macaristan'ın böğrüne saplamaya hazırlanmıştı.

Gazaba gelmiş hünkârlarının emriyle, tez ayaktan harekete geçmiş olan sipahiler, Osmanlıya tâbi beyliklerin tımar ve zeametlerinde silâh başına davet naraları atarak atlarını dörtnala sürüyorlardı.[6]

---

4 Bediüzzaman bu gerçeği "Hırs, sebeb-i haserattır." vecizesiyle şuura nakşetmiştir.

5 Bazı yabancı kaynaklarda Osmanlı elçisinin sadece hakarete uğrayıp bir süre hapsedildiği yazarsa da, bu, kendilerini mazur gösterme gayretinden dolayıdır. Kaldı ki, bir elçinin hakarete uğraması ve hapsedilmesi, o devrin devletler hukukunda da harp sebebiydi.

6 Kanuni Sultan Süleyman, Fairfax Downey.

ORDU-YU HÜMAYUN

"Hiçbir ordu, Osmanlı ordusunun bu en ikballi zamanlarındaki savaşa gidiş tarzından daha mükemmel bir intizam içinde ve daha muhteşem bir yayılma hareketiyle yürüyüş yapmamıştır." (Fairfax Downey)

Hazret-i Pir, sahib-i tarikat Hacı Bektaş Veli'nin "Bunlara 'Yeniçeri' denilsin; yüzleri ak, bazuları bükülmez, kılıçları keskin, okları aman vermez, şan ve zaferleri payidar olsun" duasıyla birleştirilip efsaneleştirilen yeniçeri ordusu,[7] millet nazarında bir "Peygamber ocağı", dinin ve devletin koruyucusu, "İ'lâ-yı kelimetullah" mefkûresinin bayraktarı, savaşın kartalı, zaferin müjdecisi ve barışın timsaliydi. Düğüne gider gibi, hemen her ferdi "Allah Allah" zikriyle ölüme gider, her sefer çıkışı şehirler bayram yerine döner, askerler şehitlere vaat edilmiş yüce makama kavuşmak için acele ederdi.

Bu düğün ve bayram havasını, İslâm düşmanı bazı Avrupalı tarihçiler, yeniçerinin yağma hasretine bağlamış ve o ruhu idrakten dikkatle kaçınmışlar, asıl sebebe bağlamaktan din taassubu sebebiyle uzak durmuşlardır. Zaten o ruhun gerçekten idrak edilebilmesi, İslâmiyetin bütün boyutlarıyla kavranmasına bağlıdır. Elbette bunu kavramalarını Batılılardan bekleyemeyiz...

Onlar, "din savaşı" dendiğinde daima Haçlıları hatırlamaktadırlar. Bütün "mukaddes savaş"ları o çerçeveye oturtup dudak bükmektedirler...

7 Eski kaynakların çoğunda Yeniçeri Ocağı, Hacı Bayram Veli'nin duasıyla kurulmuş gösterilir. Herhâlde bu, zaferden zafere koşan orduyu bir din büyüğüne ram etme arzusunun eseridir. Zira son tetkiklerde anlaşılmıştır ki, ocağın kuruluşu, Veli'nin vefatından çok sonradır.

Elbette Osmanlı fetihleriyle haçlı istilâsı arasında uzaktan yakından bir benzerlik yoktur. Haçlılar, korumaya geldikleri İstanbul'u yağmalayan, hatta Hıristiyanlığın kutsî mabedi Ayasofya'nın üstündeki altın haçı (yahut çanı) çalan, eritip satan güruhtur. Serserilerden, maceraperestlerden, hırsızlardan, kaçaklardan meydana gelen bir talan ordusudur. Onlarda din sadece motiften ibarettir.

Osmanlılarda ise din, sadece bir savaş motifi değil, bir hayat nizamı ve tarzıdır. Bu bakımdan, girdikleri beldeleri berbat etmemişler, tam tersine abat etmişlerdir. Savaştıkları milletlere dahi adalet götürmüşler, adalet dağıtmışlar, ihya hareketinin bayraktarları olarak bütün insanlığı ihyaya çalışmışlardır.

Bu öyle bir ordu ki, "Allah'ın ordusu" denmeye lâyık... Yavuz'un arkasında Mısır Sefer-i Hümayununa giderken konakladıkları bağlıklardan kopardıkları her salkım üzümün parasını asma bahçelerine bağlamaları, kursaklarına tek haram lokma indirmemeleri ve bu hâlleriyle Yavuz Padişah'a "Bu orduyla değil Mısır'ı, cihanı dahi fetheylerim!" dedirtmeleri, İslâm dininin ordu mensupları arasında bütün ahkâmıyla yaşamasına delildir.

Bilhassa azamet devirlerinde, hani o hâlâ hasretle, iki derin soluk arasında andığımız "Hey gidi günler!" deyiminde bu orduya "yağma hasreti" izafe etmek, eğer idraksizlikten dolayı değilse, acınacak bir hasedin neticesidir. Ki eğer bazı ecnebi tarihçilerin iddia ettikleri gibi maddî mülâhaza imanın önüne geçen bir unsur olsaydı, o takdirde zaferden zafere koşmaları imkânsız hâle gelirdi.

Çünkü mücadele hâlinde bulundukları orduların hemen hepsi, yağma, yakıp yıkma sadedinde Osmanlı ordusundan fersah fersah ilerde bulunuyorlardı.

Özellikle haçlı ordularına komuta edenler, her savaş öncesi yaptıkları konuşmada, askerlerine, öldürecekleri her Müslüman için yüklüce bir para alacaklarını, esirlerini satacaklarını, ele geçirecekleri şeylerin tamamının kendi malları sayılacağını söyle-

mişler, bol keseden savurdukları vaatlerle ordularını cesaretlendirmek istemişlerdir.

Ama her seferinde beyinlerinde patlayan Müslüman yumruğuyla sersemlemiş olarak canlarını kurtarmanın derdine düşmüşlerdir...

İslâm'da, savaşanların ganimetten bir pay aldıkları doğrudur. Ancak bu, şer'î ölçüler içinde kalmış, azamet devrinin tökezlediği anlarda bile kaide değişmemiştir. Asker ne kadar mal eline geçirirse geçirsin bunları sayıma sokmak, devlet hissesini ayırmak zorundadır.

Ancak sayım yapılıp devlet hissesi ve masraflar çıktıktan sonra kendisine takdir edilen payı alabilir ve dilediği gibi kullanabilir. Bu miktar hemen hiçbir zaman zarurî ihtiyaçlarını karşılayabilecek seviyenin ötesine geçmez. Zaten Osmanlı öyle mükemmel bir dinî terbiye sağlamıştır ki, eline biraz fazla para geçenler bunu saçıp savurmamakta, mescitler, camiler, sebiller, çeşmeler gibi hayrat ve hasenat yolunda harcamaktadırlar.

Eski şehirlerimizdeki, hatta şimdi hudutlarımızın dışında bulunan eski tâbi devletlerdeki hanlar, hamamlar, camiler, mescitler, çeşmeler, kısacası "vakıf müesseseleri" denilen tesisler böyle tasarruflarla vücut bulmuş; isimsiz bir yeniçerinin yahut sipahinin kanı pahasına kazandıkları, millet hayrına sebil olmuş, çeşme olmuş, cami olmuştur.

Kuş evleri inşa etmeye kadar varan bu hayrat ve hasenat yarışı, kaynağının bir kısmını, işte o ecnebilerin maddî mülâhazalarla çıkıldığını söyledikleri savaşlarda kazanılan ganimetlerde bulmuştur. Osmanlı'nın dünya görüşüne ve hayata bakışına yabancı olanlar, tabiatıyla, bu terbiyeyi ve seviyeyi idrak edemezler...

Azamet devrinde ordu-yu hümayunun dersaadetten [İstanbul] çıkışı, gerçekten göz kamaştırıcı bir gösteri şeklindedir. Osmanlılara pek de iyi bir gözle bakmayan meşhur İngiliz tarihçisi Downey bile kendisini tutamamış, ilk Macaristan seferine uğurlanan ordu-yu hümayunu uzun uzun tasvir ihtiyacını duymuştur.

"Macaristan savaşına gidiş başladığı vakit, İstanbul'un sokaklarında kulakların zarını patlatacak bir geçit oldu!" diye tasvirine başlayan Downey, altı çivili kunduralarıyla yer dövercesine yürüyen yeniçerilerden, süvari alaylarının tantanalı bir biçimde nal şakırdatmalarından, boğuk boğuk tekerlenen top ve cephane arabalarından, binlerce mollanın Kur'an tilâvetinden, binlerce kendinden geçmiş insanın bir ağızdan tekbir alıp ortalığı inim inim inletmelerinden, çelikten, alev alev yanan sancaklardan, tuğlardan, miğferlerden ve bunları gururla seyreden Sultan Süleyman'dan coşkuyla söz eder.[8]

Gerçekten de söz edilmeye değer bir manzaradır ve Osmanlı ordusunun yapısı hakkında da bir fikir vermektedir.

Manzarayı, bugün ne kadar uzakta kalmış bulunursa bulunsun, gözlerimizin önüne getirmeye çalışalım.

İşte Sultan Süleyman!... O geçiş için hususî surette yapılmış şeref kürsüsündeki tahtının hemen önünde duruyor. Yanında büyük bir tecrübe halkası: Veziriazam, vezirler, Anadolu ve Rumeli kazaskerleri, şeyhülislâm, diğer din büyükleri, paşalar, beyler, yeniçeri ağası ve diğerleri...

Hepsi ayakta. Eller zaman zaman göğüs kafesine gidip Peygamber ocağı mensuplarının haşmeti selâmlanıyor.

Üniformalardaki renk cümbüşü, kadifenin her rengi ve yumuşaklığı zırhların donuk parıltısıyla gölgelenmese, bir bayram alayı zannedilebilir. Camilerin kubbesi gibi munis bir yuvarlaklıkta yapılmış miğferlerin etrafı, şahadet hasretinin bir nişanesi olarak ak tülbentlerle çevrelenmiş.

Süleyman Han, yıldızların ortasında bir ay sanki. Çehresindeki memnuniyet parıltısı ışıl ışıl... Padişah neslinden gelmiş, padişahlığa yetecek seviyede mükemmel bir kıvama getirilmiş, 10 yıl müddetle tamamen kendisine ait bölgelerde beylerbeyliği rütbesini bir hükümdarlık asası gibi taşımış olduğundan,

8 Kanunî Sultan Süleyman, Fairfax Downey, 1975 baskısı, s. 24, v.d.

haşmeti yüzüne nakşedilmiş bir hâlde[9] hem müşavirlerine, hem de bütün orduya ve orduyu sevinçle kucaklayan ahaliye hâkim ve amir durumda.

Fırtınalı denizlerde yuvarlanan kaba dalgalar gibi askerin taşıp kabarmasını, kabarıp akmasını seyrediyor. Zincirlerini çözüp salıverdiği bu karşı durulmaz kuvvet, aynı zamanda devlet kudretinin de timsali. İyi idare edilmesi hâlinde devletin temellerini örecek, ama kudretsiz serdarların elinde tehlikeli bir silâh olup, zaman zaman, temellerini ördüğü devletin böğrüne saplanacaktır.

Akıncılar, savaşta olduğu gibi, yine en önde...

Gözleri akın düşüncesiyle şavklı sırım gibi delikanlılar, kıpır kıpır atlarının üstünde geçerken kartal kanatları gibi açılan rengârenk pelerinlerini zarif bir hareketle toplayarak yeni akın müjdesi olarak gördükleri padişahı selâmlıyor, sonra tıpkı akında yaptıkları gibi dizginleri dişlerinin arasına kıstırıp palalarını ileriye uzatarak ileri fırlıyorlar.

Burada sözü İngiliz tarihçisi Downey'e bırakalım. Bir yabancının, üstelik de Osmanlılar ve Osmanlı padişahları hakkında zaman zaman "vahşîler" ifadesini kullanacak kadar derin bir Hıristiyanlık taassubu içinde kalem oynatan bir yabancının müşahedelerini dinlemek, herhâlde enteresan olacak. Şöyle yazıyor:[10]10

"Akıncılar, karşı taraf ordusunun kanatları boyunca at ılgar ettikleri veya düşman toprağı içinde uzaklara sokuldukları vakit, bunların verdikleri zarar ve hasardan daha fazlasını çekirge bulutları bile yapamazlardı.

Bu nizamsız askerlere mukabil piyade kıt'aları muntazam kuvveti teşkil ediyordu. Bunlar 'azepler'di ki, vücutları, yeniçerilerin son zafer hücumuna yol hazırlamak için hendekleri ve kale yarıklarını doldurmaya vakfedilmişti.

9 A.g.e., 1950 baskısı, s. 18.

10 A.g.e., s. 20-21.

Bunların ardınca, atları garip bir tarzda kürkler ve tüylerle süslenmiş olan süvari alayı geliyordu. Bunlar böbür derisi külâhlarının altından perçemleri fışkıran, aslan yahut ayı postundan saltaları omuzlarında sallanan 'deliler' yahut 'serdengeçtiler'di. Gürzleri, hançerleri ve mızrakları olmakla beraber bunlar da gönüllülerdi, fedaîlerdi. Öyle fedaîler ki, 'din uğruna' gözlerini duman bürümüş bir şecaatle savaşa atılırlardı.

"Yürümekte olan kıt'aların her iki yanında, deve tüyünden yapılmış koskoca Acem külâhlı dervişler, üzerlerinde abanoz tespih tanelerinden saçaklı birer yeşil 'tennure'den[11] başka bir şey taşımayarak, Kur'an'dan Fetih Ayetini gürül gürül okuyup geçiyorlardı.

Gümbürdeyen dümbeleklerle askerî mızıkanın (Mehteran Bölüğünü kastetse gerektir) keskin düdükleri, alayları şevke getirmekte dervişlerle yarışıyorlardı.

Ondan sonra Anadolu'dan ve Rumeli'den gelmiş olan 'tımar' ve 'zeamet' askerleri, bu savaşçı köylüler, saltanatın temeli olan nesil, beylerinin kumandası altında ilerliyorlardı.

"Al bir bayrağın ardından sipahiler, o parlak nizamlı süvari alayları geliyordu. Her süvari birkaç tabanca, bel kemerine asılmış uzun bir pala, bir hançer, eğere takılı bir balta yahut uzun bir topuz, bir kalkan, bir yay ve sırtta taşınan bir 'tirdan' içinde oklarla ağır bir tarzda silâhlanmıştı. Silâhları da Arabistan'dan, Türkmenistan'dan, İran'dan ve Karaman'dan gelmiş tüvana atlarının haşaları da kıymetli taşlarla süslenmişti.

"Avrupa'ya, Asya istilâsından canlı timsalleri, binlerce deve, barut ve kurşunla yüklenmiş, ahenkli adımlarla geliyorlardı. Arabalar erzağın ağırlığı altında çatırdıyordu. Süleyman, bunlara, büsbütün ayrı bir dikkatle baktı.

"Gerçekten iaşe işlerine ilk günden beri büyük bir önem verirdi ki, bu teşkilâtı, pek çok defa iaşe ve levazımı kötü idare edi-

11 Tennure, Mevlevîlerin giydiği kolsuz, yakası yırtmaçlı, belden büzmeli geniş ve uzun entaridir.

len ve darmadağın olmuş, savaş meydanlarında açlıktan ölen Avrupa ordularının haset edecekleri derecede mükemmel bir hâle getirmeye muvaffak olmuştu. Sultan, topçu alaylarıyla da gururlanabilirdi: Büyük muhasara topları ve küçük çaplılar...

"Türkler bu hususta İspanya'dan gelmiş olan mühtedî Hıristiyanlardan faydalanmışlardı. Bu yeni savaş sanatına öyle bir şevk ve gayretle kendilerini vermişlerdi ki, zamanın en mahir topçuları oluvermişlerdi.

"Boğuk uğultularla toplar geçti. Ve nihayet hünkârın gözleri, ordusunun seçme kitlesini, heybetli, benzeri bulunmayan yeniçerileri de seyretti.

"Üzerinde sırmayla işlenmiş bir ayet ve iki yüzlü bir kılıç bulunan baştan aşağı parıl parıl beyaz sancakları, kusursuz intizamın üzerinde dalgalanıyordu. Yeniçeri ağası—ki bunun saltanat içinde üçüncü derecede bir rütbeyi haiz olduğu söylenirdi—beygir kuyruğundan üç tuğlu bayrağının ardınca geliyordu. Yeniçeriler, sancakları kadar büyük bir kıskançlıkla muhafaza ettikleri ve savaş ganimetiyle biricik zevklerini temsil eden rızkın timsali kazanlarını taşıyorlardı.

"Bu kazan onların gözünde bir imtiyazın, padişah tarafından kendilerine tahsis olunan erzakın timsaliydi. Zabitleri dahi aşçılıkla ilgisi olan rütbeleri haizdiler. Miralaylar 'çorbacıbaşı' diye çağırılırdı. Yüzbaşılarsa 'subaşı'[12] unvanını taşırdı.

"Aşçılar kara meşinden önlükleriyle alayın başında yürüyorlar, sakalar çiçeklerle donatılmış küheylânların üstünde geçiyorlardı. Ardından nişancılar gözüktü: Kemerlerinde kılıçlar ve kamalar sallanıyordu.

"Fakat bunların silâhı, yedi yıl önce Acemlerle savaştıklarında kullandıkları ve nişancılıkla müthiş maharet kazandıkları 'alaybozan' tüfeğiydi. Koyu mavi geniş harmaniyeleri, her adım atışta havalanıyordu; fevkalâde bir uzunlukta cennet kuşu tüy-

12 Müellif burada bir hataya düşüyor. O ifadenin "su"yla ilgisi yoktur ve telâffuzu da "subaşı" değil, "sûbaşı" biçimindedir. Eski Türkçede "sû," "asker" manasına gelir.

leri, yüksek, sivri külâhlarını süslüyordu. Bu tüyler rütbe makamında bulunuyor, askerî kıdem ve dereceleri gösteriyordu...

"Bu yeniçerilerin kimisi Bulgar, Macar, Transilvanyalı; kimisi Lehli, Bohemyalı, Alman, İtalyan, İspanyol yahut Fransızdı. Bazıları da Arnavutluk'tan, Slovenya'dan, Yunanistan'dan, Çerkezistan'dan, hatta Rusya'dan getirilmişti.

"Bunların arasında yetişmiş bulunan Süleyman'a çehreleri yabancı gelmiyordu. Bunlar onun sarayında iç oğlanları idiler ve içlerinde en zekileri hünkârın vezirleri olmuşlar yahut olacaklardı. Padişah olmak itibarıyla kendisi de alelâde bir yeniçerinin aldığı miktarda ulûfe[13] alıyordu...

"Benzeri görülmemiş bir ordu, her bir neferi ayrıca seçme bir kuvvet olan, kayalardan daha metin, daha sert bir piyade ordusu: İşte padişahın önünden geçen yeniçeri bu demekti.

"Bunlardan sonra saltanat ricali olan paşalar at üstünde geçtiler. Nihayet sıra ulemaya geldi. Debdebeli ulema payelilerin ve yeşil sarıklı seyyitlerin yanı sıra, koca sarıklı, kürklerle süslenmiş cübbeli, vakur ve hâkim edalı İstanbul kadıları ile kazaskerler, atlarını ağır ağır sürüyorlardı.

"Bunlar saygı mırıltılarıyla uğurlandılar. Bunların ardınca divan-ı hümayun vezirleri, hepsi de tantana içinde ve hepsinin nüfuzu hâllerinden, tavırlarından anlaşılacak biçimde geçtiler. Elbiselerinin, silâhlarının ve hil'atlerle örtülmüş atlarının üzerine serpiştirme işlenmiş mücevherler, güneş ışığında kıvılcımlanıyordu.

"En sonunda, yığınla seyircinin ve padişahın önünden, Kur'an-ı Kerim ile Kâbe'deki Hacer-i Esved'den bir parça taşıyan mübarek develer, üzerinde 'Sancak-ı Şerif'in parlak yeşil kıvrımları dalgalanarak geçti.

13 Yeniçerilerin üç aylıklarına "ulûfe" denirdi. Osmanlı padişahları "birinci ortanın [bölüğün] birinci eri" olarak yeniçeri defterinde kayıtlı bulunur, onlarla birlikte ulûfelerini alır, fakir fukaraya dağıtırlardı.

"Süleyman, kendi iradesine itaat etmek üzere saf saf yayılıp giden bu heyecan verici gaza alayını sonuna kadar seyretti. Haşmetli sükûnuna rağmen, gençliği şavka gelip yüreği gururla titredi. Biraz sonra naralar, dualar, neşideler ufukta söndü. Göz kamaştırıcı renkler ve çelik şimşekler tozlu uzaklıklarda silindi."

İlk Macaristan seferi öncesi Osmanlı ordusunun payitahttan ayrılmasını böyle tasvir ediyor Downey. Bu ordu yalnız Downey'i değil, pek çok yabancıyı teshir etmiş, büyülemiştir.

Gerçekten dikkat çekici bir yapısı ve savaş tekniği olduğu, şüphe götürmez. Özellikle yabancılar, aylarca yol yürüdükten sonra savaş alanına gider gitmez canlanan, derhal saldırıp sonuç alan bu ordunun iç yapısını daima merak etmişler, araştırmalarına mevzu yapmışlardır. Sonuçta karşılarına şöyle bir tablo çıkmıştır:

Osmanlı ordusu, yuvarlandıkça büyüyen bir kartopu gibidir. İstanbul'dan 15 bin kişi olarak çıkan kuvvet, menzil menzil kendisine katılan birliklerle büyüyerek savaş meydanına bir çığ gibi düşmektedir. Orduya en son iltihak eden birlikler zinde kaldığı için de, uzun yoldan gelen birlikler dinlenirken derhal saldırıya geçilebilmektedir.

Fakat bu kadar büyük orduların hiçbir konuda sıkıntıya düşürülmeden savaş alanlarına götürülüp getirilmesi başlı başına büyük bir maharet ister. Zaman zaman sayısı yüz binlerin üzerine çıkan Osmanlı Ordusu, her menzili neredeyse sıfır aksaklıkla almaktadır. Bu kolay kolay emsaline rastlanmayan bir maharet, fevkalâde mahur bir organizasyondur...

Yüz bin kişilik ordu demek yaklaşık bir o kadar da havyar demektir. İnsanlar ve hayvanlar doyacak, su ihtiyaçları, meyve ihtiyaçları giderilecek, geçit vermez dağlar ustalıkla aşılacak, ırmakların üzerine baş döndürücü bir hızla portatif köprüler kurulacak, mola yerleri önceden belirlenip buna göre yürünecektir.

Dediğim gibi, bu müthiş bir organizasyondur ve emsaline rastlamak o gün için de bugün için de pek mümkün değildir (ABD'nin Irak'ı vurmak için nasıl aylarca hazırlandığını hatırlayalım).

Şimdi artık ilk Macaristan seferine çıkan ordu-yu hümayuna yakından bakabiliriz...

27 Mayıs 1521 Pazartesi günü muhteşem ordu, İstanbul'dan Edirne'ye hareket ediyor. Edirne'de orduya Rumeli beyleri, kuvvetleriyle iltihak ediyorlar. Ordu büyüyor. 9 Haziran'da padişah, Filibe'dedir. Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa ile gönüllüler, Filibe'de padişah ordusuna katılıyorlar. Ordu biraz daha büyüyor. 16 Haziran günü padişah Sofya'dadır. Ferhad Paşa, Anadolu'dan gelmiş üç bin deve yükü barut, kurşun, erzak, sair mühimmat ve askerleriyle İstanbul ordusuna katılmıştır. Hemen ardından 30 bin deve mühimmat daha gelmiştir. Ayrıca Sofya, Semendire, Alacahisar ve Vidin halkından 10 bin araba un ve arpa satın alınmış, karşılığı altınla ödenmiştir.[14] Savaş hâlinde bir ordunun el koyma hakkı bulunmasına rağmen Sultan Süleyman'ın buna tenezzül etmemesi, adalet ve hukuk anlayışı açısından bir fikir verebilir.

22 Haziran Sofya'dan hareket, 27 Haziran Niş civarında kurulan divanda savaş plânlarının bir kere daha gözden geçirilmesi... Nihayet Sultan Süleyman'ın Böğürdelen[15] Kalesine doğru yönelmesi... Her konakta, her menzilde gerek gönüllülerin katılması, gerekse medrese mensuplarının iltihakı ve tabiatıyla eyalet askerlerinin iştiraki ile büyüyen ordu bir çığ gibi Böğürdelen Kalesinin üstüne düşmüş, şiddetli birkaç saldırıdan sonra kale fethedilmiş, Sultan Süleyman 8 Temmuz Pazartesi günü kaleyi gezmiş, enkaz olarak kalmasına gönlü el vermediğinden tamirini istemiştir.[16]

14 Osmanlı Tarihi Kronolojisi, İ. Hami Danişmend, c. 2, s. 69.

15 Yabancı kaynaklarda "Sabacz" ve "Schabatz" biçiminde yazılır.

16 Padişahın şöyle dediği rivayet olunur:
"Evvel feth itdüğüm kal'adır, mamur olmak gerekdür."

DÖNÜM NOKTASI: BELGRAD'IN FETHİ

Avrupa'nın kapısı Macaristan ise, Macaristan'ın kilidi Belgrad'dı. Yavuz'un kurduğu kirişten fırlayan ok, Böğürdelen Kalesini deldikten sonra Belgrad'a doğru yönelmişti. Padişah hiçbir engel tanımıyor, Sava Nehri üzerine 10 gün içinde bin 800 kulaç uzunluğunda muazzam bir köprü kurdurup, ordusunu bütün ağırlıklarıyla birlikte karşıya geçirmeyi başarıyordu.

Muhteşem ordu, muhteşem serdarının emrinde dağları dize getirip, azgın Sava suyuna gem vurarak Sirem (Syrmium) arazisine girmişti. Nihayet Belgrad önlerine geldi ve ordugâhını kurdu.

Osmanlılar, yalnız şehir medeniyetleri kurmakta değil, çadır medeniyeti kurmakta da emsalsizdirler. Downey, bu gerçeği hayranlıkla itiraf etmekten kendini alamıyor: "O insanı hayran bırakan Türk ordugâhlarından biri derhal meydana geliverdi. Hıristiyan keşif kolları, kendi ordularının sarhoşluğa, hırlaşmaya ve kumara dalmış oldukları açık ordugâhlarından, o vebalı pis kokular, o salgın illetler yuvası hâlinde dört yana dağılmış süprüntüler sahasından çıkarak Türklerin kurduğu bu çadırlar memleketiyle temasa geldikleri vakit, 'karargâh-ı hümayun' onlar için ümitsiz bir haşyet mevzuu oluyordu. Türk kamplarında hüküm süren nizam ve intizam ile sıhhat koruma kaideleri, şu yirminci asrın örnek teşkilâtlarından geri kalmamakta idi. En sıkı disiplinin cari olduğu bu karargâhta derin bir sükûnet ve dikkat her tarafa yayılmıştı."

Başka bir yabancı ise[17] dünyanın yürüyüş hâlindeki ordularından en sessizi olarak Osmanlı ordusunu gösterir.

17 1553'te İstanbul'a gelen Avusturya-Alman elçisi Busbecq şöyle diyor: "Ordugâhın muazzam kalabalığı içinde insanlar heykel gibi duruyor. Hiçbir gürültü, ses ve kıpırdama yok; sükûnet ve vakar hâkim. Hâlbuki bizde birkaç kişi bir araya gelince derhal gürültüler, olaylar, nizamsızlıklar başlar." (Osman Turan, Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi, s. 415)

Kral Layoş, bütün tedbirleri almış, ama tedbirlerine güvenemediği için de soluğu Macaristan içlerinde bulmuştu. Hudut boylarında ordu-yu hümayunun tuğları görülüp mehteran bölüğünün nevbet vurmasıyla tökezleyen gururu Böğürdelen'in düşmesiyle fena hâlde incinmiş, Osmanoğullarına meydan okumakla ne büyük hataya düştüğünü anlamıştı, ama artık çok geçti. Yapabildiği tek şey, Belgrad'ın vaktiyle Sultan İkinci Murad'ın komutanlarından Evranosoğlu Ali Beye (1441), Fatih Sultan Mehmed'e (1446) ve Sultan İkinci Bayezid devrinde Süleyman Paşaya (1449) direndiği gibi, Sultan Süleyman'a da direnmesi için dua etmekten ibaretti. Hem bir savaşa sebep olmuş, hem de ordusunu ve halkını savaşın içinde bırakarak canının derdine düşmüştü.

Sultan Süleyman, Belgrad'ı mutlak surette düşürme azmiyle saldırıya geçti. Danişmend Reis'in kumanda ettiği 50 küçük gemiden meydana gelen "ince donanma," Tuna suyundan ağır ağır Belgrad'a gelmiş ve şehir hem nehir tarafından, hem karadan şiddetli top ateşine tutulmuştu.

Sonunda şehir bütün soluğunu tüketip azametli düşmanına teslim oldu. Ama Belgrad'ın muhkem kalesi, şehrin düşürülmesinden sonra tam 21 gün daha dayandı. Gerçek şu ki, ilk seferinden büyük bir zafer kazanarak dönmeyi kafasına koyan Sultan Süleyman, askerî tedbirlerle yetinmemiş, bazı siyasî tedbirler de almıştı. Meselâ Belgrad'da bulunan Ortodoks unsurlardan faydalanmıştı.

Özellikle, Macar Katoliklerinin baskılarından bıkmış olan Ortodoks din adamları, Müslümanları Katoliklere tercih ettiklerinden[18] Sultan Süleyman'a yardımcı olmuşlar, şehirde ve kalede alınan askerî tedbirleri anında bildirmişlerdir. Balkan Hıristiyanları arasındaki bu mezhep ihtilâfları Osmanlılar tarafından uzun yıllar bir denge unsuru olarak kullanılacak, iki mezhep mensupları arasında sık çıkan anlaşmazlıklarda hakem rolü oynayacak, ama asla uzlaştırma yolunu tutmayacaktı.

18 Ne tuhaf! Bizans'ın ikinci adamı Grandük Notaras da, "İstanbul önlerinde Katolik serpuşu görmektense, Müslüman sarığı görmeyi tercih ettiğini" söylemişti.

Fakat acemi İttihatçılar, devlete hâkim olur olmaz, büyük bir devlet hizmeti yapıyormuş gibi, Balkan Ortodokslarıyla Katoliklerini, yani iki mezhebin kiliselerini uzlaştıracaklar, hemen akabinde Ortodoks unsurlarla Katolik unsurlar bu birlik çerçevesinde teşkilâtlanarak Osmanlı Devletiyle savaşa tutuşacaklardı. Neticede Osmanlı'nın Balkanlardaki ayağını keseceklerdi ve tek ayak üzerine kalan devlet uzun süre ayakta duramayıp devrilecekti.

Sultan Abdülhamid, sürgünde bulunduğu Selânik'te, İttihatçıların bu marifetini duyduğunda, "Eyvah, Balkanlar elden çıktı!" diye dövünmüştü.

Söz buraya gelmişken belirtelim: Bu millet, kendini "iş bilir" zanneden kadrolardan ve kendini "harika beyin" ilân eden beyinsizlerden çok çekmiştir.

Sonuçta Belgrad Kalesi vire [bazı şartlar] ile teslim oldu. Önce yeniçeriler kaleye girip burçlara bayrak çektiler, ardından mollalar tekbirlerle içeri doluştular, müezzinler kalenin yüksek yerlerine çıkarak ezan okudular; sonra da mehter, zafer alâmeti nevbet vurdu.

Fetihten bir gün sonra, cuma günü şehre giren padişah, derhal camiye çevrilen "Aşağı Kilise"de cuma namazını kıldı, fukaraya sadaka, askere armağan dağıttı; kimsenin inanç ve ibadetine karışılmayacağım, gitmek isteyen herkesin malı mülküyle gidebileceğini, kalacak olanlara adaletle hükmedileceğini ilân etti.

Haftalar süren bombardımandan harap olan, zaten bombardıman öncesi de ahım şahım bir durumda bulunmayan Belgrad için bu fetih, gerçek bir şanstı. Fetih gerçekleşir gerçekleşmez şehrin imar ve inşası için padişah emriyle 20 bin altın tahsis ediliyor, böylece Belgrad kuruluşundan bu yana ilk defa bakıma alınıyordu. Kısa zaman içinde mabetler, binalar yükselecek, şehir özellikle on altıncı ve on yedinci asırlarda büyük ve parlak bir ticaret merkezi hâlini alacaktır.[19]

19 Osmanlı Tarihi Kronolojisi, İ. Hami Danişmend, c. 2, s. 73.

Zaferin yankıları geniş oldu. Sultan Süleyman 19 Ekim'de, Belgrad'dan hareketinden 31 gün, sefere çıkışından 5 ay, 2 gün sonra İstanbul'a döndüğünde, kendisini tebrike gelen Rus Çarlığı elçilerinden başka Raguza (Dubrovnik) ve Venedik Cumhuriyeti elçilerini bekler buldu.

Bilhassa Venedik, Belgrad'ın onca sür'atle fethedilmesinden büyük bir korku duymuş, kendisine ait Kıbrıs için yılda 10 bin, Zanta adaları için beş bin olmak üzere toplam 15 bin duka [Bizans altını] haraç ödemeyi kabul etmişti.

Fakat padişahın acısını hiçbir şey hafifletemiyordu. Niş konağında verilen mola sırasında oğlu Şehzade Murad'ın vefat ettiğini bildirmişlerdi. Evlât acısının kıskacına düşen yüreği Belgrad fethinin tesellisiyle bile ferahlamıyor, büyük acısını ancak imtihan sırrıyla hafifletebiliyordu.

Bir padişahtı...

Genç yaşında büyük bir kudrete sahip olmuştu. Bir emriyle kralların tacı çıkar, tek sözüyle tahtlar devrilir, devletler yıkılırdı.

Fakat evlâdını geri getiremezdi, ölüme hükmedemezdi. Öyleyse, kudreti gibi görünen şey, aslında acziydi. Belki de hâkim mevkiinde bir mahkûmdu. Ne kaderi değiştirebilir, ne ölümü geciktirebilirdi.

Şu hâlde gurur, maskaraca bir fantezi olurdu. Dünyanın yarısına hüküm geçiren bir padişah olmaktansa, evlât acısı tatmamış bir baba olmak daha güzel, daha cazipti. Hıristiyanlık âleminin "alınamaz" dediği Belgrad'ı almıştı; atalarının fethedemediği büyük bir kaleyi fethetmiş, böylece Macaristan'ın kilidini kırarak Avrupa'nın kapısını aralamıştı.

Ama şimdi muzaffer bir padişah değil, sadece yüreğinden yaralı bir baba idi.

Downey der ki: "Evlât acısı, bu adamın ruhuna muvazene bahşetti."

Doğrudur. Gururunu kırdı, kulluğunu daha derinden idrak ettirdi, aczini gösterdi... Daha yolun başında iken yüreğine inen bu sert sille, bütün hayatını müspet icraata ve hizmete yöneltti.

"HIRSIZ ADASI"

"Ceyş-i İslâm ile Sultan Süleyman karadan
Bahr u berr fethine yüridi asker bir aradan
Görelüm alnumuzda her ne ki yazdı Yaradan
Gel donanmaya gidüp azm-i Firang eyleyelim."

(Bir halk şairi).

Belgrad'dan anahtarıyla dönen ordunun zafer çığlıkları İstanbul semalarında şavklanırken, gözler ve gönüller çoktan mavi ufuklara dönmüştü. Yavuz'un fırlattığı ok, Belgrad'ı delip geçtikten sonra sekmiş, Rodos'u vurmaya dönmüştü.

Yavuz'un sevgili oğlu Yavuz'laşmıştı...

Ama şimdi oldukça durgun görünüyordu. Sanki hiçbir fikri, hiçbir görüşü yoktu. Sadece divandaki konuşmaları dinliyor; gözleri vezirlerin, paşaların, beylerin, reislerin üzerinde geziyor, sözlerdeki özü arıyordu.

Koca vezir konuşuyordu. Her zaman konuşmasını bilirdi, ama bugün bir başka türlü güzel konuşuyordu. Kelimelerin yarısı beyninden yarısı kalbinden çıkıp dudaklarını yalayarak geçtikten sonra doğrudan insanın ruhuna iniyordu. Kâh sesi alçalıyor, kâh yükseliyordu. Ağzından her çıkan sözün sahibi olduğu ve sahibi olarak kalacağı belliydi.

"Bu ne yersiz tedbirdir ki, ifrat edilmektedir! Cennetmekân Yavuz Padişah'ın çok haklı olarak 'Hırsız Adası' tesmiye ettiği 'Rodos' nam korsan yuvasını bozmak, boynumuza borçtur. Hıristiyanlığın Anadolu'daki son kal'asını yakub yıkmadan emniyetle uyumamız mümkün değildir. Rodos Şövalyeleri, ticaret yollarımızı kesmekte, hac yolunu tıkamakta, nice mümini esir eyleyüb işret sofralarına hizmetkâr tutmaktadır. Şövalye korsan-

lar, Trablus, İskenderiye, Kahire, Limni, Sakız yakınlarına kadar, hatta ve hatta bu şehr-i İslâmbol'un, asitane-i saltanatın etrafına kadar sokulmaktadır. Din gayretimize ne oldu? 'Bir vuruşta alınmaz.' denilen Belgrad'ı, Rabbimizin inayeti, kılıçlarımızın taze kuvveti, padişahımızın azm ı himmetiyle almadık mı? Şimdi yürekler niçün havf eyler?"

"Havf değildür paşa baba, tedbirdür kim... Caiz olan, tedbirden sonra tevekküldür. Vakıa Cennetmekân Sultan Selim Han, Rodos'a 'Hırsız Adası' demekte haklıdır. İllâ fethe teşebbüs etmemesinin de hikmeti vardır..."

"Hikmeti n'ola?"

"Tedbir paşa baba, tedbir! Ümmeti kale bedenlerinde telef etmemenin padişahça tedbiri... Böyle murat etmeyeydi o gazaplı padişahın durması mümkün müydü?"

"Helbet mümkündü! Zira Şarka müteveccihti. Şarka sükûnet avdet eyledikte ömrü yetmedi, dâr-ı cinana irtihal eyledi ve Garbı şanlı halefine bıraktı. İmdi gerektür kim Rodos'a sefer ola. Yoksa Rodos zindanlarında ümmetin döktüğü gözyaşlarında boğuluruz!"

Tartışmalar hararetleniyor, padişah dinliyordu.

Pirî Paşa'ya hak vermişti.

İçinden geçenleri bir güzel okuduktan sonra, seslendiriyor gibiydi. Sanki padişahının beynine bakıyor, kalbine bakıyor, duygularını kelimelerle yoğurup söylüyordu. Doğrusu iyi bir veziriazamdı.

Babasının mirasları arasında bunun müstesna bir yeri vardı. Yaşlılığına rağmen cevvaldi, ataktı. Düşünceleri berraktı. Niyetini açık seçik ifade ediyor, dil oyunlarına girmiyordu.

Belgrad Seferi sırasında onun çizdiği yoldan yürümüş ve başarmıştı. Belgrad, muhkem kaleydi. Avrupa'nın nazarında "fethi imkânsız" bir girdaptı. Yine de girdaba düşmemiş, bir vuruşta Belgrad'ı yere serip Avrupa'yı derin bir hayrete yuvarlamış, dehşet içinde ayağa kaldırmıştı. Rodos'u da fethedebilir-

se, Avrupa'nın dehşeti ve hayreti katlanacak, Osmanoğullarının önünde ideal hedefin güneşi doğacaktı.

Rodos Şövalyelerinin, büyük amcası Cem Sultan'a yaptıklarını unutmamıştı. Başka sebep olmasa bile, Cem Sultan'a yaptıklarının hesabını sormak için bir sefer açmaya değerdi.

Kaldı ki, sebep çoktu.

Bu korsan adası yalnız Anadolu sahilleri için değil, devletin bütün deniz seferleri için büyük bir tehditti. Akdeniz'de bir çıbanbaşıydı. Bunu deşecekti. O uğurda yanmak lâzımsa, yanacaktı.

Ateşten gömlek olan padişahlığı ruhuna giydirdiği ilk günden beri zaten yanıyordu. İslâm halifesi olarak yeryüzünden küfrü silip atmak, İslâm nizamını bütün dünyaya yaymak, "İ'lâ-yı kelimetullah" sancağını yeryüzünün her köşesinde dalgalandırmakla vazifeliydi. Padişahlar, dinin hizmetkârı olarak, "feth ve ref'-i asar-ı küfr ü zulüm" için savaşırdı. Rodos'un üzerinde sallanan Katolik kılıcını kırmalı, "Protestanları ve Müslümanları, cehennemîlerin elinden halâs ve azat idüb, çar-kuşe-yi küffar-i ezdad-penç nevbet-i İslâm müeddi"[20] kılmalıydı.

Birden dikkat kesildi. Düşüncelerinin aralığında, gerçek bir deniz kurdu olan Kurdoğlu Muslihiddin Reis'i duymuştu.

"Rodos'u, bize Hıristiyan memleketlerin yolunu kapatan, gemilerimizi ve kıyılarımızı basan bu küffar kal'asını feth itmekle ebedî bir şan kazanacağımız, derkâr değil mi?" diye gürlüyordu.

Padişah gülümsedi. Reisin gürlemesi hoşuna gitmişti. Ancak fethi, şan gibi, kabir kapısında biten fâni bir mesnede bağlaması yersizdi. O, şanın şöhretin arkasında değil, ebedî hasretin, "İlâ-yı kelimetullah"ın peşindeydi. Mukaddes bir vazife yüklenmişti.

Mademki bunu yüklenmişti, hiçbir dünyevî kaygı duymadan, şanı şöhreti düşünmeden yürümeliydi. Anlaşılan Kurdoğlu, padişahını hakkıyla tanıyamamıştı; tanısaydı, duygularını ifade edecek daha güzel kelimeler seçerdi. Ancak o bir denizciydi; karakteri gibi dili de keskin, atak, biraz da havaî idi.

20 Münşa'at, Feridun Bey, c. 2, Budin Fetihnamesi, s. 11.

"Şan ü şerefe ne muhtacız, ne de itibar ederiz." diye konuştu, "biz, ebediyetin mirasçısıyız. Gaza farz ise, farz olduğundan gaza eyleriz. Dünya, emellerimizin yanında bir katre bile değildir. Maksadımız, rıza-yı İlâhîden ibarettir. Ümmeti taciz eden, mukaddes hac yolculuğunun önüne diken gibi dikilen, sık sık yüreğimize saplanıp kanatan bu kal'ayı bir hâle sokmanın vaktidir. Şövalyelerin reisine yazdığımız mülâyim mektup istihfafla karşılanmıştır.[21] Verilen cevapta saltanatımızla istihza edilmiştir. Lisanımızın yumuşaklığı, kudretsizliğimize delil sayılmıştır. İmdi bunu nazara alarak bir karar veriniz. Bize yapılanları sineye çekecek miyiz, çekmeyecek miyiz? Bize uzanan dilleri kesecek miyiz, kesmeyecek miyiz? Ümmetin başının üzerinde sallanan kılıcı kıracak mıyız, kırmayacak mıyız?"

"Kıracağız Hünkârım!"

Kurdoğlu yine dayanamamış, destursuz atılmıştı. Gözler ona dönmüşken, Sultan Süleyman hafifçe gülümsedi. Kurdoğlu'na bakmadan, yine tane tane konuştu:

"Deryalar kurdu hazırsa, veziriazamımız sefer için muhtaç bulunduğumuz akçeyi tedarik etmişse, bize ne yapmak düşer? Ehl-i küfrün üstüne savlet eyleyüp berk gibi çakmak, değil mi? Siz bilürsüz, amma ümmeti sahipsiz komak vebaldir!"

21 Mektup özetle şöyledir:

"...İş bu tevkı-i refi'im yedine vasıl olıcak maümun ola ki mertebe-i cediden ve terfi-i mansıbım pek ziyade mahzuziyet-i şahanemi mucip olup müddet-i medide seadetle kâm-yab olmaklığın arzu-yı hümayun-ı meymenet makrunum bulunur... Matlubum oldur ki senden akdem cezire-i Rodos'ta icra-yı hükûmet etmiş olanların kâffesinden sen şime-i sadakat ve tarık-ı şerefte daha ilerü gidesin. Ecdad-ı izamım Halleda'llahü mukarrehüm fi'l-cennetin-na'im cezire-i Rodos'a imale-i seyf-i satvet kılmaktan ibâ etmiş olmağın ben zat-ı hümayunum dahi aynen o denlü seninle vifak üzere ribat-ı dostîyi tersine niyyet itmişim. İmdi kesp eylemiş olduğum şan ü zaferden sen muhibbim dahi begayet şadan olursuz şol sebepten ki, mevsim-i seyf-i güzeştede, Tuna Nehrin asakir-i nusrat me'asir kullarüm mürur birle Macar kıraluna ilân-ı cihat kılmışım ve ol mülkün kılâından en zorlusu olan Belgrad'ı şikâr-ı şemsir-i fethin eyleyüb ve bîşümar leşker-i Macar tûme-i tîg u nar olub ve dahi ol kadar kesretle tutsak alınub şan-ı malükâneme çeşban zafer-i feravana yettim; andan payitaht-ı âli-bahtım olan şehr-i İslâmbol canibine tahrik-i semend-i avdut ittüm. Bakî selâm-ı selâmet encamın zibaver-i ser-i sadakat kılasun."

Nihayet karar: İkinci Sefer-i Hümayun, Rodos'a...

Osmanlı donanması 4 Haziran 1522 günü, avının üzerine atılan bir kartal gibi kanat açıp Rodos'a hareket etti. 16 Haziran Pazartesi günü de padişah, Rodos Seferi münasebetiyle İstanbul'dan Üsküdar'a geçti.

Çok meşakkatli, belki de imkânsız bir işe kalkıştığını biliyordu. Rodos'u fethetmek, Belgrad'ı fethetmekten belki 10 misli daha zordu.

Ama padişah, zoru başarmaya, imkânsızı mümkün kılmaya kendini mecbur hissediyordu. Mükellefiyetlerinden kaçmak için mazeret bulmaya değil, mükellefiyetlerini sahiplenip yerine getirmeye memurdu. Zoru mümkün mertebe kolaylaştırmak için Şeyhülislâm Zembilli Ali Cemali Efendi'den sefere katılmasını rica etmiş, "Efendi hazretleri, zahmetlerden usanıp dönmek istediğimiz demlerde Peygamber-i Zişan Efendimizin ve ceddimizin ne zahmetlerle din-i mübine hizmet eylediklerini hatırlatır, bizi gayrete getirirsiniz." demişti.

Zembilli Şeyh de, müridinin arzusunu kırmayarak beraberinde gitmişti. Müfti'il-enamın [şeyhülislâmın] orduda bulunması büyük bir coşkunluğa sebep oldu.

Keramet ve kemalât ehli saydıkları şeyhin sefere iştirakini zaferin müjdesi sayan askerler, sevinç içinde tezahüratta bulunup, kalplerinde derin bir vecd ve inançla serdarın peşine takıldılar. Bakalım Rodos Şövalyeleri bu coşkun imanı durdurabilecekler miydi?

RODOS ŞÖVALYELERİ

Rodos merkez olmak üzere, On İki Ada ve Anadolu sahillerinde Bodrum'a hâkim bulunan Sen-Jan [Saint-Jean] Şövalyelerinin devleti, din kisvesi altında saklanan tam bir "Republique de Corsaires"ti. Yani "Korsanlar Cumhuriyeti..."

1291'de Selâhaddin-i Eyyubî tarafından Filistin'den kovulan bir grup Katolik tarafından kurulmuş (1308), eski mahkûmların, maceraperestlerin, korsanların, serserilerin yanı sıra Hıristiyanlığa hizmet etmek isteyen gönüllü asilzadelerin de üssü olmuştu. Ve zamanla Hıristiyanlık âleminin bir ileri karakolu durumuna gelmişti.

Varlık sebepleri Müslümanlarla savaşmak, böylece Hıristiyanlığın yolunu açmak olan Sen-Jan Şövalyeleri, kendilerini "Hazret-i Yahya Tarikatı Mensupları" sayar, ama Katoliklik dışındaki mezheplere de müsamaha göstermezlerdi.

Bu bakımdan farklı mezhepten olan yerli halka tepeden bakar, ikinci sınıf vatandaş muamelesi yaparlardı. Yerli halk, şövalyelerin baskısından bıkmış, muhasara esnasında birçoğu, Osmanlılara elinden gelen yardımı yapmıştır.

Rodos şövalye teşkilâtı, çeşitli Avrupa milletlerine mensup çoğu asilzade olan insanlardan meydana gelmişti.

Başta Fransızca, İngilizce, Almanca ve İtalyanca olmak üzere sekiz ayrı dil konuşulurdu.

Çeşitli unsurları birleştiren en önemli faktör ise, menfaat ve şöhretti.

Gerçi devletin temeli dine dayalıydı, özellikle Katolik mezhebine; ancak bu, bir görüntüden ibaretti.

Yine de papalık başta olmak üzere hemen hemen bütün Avrupa'da itibar sahibiydiler ve yardım görürlerdi. Meselâ Sultan Süleyman'ın Rodos'a sefer açması ihtimali ortaya çıkar çıkmaz, devrin en meşhur topçuluk ve muhasara uzmanı Gabriel Martinengo, Venedik'e bağlı Girit'teki çok mühim memuriyeti terk edip Rodos'a koşmuş, topçuları eğitmeye başlamış, Sen-Jan Tarikatına kabulünü şövalyelerin başından rica etmişti.

"Üstad-ı Azam," "Magnus Magister," "Megas Mastoris," "Grand Maitre" gibi sıfatlarla anılan baş şövalye, hem siyasî, hem de dinî liderdi. Savaşları idare ettiği gibi tarikatın ayinlerini de idare ederdi.

Kısaca söylemek gerekirse, Rodos Şövalyeleri ile haçlı seferleri açanlar arasında pek fark yoktu.

Her ikisinde de din bütün unsurlarıyla kullanılmış, menfaat ve şöhrete perde yapılmış, itibar vesilesi, meşruiyet maskesi biçiminde görülmüştür.

Tarihleri boyunca işledikleri insanlık dışı cinayetler, yüz kızartıcı suçlar öylesine çoktur ki, bunları "Hıristiyanlık" adına yapılmış saymak, Hıristiyanlığa bile haksızlık olur. Nitekim çağdaş Batılı tarihçiler de bu hakikati görmüşler, eski Avrupa tarihlerinde şiddetle müdafaa edilen Sen-Jan Devletine "Republique de Corsaires=Korsan Cumhuriyeti" deme gereğini duymuşlardı.

Vaktiyle verdikleri şeref ve namus sözüne inanıp onlara güvenerek Rodos'a sığınan talihsiz Cem Sultan'a yaptıkları, onu kullanarak nasıl aşağılık menfaatler sağladıkları, her fırsatta ikili oynayıp gerektiğinde iki tarafa da nasıl itibar ettikleri hatırlanırsa, şövalyelerin ahlâk dereceleri hakkında bir fikir edinilebilir.

Bir taraftan Cem Sultan'ın masraflarını bahane ederek, zaman zaman da onu serbest bırakmak tehditleri savurarak devrin padişahı Sultan İkinci Bayezid'den para koparırken, diğer taraftan Kahire'deki annesine Cem'in ağzından acıklı mektuplar yazıyor, zavallı bağrı yanık annenin şefkatini istismar etmekte dahi tereddüt göstermiyor, bütün parasını tükettikten başka, bütün mücevherlerini, hatta nikâh yüzüğünü bile alıyorlar, yine doymuyor, Avrupa hükümdarlarından Cem Sultan hesabına yardım dileniyorlardı.

Çevreyi sömürebildikleri kadar kuruttuktan sonra ise zavallı şehzadeyi satıyor, ama peşini bırakmayarak zehirliyorlardı...[22]

Şövalyelerin son üstad-ı azamı Fransız asıllı Vilye dö Lil Adam (Villiers de I'İsle Adam) da ahlâk ve fazilet telâkkisi açısından seleflerinden farksızdı.

22 "Cem Sultan" isimli iki ciltlik romanımızda bu hicran hikâyesinin bütün teferruatı ile şövalyelerin asıl mahiyeti vardır.

Bilhassa Müslümanlar mevzuubahis olduğunda hiçbir ölçü, hiçbir insanî kaide tanımazdı. Kanunî'nin ilk mektubunu aldığında, mektuptaki dostane ifadelerden düşmanca bir sonuç çıkarmış, bunu da papaya ve Avrupa krallarına şu şekilde açıklamıştı:

"Kendini beğenmiş, fena huylu ve genç yaşına rağmen şaşılacak derecede kötülük etmeye düşkün bir delikanlı olan yeni Türk İmparatoru, bütün devletler için mühlik bir komşu ve Hıristiyanların baş düşmanıdır!"[23]

Kanunî hakkında böyle galiz iftiralar başka hiçbir düşmanının ağzından çıkmamış, çoğu muasırları onun bilhassa adalet ve devlet anlayışına hayranlık duymuş, İngiltere, Kanunî'nin uyguladığı hukuk sistemini kifayetli hukukçularına tetkik ettirerek hukukunun temeli yapmıştır.

Esasen Rodos'un Ortodoks olan yerli halkı da Sultan Süleyman'ı şövalyelere tercih etmek suretiyle bu vakıayı tarihe tescil etmişler, Katolikliğe dayandırılan zulümden kurtulmak için, menşei Kur'an olan İslâm adaletine ve bu adaletin o günlerde tatbikçisi mevkiinde bulunan Kanunî'ye sığınmışlar, fethe yardımcı olmuşlardır.

Rodos'un fethi, biraz da, Katolik şövalyelerin baskısından bıkan, öz vatanlarında parya muamelesi görmekten usanan yerli Ortodoksların gayreti sayesinde gerçekleşmiştir. Ki, bunların arasında Rodos'un, üstad-ı azamdan sonra gelen ikinci adamı Don Andrea d'Amaral da vardır.[24]

Savunma plânlarını, bir köle vasıtasıyla padişaha göndermekle suçlanmış, günlerce işkence görmüş, sonuçta şövalyelik nişanları sökülerek öldürülmüştür. Cesedi, kazığa vurulup fethe kadar şehrin en büyük meydanında bırakılmıştır.

23 Büyük Türkiye Tarihi, Yılmaz Öztuna, c. 2, s. 336.

24 d'Amaral, muhasaradan bir yıl kadar önce yapılan "üstad-ı azam" seçiminde l'İsle Adam'a rakip olmuş, fakat seçimi kaybetmişti. Muhasara esnasında gıda ve barut depolarından sorumluydu.

Şövalyelerin son üstad-ı azamı Vilye dö Lil Adam, Downey'e göre, yaşlı, ama sağlıklı bir insan azmanıydı. Yine Downey'e göre, emrinde 600'ü şövalye, 4 bin 500'ü Giritli asker, altı-yedi bin de askere alınmış gönüllü, köylü, gemici olmak üzere 12-13 bin kişilik bir kuvvet vardı.

Tabiî bu rakamlar, Rodos Şövalyelerini temize çıkarmak için bilinerek düşülmüş bir hatanın sonucudur. Yine aynı gayretle Batılı kaynaklar, Osmanlı kuvvetlerini olduğundan daha fazla göstermekte, irili ufaklı gemi mevcudunu 700'e, asker mevcudunu ise 150 bine kadar çıkarmaktadırlar.

Oysa muhasaraya katılan azeplerin [deniz piyadelerinin] kürekçilerle birlikte mevcudu 60-65 bin kadardır.[25] Dört yüz de savaş gemisi bulunmaktadır.

Rodos'un asıl kuvvetine gelince... Herhâlde 50 binin altında olmamak lâzım gelir. Zira o günlerde sadece Rodos Adasının nüfusu 60 bin civarındadır.

Diğer On İki Ada ve Bodrum'la (Halikarnassos) birlikte Sen-Jan Devletinin nüfusu, 100 bin civarında tahmin edilebilir.

Bilhassa yabancı kaynaklar, "kadını erkeği, çocuğu, genci ve yaşlısıyla adayı aslanlar gibi savunduklarını" yazdığına göre, şu veya bu şekilde Rodos müdafaasına katılanların sayısı, aşağı yukarı kuşatanların sayısına denktir.

Tabiî, bir adayı, hele de Rodos Adası gibi, bütün Batı dünyasının "alınması imkânsız" dediği müstahkem bir mevkii almakla savunmak arasındaki fark ile Rodos'un son derece sağlam kalesini de hesaba katmak, bu arada depolara bir yıl yetecek kadar erzak depolandığını da hatırlamak lâzımdır.

Ancak o zaman Rodos fethinin ne muazzam bir netice, tarihimizin yüzünü ağartan ne büyük bir zafer olduğu anlaşılabilir.

25 Osmanlı Tarihi Kronolojisi, İ. Hami Danişmend, c. 2, s. 77.

DONANMA-YI HÜMAYUN

Kanunî devri Osmanlı donanması bir hayli güçlüdür. Bu gücü de evvelâ Fatih'e, sonra oğlu Sultan İkinci Bayezid'le Yavuz'a borçludur.

Donanmanın önemini idrak etmiş olan Fatih, bu konuda çok büyük tedbirler almış, Osmanlı donanmasının devrin en meşhur deniz gücü olan Venedik donanmasından daha kuvvetli bir duruma gelememesi hâlinde İtalya ve Akdeniz adalarını fethetmenin imkânsızlığını anlamıştı. Ve onca savaşlar arasında vaktinin bir bölümünü bu işe ayırmıştı. Oğlu Sultan İkinci Bayezid'le şanlı torunu Yavuz da aynı idrak içinde olunca, Rodos'u fetheden donanma-yı hümayun vücut buldu.

Kaptanıderya, Parlak Mustafa Paşa idi, ama donanmaya Kurdoğlu Muslihiddin Reis komuta ediyordu.

Barbaros Hayreddin Paşanın yanında yetişip piştikten sonra Osmanlı hizmetine giren Muslihiddin Reis, kifayetini çeşitli deniz savaşlarında ispatlamış kudretli bir amiraldi. Donanma 20 günde İstanbul'dan Rodos önlerine gelip (24 Haziran 1522) "Cem Bahçesi" denilen bölgenin açığına demir attı.

Kaptanıderya Mustafa Paşa derhal bir savaş meclisi topladı. Padişah gelene kadar savaşı başlatmamak, ancak kuşatma hazırlıklarıyla meşgul olmak; Avrupa'dan Rodos'a gelebilecek yardım kuvvetlerinin yolunu kesmek; hafif gemilerden meydana gelecek bir deniz filosuyla Rodos Kalesinin önünden geçip Öküz Burnu mevkiine bir miktar asker çıkarmak[26] gibi tedbirler alındı.

Çıkarma sırasında isabet alan bazı gemilerin direkleri kırıldı. Bu arada amiral gemisine de bir gülle düştü, ama Kurdoğlu'nun mahareti sayesinde tek şehit verilmeden ilk çıkarma gerçekleştirildi.

26 A.g.e., s. 78.

Rodos Kalesinin "Kızıl Kapı (Saint-Jean Kapısı)" adlı burcuna yerleştirilen büyük bir topun gülleleri, açıkta demirli bulunan donanmaya kadar ulaşıyordu.

Oysa aradaki mesafe hayli fazlaydı ve normal çapta bir topun bu mesafeye gülle göndermesine imkân yoktu. Rodoslulara hizmet veren topçu ustası Gabriel Martinengo'nun, Fatih'in şahî toplarına benzer cesim bir top geliştirdiği anlaşılıyordu.

Bu topun tahribatından kurtulmak için "donanmayı Marmaris'e çekip padişahı Marmaris'te beklemek" fikri tartışılırken, Rodos'ta bulunan Türk casuslarından biri, ölümü bin kere göze alıp donanmaya geldi ve büyük bir topun atış sırasında parçalandığını bildirdi. Böylece Marmaris'e çekilmeye gerek kalmadı.

Gülle altında hayrat

Ecdadımızın hayrat ve hasenata düşkünlüğü, düşmanlarında bile daima takdir hisleri uyandırmış, "vahşî Türk" imajını her fırsatta çizen Batılı tarihçiler, ceddimizin kurda kuşa, bitkiye ağaca kadar uzanan hayrat zincirini sevgi ve şefkat halkalarından ördüğünü kabulle faziletlerini tescil etmişlerdir.

Yabancı tarihlerde Osmanlıların yardımlaşma ve hayrat müesseseleri hakkında sitayişkâr ifadeler çoktur. Meselâ on yedinci asırda Osmanlı Devletine gelen Du Luar'ın meşhur seyahatnamesinde aynen şu ifade yer alır:

"Türk hayrat ve hasenatı son derece şayan-ı takdirdir."

Du Luar, Türkiye'nin bazı şehirlerinde kediler için yapılmış binalar bulunduğunu, gıdaları için vakıflar tahsis edildiğini de belirtir. Tabiî bunları gülünç bulduğunu ifade etmekten de kendini alamaz. Çünkü o ruha yabancı, hatta düşmandır. O ruhun kaynağı olan dine düşman olduğu gibi...

Aynı çerçevede kalmak kaydıyla, bazı yabancıların, şefkat, merhamet ve hayrat konusunda hakkımızdaki düşüncelerinden bazı bölümler alalım.

Papaz Pere Jehannot'tan:

"Türkler hiçbir zaman evlerine sokmadıkları köpeklerin açlıktan sıkıntı çekmelerine, hatta ölmelerine mâni olmak üzere her gün bu hayvanlara bir miktar et dağıtılması için vasiyetnamelerinde, kasaplara bir miktar para tahsis ederler. Kafes içindeki kuşları satın alıp serbest bırakmayı sevap sayarlar. Sevdikleri ağaçların kurumamasını temin maksadıyla vakıf kurarlar..."

Meşhur gezgin Corneille le Bruyn'dan:

"Türklerin iyiliği yalnız insanlara münhasır kalmayıp hayvanlarla kuşlara bile şamildir. İçlerinden bazıları pazar yerlerine muntazaman gidip satın aldıkları kuşları hemen uçurarak azat ederler. Bunun sebebi, Ruz-ı Mahşer'de o kuşların ruhlarının huzur-u İlâhîye gelip insanlardan gördükleri iyiliğe şahadet edecekleri hakkında garip bir fikre sahip olmalarıdır."

Mouradgea d'Ohsson'dan:

"Hayrat ve hasenat hayvanlara bile şamildir: Hiç kimse onlara eziyet etmeye kalkışmaz. Eğer bir at, bir katır yahut deve sahibi, hayvanına haddinden fazla yük yüklemişse, zabıta memurları, adamın gaddarlığına mâni olmak ve fazla yorulan hayvanı dinlendirmeye mecbur etmek salâhiyetini haizdir. Her gün bu gibi muamelelere tesadüf edilir. Türk milletine şeref verecek şeylerdir."

Lamartine'den:

"Türkler, canlı ve cansız mahlûkatın hepsiyle iyi geçinirler. Ağaçlara, kuşlara, köpeklere, velhâsıl Allah'ın yarattığı her şeye hürmet ederler. Bütün sokaklarda mahalle köpekleri için belirli aralıklarla su kovaları sıralanır. Bazı Türkler de ömürleri boyunca besledikleri kumrular için, ölürken vakıflar tesis edip kendilerinden sonra da yem serpilmesini sağlarlar."

Yine du Luar'dan:

"Türkiye'de dilenci nadir görülür. Fransa'da herkesi bunaltan tembel dilencilerin orada kimseyi rahatsız etmesine imkân yoktur. Fakirler, zenginlerin hayrat ve hasenatına iştirak etmiş olmak için yapılan yeni yollarda ya da eski yolların düzeltilmesinde ve umumî binaların (cami, mescit, mektep, çeşme, v.s.) inşaat işlerinde meccanen [ücretsiz] çalışırlar."

A. de la Motraye'den:

"Hayrat ve hasenat yalnız Kur'an ile Türk imamları tarafından iyice telkin ve teşvik edilmiş olmakla kalmayıp halk tarafından da o kadar sadakatle ve öyle bir el birliğiyle tatbik edilir ki, bütün Türkiye ile Tataristan'da [Kırım] dilencinin veyahut dilenciliği meslek edinmiş fukaranın ne olduğu bile malûm değildir."

Corneille le Bruyn'dan, tekrar:

"Türklerin hayrat ve hasenata çok düşkün olduklarını ve hatta Hıristiyanlardan çok fazla hayrat vücuda getirdiklerini inkâra imkân yoktur. Türkiye'de pek az dilenciye tesadüf edilmesinin başlıca sebeplerinden biri de işte budur."[27]

Son olarak Dr. Brayer'den:

"O su bentlerini, yol boylarıyla gezinti yerlerinde rastlanan sayısız çeşmelerle sebilleri, yolcuları barındırıp dinlendirmek ve yiyeceklerini içeceklerini temin etmek için yapılan o hamamlı, çok odalı ve etrafları sıra sıra dükkânlı hanları kuran da o ruhtur; Kur'an'ın, müminleri teshir eden ruhu..."[28]

27 Garp Menbalarına Göre Eski Türk Seciye ve Ahlâkı, İ. Hami Danişmend, s. 142, v.d.

28 Batı ve Biz, Veysel Akpınar, s. 28.

Hıristiyanlık camiası "Hayat, mücadeledir." felsefesinin arkasında güçlünün zayıfı ezdiği zalim, gaddar, müsamahasız bir dünya kurup kendi çevresini her türlü zulüm kasnağıyla çevirir, bir süre sonra da içinde bunalırken, Osmanlılar "Hayat, muavanettir [yardımlaşmadır]." şeklinde özetlediği hayat telâkkisi sayesinde huzura kavuşuyor, himaye ve şefkat dünyasında mutluluğun zirvesine çıkıyordu. Ve menşei Kur'an olan, hadis olan bu anlayış sayesinde yardım müesseseleri vücut buluyor, bu mükemmel idrakten insanlar kadar hayvanlarla bitkiler de hisselerini alıyordu.

Rodos'ta, top gülleleri altında bile bu anlayışın ihyasını görmek, insanı duygulandırıyor. Aynı idrakin ihyası hâlinde bugün şikâyetçi mevkiinde bulunduğumuz birçok problemin çaresizliğinin üzerinden gelinebileceğini düşündürüyor.

Manzaraya bakın lütfen...

Rodos'un Öküz Burnu mevkiinde padişahını beklemeye çekilen donanmanın birinci derecede sorumlusu olan Mustafa Paşa, ilk kafileyle karaya çıkmış, alıp alamayacakları, kalıp kalamayacakları belli olmayan bir beldede yollar yaptırmaya, çeşmeler inşa ettirmeye başlamıştır.[29] Osmanoğullarının hayrat zincirini Venedik'e kadar uzatan idrak, işte budur. Ve Osmanoğullarını üç kıt'aya hâkim kılan unsurların başında yine aynı idrak gelmektedir: Faydalı olmak, "can tenden çıkana kadar" iyi şeyler yapıp sevap kazanmak...

Bugün o muhteşem telâkkinin neresinde bulunduğumuzu, bunca uzağına nasıl düşürüldüğümüzü, iyi hasletlerimizi faziletlerimizi Avrupa'ya kaptırırken nasıl olmuş da kötü âdetlerini sa-

29 Büyük Türkiye Tarihi, Yılmaz Öztuna, c. 3, s. 337 ve Kronoloji, s. 79. Danişmend diyor ki: "Serdar Mustafa Paşanın nezareti altında mühendisler, taşçılar ve işçiler derhal harekete gelmiş ve bir ay içinde her türlü harekât nakliyata müsait mükemmel bir yol şebekesi vücuda getirilmiştir. Bu vaziyette Türk ordusu yıkıcı değil, yapıcı bir ordudur. Bir taraftan fethedilecek ada imar edilirken, bir taraftan da insanî, sıhhî ve içtimaî muavenet vazifeleri ifa edilmiş, askerin işgal ettiği köylerin fakir ve sefil halkına her türlü ihtiyaçlarıyla beraber paralar bile tevzi edilmiştir."

hiplendiğimizi derin derin düşünerek, kötü bir oyuna getirildiğimizi idrak etmenin tam sırasıdır.

Kitabın hacmini dar tutma endişesi kalemimizi bağlamasaydı, bu alabildiğine hayatî önemi bulunan konuyu deşer, dünümüzle bugünümüzün murakabesiyle birlikte bir vicdan muhasebesi, hatta mukayesesine girerdik. Ancak eserin hacmi buna izin vermiyor. Sadece satır başları hâlinde kaydederek, neticeyi okuyucunun şuur ve vicdanına havale ediyoruz.

Lil Adam'ın zor anları

Nihayet padişahın da gelip donanmaya katılması, büyük hücumu başlattı. 28 Temmuz'da ordunun hemen tamamı karaya çıktı.

Büyük bir direnişle karşılaştılar.

Rodos Kalesinin her burcu ayrı milletlere mensup şövalyeler tarafından korunuyor, ayrıca kaledeki kadınlar, hatta çocuklar, güçlerine göre savunmaya iştirak ediyorlardı.

Başkomutan, "Üstad-ı Azam" Lil Adam'dı. Adadaki Fransız şövalyelerine Joachim de Saint-Simon, Alman şövalyelerine von Waldner, İngiliz şövalyelerine Sir William Whaston, İtalyan şövalyelerine Giorga Emara, İspanyol şövalyelerine Jaan de Barberan, Aragon Katalan şövalyelerine Hernandez Soller Provence, Güney Fransa şövalyelerine Raymond de Picard, Auvergne Orta Fransa şövalyelerine ise Vicomte Raymond Rogen kumanda ediyordu.

Çatışma kanlı başlamıştı. Martinengo'nun topçuluktaki ustalığı ve savunmanın saldırıya oranla kolaylığı Rodosluları sevindirirken, Osmanlıları üzmüştü. Daha ilk saldırıda saflar boşalmış, çok kayıp verilmişti.

Osmanlıların açtıkları tüneller [lâğımlar] Martinengo'nun şeytanî zekâsına tosluyor, hemen hepsini tespitle tahrip ediyordu.

Yer altı tünellerini tespitte, Martinengo yeni bir usul keşfetmişti. Osmanlıların yer altı tünelleri açmaları muhtemel yerlerin karşısına kendisi açtırmış, önlerine birer davul derisi ger-

dirmişti. Karşı taraflarda toprağa tek kazma vurulması dahi davul derisini titretiyor, bu sayede açılmakta olan tünelin yönü ve yeri de tespit ediliyordu. Kaçınılmaz bir ölüm, Türkleri, Rodos surlarının ardında beklemekteydi. Havada cesetlerin pis kokusuyla keskin bir barut kokusu vardı...[30]

Sultan Süleyman, manzaraya içi parçalanarak bakıyor, zayiatı en aza indirmenin tek çaresi olarak da fethin bir an önce tamamlanmasını görüyordu. Zembilli Ali Cemali Efendi ile Veziriazam Pirî Mehmed Paşanın tavsiyesi üzerine, askere çok sert sayılabilecek bir konuşma yaptı.

"Bre namertler! Size 'erler' demeye dilimiz varmaz." şeklinde başladığı konuşma cidden çok serttir; yer yer de, muhtemelen askeri gayrete getirmek hesabıyla, hakaretamiz ifadelere rastlanmaktadır. Downey'in kitabına tam metin olarak aldığı konuşmayı özetleyelim:

"Baka, sizler misiniz o erler ki, savaşta üstün gelmek öz dileği ola? Kalıbınızı, kılığınızı gören de yahşi erler sanır. Amma özünüzde şecaat ateşi sönmüş görürüz. Koç yiğitliğiniz lâfta mı kalmış?..

"Er meydanına bırakıp kaçmak mı dilersiz? Hayf ki, sizlere güvenmişiz. Arapları, Acemleri, Suriyelileri, Mısırlıları, Sırpları, Macarları, Bulgarları ve Epir ve Makedon ve Trakya taifesini mağlûp edenler siz olmasanız gerektür. Cihada ant içtiğinizi, ulü'l-emre itaat borcunuzu, yurdunuza kan nezrinizi, atebe-i seniyyeme kulluğunuzu unutmuşsunuz. Şevket-i Hümayunum kaygusun hiç hatıra getirmezsiz de, bir can kaygusuna düşüp yüreksiz avretler misillü cenkten yüz çevirirsiniz...

"Evinizde barkınızda sulh eyyamın safasm sürerken, 'Rodos' adını her kimesne kim bezminizde anardı, sizler oldem cuşan olup yiğitlik satar ve kal'ayı bir hamlede fethetmek sevdasın güderdiniz. O bahadırlıklarınız lâfügüzafta mı kaldı? Vakt eriştükte erliğinizi sınamak diledik. Kahraman bildiklerimizin kalpazan çıktığını gördük...

30 Downey, s. 41.

"Öylesine azm ü niyyet buyurmuşuz ki, ya cezire-i Rodos dâhil-i kalem-revi fermanımız olur, ya ömr-i şevketümüz bu kal'anın pişinde dem-i vapesinin bulur [Ya Rodos'u alırım ya da kale önünde ölürüm]! Bu cihat uğruna içtiğimiz andı tutmazsak tacümüz tahtumuz, canumuz başumuz ve bilcümle saltanat-ü satvetümüz hak ile yeksan ve lânet-i İlâhiye ile perişan olmak yektür..."

Bu hitap karşısında askerin ve komutanların ne hâle geldiklerini kestirmek güç değildir. "Hassa alayının kılıçları şimşeklendi." diyor Downey, "Bütün ordudan, suçlarının bağışlanmasını yalvaran bir uğultu yükseldi. Pirî ile diğer paşalar, tahta yüz sürerek kabahatlerinin kanlarıyla temizlenmesine müsaade istirham ettiler.

"Gidin, afv-ı hümayunumu düşman kal'asında bulun!"

Süleyman'ın umuma cevabı bu oldu.

"Bütün ordu, büyük bir haykırışla 'yenmek yahut ölmek' diye ant içti. Kıt'alar, imanı tazelenmiş, yeni bir ateşle dolmuş olarak kaynayan bir coşkunluk içinde tabyalarında, mevzilerine koştular. Artık efradın her biri en tehlikeli vazifeleri almakta yarışıyor, canlarını hiçe sayıyorlardı."[31]

Yüreklerde tutuşan bu ateş, Rodos'u yaktı. Müverrih Ahmed Hafız'ın ifadesiyle, "küffar, şiddet-i infilâk ile küngüre-i asümanın yedinci per-tab ve ruh-i mekruhları lücce-i nar-ı cehennem içre şitap itti!"[32]

Osmanlı fethini zorlaştırmak için bütün şeytanlığını kullanan Gabriel Martinengo, gözünden vuruldu. Ölmedi, ama uzun zaman top nişancılığı yapamadı. Downey, Martinengo'nun ölmemesini bir "mucize" gibi gösterir.

Oysa asıl "mucize," İslâm ordusunun fethine mâni olan, şeytanî zekâsını küfrün hizmetine verip binlerce Müslüman'ın şehit düşmesine sebebiyet veren kişinin gözünden vurulmasıdır.

31 A.g.e., s. 43.

32 "Burçların şiddetli infilâkı ve çökmesiyle kâfirler çabucak Cehennem'e gitti!"

Göz, Martinengo'nun en büyük sermayesiydi; çünkü mesleğini yapabilmesi, gözlerinin sağlam kalmasıyla mümkündü.

Bu "kaza," Rodos Şövalyelerini güçlü bir destekten mahrum bırakıyor, fetih biraz olsun kolaylaşıyor, nihayet 20 bin şehit pahasına, Yunanlıların "Tilos," İtalyanların "İliaki," diğer Avrupalılardan kimisinin "Episkopi," "Piskopi" ve Türklerin "İleki" dedikleri Rodos Adası, 4 Eylül Perşembe günü, bütün dayanma gücünü teslim etmiş oluyordu.

Ardından İncirli [Nisyros] Adası, Osmanlılara geçti (6 Eylül 1522). Downey'in, "İçleri imanla silâhlanmış ve dışları çelikle zırhlanmıştı." gibi ifadelerle övüp övüp bitiremediği Sen-Jan Şövalyeleri, "imdad-ı Peygamberî" dileyerek şahadete koşan İslâm inancının önünde dize gelmişlerdi.

Yabancı tarihçiler, Osmanlıların önünde çil yavrusu gibi dağılan ordularını yüceltmekte yarış hâlindedirler.

Onların kalemleriyle çizdikleri kahramanlık tablolarının yüzde biri gerçek olsaydı, Osmanoğullarının tarihten silinmeleri gerekirdi.

Sonu mağlûbiyet ve hüsranla biten (tabiî onların açısından) savaşları öyle destanlaştırmışlar ki, eskaza, Osmanlıların kazandığı büyük zaferler gibi birkaç zafer kazansaydılar, bunları torunlarına hangi kelimelerle ifade edeceklerini insan kestiremiyor.

Rakiplerimiz, mağlûbiyetlerinden bile zafer destanları, kahramanlık menkıbeleri çıkarıp kitaplar doldururken, hayalî zafer tabloları ressamların fırçasından tuale akarken, bizim her biri gerçekten kahramanlık abidesi olan zaferleri âdeta geçiştirmemiz, "Geçmişe 'mazi' derler" safsatasıyla tarihe gerektiği kadar eğilmememiz, övünmek şöyle dursun zaman zaman geçmişimize dil uzatmaya, âdeta ondan utanmaya itilmemiz, affedilir gibi değildir. İbret için, koyu bir mağlûbiyetle biten Rodos savunmasının yabancı kaynaklarda nasıl anlatıldığını idrak için, Downey'in çizdiği kahramanlık tablolarından sadece birini aktaralım:

"Bir İngiliz yüzbaşısı, genç bir Rum kadını olan sevgilisinin gözü önünde savaşırken vuruluyor; kadın evine koşuyor; iki çocuğunu öpüyor, onların üzerine istavroz çıkarıyor, sonra birer kama darbesiyle öldürüyor ve 'Düşman size artık ne dünyada, ne de ahirette bir şey yapabilir.' diye haykırarak cesetlerini kızıl ateşe atıyor. Ondan sonra aşkının kanlı mantosuna sarılıyor, sevgilisinin kılıcını alıyor ve bir Türk mızrağıyla ölmeye atılıyor."[33]

Böylesine hayalî sahneler uyduran, göz yaşartıcı tablolar çizen Downey, Osmanlı ordusuna kalede olup bitenleri bildiren Müslüman esirlerin, cariyelerin vahşîce işkence görmeleri, kale burcundan Osmanlı saflarına doğru fırlatılmaları karşısında ne yapıyor dersiniz? Büyük bir zevkle sadece kaydediyor. İşte, patlatılan yer altı tünellerinde feci şekilde can veren Osmanlı istihkâm erleri hakkındaki kaydı: "Türkler, tuzağa tutulmuş köstebekler gibi, müthiş bir ölümle mahvolup gidiyorlardı."[34]

Ve işte, Müslüman bir cariye hakkında yazdıkları:

"Bir Türk cariyesi, şehri yakmak fesadını tertip etmişti. Vaktinde bu tertibat keşfolunarak bu cariyeyle beraber fesadın içinde bulunanlar asıldılar veya paralandılar."[35]

Avrupalı tarihçilerin çoğu bu çizgidedir. Dinlerinden, soylarından olan tarihî şahsiyetleri, düşmanları karşısında mağlûbiyetten mağlûbiyete düşseler de abideleştirirler. Buna mukabil bizde, tarihi olduğu gibi aksettirmek, abideleri karanlıklardan kurtarıp gün ışığına çıkarmaya çalışmak bile neredeyse suç sayılmakta, "Geçmişe 'mazi' derler" gibi abes bir tekerlemeye bütün tarih ile zaferler kurban edilmektedir.

Oysa tarihte bol örnek ve bol ibret vardır. Bunların gözden kaçırılması, milletin hafızasını ve şuurunu yok etmekten farksız bir cinayettir. "Terör" dediğimiz cinayetler zincirinin ilk büyük halkası da, yukarıda belirttiğimiz tarih cinayetidir.

33 Downey, s. 47-48.
34 A.g.e., s. 43.
35 A.g.e., s. 45.

"İyilik ek denize at!"

Öyle bir şefkat ki, savaşlardaki şecaat ve şiddetten daha coşkulu...

Öyle bir hamiyet ki, düşmanın da nihayet insan olduğunun idrakiyle bütün beşeriyeti kucaklamakta...

Örnekler saymakla bitecek gibi değil...

İşte, Malazgirt Savaşının muzaffer kartalı Sultan Alpaslan! Yendiği takdirde kendisini demir gibi bir kafese koyup şehir şehir dolaştırarak teşhir etmeye ant içmiş Bizans İmparatoru Romen Diyojen'i (Romanos Diogenes) yenip esir aldığı hâlde serbest bırakıyor. Cebine harçlık, yanına muhafız vererek ülkesine gönderiyor.

İşte savaş meydanlarına yıldırım gibi düşerek unvanını bin kere hak etmiş Sultan Yıldırım Bayezid! Niğbolu'da kazandığı göz kamaştırıcı zaferden sonra, 27 Fransız asilzadesiyle birlikte bahtım tahtın önüne seren Fransa Kralının torunu Korkusuz Jan'a gülümsüyor: Jan, ölüm fermanı beklerken şefkat-ı şahaneye mazhar oluyor: "Kendinizi esir değil, misafirimiz olarak görmenizi rica ederiz. Bize birlikte taam etmek şerefini bahşederseniz memnuniyet duyacağız." Kulaklarına inanamıyorlar ve yemekten sonra kralın torunu şöyle demekten kendilerini alamıyor:

"Esir bulunduğumuz müddetçe kimse tarafından horlanmadık, tartaklanmadık, hiçbir hakarete uğramadık. Hatta keselerimiz altın dolu olduğu hâlde kimse el uzatmadı. Siz azametli efendimizden ve komutanlarımızdan sadece iyilik gördük. Yazık ki biz sizi yanlış tanımışız! Hayatımız boyunca bir daha Osmanlı'ya kılıç çekmeyeceğimize şerefimiz üzerine yemin ediyoruz."

Kahraman sultan, bu yemini dahi kabul etmeyerek, şu karşılığı veriyor:

"Bir savaşta yenildin diye mahzun olma. Daha çok gençsin. Memleketine dönünce, affetmesini bilmeyen vatandaşların tara-

fından hakarete uğrayabilirsin. Bu yüzden başarı kazanıp şerefini kurtarma kaygusuna kapılabilirsin.

Belki o zaman bizimle tekrar savaşmak istersin... Sana yeminini iade ediyoruz. Memleketine dön. Bizimle tekrar savaşmak istersen, çok sayıda Avrupa kralıyla ittifak et. Ordun ne kadar kalabalık ve kuvvetli olursa biz o kadar memnun oluruz! Çünkü yendiğimiz orduların kuvveti, zaferimizin büyüklüğüne delil teşkil eder... Şimdi yolun açık olsun. Güle güle git ve arzu edersen tekrar gel. Emin ol, bizi yine karşında bulacaksın!"[36]

İşte, "Doğu Roma İmparatoru" sıfatının yanma Peygamber müjdesini de yazdıran, Peygamberimizin (a.s.m.) "Güzel Emîr" diye övdüğü Osmanlı padişahı! Alınmazı almış, yapılmazı yapmış, henüz 21 yaşında bir delikanlı iken, başını muhteşem bir zaferle taçlandırmıştır.

Artık Bizans, avucunun içindedir. Ama o, bir sıkmada yok edecek kudretini, şefkat ve müsamahası ile eritiyor. Benlik duygusunu imanının ateşinde yakıp Allah'a kul olmayı esas alarak gururunu yıkıyor.

Aczin ebedî vuslatını, padişahlığın fâni imkân ve kudretine tercih ediyor. Ve hüküm bekleyen Bizans halkına, yirminci asrın perspektifinden bakıldığında bile hayli aşırı görünen birtakım hürriyetler bahşediyor: "Bugünden itibaren artık ne hayatınız ne de hürriyetiniz hususunda benim gazabımdan korkmayınız."[37]

Şefkat dininin hükmü, "zorlamamak"tır. Bu hüküm, beşerî kudret ve kuvveti kıskıvrak bağlamış, düşmana bile şefkat ve müsamaha ile muamele hususu mukaddes bir miras gibi babadan oğula geçerek nihayet Kanunî Sultan Süleyman'a intikal etmiştir. Mensubu bulunduğu dinin "ekmel-i mahlûk" saydığı insana bakışı, Kanunî'nin mağlûp düşmana muamelesinde parlayacaktır.

36 Suçlu Biziz, Niyazi Birinci, s. 34-35-36.

37 Fatih, Yavuz Bahadıroğlu, s. 61.

İki yüz on dört yıldan beri varlığını koruyan Rodos Haçlı Devleti, 20 Aralık 1522 günü tarihten silinmiş, son "üstad-ı azam" Vilye dö Lil Adam (Villiers de l'İsle Adam), yaşlılığının sırtına yüklenen mağlûbiyetle iki büklüm, şanlı padişahın huzuruna çıkmıştı. Gözleri büyük mağlûbiyetin utancından yerlerde sürünüyordu.

Her zaman iyi konuşan ağzı kilitlenmiş, dudakları titriyordu. Hükmü konuşacaktı. Ancak Padişah, birkaç teselli sözü ettikten sonra toparlanabildi. Kelimeler dudaklarından yalpalayarak döküldü:

"Haşmetmeap muzafferin âlicenaplığından ümitle şartları tezekküre eldim."[38]

Padişahın yüzü gülümsemeliydi. Ama bu gülümsemede bir istihza, bir küçümseme yoktu. Daha çok, acıma vardı. Nitekim bir süre sonra son "üstad-ı azam" Rodos'u terk ederken, padişahın gözleri bu manzara karşısında neredeyse yaşaracak, yanındakilere şöyle diyecekti:

"Şu kâfiri bu yaşında yerinden yurdundan ettiğimiz için müteessir olmuyor değiliz!..."[39]

Unutmayalım ki, bu müsamaha ve şefkat, mağlûplara hayat hakkı tanımayan bir devirde gösterilmektedir.

Aynı devir Avrupa'sında yaygın düşünce, "yenilen tarafın bütün insanî haklarını kaybettiği, her türlü muameleye mağlûbun lâyık olduğu" biçimindedir. İşte bu sebeple, Müslüman-Türk'ün şefkat ve müsamahası, Avrupalı tarihçi ve seyyahların da gözlerini kamaştırmış, Downey gibiler bile bu engin fazileti tasdik etmek zorunda kalmışlardır: "Süleyman, teslim şartlarında benzeri görülmemiş bir âlicenaplık gösterdi."[40]

Gerçekten de öyle...

38 Downey, s. 51.
39 A.g.e., s. 53.
40 A.g.e., s. 52.

Görülmemiş bir âlicenaplık, duyulmamış bir müsamaha, Batı tarihlerinin kaydetmediği bir insanlık duygusu içinde Sultan Süleyman, eline kapanan ihtiyar komutana hil'at giydiriyor, onu yanma oturtuyor, "Mahzun olmayınız; harp, talih işidir; kralların bir gün galip gelmeleri, bir gün mağlûp olmaları Huda'nın takdiridir. Ve inanın ki, dünyada Rodos kadar şerefli bir surette kaybedilmiş hiçbir belde yoktur.[41]41 Biz servet ve mal-ı dünya cem'i için cenk etmezük. Padişah-ı Osmaniyan içre fazl ü ihsana misal-ı sermedi olmak dilerüz." diyordu.

Kanunî'nin savaşta ulvî maksadı terennüm eden, kısacası her şeyi Allah'ın rızasını kazanmaya bağlayan bu sözleri ile büyük dedesi Fatih'in,

"İmtisal-i cahidû fillâh olupdur niyyetüm
"Din-i İslâm'un mücerret gayretidür gayretim
"Fazl-ı Hakk u himmet-i cünd-i ricalüllah ile
"Ehl-i küfri ser-te-ser kahr eylemekdür niyyetüm."

Mısralarında abideleşen cihat telâkkisi ne kadar da benzeşiyor.

Benzeşecektir, çünkü ikisinin de kaynağı aynıdır: Kur'an-ı Kerim... Bu İlâhî kaynağa sadık kalınıp, emirlerine itaat, yasaklarından içtinap edildiği ölçüde devlet büyüyüp gelişecek, uzaklaşıldığında ise küçülüp büzülerek, uzaklaşma fiiliyle orantılı olarak nihayet...

Geliniz bu hicran sayfasını kapatıp şevket devrine dönelim...

Son "üstad-ı azam"ı, Kanunî Sultan Süleyman'ın huzurunda bırakmıştık. İhtiyar komutan, genç padişaha, "galiplerden ne umabileceğini" soruyordu.

Rodos heyetinin arasında bulunan bazı şövalyelerin hatıralarında belirttiklerine göre Sultan Süleyman, mağlûpların düşündüğü gibi, gençlik heyecanını büyük bir zaferle taçlandırmanın

41 Öztuna, a.g.e., c. 3, s. 341.

gururu içinde değildi. "Kemal ve tedbir ile mütehalli" görünüyordu. Âlicenaplığını ve merhametini gösterdi. Verebileceklerini, kudretinde saydıklarını şövalyelerden esirgemedi:

1. Adada kalacak şövalyeler ve Hıristiyan halk, Katolik olsun Ortodoks olsun dinî inançlarında ve ayinlerini yapmada hür ve serbest olacaklardı.
2. Adadan kapıkulu ocakları için devşirme alınmayacaktı.
3. Beş yıl süreyle ada halkına vergi muafiyeti tanınacaktı.
4. İsteyen herkes üç yıl içinde adayı terk edebilecekti.
5. Kandiye Limanına gidecek olan Girit Şövalyelerinin nakli, Osmanlılara ait gemilerle yapılacaktı.
6. Rodos adası 12 gün içinde boşaltılıp Osmanlılara teslim edilecekti.
7. Şövalyeler silâh ve şahsî servetleri ile gidebileceklerdi...

Böyle bir müsamahayı akıllarına sığdıramayan şövalyeler, huzurdan ayrılıp şehre dönerken, şanlı düşmanlarının fazileti karşısında hiç vicdan ezikliği duymuyor, gördükleri muameleyle o zamana kadar yaptıkları muameleyi mukayese edip acaba ufak bir nedamet kırıntısı olsun yaşıyorlar mıydı?

Ne gezer...

Malta'ya yerleştirildikten[42] ve "Malta Şövalyeleri" adıyla anılmaya başladıktan sonra da (1530) ahlâkları değişmeyecek, yine din kisvesine girip korsanlığı sürdüreceklerdi.

Kanunî'nin Rodos'a ilk girişi (29 Aralık), Hıristiyanlık dünyasının Noel yortusunu kutladıkları günlere rastlamıştı. Aynı gün Katolikliğin merkezi Roma'da, Sen-Piyer (Saint-Pierre) Kilisesinde Noel ayini yapılıyordu.

42 Rodos'tan Fransa'ya giden şövalyeler iyi karşılanmış, Fransa Kralı, ihtimal onlardan bir an önce kurtulmak için Akdeniz'deki Malta Adasını vermiştir. O günden sonra "Malta Şövalyeleri" olarak anılmışlar ve Napolyon tarafından yıkılıncaya kadar devletlerini 270 yıl yaşatmışlardır.

Saçaktaki kabartmalardan biri anîden kopup, Noel ayinini yöneten Papa İkinci Adrien'in önüne düştü.[43] Uğultu bir anda kesilip derin bir sessizlik çöktü. Neden sonra derin sessizlik, papanın ağlamaklı sesiyle bozuldu: "Bu, işarettir. Ne zamandır kuşatma altında bulunan Rodos'un, Müslümanların eline düştüğünün işaretidir. Ağlayın Hıristiyanlar, dövünün; çünkü bugün sevinç günü değil, yas günüdür!"

Öyleydi. Onlara yas günü, Müslümana "şadüman" günüydü. Fethin sembolü olarak derhal camiye çevrilen Sen-Jan (Saint-Jean) Kilisesinde, savaştan önce zaferi müjdeleyerek askerin imanını tazeleyen mürşidin, Şeyhülislâm Zembilli Hocanın arkasında ve padişahın yanında ilk cuma namazını edaya koşan serdengeçtilerin tekbiri, Rodos Kalesini inletiyordu (2 Ocak).

Zembilli Hocanın nefis hutbesi, gönüllere yeni bir fethin aşkı gibi düştü: "Ya Rabbi, ya Rabbi, seyf-i serim-i Muhammedînin bu hısn-i rasine zaferyab olması, senün irade-i İlâhiyyenledür!"

Zafernameler yola çıkmış, Rodos, Osmanlı Devletinin bir sancak merkezi olmuş, Rodos zindanlarında çile çeken üç bin kadar Müslüman esir kurtarılmış,[44] fetih tamamlanmıştı. Muslihiddin Reis, bundan böyle "Rodos Sancakbeyi" olarak da anılacaktı.

Muzaffer Padişah, adanın imarıyla Anadolu'dan göçmen getirilmesini emrettikten sonra dersaadete doğru yola çıkıyor, toplar bu sefer genç Padişahı selâmlamak için gürlüyor, hamd sancağı Rodos Kalesi'nin her burcunda şanla şerefle dalgalanıyordu.

Büyük ayıbımız

Tarihimizin şan sayfalarının hâlâ romanlaştırılmamış bulunması (bendeniz yüz kitaba ulaşan çeşitli kitaplarımda bunu yapmaya çalıştım), edebiyatımızın büyük kaybı, ediplerimizin de büyük ayıbıdır.

43 Downey, s. 53 ve diğer tarihler.

44 Rodos'un Fethi, Celâlzade Salih Çelebi, İst. Ün. Kt. No: 2628.

Avrupalı romancı, hikâyeci, tarihçi, mağlûbiyetlerinden türlü kalem cerbezesiyle kahramanlık destanları devşirirken, biz, her sayfası, fert ve kitle plânında iç içe kahramanlık destanlarından örülü şanlı maziyi âdeta yokluğa mahkûm etmiş, kendi "büyük"lerimizi, "korkusuz"larımızı, "aslan yürekli"lerimizi tarihin loşluğuna terk etmişiz de, Avrupa'nın şişirme "Aslan Yürekli Richard"larına, "Korkusuz Jean"larına, "Güzel Phille"lerine, "Büyük İskender"lerine, hatta Rusya'nın "Büyük Petro"larına kapılıp gitmekteyiz.

Öte yandan "bizimkiler"in kimine "ayyaş", kimine "sarhoş", kimine "deli", kimine "kızıl sultan", kimine "hain" damgası vurmaktan sıkılmıyoruz.

Neymiş? Osmanlı tarihi, bir "Hanedan Tarihi" imiş. "Vahşî savaşlarla övünmek vahşet sayılırmış. "Modern Türkiye geçmişini gömmeli, ilim ve teknolojide kendisini göstermeli" imiş...

Hangi ilim ve teknoloji?..

Bu konuda övünebileceğimiz gelişmeleri yine mazimizde görebiliyoruz. Onu bir çırpıda kenara itersek, elimizde hüsrandan başka bir şey kalmayacak, hüsranın arkasından da korkunç bir aşağılık duygusu ruhumuzu kuşatacaktır. Nitekim maziyi horlamanın, tarihe eğilmemenin, bütünü hata kırıntılarıyla mahkûm etmenin kitleye faturası, aşağılık duygusundan ibarettir.

Geçmişine sahip çıkmayan, ancak son yüzyıllara da dünya çapında bir isim oturtamayan Türkiye, Batı karşısında kendini çaresiz hissetmekte, selâmeti geçmişinde arayacağı yerde, Batıyı körü körüne taklitte aramaktadır. Belki farkında olursa geçmişinde arayacaktır, ama geçmişe "sultanlar tarihi, vahşet tarihi" prangası vurulup tarihin karanlık dehlizlerine kilitlenmiştir.

Gencimiz, ecdadının yazdığını okuyamaz anlayamaz durumdadır. Yalan yanlış aktarmalarla yanlış muhakemelere varmıştır.

Tereddüdün karambolüne yuvarlanmış, mazisi gibi kendisini de kaybetmiştir. İnsanımız bugün, "bir kaza sonucu hafızasını kaybetmiş insan" manzaraları çizmektedir.

Zaferler mutlaka anlatılmalı, tarih bütün unsurlarıyla millete ulaştırılmalı. Türk aydını, araştırma ve edebiyat alanında üzerine düşeni mutlak surette yapmalıdır. Osmanlı tarihi, bazılarının göstermek istediği gibi bir "sultanlar tarihi" değil, kökü tarihin derinliklerinde olan bir milletin kendini ihya, topraklarını inşa hareketidir.

Gergef gibi bütün tarihi ören bu düşünceye istikamet veren gücün adı ise, "i'lâ-yı kelimetullah"tır. Tarih, bir milletin soluğudur.

Milletin tarihle irtibatını koparmak, milletin şah damarını kesmekten farksızdır. Sonunda soluksuz kalır. İşte!... Teknikte, sanatta, edebiyatta, tıpta ve sair hususlarda soluksuz kalışımızın kısa hikâyesi... İdrak ve ibret!..

Fetihten sonraki icraatlar

Tarihimize hiç sıkılmadan "hanedan tarihi-sultanlar tarihi" diyenlere öncelikle tarihi öğrenmelerini tavsiye ederek, bütün fetihlerden sonraki "ilk işler"e kısaca göz atmak istiyoruz.

Vaktiyle Bizans İmparatoru'nun daveti üzerine İstanbul'a gelen haçlı ordusunun ilk işlerinden birinin, korumaya geldikleri şehr-i İstanbul'u tahrip olduğunu, hatta Ayasofya'nın tepesinden altın haçı (yahut çanı) söküp çaldıklarını biliyoruz.

Buna mukabil Fatih Sultan Mehmed'in, İstanbul fethinden sonraki günlerde, hatıra olarak saklamak maksadıyla Ayasofya'nın çinilerinden küçük bir kırıntı koparmaya çalışan yeniçeriyi kırbaçlattığını ve "Biz tahribe değil, tamire geldik!" diye haykırdığını biliyoruz.

Bunlar iki dünya görüşünün çarpıcı misalleridir. Onlar tarihleri boyunca yıkmak için "istilâ" etmişler, Osmanlılar "i'lâ-yı kelimetullah" uğruna çıktıkları seferlerde fethettikleri belde ve şehirleri "ihya"ya, "inşa"ya ehemmiyet vermişlerdir.

İlkinin temelinde "sömürme" arzusu, fiilinde bu arzunun tabiî neticesi, yani tahrip; diğerinin temelinde "adalet tevzii," fiilinde de bunun tabiî neticesi "tamir" vardır.

Fetihten sonra İstanbul'un âdeta yeniden inşa edildiğini, Belgrad'ın harabiyetten kurtarıldığını, yepyeni binalarla mabetlerle donatıldığını yabancı tarihler de yazar.

Bırakınız tarihleri, eski topraklarımızda bugün bile seyahate çıksak hâlâ birçok köprüde, camide, mescitte, çeşmede ve zamanın tahribatına karşı koymuş birçok binada ecdadın el emeğini, göz nurunu, mührünü, tuğrasını görürüz.

Bunlardan Rodos'ta kaçının hâlâ yaşadığını bilmiyoruz. Bildiğimiz şu ki, imar ve ihya hareketinin maddî plânda da memuru olan Sultan Süleyman, cuma namazından sonra topladığı divanda, yıkılan binaların yeniden inşasını; camiler, mescitler, çeşmeler, sebiller kurulmasını; derhal bir imaret açılmasını ve yerli halka bu imaretten günde üç defa sıcak yemek çıkarılmasını emretmiş, bu maksatla hemen birkaç vakıf kurulmasını istemiştir.

Yalnız Rodos'un yerli halkının doyurulmasıyla yetinmemiş, adada şu veya bu maksatla bulunan yabancılara (turistlere) günde 50 çift somun ve katık tevziine müsait olacak bir bütçe yapılması arzusunu da belirtmiştir.

Bu manzara, bazılarının ısrarla çizmeye çalıştığı "kılıcından kan damlayan tarih" portresine acaba ne kadar uyuyor?

Elbette hiç... Çünkü bizim tarihimiz, yerleştirilmeye çalışılan görüşün aksine, tam bir imar ve inşa tarihidir, hamiyet ve şefkat tarihidir. Gerçek bir abide, hakikî bir kahramanlık destanı olmasının yanı sıra gerçek bir adalet manzumesidir. Teknolojisi, ilmi, sanatı ve edebiyatı en az zaferleri kadar parlak, izleri en az savaşları kadar derindir. Derindir ki, resmî ideoloji tankı yıllardır üzerinden geçtiği hâlde izlerini silememiştir.

Meşhur divan şairlerimizden Baki'yi dinleyelim:

"Aldun hezar bütkedeyi mescit eyledün
"Nakuus *(çan)* yerlerinde okuttun ezanları."

Tarihe düşmanlık, sakın çan kulelerinde okunan ezanların yüzünden olmasın!...

MOHAÇ'A DOĞRU

"Türklerde şeref ve makam, idarî mevkiler, ancak liyakat ve bilginin mükâfatıdır. Namussuz, tembel ve atıl olanlar, hiçbir zaman yükselemezler. İşte, Türklerin her neye teşebbüs ederlerse muvaffak olmalarının ve her gün devletlerinin hudutlarını biraz daha genişletmelerinin hikmeti, liyakat, kabiliyet ve çalışkanlığa verdikleri bu ehemmiyette aranmalıdır." (Avusturya elçisi Busbecq)

Rodos zaferini takip eden günlerde Veziriazam Pirî Mehmed Paşanın görevden alınması ve yerine Kanunî'nin çocukluk arkadaşı Makbul (sonradan Maktul) İbrahim Paşanın tayini, gözünü Macaristan'ın bütününe çeviren padişahın kendisine ayak uydurabilecek genç bir sadrazam aramasından mıdır, yoksa Hayrullah Efendinin yazdığı gibi, padişahın "kendini bulma" arzusundan mıdır?...

Acaba gerçekten "müşarünileyhin zatında olan asalet iktisazınca sahip-haysiyyet olmağla huzur-i hümayuna girüp mesalih-i mülkiyye müzakeresine giriştikçe padişah, noksan-ı tecribesi ve belki kabl-el cülûs Pirî Paşaya olan müdarası cihetiyle daima hicap altında kalup maruzatına müsaade itmeğe kendüsünü mecbur gibi zannider," gerçekten de şöyle yakınır mıydı?:

"Pirî Paşayı sadaretten azletmeyince padişahlıkta olan istiklâl lezzetini bulamadım; zira her ne zaman Pirî Paşa huzura girse ben kendümü her şeyde cesaretsiz ve umur-i icraiyyede müteredditt görür idim."

Özeti şu:

Padişah, Pirî Paşaya hürmetinden dolayı çekiniyor, ondan hicap duyuyor, bu yüzden de rahat hareket edemiyordu. İhtiyar sadrazamın her ziyareti, genç padişahın cesaretini kırıyor, ihti-

mal, bir baba nazarıyla gördüğü sadrazamın karşısında bir evlât psikolojisine kapılıyor, ona emretmekte ve emrinin hesabını sormakta güçlük çekiyordu.

Evet, Türkçesi bu. Sebep ilki yahut ikincisi; ne olursa olsun Kanunî'yi haklı kılar. Baba yadigârı Pirî Paşayı baba mevkiinde görmesi de hassasiyetine, terbiyesine ve nezaketine delil teşkil eder. Fatih'in de, meşhur hocası ve mürşidi Akşemsüddin karşısında aynı duyguyu defalarca yaşadığı ve yakınlarına zaman zaman şöyle yakındığı malûmdur:

"Bu pire (Ak Hocaya) hürmetim ihtiyarsızdır. Yanunda heyecanlanırım, ellerim titrer!"[45]

Dünyaya gelişlerinden itibaren her an bir karakter imtihanından geçenlerin büyükler karşısındaki hürmeti yadırganmamalı, ancak takdir edilmelidir. Pirî Paşa, yaşı ve kemali ile icranın zirve şahsiyetini tesiri altına almış ve hükmetmeye başlamışsa, padişahın bundan iradesini kurtarmak istemesi kadar tabiî ne olabilir? Pirî Paşayı katlettirmemiş, sürmemiş, başına iki zafer takı (Belgrad ve Rodos'un fethi) daha taktıktan sonra, yıllık 200 bin akçe ücretle tekaüde sevk etmiştir. Bunu Pirî Paşanın padişahtan istediği rivayeti de vardır. Buna göre padişah,

"Kullardan birini mühim bir mevkie tayin etmek istiyorum; sen hangi mevkii münasip görürsün?" diye sormuş, Veziriazam Pirî Mehmed Paşa "En münasibi, bendenizin mevkiidir." diyerek mührü uzatmıştır.

Devletin zirvesinde meydana gelen bu değişiklik yüzünden devlet büyük zarara uğrasaydı, padişahın kararı tenkit edilebilirdi. Ancak daha büyük bir hız ve coşkunlukla fetihten fethe koşulması, imar ve inşa hareketinin duraksamadan yürümesi gösteriyor ki, yaşlı veziriazamın emekliye ayrılması "şer" değil, "hayır" olmuştur. Kaldı ki, bir köşeye de atılmamış, Silivri'de emekliliğin tadını çıkarırken padişah tarafından sık sık İstanbul'a çağırılıp her konuda fikri alınmıştır. Binaenaleyh, bazı tarihçile-

45 Fatih, Yavuz Bahadıroğlu, s. 21.

rimizin tenkitleri yersizdir. Zaten tenkitler bir delile de istinat etmemektedir. Olaya "ırkçı" bakış açısıyla yaklaşılmış, Osmanlı Devletinin yapısında yer almayan bu bakış açısı yüzünden hataya düşülmüştür. Pirî Paşanın Türk olması, yerine tayin edilen İbrahim Paşanın ise Türk ırkından olmaması, ırkçılık sıfatlarını tarihçiliğin önüne geçirenleri kızdırmaktadır. Hele kütüphanemize ve irfan hayatımıza "Osmanlı Tarihi Kronolojisi" gibi müstesna bir eser kazandıran rahmetli Danişmend'in bile sık sık aynı hataya düşerek, muazzam çalışmasını ve bîtaraflığını gölgelemesi hazindir. Bu konuda hayli aşırılığa kaçmış, tercih ve takdirde bahis mevzuu olmayan ırk faktörünü kullanmış, sonunda işi, yıllarca "devletin ikinci adamı" unvanını taşıyan, büyük zaferlerde, büyük seferlerde mührü bulunan İbrahim Paşaya "Hırvat dönmesi," "parlak serseri," "türedi," "muhteşem serseri" gibi galiz ifadelerle saldırmıştır. İbrahim Paşa, sadrazamlığının son yıllarında bazı hatalar yapmış olsa bile bu ifadeleri hak etmemiştir. Sırf Türk ırkından gelmiyor diye bir Osmanlı sadrazamına saldırmak doğru değildir. Irk faktörünü ölçü aldığımız takdirde Mimar Sinan dâhil bütün iftihar vesilelerimizi kaybederiz. Zaten Osmanlı Devleti, bir yabancının da hayretle itiraf ettiği gibi, "kölelikten sadrazamlığa yükselmeye imkân veren geniş bir demokrasi anlayışı ve fırsat eşitliği çerçevesinde organize olmuş" bir güçtür. Bu gücün istinadı ise ırk değil, dindir. Irk faktörü, din faktörünün önüne geçince, bölünme ve parçalanmalar zaten başlamıştır. Şu hâlde Sultan Süleyman'ı bir "Türk"ün yerine bir "devşirme"yi getirmekle itham etmek yersizdir, hatta abestir. Unutulmamalıdır ki, devleti kılıçlarının, mızraklarının ucunda yükselten kapıkulu ocaklarının (yeniçeri-sipahi) bütün efradı devşirmedir. Bunu, yabancı tarihçiler bile bir itham vesilesi yapmamıştır. Meselâ Fransız tarihçilerinden, Orta Asya tarih ve coğrafya mütehassısı Fernand Grenard, zaman zaman Hıristiyanca bir taassupla Osmanlılar hakkında "Türk haydutları, talancılar, yağmacılar, barbarlar, sefil Müslüman tabakası"

gibi hücumlarda bulunmuşken, devşirme müessesesinde kınanacak bir taraf bulamamış, "Asya'nın Yükselişi ve Düşüşü" isimli eserinde şöyle demiştir:

"Kimse din değiştirmeye zorlanmaz, muhitin tesirleri, mesleğin menfaatleri kaçınılmaz bir şekilde olan bu yola (Müslüman olmaya) sürüklerdi. Diğer taraftan kölelikte de insanı küçültücü bir taraf yoktu: Köle, Batı cemiyetindeki aşağı tabaka insanlardan çok daha iyi muamele görür ve dikkate alınırdı... Bu şekilde (devşirme yoluyla) bizzat padişah yahut yüksek devlet memurlarının hizmetine giren gençler büyük bir itinayla yetiştirilir, her biri kendi kabiliyetlerine göre ordu, bahriye, hususî ve yardımcı teşekküllerde ve idarede alacakları vazifelere hazırlanırlardı. Maddî manevî, fikrî askerî, medenî dinî terbiyeye son derece büyük bir ehemmiyet veriliyordu. İstikamet verme ve seçme imtihanları vardı... Bu sistem tamamen kültürlü, terbiyeli ve iyi hususiyetleri olan bir personel kadrosu meydana çıkardı."[46]

Tayinlerde aranan sıfatların başında dinî salâbet ve meslekî maharet gelirdi. Türklüğüne, Boşnaklığına, Hırvatlığına bakılmazdı. Bakılsaydı, acaba devlet 600 sene yaşayabilir miydi? Son yıllarında ön plâna geçen Türkçülük hareketi devleti yaşatabildi mi? Biraz insaf!

Vakıa Pirî Paşa faziletli bir sadrazamdı. Peçevî'nin dediği gibi, "gaayet âkıl ü dânâ, sahib i fazl ü zekâ ve müdebbir u kâr-âzmâ pir-i vakuur idi." Ancak genç padişahın tasarladığı seferlere serdarlık edemeyecek yaşa gelmişti. Padişah genç birini, kölelikten kurtarıp kendisine arkadaş, can yoldaşı edindiği Has-Odabaşı [Baş Mabeyinci] İbrahim Ağayı[47] sadrazam yapmak istiyordu. Sonuçta hükûmet başkanı değişti. 27 Haziran 1523'te Makbul İbrahim Paşa, veziriazam oldu. Türkçenin yanı sıra

46 Asya'nın Yükselişi ve Düşüşü, Fernand Grenard, s. 127-128.

47 Daha önce de bahsettiğimiz gibi, İbrahim Ağa, bir köle (sonra evlâtlık) iken Saruhan [Manisa] Valiliğinde bulunan Şehzade Süleyman tarafından alınmış, yetiştirilmiştir. Hakkında değişik rivayetler de bulunan İbrahim Ağa, veziriazam olduğunda 28 yaşındaydı. Kanunî de aynı yaşlardaydı.

Rumca, İtalyanca, Arapça ve Farsçayı da ana dili gibi konuşan yeni veziriazam, uzun müddet Osmanlı Devletini yönetti.

Şehzade Süleyman'la birlikte eğitim görmüş, birlikte yetişmişlerdi. Şehzade, padişahlık tacını başına geçirince, daima kardeş muamelesi yaptığı sevgili nedimini doğancıbaşılık görevine tayin etmiş, oradan has-odabaşılığa getirmişti. Nihayet veziriazamdı. Ama padişahtan sonra devletin bu en yüksek makamına balıklama dalmıyor, şimdiki aklın bile kolay idrak edemeyeceği "şartlar" ileri sürüyordu:

"Bu muazzam memleketi idare ederken, tasarrufuma karışmayacaksın. Ben her ne ki yapsam, yapılıp bitmiş olacak. Kararlarımı bozmayacaksın. Memuriyetleri ben vereceğim, memuriyetten ben azledeceğim. Benim tavsibim olmadan kimseye bir şey ihsan olunmayacak. Hükûmet işlerini tamamıyla bana bırakacaksın."

Padişah, rızasını bildirdi. Ancak ondan sonra mühr-ü hümayunu aldı, öptü, başına koydu. Ve icraata başladı.

MISIR'DA PATLAYAN İSYAN

Bu arada ikinci vezir Ahmed Paşa da Mısır Valiliğine tayin edilmişti. Padişahtan istirhamda bulunmuş, kabul görmüştü. Niyeti bozukmuş... "Mısır'a gider gitmez isyan hazırlıklarına giriştiği" haberi İstanbul'a gelince durum anlaşıldı; ancak bir hata etmemek için, Ahmed Paşanın (tarihimize "Hain Ahmed Paşa" olarak geçmiştir) harekete geçmesi beklendi.

Nihayet Osmanlı Devletinin en büyük eyaleti Mısır'da isyan fiilen başladı. Ahmed Paşa, namına para bastırıp adına hutbe okuttu. Bu, açıktan padişahlık ilânıydı ve meşru padişaha meydan okumaktı.

"Bir gövdeye iki baş olmaz!" diye gürleyen Kanunî, yeni veziriazamından, isyanın derhal bastırılmasını istedi.

Veziriazam, Mısır'a bizzat gitmek üzere hazırlanırken, acelâcele Kadızade Mehmed Bey'e asinin üzerine varmasını emretti. Mehmed Bey, Yavuz devrinden beri Mısır'da bulunuyor ve devlete bağlılığıyla tanınıyordu. İstanbul'dan aldığı emri harfiyen uyguladı.

Hain Ahmed Paşa'yı kıstırdı. Ordusunu darmadağın etti. Az sonra hainin başı bir torba içinde İstanbul'a getiriliyordu. Veziriazam ise 30 Eylül 1524 günü 10 kadırgaya bindirilmiş kalabalık maiyeti, 500 yeniçeri ve iki bin azepten müteşekkil muhafız birliğiyle Mısır'a doğru yelken basıyordu. Maksadı, bir karışıklığa meydan vermeyecek şekilde Mısır meselesini halletmek, yerli halkı devlete bağlamaktı. Mısır'da mutlak surette asayişe ihtiyaç vardı. Zira devlet, Batı'ya hedeflenmişti; Doğu ile zaman kaybedemezdi.

Veziriazam'ın Kahire'de 2 ay 12 gün kaldığı rivayet edilir. Bu süre içinde tek gününü boş geçirmemiş, yönetimde mühim değişiklikler yapmış, ayrıca Mısır'da ne kadar fakir, muhtaç, yetim, kimsesiz ve dul varsa bir bir deftere yazdırmış, hepsine maaş bağlatmıştır.

Danişmend'in "parlak serseri" dediği yeni veziriazamın bu icraatı herhâlde "serserilik"le izah edilemez. Edilse edilse, bugün dahi ulaşılamamış "sosyal devlet" kavramına ulaşmakla izah edilebilir. Ki, veziriazamın bu davranışı tebrike takdire şayandır.

Tebrike takdire şayan bir husus daha var: O da "padişahın mutlak vekili" sıfatıyla, Veziriazam İbrahim Paşa'nın, borç yüzünden zindana düşenlerin bütün borçlarını devlet kesesinden karşılayarak serbest kalmalarını sağlaması, bunun yanı sıra bütün eyalette tellâllar bağırtarak, şikâyeti olanların bizzat kendisine başvurabileceklerini ilân etmesi ve gerçekten bir heyet kurup şikâyetleri dinlemesidir.

Dahası var: Mısırlı fakir çocukların ilk tahsilleri için eyalet bütçesine önemli miktarda tahsisat koydurmuş, Mısır Fatihi Amr bin Âs'ın camiini kendi kesesinden tamir ettirmiştir. Diğer bütün eski eserler de sür'atle onarılmıştır.

Bütün bu faaliyetler Mısır'ın görüntüsünü değiştirmiş, halkın hayat seviyesini büyük ölçüde yükseltmiş ve tabiatıyla devlete ram etmiştir. Bilhassa Hadım Süleyman Paşa gibi fevkalâde kabiliyetli bir devlet adamını Şam'dan alıp Mısır Beylerbeyliğine tayin etmesi ise, genç veziriazamın adam tanıma kabiliyetini gösterir.[48]

Padişah, Mısır'daki icraatlardan öylesine memnun olmuştur ki, dönüşünde veziriazamını 200 bin duka altınıyla ödüllendirmiştir.

MOHAÇ ÖNCESİ AVRUPA

Mohaç öncesi Avrupa, tarihinin en karışık günlerini yaşıyordu. Almanca bilmeyen Alman İmparatoru Şarlken (Charles-Quint=Beşinci Şarl), Fransa Kralı Birinci Fransuva'yı (François) esir almış, İspanyol zindanlarına atmıştı. Mezhepler arasında cereyan eden savaşlar korkunç katliamlar şeklinde sürüp gidiyordu. Katolikler, Saverne'de 18 bin Protestan'ı birden kılıçtan geçiriyor (1525), Protestanlar 1526 sonlarında buna cevap vererek 10 bin Katoliği boğazlıyorlardı.

Protestanlığın kurucusu Luther açıktan açığa papaya meydan okuyor, aforoz ediliyor, fakat hiç aldırmadan tenkitlerini sürdürüyordu: "Türkler, Hıristiyanların üzerine Allah tarafından gönderilmiş bir mücazattır. Onlara karşı çıkmak küfürdür."[49] diyordu.

48 Öztuna, a.g.e., c. 3, s. 349.

49 Downey, s. 62.

Ağır vergiler, aristokrat baskısı, halk devlet kopukluğu ve papanın muazzam serveti...

Bunlar konuşulur olmuştu...

Hele papanın "ölenin ruhunu sükûnete kavuşturup Cennet'e göndermek için aldığı" ücret önce Luther tarafından, yavaş yavaş da halk tarafından tenkit edilmeye başlanmıştı. Bu soygun Kristof Kolomb'u bile kızdırmış, sonunda şöyle demişti:

"Kimin ki parası vardır, ruhunu Cennet'e götürmeye bile muktedirdir."[50]

Parası olmayanın Avrupa'da yaşama hakkı dâhil hemen hiçbir hakkı, hiçbir hukuku mevcut değildi. Malî ve siyasî baskılar, hele "Türklerden sizi koruyacağız." diye "Cruzada" adı altında halktan tahsil edilen vergiyi vermeyenlerin akıbeti, insanların keyfemayeşa cezalandırılması, hatta öldürülmesi...

Bu ve benzerleri, Mohaç öncesi Hıristiyanlık âleminin portresinden sadece parçalardır. Kısacası Avrupa bütünüyle kokuşmuş, bozulmuş, tefessüh etmişti.

Düşünün ki, her sınıf arasında kiralık katillik, ciddî ve gelir getirici bir meslek sayılıyordu. Bizzat papa, kendisini ziyarete gelen heyetleri, önceden kiraladığı soygunculara yolda soyduruyor, kendisini eleştirmeye cür'et eden papazları uyurken hançerletiyordu.[51]

Bazı teknolojik atılımlara ve yeni keşiflere rağmen Avrupa tam bir ahlâk sukutu içindeydi.

Osmanlı veziriazam'ı, Mısır'da halkla doğrudan görüşüp dertlerini dinleyip fakirlere, yetimlere, dullara ve kimsesizlere maaş bağlatırken Avrupa'da fukaraya hayat hakkı tanınmıyor; Osmanlı imaretler, bimarhaneler kurarken, orada hastalar ıssız adalarda ölmeye gönderiliyordu.

50 L. von Ranke'in, Kristof Kolomb'un söylediğini kaydettiği söz.

51 Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reformation, L. von Ranke, Türkçe tercüme, c. I, s. 157.

İşte Luther, bu gidişi nazara verdi ve taraftar buldu. Sonuçta Avrupa Katolikler (papa taraftarları) ve Lutheryanlar (Protestanlar) olarak ikiye bölündü. Osmanlı Padişahı, Hıristiyanlığı ikiye ayıran mücadelelerden faydalanmasını bildi. "Hıristiyan devletlerin muvazenesini Yüce Türk (Kanunî) elinde tutuyordu...

Siyasî mahareti ve ustaca manevraları, daima Hıristiyan devletlerin birleşememezliği üzerine emniyetle istinat ediyordu. O devletler ki, hep birlikte olsalar Türkiye'yi ezebilirlerdi. Fakat artık 'Ehl-i Salip' devri geçmişti. Süleyman'a karşı cidal edenler, ya etraflarında veya arkalarında kendileri gibi Hıristiyan bir düşman bulacakları korkusuyla savaşa gidiyorlardı."[52]

Melzig şöyle yazar:

"Eğer Almanya'da bu dinî inkılâp vuku bulmasaydı, yani Batı Hıristiyan dünyası birbirine hasım olan Katolik ve Protestan mezheplerine ayrılmasaydı, cihan tarihinin seyri bambaşka bir istikamete girecekti."

Buna karşılık, papanın has adamı Kardinal Polo, İmparator Şarlken'e şöyle diyordu:

"Eğer Tanrı, Büyük Türk'e (Kanunî'ye İran Şahı Tahmasb'ın[53] şahsında büyük bir düşman tahrik etmeseydi, Avrupa ve Hıristiyanlık çoktan mahvolurdu!"

Görüş yerindedir. İran'ın öteden beri İslâm âlemi içinde bir rahatsızlık unsuru olduğunu, Müslümanların birliğine hizmet edeceği yerde, parçalanmasına hizmet ettiğine tarih şahittir...

Hatta Mohaç öncesi İran Şahı Tahmasb, Macar Kralı İkinci Layoş (Louis) ile Alman İmparatoru Şarlken'e elçiler göndererek

52 Downey, s. 62-63.

53 Şah Tahmasb, 1542'de ölen Şah İsmail'in oğludur. Kanunî'nin cülusunda tebrik heyeti göndermemesi padişahı çok kızdırmış, yazdığı mektupta "Tac ü tahtın ancak kerem-i hümayunumuzda payidar olup can-ı azizin şemsir-i kahr ü tedmirimiz ucunda ditrediğin eyceü bilesün." demiştir. Osmanlı Devletiyle kâğıt üzerinde barış hâlinde olmasına rağmen İran'ın tebrik heyeti göndermemesi, Şah İsmail'in Çaldıran'da yediği Osmanlı tokadına bağlı bulunsa gerektir.

Osmanlılara karşı birleşme talebinde bulunmuş, ama gelişmeleri son derece büyük bir dikkat ve mükemmel bir istihbarat ağıyla takip eden Sultan Süleyman'dan çok sert bir tepki almıştır.

Bu mektubunda Kanunî, Garbı bırakıp Şarka yönelmekten bile bahsetmiş,[54] bu tehditten ürken Tahmasb, kabuğuna büzülmüştür. Kanunî'nin İkinci Macaristan Seferinin sebepleri arasında, Tahmasb'ın arzuladığı birleşmeye meydan vermeme arzusu da herhâlde aranmalıdır.

Avrupa'nın coğrafî durumuna gelince...

Hemen hemen bütünü Almanya'dan ibaret bir imparatorluk hâline gelmişti. İmparator Şarlken, Almanya, Avusturya, İspanya ve Hollânda'nın mutlak hâkimiydi. İtalya ile papalık da kısmî bir bağımsızlık statüsünde bulunuyorlar, Ceneviz Cumhuriyeti ile Floransa ise Şarlken'in hâkimiyetini tanıyorlardı.

Fransa, dört yanı Şarlken'in ülkeleriyle çevrilmiş bir ada hâline gelmişti. Fransa Kralı Birinci Fransuva, Pavye'de savaşıp kılıcıyla bu kasnağı kırmayı denemiş (24 Şubat 1525), ancak yaralanıp esir düşmüştü.

Dokuz aydan beri İspanyol zindanlarında yaşama mücadelesi veriyor, kurtulmak için çareler düşünüyor, fakat aklına Osmanlı Padişahı'ndan başka, kendisini bu güç durumdan kurtarabilecek bir isim gelmiyordu.

Bir yolunu bulup annesine gönderdiği mektupta, Sultan Süleyman'dan yardım istemesini yazdı.

Bunun üzerine, oğlu adına Fransa'yı yöneten Kraliçe, Jean Frangipani isimli elçisini bir mektupla İstanbul'a gönderdi.

Elçi huzura alınıp mektup okundu.

O kadar acıklı bir dille yazılmıştı ki, Kanuni üzülmüş, yanındakilere "Görür müsünüz ana yüreği nasıl da yanar" demişti.

Hemen bir cevap yazdırdı. Şöyle diyordu:

54 "Ân-kârîb diyar-ı Şarka tevecüh edeceğiz."

"Sen ki, memalik-i Efrenç'in (Fransa'nın) Kralı Françesko'sun. Melce-i hükümdaran olan Süde-i Seniyyeme ref'ittüğün şukkadan malûmum oldu kim, mülk ü memleketin â'da canibinden zapt olunup sen dahi filhal onlar yedinde tutsak bulunursun ve halasın içün bizden imdat ve nusret dilersün. Kâffe-i maruzatın penah-ı âlem olan hâk i pay-ı Mülükâneme iblâğ kılınmağın her guna ahvalin muhat-ı ilm-i seniyyem olup mavakadan haberdar olmuşum. Eslâf-ı İzamımız 'Enara'llahü Merkadehüm' hazeratı kahr ü tedbir-i â'da ve derc-i fütuhat-ı lâtuhsa kasdile her bar sel-i seyf-i cihat eylemek fırsatın fevt etmeyüb biz dahi anların isri üzere âzim olup külli yevmin zorlu kal'alar ve men'üddühul emdineler feth itmişüz. Ol sebepten leyl ü nihan atımız eğerlenmiş ve kılıcımız kuşanılmış durur... Hak Sübhanehü ve Teâlâ hayırlar müyesser eyleyüb meşiyyet ve iradatı neye müteallik olmuş ise vücuda gele..."

At eğerlenmiş, kılıç padişahın elinde parlamıştı. Sıra tuğların kalkmasıyla atların şahlanmasına gelmişti...

Mohaç'ta çakan şimşek

Ve tuğlar kalktı, atlar şahlandı...

Osmanlı ordusuna Viyana yolunu kapatan Macaristan geçit vermemekte inat edince, şimşek beyninde çaktı, yıldırım başına düştü. Harbe az meyilli olan padişah,[55] kendisini bir anda harbin ortasında buldu.

Burada susup müverrih Peçevî'yi dinleyelim:

"Veziriazam İbrahim Paşa, Rumeli alaylarını yerli yerine tertip ettikten sonra, saadetlü padişahın huzuruna geldikte, serhat ümerası davet olunup müşavere olunmak ferman ederler. Ferman-ı hümayun üzere ümeraya çavuşlar gönderilüb, cümleden mukaddem Bosna Beylerbeyi—ki İkinci Sultan Bayezid'in kızı oğlu Hüsrev Beydir—o gelir. İbrahim Paşa, Hüsrev Beye hitap idüp 'Sizler serhat beylerisünüz, saadetlü padişahımız sizden

55 Grenard, s. 89.

müşavere ister. İşte Mohaç sahrası... Henüz düşmandan eser yok; tedbir nedür?' diyince, Hüsrev Bey 'Saadetli padişahım, biz serhatte müşavereyi serhattin umûr-dîde ihtiyarları ile iderüz, kendi reyimizle bir iş itmezüz... Ferman olursa varub söyleşelüm ve saadetlü padişah: 'Müşavere idicek adamları bunda getürün!' diye ferman ide...

"Hüsrev Bey, durduğu yerden, aşağıda bekleyen ağalarından birine hitab idüp, 'Tez var, Koca Alaybeyi, Kara Osman ve Mehmed Sübaşı ve Adil Toca ve Balaban Çeribaşı gelsünler... Saadetlü padişah müşavere emretti.' der.

"Ağa gittiği gibi, Adil Toca didiği koca bahadır zahir olub, cümmesi arkasında, tuğulgası başında, kepeneği terkisinde bir kırçıl koca ve traş, ama bıyıkları güya ki düşman kanına susamış ok gibi tuğulgasından taşra zahirdi... Hüsrev Bey, bunu davetle geldi sanup 'Gel Adil Toca... Saadetlü padişah müşavere emritti.' diyicek, ol dahi cevap virüb 'Bunda müşavere, döğüşmekten özge var mıdür? Beni Koca Alaybeyi size gönderdi. Düşman alayları görünmüş. Çurhacımız elleşmeye başlamış. Gelin sancağımızın dibinde bulunun!' diyip heman kendi alayına doğru at depip gitti."

Bu ifadeler, ordudaki ruh hâlini öylesine güzel anlatmaktadır ki, başka bir şey eklemeye ihtiyaç yoktur. Ordunun her ferdi, Adil Toca gibi zafere susamış, engel tanımaz bir acelecilik, ama aynı zamanda çelik bir disiplin içinde hücuma kalkmış ve sadece iki saat sonra zaferin burcuna tırmanmıştır.

Avrupalı dostlarından silâh, asker ve gıda yardımı alan Macar Kralı Layoş, Osmanlı'ya meydan okumanın faturasını çok ağır biçimde ödedi. Mohaç Meydanında iki saat içinde ordusunu, tahtını, ülkesini ve nihayet canını kaybetti. Altı yüz otuz yedi yıllık Büyük Macaristan Krallığı böylece sona erdi (29 Ağustos 1526).

Yol açılmış, düğüm Osmanlı kılıcıyla kesilmişti... Osmanlı akıncıları otuzar, kırkar ve biner kişilik gruplar hâlinde bütün Macaristan'a yayılacak, Viyana kıyılarından Dalmaçya kıyılarına

akacak, Adriyatik sahillerini kasıp kavurduktan sonra Bavyera'yı velveleye verip İnsburg'a uçacaklar, "belâ-yı asumanîmisal bir zafer-i peyker" gibi Almanya'yı dehşete boğacaklardı.

Mohaç Meydanında savaşan orduların mevcudu hakkında çeşitli rivayetler ileri sürülmüştür. Hammer'e göre Osmanlı ordusunda 100 bin askerle 300 top vardı. Macar ordusu ise 20-30 bin askerle 100 toptan ibaretti. Celâlzade tarihinde rakamlar tersine dönmekte, Macarlar, Avrupa'dan gelen yardımcı kuvvetlerle birlikte 200 bin kişi olarak gösterilmektedir. Herhâlde Hammer'in verdiği rakam doğru olamaz. Zira savaş meydanında yapılan sayıma göre, Macar ordusu 24 bin ceset bırakarak kaçmıştır. Otuz bin kişiden 24 bininin iki saat içinde öldüğünü kabul etmek çok zor. Hem o takdirde Macaristan'ın askerî bir güç olarak tarih sahnesine bir daha hiç çıkmaması gerekir. Oysa kısa bir süre sonra tekrar ortaya çıkmıştır.

Esasen ordu mevcudu fazla önemli değildir. Harp, netice alma sanatıdır ve Osmanlılar netice almıştır. Fransız tarihçisi Ramband şöyle diyor:

"Tarihte hiçbir savaş gösterilemez ki, Mohaç'ta olduğu gibi, bir tek muharebe bütün bir milletin istiklâlini asırlar boyunca ortadan kaldırsın..."

Ve Macaristan

Mohaç zaferiyle taçlanan İkinci Macaristan Sefer-i Hümayunu, bir fetih hareketi olmaktan çok bir ceza seferiydi. Kanunî, kendisine rağmen politikalar yürütülemeyeceğini cihana ispat etmeye çıkmış, yıldırım hızıyla gittiği seferden yine aynı hızla dönmüş, Macaristan'da sadece ileri karakollarla akıncı kuvvetler bırakmıştı.

Macar Kralı Layoş'un 24 yaşında, hiç çocuk bırakmadan ölmesi, Macaristan için cezaların en büyüğü oldu. Zira kimi kral yapacaklarını uzun süre kestiremediler. Bir grup Alman İmparatoru Şarlken'in kardeşi Avusturya Arşidükü Ferdinand'ı istiyor, diğer

grup Transilvanya Voyvodası Yanoş Zapolya'yı (Jean Szapolyai) Macar tahtına oturtmaya çalışıyordu. Macar halkı ikiye bölünmüş, birbirlerine düşman kesilmişlerdi. Sonunda bir konuda anlaştılar: İki aday arasındaki hükmü padişaha bıraktılar. Bunun üzerine iki kral adayı, kendilerini Kanunî Sultan Süleyman'a tanıtmak için birbirleriyle yarışa girdiler.

Padişah, bir Macar asilzadesi ve millî kahramanı olan Jan Zapolya'yı seçti. Böylece eski kaynaklarımızda "Yanoş Kral" diye anılan Zapolya, Macaristan tahtına oturdu. Ancak bu seçimi de Ferdinand tanımayacak, batı ve kuzey bölgelerini elinde tutmayı sürdürecekti. Ve Macaristan, merkezi doğrudan doğruya Osmanlı Devletine ilhak edilmek suretiyle üçe bölünecekti. Bu durum da Alman İmparatoru Şarlken'in hiç hoşuna gitmeyecek, Osmanlı Padişahına diş bileyecekti.

Şarlken'in mücadelesi

Şarlken (**Charles Quint**), topraklarının büyük bir kısmını miras yoluyla aldığını unutmuş, kendisini "dünyanın en büyük imparatoru" ilân etmiş ve bunun büyülü gururuna kapılmıştı.

"Nasıl olur da rızamız alınmadan Macaristan'da bir saltanat değişikliğine gidilir? Macar tahtı, kardeşim Ferdinand'ın hakkıdır." diyordu. Presburg'da topladığı diyet meclisinde, istediği kararı çıkarttı. Buna göre Ferdinand, Macaristan'ın meşru kralıydı. Jan Zapolya "asi" ve "din düşmanı" ilân edilmişti.

Macar beyleri, İmparator Şarlken'in himayesinde bulunan Ferdinand'ı Viyana'dan İstoni Belgrad'a çağırdılar ve İstoni Belgrad'da saklanan Macar tacını başına koydular.

Böylece ortaya iki Macar kralı çıkmıştı: Biri İstoni Belgrad'da taç giyen Ferdinand, diğeri Budin'de oturan Jan Zapolya...

Ferdinand'ın arkasında Alman İmparatoru Şarlken, Zapolya'nın arkasında ise Osmanlı Padişahı Kanunî vardı. Ve ağabeyi Şarlken'den destek kıt'alar alan Ferdinand, Budin'in

üzerine yürüyor, karşı koymaya çalışan Zapolya'yı Tokay'da yenerek ilerliyordu.

Zapolya canını zor kurtarmış, kayınpederi olan Lehistan Kralına sığınmıştı. Ferdinand ise, Alman İmparatorunun desteğine rağmen, padişah muhalefet ettikçe, uzun süre Macar tahtında kalamayacağını biliyor, padişaha elçiler ve kıymetli hediyeler gönderip meşru Macar kralı olarak tanınmasını rica ediyor, ancak şiddetle reddediliyor, Budin'i Zapolya'ya terk etmesi isteniyordu.

Öte yandan Zapolya da İstanbul'a bir elçi göndermiş, yardım talebinde bulunmuştu. Zapolya'nın elçisi Jerom Laçki, padişah tarafından kabul edildi. Efendisinin ricasını ağladı, ağlayacak bir tavırda arz etti. Padişah, "Yanoş Kral'ın sadakatini kabul eyleriz." diye konuştu, "Kılıç hakkıyla fetheylediğimiz yerler bizimdir. Fakat Yanoş Kral'a, gösterdiği sadakatten dolayı Macar Krallığını verip himayemize alacağız."

Zapolya'nın elçisi sevinerek efendisine dönerken, İstanbul bayram hazırlığı yapar gibi savaş hazırlığı yapıyordu.

Bu sefer hedef, Avrupa'nın kalbi Viyana idi...

BİRİNCİ GAZA-YI BEÇ

Zîr-i sayesinde kâffe-i düvel-i Hiristiyaniyenin iltica itmekte olduğu Padişah-ı Osmaniyan Hazretlerinin huzur-i şevket mevfurunda senun efendün ne yüzle kudretlü unvanın kendüye kabullenmek cesaretin gösterür? Hünkârun esb-i saba reftarı kangı mahalle kim ayak basmışdür, ol ahvali dâhil-i kalemrev-i ferman-ı şahane olmuş sayılür. Baka! Biz Macar kıralının vücudün izale kılmışüz. Anun memalik-i kraliyesi minba'd bizüm dürür, dilersek hıfz eylerüz, dilersek beğendiğümüz kimesne uhdesine ihsan kılarüz. Senün efendün, ancak başına tacı biz

geydürürsek kıral olur. İmdi kıralluk tac ile değil, kılıç iledür. Kılıçla kazanılan da kılıçla hıfz olunur.

Veziriazam İbrahim Paşa

"Kudretli efendim Macar Kralı Ferdinand" diye söze başlayan Ferdinand'ın elçisi Habordansky'i, Veziriazam Makbul (sonra "Maktul") İbrahim Paşa, yukarıdaki sözlerle haşlıyor, yüksekten atmasının cezası olarak dokuz ay süreyle hapse attırıyor, serbest bırakılıp nihayet padişahın huzuruna çıkarıldığında ise, padişahın ağzından beynine boşalan alevlerle sersemliyordu:

"Efendinize söylersüz ki, Mohaç Ovasında veya Peşte'nin derununda er meydanında kendüsin beklerüz. Eğer buralara gelmez ise Viyana Kal'ası pişinde ceng ü vegaya hazır ola!"[56]

Kaynaklarımıza "Gaza-yı Beç" adıyla geçen Birinci Viyana Seferi başlamıştı.

Ferdinand, üzerine doludizgin gelindiğini biliyor, bütün ümidini o yıl aşırı derecede yağan bahar yağmuruna bağlayıp yağmurların devamı için ayinler tertipliyordu.

Gerçekten yağmur korkunçtu. Sürekli yağıyor, toprak batağa kesiliyordu. Küçücük ırmaklar derya olmuş, yolları kesmişti.

Lâkin yağmur, çamur, tufan; bunlar Sultan Süleyman'ın niyet ettiği şeyleri yapmasına uzun süre set çekemezlerdi.[57] Irmaklar, taşlarla kesilip geçiyor, Tuna'nın muhtelif yerlerine dubalardan veya yan yana bağlanan gemilerden köprüler kuruluyor, şanlı ordu bütün güçlüklerin üstesinden gelip bir vuruşta Budin'i (bugünkü Budapeşte'yi) alıyordu (8 Eylül 1529).

Zopalya'ya verilen söz tutulmuş, Macar tacı başına geçirilmişti. Şimdi sıra Fransa Kralı Fransuva'ya verilen sözün tutulmasına gelmişti. Viyana kuşatılarak vurulacak, Alman İmparatorunun yüreğine korku salınıp Fransuva'yı serbest bırakması sağlanacaktı. Ferdinand da Viyana'da bulunuyordu.

56 Downey, s. 97.

57 A.g.e., s. 97.

Muhteşem ordunun Viyana'ya doğru yol aldığı duyulunca, başta asiller olmak üzere şehri boşaltmaya başladılar. Kafileler hâlinde Avrupa'ya kaçıyorlardı...

27 Eylül'de padişah, Viyana önlerindedir. Şehir kıskaca alınmış, şiddetli top ateşine tutulmuştur. Ancak padişahın şehri fethetmek gibi bir niyeti olmadığı, muazzam toplarını getirmemesinden bellidir. Alman İmparatoruna bir gözdağı verecek, Ferdinand'ı ürkütecek ve fazla can kaybına uğramadan Viyana kapılarından ayrılacaktır. Zaten mevsim kışa dayanmış, sefer vakti geçmiştir.

Ya Ferdinand?... Ağabeyinin gölgesinde yüksekten atmaya bayılan bu kral taslağı, muhteşem ordunun öncüleri Viyana surlarına dayanır dayanmaz pılısını pırtısını alıp Viyana'nın 150 kilometre batısında bulunan Linz'e çekilmiştir.

Viyana'nın savunmasına Kont Nikolas von Salm memurdur. Verdiği ilk emirlerden biri ise, "sivil halkın kesinlikle şehirden atılması" yolundadır. Zira şehirde fazla yiyecek yoktur ve askerin her lokmaya, gereği gibi savaşabilmek için, ihtiyacı vardır. Bu hesapça Viyana savunması halkın korunması değil, sadece duvarların korunmasından ibarettir. Evlerini, yurtlarını terk etmek istemeyenler, ayak direyenler, hatta savunmaya katılmak arzusunda olanlar, kale bedenlerinden ya aşağı atılmış ya da muhafızların mızrakları sırtlarına çevrili olduğu hâlde şehri terk etmek zorunda bırakılmıştır. Bir ordu kendi halkına bunu yaparsa, halk elbette adaletiyle şöhret bulmuş başka bir orduyu özleyecek, ona yardımcı olacaktır.

Peki evlerinden siviller atıldıktan sonra ne oldu?

Çoğu Alman olan askerler, boş evlere doluşup yağmaladılar.

Kuşatma kıskıvrak bütün şehri sarmaladı.

Fakat sürekli yağan yağmur, etrafı yürünemez hâle getirmişti. Mevsim de ilerliyor, kış çöküyordu. Bununla birlikte ordu dayanıyordu. Viyana'nın ancak birkaç haftalık canı kalmıştı. Bunu Kanunî de biliyordu. Ama vatan evlâtlarını daha fazla

kırmaya gönlü elvermiyordu. Israrlara rağmen kuşatmayı kaldırdı (14 Ekim). Toplar gemilere yüklenerek Tuna üzerinden Belgrad'a gönderildi. 16 Ekim'de de ordu-yu hümayun, Viyana önlerinden güneydoğu istikametine çekildi.

Kanunî tam zamanında çekilmeyip şehri fethetseydi, bir felâketle karşı karşıya kalabilirdi. Zira şehirde açlık başlamıştı. İki yüz bin kişilik muazzam orduyu, onca atı deveyi doyuracak erzak kalmamıştı. Öte yandan Alman İmparatoru Şarlken de, Linz'e büyük kuvvetler yığıyordu. Bu durumda Kanunî, Viyana'yı fethetse bile uzun süre elinde tutamazdı. Dönüş yolu da karla kaplanacağından, ordunun kış şartlarına teslim olması ihtimali vardı.

Zaten maksat hâsıl olmuş, Almanya cezalandırılmış, Zapolya Macaristan tahtına oturtulmuş, Avrupa'nın yüreğine büyük bir korku salınmıştı. Yedi ay yedi gün süren bir sefer-i hümayun da böylece sona erdi.

Neticede Almanya ezildi ve "Macaristan'ın Osmanlılara ait olduğu"nu kabul etmek zorunda kaldı. Şarlken'in "bütün Avrupa'ya hâkim olma" hülyası karardı, Kanunî'nin kesin müdahalesi karşısında bocalamaya başladı. Eski azameti de kalmamıştı. Zira Kanunî'yle bir meydan muharebesini göze alamaması, Viyana'yı âdeta kaderine terk edip uzaktan seyretmesi, itibarına müthiş bir darbe indirmişti. Yine Viyana dehşetinin bir sonucu olarak Şarlken, düşmanı bulunduğu Protestan mezhebini resmen tanıyor (1532), Osmanlı Padişahı sayesinde Protestanların üzerindeki ağır baskı kalkıyordu. Osmanlı Veziriazamı İbrahim Paşa şöyle diyordu:

"Eğer Şarlken, bizimle sulh yapıp şartlarımıza boyun eğerse, yalnız o zaman gerçek imparator olur; zira Fransa ve İngiltere krallarına, papaya ve Protestanlara biz, Şarlken'i 'imparator' sıfatıyla kabul ettiririz."[58]

58 Öztuna, a.g.e., c. 3, s. 386.

İtibarının kırılması Şarlken'i büyük ölçüde rahatsız edecek, tekrar itibar kazanmanın Osmanlı Padişahına üstünlük sağlamakla mümkün olacağını düşünüp yeni bir sefer-i hümayuna sebebiyet verecekti.

SEFERLER, ZAFERLER...

"Bu kadar zaman erlik davasın güder, merd-i meydanım dersin. Şimdiye değin kaç keredir ki üzerine geliyorum, mülkünü dilediğim gibi tasarruf ediyorum. Amma ne senden, ne karındaşından nam ü nişan yok. Size saltanat ve erlik davasın haramdır! Askerinden, belki avretinden dahi utanmaz mısın? Belki avrette gayret var, sende yokdur... Er isen meydana gelesün! Hak Teâlâ Hazretlerinin takdiri ne ise yerine gelse gerek. Senünle saltanatı Beç Sahrasında üleşelüm, reaya fukarası dahi asûde olsun. Yoksa meydanı aslandan hâlî buldukça tilki gibi fırsatla şikar almağı erlik sayma! Bu kerre dahi meydana gelmezsen avretler gibi iğ ve çıkrık alub dahi padişahluk tacın urunmayasün ve erlik adın diline getürmeyesün." *(Peçevî'nin ağzından, Kanunî'nin, Kral Ferdinand'a mektubu).*

Kabul etmek lâzım ki, her sefer ve her zafer, kendi şartları içinde ayrı ayrı kitaplaştırılmaya lâyıktır. Hele Kanunî'nin, kendisi gibi muhteşem seferleri, ayrıca Osmanlı ruhunu en iyi biçimde aksettirmesi açısından da dikkatle incelenmeye değerdir. Hemen hepsi, Avrupa açısından müthiş bir yıkım, İslâm dünyası içinse bir abide mahiyetinde olmuştur. Ancak bizim her seferi, her zaferi, her fethi sebep ve sonuçları ile birlikte tahlil imkânımız yok-

tur. Böyle bir teşebbüs hem tasavvurlarımızı aşar, hem de kitabın hacmini olabildiğince dar tutma emelimizin dışına taşar. Bu bakımdan, Osmanlı'nın fetih ruhunu kavrama açısından zarurî addettiğimiz tafsil ve tahlili yeterli sayıp diğer sefer ve zaferleri özetlemekle yetinmek durumundayız.

İstanbul'da Avusturya elçileriyle yapılan görüşmeler Şarlken'in şımarık tutumu yüzünden akamete uğramış, nihayet Şarlken'in Budin'i kuşatması üzerine tarihlerimize "İkinci Alaman Seferi" adıyla geçen Beşinci Sefer-i Hümayun için tuğlar tekrar kalkmıştı (25 Nisan 1532).

Öyle baş döndürücü bir hız ki, bazı günlere üç kale fethi düşüyor, Osmanlılar ciddî hiçbir mukavemetle karşılaşmadan Avusturya topraklarında ilerliyordu. Kısa zamanda 17 kale fethedilmiş, ordu İstanbul'da iken büyüklük taslayan Alman İmparatoru Şarlken, hiçbir yerde meydana çıkmaya cesaret edememişti. Osmanlı ordusunu biraz fazla meşgul eden Guns Kalesinin birkaç günlük direnişi dahi yabancı tarihçileri heyecanlandırdığına, Downey gibi aklı başında birini "Elinde alev saçan bir kılıçla silâhlanmış bir melek, Osmanlı ordusunun yolunu kapatmıştı."[59] şeklinde saçmalattığına göre, Hıristiyan dünyasının ümitsizce çırpınışlarını kestirmek güç değil. Üzerlerine yuvarlandıkça büyüyen bir çığ geliyor, önüne nasıl engel çıkarılırsa çıkarılsın ezip yok ediyor, coşuyor, taşıyor ve mutlaka hedefine düşüyordu.

Ama düştükten sonra bir sabah meltemine dönüşüp yürekleri ılıtıyordu. Sanki gazap rüzgârı gibi esen ordu, bu ordu değildi. Sanki kasıp kavuran, ezip yok eden çığ başka bir çığdı. Zırhlar vücuttan çıkıp fetih tamamlandığı anda yürekleri saran zırh da çözülüyor, öfke bulutu birden dağılıp içlerindeki sevgi güneşi birden doğuyordu.

Artık kılıç tutan eller kerpiç tutuyor, kürek tutuyordu. Yıkılan evler onarılıyor, bombardımandan zarar görenlere her türlü yar-

59 Downey, s. 108.

dımda bulunuluyor, fakirlere yardım için kurulan aşhanelerden günde üç öğün yemek dağıtılıyor, hastahanelerde yaraları sarılıyor, engin bir şefkat ve müsamaha duygusu bir dalgakıran gibi savaşın sert dalgalarını kırıyordu. Ve yerli halk, gün geçtikçe fatihleri seviyor, fatihlerle bütünleşip anlaşıyordu.

Fetihten önce ilgisizlikten ve parasızlıktan harabe hâlinde bulunan şehirler, fetihten sonra hummalı bir imar ve inşa hareketiyle âdeta yeniden inşa ediliyor, Osmanlı girdiği her yere kendi tuğrasını vuruyordu.

Meselâ Budin, çok kısa bir sürede tam bir "İslâm beldesi" olmuştu. Yirmi bir cami, 16 mescit, 7 medrese, 6 mektep, 300 dükkânlı 1 çarşı, 5 tüccar hanı inşa edilmiş, kubbeli su kasırları ve sebillerle bezenmişti.

BİR KAÇAK KRAL

İkinci "Alaman Sefer-i Hümayunu" sırasında, Kanunî'nin Macar Kralı olarak tanımadığı Ferdinand'la (Ferdinandoş) ağabeyi Alman İmparatoru Şarlken, Viyana'ya kapanmışlardı. Ülkeleri Osmanlı ordusunun ayakları altında ezilirken, onlar gizleniyorlardı. Meydan okunup sefere mecbur edildikten sonra hiçbir yerde karşısına çıkılmaması, Kanunî'yi, vaktiyle Şah İsmail'in kaçması karşısında babası Yavuz'un kapıldığı sert öfkeye kaptırmış, Ferdinandoş Kral'a yazdığı mektupta öfkesini dile getirmişti:

"Bu kadar zaman erlik davasın güder, merd-i meydanım dersin. Şimdiye değin kaç keredir ki üzerine geliyorum, mülkünü dilediğim gibi tasarruf ediyorum, amma ne senden, ne karındaşından nam ü nişan yok. Size saltanat ve erlik davasın haramdır! Askerinden, belki avretinden dahi utanmaz mısın? Belki avrette gayret var, sende yokdur... Er isen meydane gelesün! Hak Teâlâ Hazretlerinin takdiri ne ise yerine gelse gerek. Senünle saltana-

tı Beç Sahrasında ülüşelim, reaya fukarası asude olsun. Yoksa meydanı aslandan hâlî buldukça, tilki gibi fırsatla şikar almağı erlik sayma! Bu kerre dahi meydana gelmezsen avretler gibi iğ ve çıkrık alub dâhi padişahlık tacın urunmayasün ve erlik adın diline getürmeyesün."

Name-i hümayun yerini buldu. Kanunî'nin niyeti, Ferdinand'la imparator ağabeyini bir meydan savaşına zorlamak, işlerini er meydanında bitirmekti. Ama hiçbiri gözükmedi. Bütün tahkirleri sineye çektiler ve muazzam bir hazırlık yapmış olmalarına rağmen Kanunî'nin karşısına çıkmadılar.

Osmanlı ordusu ikinci defa Viyana kapılarına dayandı. Ama kuşatmadı. Zira bu bir fetih savaşı değildi. Ağır toplar getirilmemiş, uzun süreli bir kuşatmaya göre hazırlanılmamıştı. Kanunî'nin maksadı, rakiplerini meydana çekmekti. Yuvalarından çıkmayacakları kesinleşince İstanbul'a dönüldü.

Sefer-i hümayun meyvesini vermişti. Alman İmparatoru Şarlken ve Macaristan tahtında hak iddia eden kardeşi Ferdinand, meselenin ciddiyetini en sonunda kavramışlar, Osmanlı Padişahıyla boy ölçüşemeyeceklerini nihayet idrak etmişlerdi. Alman İmparatoru, İstanbul'a kıymetli hediyelerle elçiler göndererek barış isteğini bildirmişti. Sonunda bir anlaşma imzalanabildi (22 Haziran 1533).

Bu anlaşmaya göre, Osmanoğullarının Macaristan'daki hâkimiyetleri, Almanya İmparatorluğu tarafından tanınıyor; Ferdinandoş Kral, Osmanlı Sadrazamıyla aynı seviyede bulunmayı kabul ediyor ve Macar tahtında hak iddia etmekten vazgeçip, verilen toprak parçasıyla yetiniyordu.

Ayrıca Osmanlıların Macar Kralı olarak tanıdığı Zapolya ile Ferdinand'ın idaresine bırakılan toprakların arasındaki sınırı Osmanlı heyeti tespit edecek, padişahın tasdikinden geçip meşruiyet kazanacaktı.

Bu anlaşma Osmanlı Devletine büyük imkânlar sağladı. Macar meselesi halledildikten başka, Avusturya üzerinden ge-

lebilecek tehdit de kalktı. En önemlisi, Alman İmparatoru Şarlken'in "Avrupa İmparatorluğu" hülyalarına kesin biçimde son verdi.

Kanunî oldukça rahatlamıştı. Ne zamandır "Şaha karşı şah gerek." diye övünen, sınır boylarına saldırılar düzenleyen ve meydan okuyan İran Şahı Tahmasb'a haddini bildirebilirdi.

Bu maksatla 11 Haziran 1534'te "Irakeyn Sefer-i Hümayunu" denilen altıncı seferine çıktı. Doğu Anadolu'daki muhtelif kaleleri (bu arada Van'ı) fethederek Kütahya'ya, sonra Konya'ya, oradan Kayseri'ye, Sivas'a, Erzincan'a, Erzurum'a, nihayet Tebriz'e ulaştı. Daha önce bölgede fetihler yapmak üzere gönderilen Veziriazam Damat İbrahim Paşa ve ordusuyla Tebriz'de birleşti. Büyük bir güç hâlinde Bağdat'a yöneldi. Bağdat Valisi (Tahmasb'ın adamı) Tekelü Muhammed Han, hünkâr ordusunun üzerine geldiğini haber alır almaz, karşılamaya çıkıp bağlılık andı içti. Padişah tarafından armağanlandırılıp şehre geri gönderildiyse de çok korkmuştu. Yakınlarını alarak şehirden kaçtı. Önden gönderilen Veziriazam Damat İbrahim Paşa, kolayca Bağdat'ı aldı ve anahtarlarını Kanunî'ye takdim etti. Bu, Osmanlılar tarafından Bağdat'ın ilk fethidir (28 Kasım 1534).

Bu fetihler sırasında İran Şahı Tahmasb ortalarda hiç gözükmemiş, tıpkı Ferdinand ve Şarlken gibi, Kanunî'yle hiçbir suretle karşılaşmamayı kendi menfaati açısından zarurî saymış, canının derdine düşmüştü. Osmanlı Padişahının İstanbul'a dönmesiyle derin bir nefes aldı.

Kanunî artık hiç tartışmasız devrinin en büyük askerî gücüydü ve bir Fransız tarihçisinin dediği gibi, asrına "Kanunî Asrı" dedirtecek kadar eşsiz bir hükümdardı. Başta papa olmak üzere bütün Avrupa bu gerçeği idrak etmiş, Kanunî Sultan Süleyman'ın kara gücünü ezmenin imkânsızlığını görmüşler, ama bir ders de vermek istedikleri için, deniz gücüne yönelip büyük bir donanma vücuda getirmişlerdi. Meşhur donanması Akdeniz'de pervasızca dolaşıyor, Kanunî'nin Avusturya'da meşgul bulunduğu günlerde büsbütün şımarıp Yunanistan ve Mora'daki Osmanlı liman-

larından İnebahtı, Patras ve Korator'u anî bir baskınla ele geçiriyordu (1532).

Sultan Süleyman, İstanbul'a dönüşünde zafer sevincini gölgeleyen haberi aldı.

"Düşman kahpelik eyler, arkamızı döndükte sırtımızdan hançerler, merdan karşımıza çıkmaz. İmdi deryalara da hükmümüzü geçirdiğimizi cihana ispat edeceğiz."

Ne zamandır şöhretini duyduğu Cezayir Emîri Barbaros Hayrettin Hızır Reis'e, Sinan Çavuşla bir hatt-ı hümayun gönderdi.

"İspanya'ya sefer müradumdur; bir yarar âdemi yerine koyub gelesün. Eger (Cezayir'i) muhafaza kaadir kimse yoğ ise i'lâm idesün!"

Yani "Mutlaka gel." diyordu. Bu emirle İstanbul'a gelen Barbaros Hayreddin'e, Cezayir Beylerbeyliği ile kaptanıderyalık verildi. Yeni sıfatıyla ve yeni donanmasıyla denize açılan Barbaros, kısa zamanda Tunus'u aldı; ama Şarlken, Andrea Dorya'nın emrine verdiği 500 parça donanmayla Barbaros'un hemen arkasından tekrar zapt etti. Düşmanın çehresi artık tanınıyordu. Barbaros'un rakibi Andrea Dorya idi. Akdeniz iki amirale dar gelecek ve sonunda Preveze önlerinde kapışacaklardı.

Preveze Deniz Savaşını Dorya'nın donanma üstünlüğüne rağmen Barbaros kazanacak (28 Eylül 1538), Dorya fenerlerini bile söndürüp karanlıktan faydalanarak savaş alanını terk edecekti. Ve şanlı denizci, Dorya'nın bu hâline kahkahalarla gülüp şöyle diyecekti:

"Şu Dorya, ne yana kaçtığını belli etmemek için fenerlerini nasıl da kahramanca söndürüyor!"

Bu zafer, Osmanlı donanmasının kara kuvveti kadar güçlü olduğunu cihana ispat etti. Ve bu zafer, Akdeniz'i "Türk gölü" yaptı.

Padişahın eli karadan ve denizden Hindistan içlerine kadar uzanıyor, akıncı beylerinin habercileri her gün İstanbul'a zafer müjdesi taşıyorlardı.

ENTRİKA İDDİALARI

"Bir milyonluk koca İstanbul şehrinde dört yılda dört katl vak'ası görülmemiştir. Ticarî malla dolu olan muazzam kervansaraylar bile bir tek adam tarafından korunuyor. Türklerin sevdikleri bir Hıristiyan'a yapacakları en büyük iyilik, onu Müslüman etmektir." *(Thevenot).*

Batılılar, kendi başkentlerindeki kral ve imparator saraylarında görmeye alıştıkları entrikaları Osmanlı sarayında da görmek ister ve "saray-ı hümayun"a hep bu çevreden bakarlar.

Bir yerde saray varsa içinde mutlak surette entrika olmalı, mutlaka iradeler çatışmalı ve zehirli kadehler sevgililerin elinden sunulup, zehirli hançerlerin dili kuytu köşelerden uzanmalıdır. Ve padişahlar mutlaka Doğu masallarında yaşayan debdebeli bir hayat sürmelidirler...

Bu yüzden, aradıklarına yakın malzemeler bırakan Hürrem Sultan'ı dillerine dolamış, o devrin saray hayatını didik didik etmişler, buldukları ipuçlarını hayalî mizansenleriyle süsleyerek masallar uydurmuşlardır.

Her şeyiyle parıldayan uzun bir devre içinde nokta kadar ancak yer tutan "Hürrem Sultan" hadisesini hiç nazar-ı itibara almamak mümkündü. Ancak sükûtumuz yanlış anlaşılabilir, iftiraları kabul ettiğimiz manasına çekilebilirdi. Peşinen şunu belirtelim ki, tarihî şahsiyetleri mahkûm etmek yahut temize çıkarmak gibi gizli bir niyetin içinde değiliz. Maksadımız, hadiseleri yerli yerine oturtmak, olup bitenleri tarihî perspektiften tahlille sebeplerini incelemekten ibarettir.

Hürrem Sultan meselesine de yine aynı açıdan yaklaşacağız. Hadise ne Batılıların görüp göstermek istedikleri gibi yoğun

bir entrikadır, ne de yerli bazı tarihçilerin iddia ettikleri kadar "önemsiz"dir.

Gelin, önce peygamberlerin dışında hatasız kul olmayacağını kabulle işe başlayalım.

Kudret, her insanın zaafıdır. Ama bazı insanlar durulacak yeri bilirler, bazıları ise kudretleri arttıkça daha fazlasını isterler.

Kanunî'nin muhterem annesi Hafsa Sultan'ın ölümüne kadar (19 Mart 1534) Osmanlı sarayında çıt yoktur. Bu muhterem kadın, hayatı boyunca biricik oğluna şahsiyet kazandırmış, evlât çok bunalıp annesinin dizine başını koyarak padişahlıktan yakındığı demlerde, şanlı babasının karşılaştığı güçlükleri nasıl aştığını anlatmış, devlet içinde en büyük kudret olduğunu ve dilediğini yapabilmesi için emretmesinin yeteceğini telkin etmiştir. İki gelini (Gülbahar ve Hürrem) arasında hem bir muvazene, hem de bir arabulucu durumundadır. Gelinlerin padişah oğlunun işine müdahalesini de çelik iradesiyle önlemeyi bilmiştir.

Yalnız o değil...

Genç padişahın gerçekten her biri kendi sahalarında büyük değerler olan mükemmel danışmanları ve akıl hocaları vardır ki, değil bir Hürrem, bin Hürrem birleşse bile o danışmanların sağlığında padişaha hulûl imkânı bulamazdı.

Onlar kimler miydi?

Birincisi, Şeyhülislâm Zembilli Ali Cemali Efendi: Evinin dışına nadir çıkması, fetvaları bir zembille koyup dairesinden aşağı sarkıtması ve Yavuz gibi sert bir padişaha, "Şeriatın hükmünden ayrılırsan hal'ine fetva veririm!" diyebilecek kadar sözünü sakınmamasıyla meşhur bu veli zat, ki, İstanbul'a bol su getirmekle iftihar eden Kanunî'ye, "Padişahım, Avrupaî kanunlar koymakla öyle bir halt ettin ki, getirttiğin sular Kıyamet'e kadar üzerine aksa temizleyemez!" şeklinde manidar cevabıyla tarihe geçmiş, adalette ve şeriatta kılı kırk yaran bir âlimdir. İrşatları genç pa-

dişahı adalete yöneltmiş, tavsiyeleri onun tarafından emir sayılıp uyulmuştur.[60]

İkincisi, Pirî Mehmed Paşa: Sadaretten [başbakanlık] emekli olup Silivri'ye yerleşmekle birlikte, ölünceye kadar (13 Kasım 1532) sık sık İstanbul'a çağırılmış, padişahın özel meclisinde yer almış, daima saygı, sevgi ve ilgi görmüş, üstün tecrübelerinden genç padişahı faydalandırmış ve hatalarını azaltmıştır.

Üçüncüsü, İbni Kemal: Yalnız Osmanlı mülkünde değil, bütün İslâm âleminde, hatta Batı dünyasında ilmiyle, faziletiyle haklı bir şöhrete ulaşmış olan bu genç, padişahın manevî mürşitleri arasındadır.

Yavuz Sultan Selim, Mısır'dan dönerken, bu muhterem âlimin atının ayaklarından sıçrayan bulanık kaftanını, mukaddes bir emanet, fevkalâde bir ziynet gibi hususî sandığında saklamış, ölümü hâlinde tabutuna örtülmesini vasiyet etmiştir. Osmanlı sarayında Batılıların "entrika" dediği olaylar başlamadan önce bu mühim sima da ahirete göçmüş, Kanunî büyük bir mürşitten daha mahrum kalmıştı (16 Nisan 1534).

Üç mürşit ile idare ve şefkat timsali annenin yokluğu, genç padişahın yüreğinde nasıl girdaplanmıştır kimbilir! İhtimal ki teselliyi her zaman çokça sevdiği eşi Hürrem Sultan'ın yanıbaşında aramış, belki bu zaaf anında bazı telkinlere muhatap olmuştur. Ancak o devirde olanlar bile aynı günlerde Avrupa saraylarında olanlarla mukayese edilse, üzerinde uzun boylu durulmaya değmeyecek boyutta olduğu rahatça görülebilir.

Bir söylentiye göre, Veziriazam İbrahim Paşanın idamı, Hürrem Sultan'ın marifetidir. Kanunî'ye tesir etmiş ve sevgili arkadaşını bir gece uykusunda katlettirmiştir.

60 Bazen başlangıçta yapılan küçük bir hata, ileride büyük zararlara sebep olur. Hele bu, devlet bünyesinde olursa tamiri güç tahribatlara yol açar. Çünkü devlet belli esas ve kalıplar üzerine oturmuş sağlam bir sistemdir. İşte Kanunî, Avrupaî tarzda kanunlar almakla bünyede bir gedik açmıştı. Gedik gittikçe genişleyecekti. Bu kötü çığır, değerlerimizden kopma ve körü körüne taklitçiliğe kapı açmaya bir başlangıç olduğu için, Zembilli Ali Efendinin şiddetli tepkisiyle karşılaşmıştı.

İddianın tahliline geçmeden, İbrahim Paşaya yakından bakalım...

Daha önce belirttiğimiz gibi, esaretten vezarete ulaşmış bir "çocukluk arkadaşı"dır. Kanunî'yle birlikte eğitim görmüşler, birlikte yetişmişler, kemali birlikte bulmuşlar, sadece zevalde ayrılmışlardır.

Padişahın, çocukluk arkadaşını çok sevdiği, sarayında istediği an kalabilmesi için bir daire tahsis ettiği, sık sık sofrasına çağırıp gece yarılarına kadar konuştuğu, devletin geleceği hakkında tasarılarını ve tasavvurlarını açtığı bilinmektedir. Bu kadar sevip güvenmeseydi onu Pirî Paşa gibi engin bir tecrübeye tercih eder miydi? Bu kadar sevip güvenmeseydi, kız kardeşi Hatice Sultan'la evlendirip saraya "damat" edinir miydi? Veziriazamlığın yanı sıra "Serasker", onun yanı sıra da "Rumeli Beylerbeyi" unvanlarını verir miydi? Nihayet vezaret-i uzma (başbakanlık) makamında 12 yıl, 8 ay, 18 gün tutar mıydı?

Gerçek şu ki, İbrahim Paşa, Kanunî'nin nazarında bir kardeşten daha ileri, daha değerliydi. O kadar yakındı ki, hükûmet işlerini bütünüyle ellerine terk etmiş, karışmamaya söz vermişti. İşte bu yüzden paşa, "Ben her ne ki yaparsam yapılmış olunur." derdi.

Bu sevgiyi başka bir insanın sevgisi uğruna katletmesine imkân var mı?

Peki, paşanın Irak'taki fetihlerden sonra, bütün o tantanalı lâkaplarıyla yetinmeyerek, emirlerini tellâllara "Serasker sultan emridir" diye bağırtması, kendi kendisini "sultan" ilân etmesi, katline sebep teşkil etmiş olabilir mi?

Öyle ya, iki sultana Osmanlı mülkü dar gelmiş ve meşru Sultan, "sahte sultan"ı "izale" etmiştir. Başka hiçbir sebep olmasa bile idarecilikte ikiliği kabul etmeyen Osmanlı teamülü (bunun için kardeşler, hatta evlatlar öldürülmüştür) böyle bir faaliyete göz yumamaz, memleketin bölünmesine seyirci kalamazdı.

Sonra, birçok problemi ve gerginliği aşan aralarındaki sevgi bunun da üstesinden gelir, sohbet sırasında Kanunî'nin yapacağı bir ima, Paşa'ya "sultan" lâkabını terk ettirebilirdi. Dirense bile bu zaafı Padişah'ın engin müsamahası hoş karşılayabilirdi. Ama bu da mümkün olmadı.

Çünkü hoş görmenin de bir sınırı var: Kendi hukukunuza tasallutu hoş görebilirsiniz, ne var ki "dine bigâne" kalışı hoş görmek, selahiyetiniz içinde değildir.

İbrahim Paşa yükseldikte dinle arası açılmış, dini bağları zayıflamıştı. Eski tarihlerimiz "dine bîgâne" kalmasından söz ediyor. Paşa'ya kimbilir niçin, bir lâkaytlık, bir umursamazlık ârız olmuş...

Sadrazamlığının 10. yılında dinin hükümlerine titizlikle uyduğu, kendisine armağan edilen el yazması Kur'an-ı Kerim'leri büyük bir hürmetle öpüp başına koyduktan sonra, odasının en yüksek ve müstesna yerine kaldırdığı, ilim sohbetlerine katıldığı, sabahlara kadar Kur'an okuduğu, gece namazına kalktığı, konağının bir bölümünü halka açık mescit hâline getirdiği ve kendisinin beş vakit namazı halkın arasında kıldığı bilinirken, son iki yıl içinde değiştiği görülüyor...

O kadar ki, armağan edilen Kurân-ı Kerim'leri bile almamakta,[61] bu hâli tabiatıyla Padişah'ın kulağına gitmekte ve çok müteessir olmaktadır.[62]

Kanunî, hayatı ve saltanatı boyunca idare eden sınıfın idare edilen sınıfa her bakımdan örnek olmasını, vezirlerin debdebeli bir hayat sürmemesini arzulamış ve bunu idareci sınıfa tavsiye etmişti. Ve bu tavsiyenin ışığında konaklar, mescide benzemişti.

Lütfi Paşa durumu şöyle özetler:

"Veziriazam ve sair vüzera-yı izam, behemehal salâvat-ı hamseyi cemaatle hanesünde eda idüb ve kapusu açık olup ibadullah ile buluşması asan olmak gerekdür."

61 Danişmend, a.g.c., s. 187.

62 A.g.c., s. 187.

Paşanın inancındaki zaafına aşırı serveti de eklenince, rüşvet ve servet konularında en az "dinî salâbet" kadar hassas olan Kanunî işkillenmiş, birtakım söylentiler de çıkınca tedbirini ciddî ciddî düşünmeye başlamıştır.

Nihayet tahkik ettirmiş, şüphelerinin doğrulandığını görüp Paşa'yı bir akşam yemeğine çağırmıştır. Herhâlde yemekte ağzını aramış, belki de topladığı belgeleri önüne koymuş, ileri-geri konuşmasıyla karşılaşınca da meseleyi alelâcele fetvaya bağlatarak, o gece sarayında alıkoyduğu çocukluk arkadaşını Cellâta teslim etmiştir (14/15 Mart 1536 gecesi).

Gerçi ne yerli, ne de yabancı hiçbir tarih ve hiçbir tarihçi Kanunî'ye "zalim" diyememiştir; ama hadi bunu bir an için zulüm sayalım...

Öyle saysak bile kaderin adaletini görmezden gelemeyiz. Binaenaleyh, "Beşer zulmetse de kader adalet eder"[63] hükmü bu mevzuda da tam bir ölçüdür...

Paşa gerçekten dinî bağlılıktan kopmuş idiyse, bu katl olayında kendisi için "hayır" aranmalıdır. Zira dalâlete daha fazla düşmesi önlenmiş, belki de Mısır ahalisine gösterdiği iyilik ve âlicenaplık—daha önce Mısır'daki hayırlı icraatlarını görmüştük—ve Osmanlı Devleti'ne yaptığı hizmetler Allah indinde makbul sayılıp böyle bir akıbetle şahadete ulaştırılmıştır...

Asıl hicran bu değil; asıl hicran, Veliaht Şehzade Mustafa'nın öldürülmesi olayıdır ki, işte bunun içinde, Avrupalı tarihçilerin "Rosanne-Raxelane," nadiren de "Marsigli" adlarıyla andığı Hürrem Haseki Sultan'ın parmağı olduğu söylenir.

Tabii o takdirde Kanuni'nin "yönetim zaafı" sorgulanmalıdır ki, 46 yıllık padişahlığının hiçbir döneminde "zaaf", hatta "ihmal" sayılabilecek bir davranışı olmamıştır.

O babasından devraldığı coğrafi mirası iki misli (yaklaşık 7 milyon kilometrekareden 15 milyon kilometre kareye çıkardı) büyüten, kanun yapan, devlete "kuvvetler ayrılığı prensibini

63 Sözler, Bediüzzaman Said Nursî. İstanbul: Sinan Matbaası, 1959, s. 78.

hâkim kılan, en küçük hatalı adımı hocaları tarafından sorgulanan bir Padişah'tı.

Kararlarının şeriata uygunluğu konusunda verilen şeyhülislâm fetvalarını bir sandıkta toplayıp sandığın kabrine konmasını vasiyet etmesi hem kararlarına, hem de kendine güvenin göstergesidir.

Eski Şeyhülisâm Ebussuud Efendi, sandıktan çıkan evrakın içinde kendi fetvalarını görünce, "Sen kendini kurtardır bre Süleyman, ya biz ne olacağız?" diye ağlamıştır.

Şunu demek istiyoruz ki, Kanuni, Haseki Sultan'ın (Hürrem Sultan) iğfalleriyle oğlunu kurban edecek biri değildir.

Mutlaka elinde başka sebepler vardır...

Sözün burasında size o devri kavramanıza yardım edecek bir resim çizmeye çalışacağız...

Bir devir düşünün...

Öyle bir devir düşünün ki, padişahı, mimarı, kaptan-ı deryası, şairi, gezgini, tarihçisi, tarihin "en büyük" isimlerinden oluşsun...

Sözkonusu devin Kanuni Sultan Süleyman devridir...

Mimarbaşısı: Koca Sinan...

Kaptan-ı deryası: Barbaros Hayreddin Paşa...

Şairleri: Fuzuli ve Baki...

Gezgin denizcisi: Pîri Reis...

Tarihçisi: Hoca Sadüddin Efendi...

Kara ordusu: Dünyanın en güçlü, en hızlı ordusu...

Donanma: Dünyanın hemen hemen en vurucu deniz gücü...

Maliye: Dünyanın en zengin devleti...

Coğrafya: Dünyanın en geniş toprakları (etki alanıyla birlikte 22 milyon kilometre kare).

Haberleşme sistemi: Mükemmel (o kadar mükemmel ki, İstanbul sarayında yazılan mektup bir hafta sonra Rodos'ta savaş Kanuni'yi ulaşıyor).

Padişah: Tahta "baht" katıp çağlara şan veren Muhteşem Süleyman...

Böyle bir Padişah'tan ve böyle bir ülkeden söz ediyoruz.

"Cevher insan" açısından bu kadar zengin bir ülkeye, şeyhülislâm olarak Ebusuud Efendi fevkalâde yakışıyor...

Çünkü o da çağlar üstü, asırlar ötesi bir isim, o da bir zirve, o da bir "cevher insan"dır.

Gelin tarihi geriye doğru saralım...

Tarih 7 Eylül 1566...

Yer Süleymaniye Camii. Muhteşem mâbedin ibadete açılışının üzerinden henüz bir ay bile geçmemişken, Süleymaniye Camii'nin bânisi Kanunî Sultan Süleyman avludaki musalla taşına uzatılmıştır...

Cenaze namazını Şeyhülislâm Ebussuud Efendi kıldıracaktır. Saf bağlanır. İmam yüksek sesle niyyet eder: "Er kişi niyyetine!.."

Cihana hükmeden Kanunî Sultan Süleyman'ın hükümdarlığı oracıkta son bulmuştur!

Namaz ve dualar biter. Haklar, hıçkırıklar arasında helâl edilir. Ve cenaze şimdiki türbesinin bulunduğu yerde açılan mezara konur...

Tam perdeler kapatılmak üzereyken, mezar başına nefes nefese gelen bir saraylı, "destur"la mezara atlayıp getirdiği çekmeceyi özenle mezara yerleştirmeye çalışır.

Böyle şey şimdiye kadar ne görülmüş, ne duyulmuştur...

Müslüman mezarına eşya koymak caiz değildir...

Ebussuud Efendi hemen müdahale eder:

"Geri dur bre, ne yapıyorsun?"

Saraylı, sım sıkı tuttuğu çekmeceye bakarak konuşur:

"Vasiyeti yerine getiriyorum."

"Ne vasiyeti?"

"Padişah vasiyeti... Öldüğünde kabrine koymam şartıyla bu çekmeceyi bana emanet etmişti. Filanla falan da şahittir..."

Gösterdiği şahitler de bunu doğrularlar, ancak Ebussud Efendi'yi ikna edemezler:

"Olmaz öyle şey, caiz değil!" diye diretir.

Çekmeceyi adamın elinden almak için uzanır. Adam da vermek istemeyince hafiften bir çekiştirme yaşanır. O arada çekmecenin kapağı açılır. Bir sürü kâğıt saçılır etrafa. Ebussuud Efendi kâğıtlardan birini alıp okuyunca, kıp kırmızı kesilir, Sultan Süleyman'ın mezarına bakarak şöyle mırıldanır:

"Ah Süleyman!.. Sen kendini kurtardın. Bakalım Ebussuud ne yapacak?"

Çekmecenin içinde, Sultan Süleyman'ın sağlığında yaptığı icraatlara Ebussuud Efendi'nin verdiği uygunluk fetvaları vardır. Padişah, bütün yaptıklarını "fetva"ya bağlamış, böylece kendini bir bakıma "garanti"ye almıştır, ama fetvayı veren Şeyhülislâm Ebussuud Efendi ne yapacaktır?..

Bu yüzden kahırlanır.

Çağları aşan âlim: Ebussuud Efendi

Ebussuuud Efendi, Mustafa İmâdi'nin oğluyla Ali Kuşçu'nun kızının evliliğinden dünyaya geldi.

Babası Şeyh Yavsi'dir ki, özellikle Sultan II. Bayezid Han ona çok hürmet ederdi.

Mevlâna Seyyidi Karamâni'den ders aldı. Akşemseddin'in halifelerinden İbrahim Tennûri'nin sohbetlerinde pişip olgunlaştı.

Meşhur İbn-i Kemâl, Ebussuud Efendi'deki dehâ parıltısını gören ilk insandır. Onu genç yaşta, bu yüzden İshâkpaşa Medreseleri'ne müderris (profesör) yaptı. Sonra Bursa ve İstanbul kâdılığına getirdi. Ardından kadıasker (kazasker=askeri hâkim) oldu. Kânunî ile Macaristan seferine katıldı. Budin fethi sonrasın-

da ilk hutbeyi okudu. Süleymaniye Camii'nin temeline ilk taşı o koydu. 30 yıl müddetle de Osmanlı'ya "şeyhülislâm"lık yaptı.

"Adam kıtlığı"nda bu "adam gibi adam"ı biraz daha yakından tanımak lâzım... "Adam gibi adam" olmanın sırrını yakalamak için başka çaremiz de yok.

Ebussuud Efendi güler yüzlü, tatlı sözlüydü. Çok düşünür, az konuşurdu. Son derece sâde giyinirdi. Cömertti, elindekini paylaşmayı severdi. Konuşurken sözlerini yerli yerinde şakalarla süsler, bu yüzden çocuklar ona bayılırdı. O da çocukları pek sever, onlarla yakından ilgilenirdi. Sıradan insanları bile ciddiye alır, basit sualleri bile geçiştirmez, muhatabı anlayıncaya kadar da izah ederdi.

23 Ağustos 1574'de vefat etti...

Kabri Eyüp Meydanı'nda adıyla anılan Dar-ül Hadis'in bahçesindedir.

Kanuni, Ebussuud ve Ayasofya Vakfı

İkinci olay daha enteresan, ama önce biraz ayrıntı vermek gerekiyor...

Osmanlı (ve tabii ki İslâm) hukukuna göre, vakıf malların kira bedelleri, her sene yeniden ayarlanırdı (ecr-i misil)...

Teklif edilen kirayı dükkân sahibi kabul etmezse dükkânı boşaltırdı.

Bahsedeceğim olay da işte bu konuda çıktı...

Ayasofya Vakıfları'na ait dükkânların kira bedelleri, bu usule uygun olarak, Vakıf İdaresi tarafından bir miktar yükseltilmişti...

Kiracılar itiraz edip mütevelliler kanalıyla Kanuni Sultan Süleyman'a müracaat ettiler:

"Malum: Vakıflar son derece zengindir" dediler, "dükkânların mevcut geliri giderlerine fazlasıyla yetmektedir, bu durumda kira bedellerinin arttırılmasına gerek yoktur. Sonuçta biz de Müslüman ve muhtaç insanlarız, aile geçindiriyoruz. Emredin zammı geri alsındar."

Kanuni, merhameti öfkesine galip bir padişahtı. İnsanların mağdur olmasına da hiç dayanamazdı. Mütevelli heyeti dinledikten sonra, kira bedellerinin bu senelik yükseltilmemesi için ferman verdi.

Mütevelli heyet, Padişah fermanını, sevinç içinde Şeyhülİslâm Ebüssuud Efendi'ye götürdüler. Zira "gereğinin yapılması" kaydıyla fermanı kadılara gönderme görevi ona aitti.

Ebüssuud Efendi, fermanı okur okumaz itiraz etti:

"Bunu tamim etmezem!"

Şaşkın şaşkın yüzüne baka kalan heyete durumu şöyle açıkladı:

"Padişah fermanıyla kira tespiti yapılamaz. Zira Padişah'ın emriyle nâ-meşrû' (yanlış) olan şey, meşrû' (doğru) olmaz; haram olan nesne, ferman ile helâl olmak ihtimali yoktur. Bu hususlarda emr-i şer'-i şerif (dinin emri) budur. Şer'i hükümlere vâkıf iken onları ketmetmek (saklamak), Kur'an'daki bir âyetin tehdidine maruz kalmaktır."

Âyeti okudu. Şerh etti...

Heyet meşihat kapısından eli boş döndü.

Ama hükmü hazmetmediler: Ne demek yani, Padişah'ın iradesi karşısında irade beyanına kimik hakkı vardı?

Böyle şey nasıl olabilirdi?

Durumu Padişah'a arz ettiler.

Kanuni Sultan Süleyman boynunu büktü:

"Şeyh'in sözü haktır!" dedi, o kadar.

HÜRREM SULTAN

Hemen hemen bütünü erkek olan tarihçilerimizin bence "yargısız infaz"a tabi tuttukları Hürrem Haseki Sultan'ın milliyeti hakkında çeşitli rivayetler bulunmakla birlikte, Slav ırkından olduğu genellikle kabul edilir.

Hürrem Sultan, ya da eski ismiyle Aleksandra Lisowska'nın hareme alınmadan önceki hayatı pek bilinmiyor. Rutenyalı (Ukrayna'nın Polonya hâkimiyetindeki batı kısmı) olduğunu söyleyenler olduğu gibi, Rus diyenler de var.

Küçük yaşta Kırım süvarilerince esir alınıp Osmanlı Sarayı'na satılmış (Bu saray, geleceğin "Kanuni"si Şehzade Süleyman'ın Manisa'daki sarayı da olabilir). Güler yüzlü olduğu için "Hürrem" adının verildiğini biliyoruz.

Saray hareminde, diğer cariyelere uygulanan eğitim ona da uygulandı. Yedi-sekiz yıl süreyle eğitildi. Geçmişle tüm ilgi bağı koptu. Sağlam bir Müslüman'a dönüştü.

Kanuni sözün tam mânâsıyla ona vurgundu. O da Kanuni'ye sırılsıklam âşıktı. Bunun en büyük "belirti"si, usulden olmadığı halde, Kanuni'nin ona "resmi nikâh" kıyması ve yaşadığı müddetçe başka bir kadına bakmamasıdır...

"Belge" derseniz, bir birlerine yazdıkları mektuplarla şiirler, aralarındaki derin aşkın belgeleri olarak elimizdedir. Bu bağlamda şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki, Kanuni-Hürrem aşkı 16. yüzyılın en büyük aşkıdır.

Padişah, Hürrem Sultan'la muhtemelen tahta çıktığı (1520) yıl tanıştı. Bir süre sonra da Şehzade Mehmed'i dünyaya getirdi.

Ardından Bayezid, Cihangir, Selim ile yegâne kızları Mihrümah Sultan'ı doğurdu.

Şehzade Mehmed, genç yaşta vebâ salgını esnasında hastalanıp vefat etti. Padişah, oğlunun hatırasına Şehzâde Câmii'ni yaptırdı.

Sarayda padişaha çocuk doğuran cariyeye "has gelin" anlamında "haseki=Has-eke" denirdi. Hasekiliğe yükselen cariyeye ayrı daire tahsis edilir, ücreti (saraydaki bütün cariyelere ücret ödenirdi ki bu Batılı saraylarda mümkün değildir, ayrıca Batı'daki kölelerin hiç bir hakkı-hukuku yoktur) de artırılırdı.

Bu arada Kanuni'nin, divan edebiyatımızın en çok gazel yazmış şairi olduğunu da hatırlatayım.

Savaş meydanlarında bile sevgili hasekisini unutmamış, aşk şiirleriyle bezenmiş mektuplar göndemiştir.

Bugün Topkapı Müzesi arşivindeki bulunan bu mektuplar aralarındaki derin aşkın ispati mahiyetindedir.

Biri şöyledir:

"Celis-i halvetim, varım, habibim malı-ı tabanım,
"Enisim, mahremim, yarım, güzeller şahı sultanım.
"Hayatım, hasılım, ömrüm, şerab-ı kevserim, adnim,
"Baharım, behçetim, rüzum, nigârım verd-i handanım.
"Neşatım, işretim, bezmim, çerağım, neyyirim, şem'im,
"Turuncu nar u narencim, benim şem'-i şebistanım.
"Nebatım, sükkerim, gencim, cihan içinde bi-rencim,
"Azizim, Yusuf'um varım, gönül Mısr'ındaki hanım.
"Stanbulum, Karaman'ım, diyar-ı milket-i Rum'um,
"Bedahşan'ım ve Kıpçağım ve Bağdad'ım, Horasanım.
"Saçı marım, kaşı yayım, gözü pür fitne, bimarım,
"Sürsem boynuna kanım, meded he na-müselmanım.
"Kapında çünki meddahım, seni medh ederim daim,
"Yürek pür gam, gözüm pür nem, Muhibbi'yim hoş halim!"

"Benim birlikte olduğum sevgilim, parıldayan ayım/ Can dostum, en yakınım, güzeller şahı sultanım... Hayatımın, Cennet'im, Cennet'deki kevser şarabım/ Baharım, sevincim, anlamım, gönlüme kazınmış yarım... Tablo gibi sevgilim, yanan narım, gülen gülüm/ Sevincim lezzetim, meclisim, nurlu meşalem, ışığım... Turuncum, narım, narencim, kavuşma odamın aydınlığı, baş tacım/ Nebatım, şekerim, hazinem, el değmemiş bitanem... Gönlümün Sultanı, Yusuf'um, varlığımın anlamı... İstanbul'um, Karaman'ım, Bütün memleketlere bedel sevgilim/ Bedahşan'ım ("lal" madeni çıktığı için çok değerli bir yerdi), Kıpçağım, Bağdad'ım, Horasan'ım... Güzel saçlım, yay kaşlım, gözleri baştan çıkaran sevgilim, hastayım/ Ölürsem veba-

lim boynunadır, yardım et bana teslim olmayanım... Kapında meddahınım, seni daima överim/ Yüreğim gamlı, gözüm yaşlı, Muhibbi'yim (Kanuni'nin şiirlerinde kullandığı mahlas) hoştur halim" ("aşkınla sarhoş gibiyim) anlamında.

Yarın Hürrem Sultan'ın Kanuni'ye mektubunu okuyalım...

Hürrem Sultan'ın Kanuni'ye mektubu

Hürrem Sultan Kanuni'ye yazdığı mektuplara genellikle "Hazret-i Sultanım", ya da "Sultanım Padişahım" diye başlardı...

Birini bugünkü dile aktarıp özetleyelim:

"Gönül devletimin güneşi ve saadetimin sermayesi Sultanım...

"Yüzümü yere koyup, mutluluk sığınağı ayağınızın topraklarını öperim...

"Eğer bu ayrılık ateşine yanmış, ciğeri kebap, sinesi harap, gözleri yaş dolu, gecesi gündüzü belirsiz, hasret deryasına gark olmuş çaresiz, aşkınıza müptela cariyenizi, Ferhat ile Mecnun'dan beter şeyda (deli-divane) **kölenizi sorarsanız, ne zamandır Sultan'ımdan ayrıyım; bülbül gibi ah u feryadım dinlemeyip, ayrıldığınızdan dolayı öyle bir halim var ki, Allah, kâfirlere bile böyle dert vermesin...**

"Benim devletim, benim Sultanım!..

"Özellikle, bir buçuk ay olduğu halde sizden bir haber gelmemesi yüzünden, Allah biliyor ki , hiçbir şekilde rahatlık yüzü görmedim... Gece- gündüz ağlayıp, kendi hayatımdan el çektim. Cihan gözüme dar görünür.

"Ne yapacağımı bilmeden ağlayıp gözyaşları içinde kapıları gözlerken, ol ferdü Rabbü'l Âlemin, âeme rahmet eden Subhan-ı Yezdan, cümle âleme inayet nazarın edip, fetih haberi ve müjdeli haberlerini yetiştirdi. Bu

güzel haberi işitince, Allah biliyor ki, benim Padişah'ım, gönlümün Sultan'ı, ölmüş iken taze can buldum.

"Benim Sultanım!..

"Şehir hakkında soracak olursanız; şimdilik henüz hastalık (veba salgınını kastediyor) **devam etmektedir . Ancak önceki gibi değildir. İnşallah Sultanım gelince, Allah'ın inayetiyle bu da geçer gider. Bilenler, hâzân yaprağı dökülünce geçer derler.**

"Benim Sultanım!..

"Sık sık mübarek mektubunuzu gönderirsiniz diye, tazarru ve iltimas ederim. Zira ki, billah yalan değil, bir iki hafta geçip de ulak (haberci) **gelmezse, âlem gulguleye gelir** (herkeste bir telaş başlar)**. Türlü türlü sözler söylenir. Yoksa sadece kendi nefsim için istediğimi sanmayın."**

Hürrem Sultan, rüzgârı kendisine elçi tayin ederek seferdeki padişaha şiir diliyle şöyle sesleniyor:

"Ey saba sultanıma zar u perişan diyesün,
"Gül yüzünsüz işi bülbül gibi efgan diyesün."

(Ey sabah rüzgârı, sultanıma dermansız kaldı, perişan oldu de/ Sultanının gül yüzünü göremediği için bülbül gibi feryat ediyor de...)

Bu aşka zerre miktar saygı göstermeyen erkek tarihçiler (hemen hemen tamamı erkektir) Hürrem Sultan'ı hep "fitne odağı cadı" gibi görüp gösterdiler. O devirde yaşanan bütün olumsuzluklardan onu sorumlu tuttular. Çünkü o "kraliçe" gibi davranıyor, haremin dışına taşıp devlet adamlarına mektuplar yazıyordu.

Bir bakıma "elinin hamuruyla erkek işine karışıyor"du. Bu yüzden "erkek" tarihçilerin hışmına uğradı! Bütün kadınlardan bütün erkekler adına Hürrem Sultan üzerinden şahsından "intikam" aldılar. Hatta hayır eserlerini bile görmezden geldiler.

Halbuki Hürrem Sultan, valide sultanlar arasında en fazla hayır yapanlardandır.

En başta, hâlâ hizmet veren Haseki Hastanesi...

Aynı semtte kubbeli bir câmi ile şadırvanı, yanında imâreti, medresesi, mektebi...

Ayasofya'da hâlâ dimdik ayakta olan bir hamam (Sinan'ın eseri)...

Edirne'ye suyolu ile muhtelif çeşmeler...

Edirne/ Uzunköprü'de kervansaray, câmi ve imâret...

Mekke ve Medîne'de birer imâret (fakirlere yemek verilen aşhane)...

Mekke ve Medine fukarasına dağıtılmak üzere, her yıl kendi mal varlığından altı bin altın lira...

Hürrem Sultan elbette ki büsbütün masum değildir, ancak ders kitaplarımızda anlatılanları hak ettiğini de sanmıyorum.

Kumasının oğlu Şehzade Mustafa'nın öldürülmesinde etkili olmuştur belki, ancak amacı iktidar değil, oğlu Selim'i (II. Selim) hayatta tutma çabasıdır. Yani Hürrem Sultan'ın çırpınışları evlâdını hayatta tutmak isteyen bir annenin çırpınışlarıdır. Çünkü Osmanlı cülus (tahta geçme) sisteminde, padişah olamayan şehzade ölür. Bu sistem, (şehzade katlı meselesi) Osmanlı Devleti'nin devamlılığı açısından "zaruri" sayılmış, padişahlar ister istemez bu "zaruri fedakârlığa" katlanmıştır.

Yani Hürrem Sultan'ın oğlu (Sarı) Selim, tahttan olursa hayatından da olacaktır. Başka bir deyişle Selim'in hayatı padişahlıkla kaimdir. Bu durumda annesinin tüm imkânları kullanması tabii sayılmalıdır.

Hürrem Sultan ve Şehzade Mustafa Olayı

Tarihçinin görevi teşhis ve tespittir. Yargılamayı Allah yapar. Herhangi bir kişi hakkındaki en yanılmaz hükmü sadece Allah verir...

Bu bakımdan padişahların, sadrazamların, vezirlerin ve hepimizin hesap vermemiz kaçınılmazdır. Günah işleyen padişah bile olsa bunun sonuçlarına katlanacaktır.

Bu girizgahtan sonra, diyeceğim şu ki, Şehzade Mustafa'nın katlinde gerçi Hürrem Sultan'la Sadrazam Damat Rüstem Paşa'nın parmağı var, ama Şehzade'nin bazı yanlış davranışlarının da bunda payı yok mu?..

Şehzade öyle şeyler yapmış ki, babası (Kanuni), tahtı üvey kardeşlerinden (Bayezid, Cihangir ve Selim) kapmak için, Şehzade Mustafa'nın bir isyan hazırlığında olduğuna, hatta bunun için İran Şahı Tahmasb'la gizli ittifak kurduğuna inanmış yahut buna inandırılmıştı.

Sonuçta bu inancını dönemin Şeyhülislamı Ebussuud Efendi'ye aktardı ve ondan "idam" fetvası istedi. Şehzade Mustafa bu fetva ile idam edildi. Yani Şehzade Mustafa'nın idamı için gereken yüksek mahkeme kararı (Şeyhülislam fetvası) vardır.

Öte yandan, tarihi tüm ayrıntısıyla bilmek, bizim durumumuzdaki ülke tarihçisi açısından, elbette mümkün değildir. Çünkü zaten tarihi belgelerin tamamı henüz tasnif edilememiştir. Demektir ki, yeni bir kaç belge tarih bilgimizi kökünden sarsabilir. Bu bakımdan tarihi kişilikler hakkında hüküm vermede, özellikle de onları suçlamada acele etmemek gerekir.

Bir nokta daha: Tarihçi, tarihin (ve tarihi şahsiyetlerin) ne avukatı, ne yargıcı, ne de cellâdıdır.

Söyler misiniz lütfen?..

Oğlunu hayatta tutmaya çalıştığı için hangi anne suçlanabilir? Ama Hürrem insafsızca suçlanmış, Kanuni'yi etkilediği için "kötü kadın" ilân edilmiştir.

Oysa her kadın kocasını etkilemeye çalışır. Kuşkusuz o da etkilemeye çalışmıştır. Bunun için onu suçlamak yerine anlamaya çalışmak lâzımdır.

Eğer ortada bir suç, ya da günah varsa, bunun sorumlusu Hürrem Sultan'dan ziyade, hüküm mevkiinde olan Kanuni'dir.

Sanırım tarihleri erkek kalemler yazdığı için Kanuni'yi beraat ettirmekte, Hürrem Sultan'ı ise ipe çekmektedirler.

Kanuni, Hürrem Sultan'ı çok sevmiştir. Âşıktır. Ancak bazıları tarafından gösterildiği gibi, aşkından kendini kaybedip devletine zarar vermedi. Hürrem Sultan'ı çok severdi, çünkü karısıydı. Ayrıca hem neşeli, hem de zekiydi.

Hürrem Sultan, öz oğlu Selim'i tahta geçirmek gibi özünde duygusallık (ana yüreği) bulunan siyasal amacına ulaşmak için, Padişah'ın sevgi ve ilgisini kullanmaya çalışması doğaldır. Çünkü Hürrem "anne"dir.

Eğer Veliaht Şehzade Mustafa Bey, "Babam kocadı, dedem Selim Han'ın yaptığı gibi yapıp yerine geçme vakti geldi" türünden, Safevi Şahı Tahmasb'a mektuplar yazmasaydı ve bunlar bir şekilde Kanuni'nin eline geçmeseydi, Hürrem Sultan'ın, oğlunu tahta geçirme çabası sonuçsuz kalabilirdi.

Ayrıca, kaderin hükmünü de unutmamak lâzım.

Hürrem Sultan elbette ki büsbütün masum değildir, ancak ders kitaplarımızda anlatılanları hak ettiğini de sanmıyorum.

Hangi anne evladını Osmanlı tahtında görmek istemez ve bunun için bazı imkânlarını kullanmaz?

Kaldı ki, padişah olamaması halinde oğlunun öldürüleceğini bilmektedir. Bu sistem, (şehzade katlı meselesi) Osmanlı Devleti'nin devamlılığı açısından "zaruri" sayılmış, padişahlar ister istemez bu "zaruri fedakârlığa" katlanmıştır.

Yani Hürrem Sultan'ın oğlu (Sarı) Selim, tahttan olursa hayatından da olacaktır. Başka bir deyişle Selim'in hayatı padişahlıkla kaimdir. Bu durumda annesinin tüm imkânları kullanması tabii sayılmalıdır.

Nitekim Kanuni'nin ilk gözdesi, Şehzade Mustafa Bey'in annesi Mahidevran Sultan da Mustafa Bey'i tahta geçirmeye çalışmıştır. Fakat başarılı olamamış, o süreçte Şehzade Mustafa hayatını kaybetmiştir.

Hürrem Sultan'ın devlet işlerine bu amaçla karışmış olmasını şahsen tabii buluyorum. Düşününüz ki, bugün bile, bazı yöneticilerimizin eşleri zaman zaman devlet işlerine (tayin-terfi-ihale, v.s. gibi) karışmakta, kendilerine yakın isimleri bir yerlere getirmeye çalışmaktadırlar.

Hürrem Sultan'ın tarih kitaplarında yargısız infaza tabi tutulması, tarih kitaplarının erkekler tarafından yazılmasıyla da ilgidir. Hangi amaçla olursa olsun, Hürrem Sultan'ın devlet işlerine karışması, erkek tarihçiler tarafından, "Elinin hamuruyla erkek işine karışmak" şeklinde algılanmış ve bu yüzden reddedilmiştir.

Yine bu yüzden Hürrem Sultan tarihçilerin haksızlığına uğramıştır...

Bir annenin oğlunu cellâda kaptırmama mücadelesini, anneliğini daima içinde gezdiren kadınlarımızın daha doğru anlayacağına inanıyorum.

Hürrem'in "düzenbaz" olduğunu söyleyen tarihçiler, "'Türk" olmadığının altını da özenle çiziyorlar. Hâlbuki nesebi (soyusopu) bir insanı ne büyütür, ne küçültür. Ayrıca kimse kendi etnik kökenini seçme lüksüne de sahip değildir.

Evet, pek çok padişah annesi gibi Hürrem de Türk değildir. Padişahların neden yabancı kadın almayı seçtiklerine ilişkin bir değerlendirmeyi ayrı bir bölümde yapacağımız için burada konunun detayına girmeyeceğiz.

Ama Şehzade Mustafa olayıyla bağlantılı olarak "şehzade katli" konusunu biraz detaylandırmamız lâzım...

Önce Şehzade Mustafa olayının ditayı...

Şehzade Mustafa olayının detay kısmı

İstanbul'un fethinin üzerinden 100 yıl geçmişti...

Yıl 1553... Kanuni'nin son yılları...

Osmanlı en parlak dönemini yaşıyor...

Devletin muktedir kadroları, yenilmez bir ordusu, sapa sağlam bir maliyesi, ülke çapında yoksul bırakmayan bir sosyal yapısı var...

Ama aynı tarihte bir büyük olumsuzluk gelişiyor: İran'daki Safevi Devleti tehlike arzetmeye başlıyor...

Osmanlı barış arıyor, ama mümkün değil. Safevi Şahi, Çaldıran'ın intikamını alma sevdasında...

İlli de babasının (Yavuz) sert yumruğunu oğluna (Kanuni'ye) iade edecek...

Başka çare kalmayınca, Kanuni, İran üzerine sefer açılmasına karar veriyor.

Tam da o günlerde Kanuni'ye oğlu Mustafa Bey'in ihanet mektuplarını getiriyorlar...

Bazı tarihçiler tarafından temkinle karşılanan bu mektuplar, Mustafa Bey tarafından müteaddit zamanlarda yazılmıştır, ama içeriği yaklaşık olarak aynıdır...

Mektuplarında Mustafa Bey, babasının artık yaşlandığından bahisle, atalarının tahtına oturma sırasının kendisinde olduğunu savunuyor...

Ve bu konuda İran Şahı'ndan yardım istiyor.

Kanuni önce inanmıyor: "Oğulcuğum böyle şey yapmaz, babasına komplo kurmaz!.." diye isyan ediyor, ama tümü oğlunun mührüyle mühürlenmiştir...

Üstelik olay birkaç kez tekrarlanıyor...

Kanuni'ye oğlunun başka mektuplarını da getiriyorlar.

Dahası da var: Şehzade Mustafa, değil yapmak, düşünmemesi gereken bir şey daha yapıp, adına tuğra çektiriyor...

Töreye göre bu saltanatını ilân etmesinden farksızdır.

Kanuni, yol ayrımındadır artık: Ya devleti ya oğlunu tercih edecektir...

Üstündeki büyük sorumluluk sebebiyle Devleti tercih ediyor.

Konya'ya dâvet

Amasya'da Valilik yapan oğlu Şehzade Mustafa'yı Konya'ya çağırıyor...

Kendisi de 1553 yılı baharında ordusuyla birlikte Konya ovasına gidiyor.

Oğlu Şehzade Mustafa'yı otağına çağırıyor.

Mustafa, Otağı hümayunun kapısında durduruluyor. Kılıcını çıkarması, huzura silahsız girmesi isteniyor...

Oysa daha önceki uygulamalarda şehzadeler silahları ile huzura kabul olunurdu. Kuşkulansa bile yapacak bir şeyi yoktur.

Kanuni, elini öptürüyor. Oğlunun gözlerine bakamıyor. Zarzor hatırını soruyor. Sonra da "İstirahat" etmesi için uğurluyor oğlunu.

Bu son görüşüdür...

Kuşkusuz baba yüreği yanıyor!

Ama onun da yapacağı bir şey yoktur. Çünkü bu yola "Ya devlet başa, ya kuzgun leşe" denilerek çıkılıyor.

Mustafa Bey huzurdan başı önünde çıkıyor. Babasındaki tuhaflığı fark etmiştir. Kendi çadırına yöneliyor.

Çadırına girer girmez, yedi dilsiz cellât aynı anda üzerine çullanıyor.

Şehzade Mustafa, cellatlara direniyor. Onları dağıtıyor da, lakin nereden çıktığı belli ünlü cellat Zal Mehmut Ağa elinde balta ile saldırıyor.

Nutku tutuluyor adeta Mustafa Beyin: Çünkü Zal Mahmut, onun sarayda iken sık sık görüştüğü en yakın arkadaşları arasındadır.

Zal Mahmut, elindeki baltayı savuruyor. İsabet alan Mustafa Bey yere düşüyor.

Dilsiz cellâtlar kement atıyorlar. Yay kirişini boğazına bastırıp soluğunu kesiyorlar. Mustafa nefessiz kalıyor.

Şehzade Mustafa "Devletin bekası" uğruna oracıkta canını teslim ediyor, şehid oluyor.

Hayatını "devletin bekası" uğruna veriyor.

Mektuplar sahte miydi?

Şehzade Mustafa'nın mührünü taşıyan mektupların sahte olduğunu, Hürrem Sultan'la Sadrazam Rüstem Paşa'nın hazırladıklarını öne süren tarihçiler de var...

Ancak tuğra çektirmesini bir yere koyamıyor...

İzah edemiyor...

Bu bir açık isyan, babasına bir meydan okumadır!

Devletin bir iç savaşa sürüklenmesi ihtimali tüylerini diken diken ediyor...

Uykusunu kaçırıyor...

Stresten hastalanıyor.

Zaten unvanı "Kanuni" olan ve Alman İmparatoru Şarlken'e esir düşen Fransa Kralı Fransuva'yı Alman esaretinden kurtarmak için, sırf annesinin ricası üzerine "Alamanya Seferi"ne çıkan Sultan Süleyman'ın, olayı tahkik etmeden oğlunu öldürtebileceğine ihtimal vermek zordur...

O Kanuni ki, değil oğlunun, hiçbir insanın zulme uğramaması için ömür boyu çabalamış durmuştur...

Düşmanlarının bile "âdil" olduğunu söylediği bir padişah böyle bir tuzağa düşebilir mi?

Şehzade Mustafa hem halk, hem de ordu tarafından çok seviliyordu...

Karakter ve cesaret açısından dedesi Yavuz Sultan'a benzetiliyordu...

Öldürülmesi yürekleri dağladı...

Toplumsal acıyı Taşlıcalı Yahya mısralara döktü:

"Meded meded bu cihanın yıkıldı bir yanı,
"Ecel celalileri aldı Mustafa Han'ı,
"Dolundu mihr-i cemali bozuldu erkanı;
"Vebale koydular al ile Al-i Osman'ı...
"Yalancının o kuru bühtanı, buğz-ı pinhanı,
"Akıttı yaşımızı yakdı nar-ı hicranı...
"N'olaydı görmeye idi bu macerayı.
"Yazıklar ane ki reva gördü bu re'yi gözüm,
"Nesim-i subh gibi yerde koyma ahımızı...
"Hakaret eylediler nesl-i padişahimizi.
"Bunun gibi işi kim gördü kim işitti aceb?..
"Ki oğluna kıya bir server-i Ömer-meşreb,
"İlahi cennet-i firdevs ana durağ olsun,
"Nizam-ı âlem olan padişah sağ olsun."

Şehzade Mustafa'nın katlinden Hürrem Sultan'ı sorumlu tutanlar, Hürrem'in öz oğlu Şehzade Bayezid'in (d. 1525 - ö. 25 Eylül, 1561) de "Nizam-ı Âlem" için aynı akıbete uğradığını görmezden geliyorlar.

Kanuni Sultan Süleyman'ın sekiz şehzadesi vardır. Bunlardan Murad, Mahmud ve Abdullah çok küçük yaşlarda ölmüştür. Diğer kardeşleri Mehmed ve Cihangir genç yaşta hastalanarak, Mustafa ise babasının sağlığında tahtı ele geçirmek istediği gerekçesiyle idam edilmiştir.

Böylece geriye Şehzade Bayezid ile Şehzade Selim sağ kalmıştır.

Şehzade Selim ile Şehzade Bayezid mücadelesi

İki öz kardeş arasında da bir hesaplaşma yaşanması kaçınılmazdı. Çünkü taht ortak kabul etmiyordu. Biri padişah olacak, diğeri ölecekti. Bu durumda, mücadele salt padişahlık mücadelesi değil, aynı zamanda da hayatta kalma mücadelesiydi.

Kendilerine gizli gizli asker toplamaya başladılar...

Fakat Kanuni'nin çok iyi örgütlenmiş bir istihbarat teşkilâtı vardı. Bu sayede âdeta oğullarının nefes alışlarını dinliyordu.

Durumdan zamanında haberdar oldu. İşi "baht imtihanı"na dönüştürecekti, ama kardeşler arasında çıkacak bir savaş binlerce "din kardeşi"nin ölmesi, ayrıca devletin de zarar görmesi anlamına geliyordu.

Üstelik kendisi hâlâ sağdı ve hâlâ iyi bir padişahtı.

Oğullarının taraftar toplamaya başladıklarını öğrenir öğrenmez, birbirlerinden uzaklaştırdı: Selim'i Konya'ya, Bayezid'i Amasya'ya tayin etti. Şehzade Selim, emre uyup Konya'ya gittiyse de, Bayezid bu tayini kişiliğine karşı yapılmış bir haksızlık olarak algıladı. Kütahya'da kalmayı sürdürdü. Çünkü taht şehrinden uzaklaştırıldığını düşünüyordu.

Ancak babasının ısrarları sonucu Amasya'ya gitmek zorunda kaldı. Ne var ki, asker toplamayı sürdürdü. Yeterince güçlendiğine inanınca da, ordusunu alarak şehirden ayrıldı. Şehzade Selim'in üzerine gidiyordu.

Sultan Süleyman doğal olarak çok kızdı. Bu bir isyandı.

Bayezid'in sancağından çıkması isyan olarak değerlendirilmiş, Şeyhulislam Ebusuud Efendi ile diğer din âlimlerinden hüküm sorulmuştu...

Hüküm geldi: İdam...

İstanbul'da bunlar olurken, Şehzade Bayezid Amasya'dan Ankara'ya gelmişti. Babası için "Padişah olan yalan söyler mi?.." diyerek Kanuni'yi suçluyor, amansızca kardeşi Selim'in üzerine gidiyordu.

Kanuni hızlı hareket etmek zorundaydı. Sokollu Mehmed Paşa'yı bir ordu ile Şehzade Selim'in yardımına gönderdi.

Yola devam eden Bayezid nihayet Konya önlerinde Şehzade Selim'in ordusuyla kapıştı.

Ancak son derece düzenli ve eğitimli Osmanlı ordusu karşısında üstünlük sağlayamadı. Bunun üzerine Amasya'ya döndü. Ama artık fermanlıydı: Yakalandığı yerde idam edilecekti.

İşte bu sırada babasına bilinen mektubunu yazdı:
"Ey seraser âleme Sultan Süleyman'ım baba,
"Tende canım, canımın içinde cananım baba,
"Bayazıd'ına kıyar mısın benim canım baba?..
"Bigünahım Hak bilur devletlü Sultanım baba."

Kanuni'nin oğluna cevabı ise şöyle oldu:
"Ey demadem mazhar-ı tuğyan u isyanım oğul,
"Takmayan boynuna hergiz tavk-ı fermanım oğul;
"Ben kıyar mıydım sana ey Bayazıd Han'ım oğul?..
"Bigünahım dime bari, tevbe kıl canım oğul."

Şehzade artık yalvarmaya başladı:
"Hak Teâlâ kim cihanın şahı etmiştir seni,
"Öldürüp ben kulunu güldürme Şahım düşmeni...
"Gözlerim nuru oğullarımdan ayırma beni,
"Bigünahım Hak bilur devletlu Sultanım baba."

Ama Kanuni, yönetici sorumluluğuna babalık şefkatini karıştırmıyor ve şöyle diyordu:
"Tutalım iki elin baştan başa kanda ola,
"Çünkü istiğfar edersin, biz de affetsek n'ola.
"Bayazıdım suçunu bağışlarım gelsen yola,
"Bigünahım dime bari, tevbe kıl canım oğul..."

Şehzade Bayezid, son çare olarak Muhyiddin Cürcani'yi affedilmesi için babasına gönderdi. Ne çare ki bu teşebbüsünden de bir sonuç alamadı. Artık tek çaresi kalmıştı: Kaçmak...

Oğullarını alarak İran taraflarına kaçtı, Safevi Şahı Tahmasb'a sığındı.

Şah Tahmasb tarafından padişahlara mahsus büyük bir törenle karşılandı. Ne var ki babası bunu tahmin etmişti. Bayezid, Tahmasb'ın elinde sağ kalırsa, Rodos Şövalyeleri'nin elinde oyuncak olmaktan kurtulamayan amcası Cem Sultan'ın akıbetine uğrayacak, Osmanlı'nın başına yeni bir "Cem Sultan gailesi" çıkacaktı. Bunu göze alamazdı. Zaten yaşlanmıştı. Son yıllarını yaşıyordu. Arkasında yaralı-bereli bir devlet bırakamazdı.

Tahmasb'a bir mektup yazdı. Oğlunu iade etmesini istedi. Pazarlıklar başladı. Tahmasb'ın isteklerinden bir kısmını kabul etmek zorunda kalan Kanuni, ona 1 milyon 200 altın ile Kars Kalesi'ni vaad etti. Ayrıca Selim de padişah olduğunda, İran'la dost kalacağına dair bir "ahidname" imzaladı.

Anlaşma sağlanınca, Kazvin'e giden Osmanlı elçileri, 25 Eylül 1561 tarihinde Bayezid'i infaz ettiler.

Bayezid ve oğullarının cenazeleri Sivas'a getirilerek surların dışında bulunan Melik-i Acem türbesine defnedildi (bu türbe günümüze ulaşmamıştır).

Sırası gelmişken, çokça eleştirilen "şehzade katlı" konusunu konuşma zamanıdır...

NEDEN BAZI ŞEHZADELER KATLEDİLDİ?

Çok sorulan bir soru: "Padişahlar, taht uğruna kardeşlerini, hatta oğullarını katlederler miydi?"

Cevap: Evet, ama taht uğruna değil, belki baht uğruna; devletin bekası için...

"Yıldırım Bâyezid" ve "Biz Osmanlıyız" isimli eserlerimizde uzunca izah edildiği gibi, olayı, alelâde bir "katl" şeklinde mütalâa etmek son derece yanlış olur...

Olayı değerlendirirken mutlak surette dönemin şartlarını, yönetim anlayışlarını, işin önünü ve sonunu hesaba katmak,

muhtemel neticelerini düşünmek, buna bağlı olarak da şu soruyu sormak lâzım gelir: "Acaba devletin bekası mı mühimdir, yoksa bir şehzadenin hayatı mı?"

Hem devlet beka bulsun, hem de şehzadeler hayatta kalsın; elbette güzel olanı, ideal olanı budur. Fakat ideali bulmak her zaman mümkün olamamıştır. Ve devletin birliğine, bütünlüğüne şehzadeler kurban verilmiştir.

Nitekim kardeş katlini sevimsiz ve hatta gayrimeşru görmekle beraber, Osmanlı Devleti'nin bekası bakımından faydalı bulanlar da çoktur.

Çünki devletin dirliği ve milletin birliği için büyük bir fedâkârlık yaparak, acı reçeteyi kendisi içmiş; ciğerpârelerini fedâ etmiştir.

Kaç şehzade öldürüldü:

600 yıllık Osmanlı tarihi boyunca beşi ondördüncü, sekizi onbeşinci, kırkikisi onaltıncı, beşi onyedinci ve biri de onsekizinci asırda olmak üzere 61 şehzâde katledilmiştir.

Bunlardan 22 tanesi bilfiil isyan ettiği için öldürülmüştür.

Diğerleri de ekseriya Fatih Kanunnâmesi'ni takib eden 150 yıl içinde uygulanmıştır.

1603 yılında padişah olan Sultan I. Ahmed kardeşlerini öldürmeye lüzum görmedi ve 1617'de vefatından sonra, oğulları bulunduğu halde, bunlar yaşça küçük olduğundan kardeşi Sultan I. Mustafa tahta geçti.

Böylece ilk defa bir padişahın yerine oğlu değil, kardeşi tahta geçiyordu. Bu fiilen Osmanlı verâset telâkkisinin değişmesi demekti. Çünki Osmanlılarda o zamana kadar muayyen bir verâset prensibi olmamakla beraber, tahta hep önceki padişahın oğlu geçerdi.

Sultan I. Ahmed'den sonra, hanedanın en yaşlısının hükümdar olduğu seniorat usulüne geçilmiş; bu tarihten itibaren şehzâde katli de tavsamıştır.

Artık şehzâdeler sancağa çıkarılmamaya, sarayda oturup tahta geçme sıralarını beklemeye başladı. Sultan IV. Mehmed'den sonra ise (1687) padişahın yaşça büyük oğlu bulunduğu halde tahta kardeşi geçti ve artık resmen hanedanın en yaşlı mensubu padişah olmaya başladı.

Verâset usulünün fiilen değiştiği XVII. asırdan itibaren şehzâde idamlarına neredeyse pek rastlanmaz. Bu usul 1876 tarihli Kanun-ı Esasî'de de formüle edildi. Bir ara Sultan Abdülaziz ve daha sonra Sultan II. Abdülhamid bu usulü değiştirerek tahta genç ve dinamik kimselerin geçmesini sağlamak maksadıyla eskiden olduğu üzere ve Avrupa hanedanlarındaki gibi babadan oğula intikal eden bir verâset usulü kurmak istedilerse de muvaffak olamadılar.

Şehzâde idamlarının doğurduğu neticeler

1. İlk devrede taht babadan oğula geçtiği ve böylece padişahların ortalama tahtta kalma müddetleri daha uzun olduğu için, siyasî istikrar bakımından bir üstünlük vardı. Sonraları hanedanın en yaşlısı tahta çıktığı için, padişahların saltanat müddetleri de kısa sürmüş; saltanat namzedlerinden beklenen dinamizm de daha az rastlanır olmuştur.
2. Önceleri şehzâdeler sancakbeyliği yaparak siyasî ve idarî bakımdan daha iyi yetişmekteydi. Sarayda yaşamaya başladıktan sonra, kazandıkları tecrübe daha sınırlı olmuştur.
3. Başlangıçta saray dışında yegâne alternatif otorite, sancaklardaki şehzâdelerdi. Bunların artık sarayda yaşamaya başlamaları, asker, vezirler, ulemâ gibi hanedan dışı güçlere, âyân, esnaf, hatta ayak takımı gibi olur olmaz kimselere otorite kurma imkânı sağlamıştır.
4. Şehzâde katli sebebiyle, Avrupa hanedanlarının aksine, hanedanın yan dallarından yürüyen bir aristokrasi teşekkül edememiştir.

Sözün Kısası

Osmanlılarda şehzâde katli meselesini doğru anlayıp değerlendirebilmek için öncelikle İslâm-Osmanlı hukuku ve siyaset geleneğini bilmeye ihtiyaç var...

Hâdisenin çok esaslı tarihî, siyasî ve hukukî sebepleri bulunmaktadır. İktidarın, hanedan mensuplarının müşterek malı olduğu yolunda eski Türk siyasî geleneği (ülüş sistemi) vardır.

Bu gelenek, tarih boyu menfi neticeler doğurmuş, ülkelerin parçalanmasına ve Türk devletlerinin yıkılmasına sebebiyet vermiştir.

Osmanlı Devleti'nde de bu geleneğin tesiriyle başlangıçta muayyen bir verâset sistemi yoktu. Güçlü ve talihi de yaver giden herhangi bir şehzâde padişah olabilirdi.

Nitekim hayattaki hemen her şehzâde arkasına düşman devletlerin de desteğini alarak ayaklanmış, binlerce insan ölmüş, ülke harap, millet perişan olmuştu.

Osmanlıların, gerek önce ve gerekse kendi devirlerinde yaşanan tecrübelerden ders alarak, bu musibete uğramamak için bizzat aile mensuplarını fedâ etmekten gayri bir yol bulamadığı anlaşılmaktadır.

Bu çerçevede, Fatih Sultan Mehmed Kanunnâmesinde, şehzâde katlini düzenleyen bir hüküm vaz etmiştir. "Fitne, adam öldürmekten daha kötüdür" meâlindeki Kur'an-ı kerîm âyeti ve gerektiğinde umumî menfaat için hususî menfaatin haleldâr edilebileceğine dair şer'î prensip, şehzâde katlinin hukukî mesnedi olmuş; İslâm hukukçularının ekserisinin bu müesseseye cevaz verdikleri, mezkûr maddede sarahaten ifade edilmiştir.

Böylece alınan tedbirlerle Osmanlılarda ne eski Türk devletlerinde olduğu gibi ülke parçalanmış ve ne de Avrupa verâset harplerindeki gibi sıkıntılar yaşanmıştır.

Bu da, devleti altı yüz yılı aşkın bir zaman ayakta tutan âmillerden biri olmuştur.

Bir iki asır içinde Osmanlı Devleti'nde de bir verâset usûlü yerleşerek, hanedanın en yaşlısı tahta çıkmaya başlamış; bundan sonra şehzâde katli de hemen hemen tarihe karışmıştır.

Ne yazik ki şartlanmış kafalara ve okul kitaplarına, bu sebep ve gerekçelerin hiçbiri girmemiştir. Olay öyle bir şekilde takdim edilmiştir ki, bundan, padişahların sadece kendilerini düşünerek, ikballeri uğruna oğullarını, yahut kardeşlerini öldürttükleri sonucu çıkmaktadır.

Oysa Yıldırım Bâyezid, kardeşi Yakup Bey'in "tahtını tabuta" çevirmeseydi, devlet param parça olmaz mıydı?

Fatih, kardeşini sağ bıraksaydı, kardeşi zaman içinde isyan çıkartmaz mıydı (çünkü hep böyle gelişti), bu isyan sebebiyle acaba İstanbul fethi aksamaz mıydı?

Sultan II. Bâyezid, Cem Sultan'ın teklifini kabul edip devleti kardeşiyle bölüşseydi Yavuz ortaya çıkabilir, "Halife" olabilir miydi?

Ve Yavuz, üzerlerine gelen kardeşleri Ahmed ve Korkud'u bağışlasaydı, toparlanır toparlanmaz birleşip yeniden saldırmazlar mıydı? Bu da Yavuz Padişah'ın en büyük ideali olan "İttihad-ı İslâmı=Müslümanların Birliğini) gerçekleştirmesini engellemez miydi? (Tabii Hilafet de Osmanlılara geçmezdi)

Nihayet şunu sormak lâzım: Cengiz Han, Timur Leng ve Hülâgü Han gibi cihangirlerin kurdukları devletler, neden acaba bir Osmanlı Devleti olamamış, yüzyıllar boyu yaşayamamıştır? (Tarihçiler bunun sebebi olarak, imparatorlukların oğullar arasında bölüşülmesini gösteriyorlar)

Bunların üzerinde kafa yormadan, şartları hiç nazara almadan, o günlerin devlet telâkkîsini anlamaya çalışmadan masa başında hüküm vermek insafsızlıktır...

Olayı tarih, şartlar ve insaf ölçeğinde ortaya koyduktan sonra, hâlâ "günah" hükmü vermek de mümkündür. O taktirde günahların ve sevapların değerlendirileceği "Mahşer Günü" hatırlanmalı ve olay yargı merciine havale edilmelidir.

Şehzade katlinin İslâmî dayanakları:

Türkler, gerek anavatanları olan Orta Asya'da, gerekse sonra yerleştikleri İran, Ortadoğu ve Anadolu'da irili ufaklı pek çok devlet kurdular...

"Pek çok devlet kurdular" deyince, pek çoğunu yıktıklarını da kabul etmek gerekiyor.

Bunların yıkılmasında, devlet hâkimiyetinin, hanedanın ortak malı sayıldığı eski bir Türk siyasî geleneğinin tesiri çok büyük olmuştur.

Hanedanın her erkek mensubu, küçük olsun, büyük olsun, tahta geçmek hususunda kendisini eşit hak sahibi görmektedir.

İşte eski Türk tarihinde bolca görülen hanedan kavgalarının esası, ülüş sistemi denilen bu gelenektir.

Bazı Türk hükümdarları bunun önüne geçmek için devleti parçalara ayırıp her birini bir şehzâdenin idaresine vermek yoluna gitmişse de, mahzurları bertaraf etmek şöyle dursun, bu devletçikler düşmanlarınca kolayca yutulmuştur.

Hun, Göktürk, Kutluk, Uygur, Karahanlı, Gazneli, Gürgânlı ve Selçuklu, sonra da Cengiz Han, Timur, Hülagü gibi devletler, hep böyle yıkılmışlardır.

Selçuklular bir ara veliahd tayin etmek suretiyle merkeziyetçi bir usul getirmeye çalışmışlarsa da, bu usûlü yerleştirmeye muvaffak olamamışlardır.

Tarihteki Türk devletlerinin, Kuzey-Güney veya Doğu-Batı diye ayrıldığı, ya da Selçuklularda olduğu gibi beylikler, atabeylikler halinde parçalandığı tarih kitaplarından hatırımızdadır.

Endülüs ve Mağrib devletlerinde de var

Bu tatbikat Osmanlılara mahsus ve münhasır değildi. Sâsânîlerde, Roma ve Bizans'da, hatta Müslüman Endülüs ve Mağrib devletlerinde sıkça rastlanmaktadır.

Bu yönteme uymayan Avrupa devletleri, yıllarca süren verâset savaşlarında harap oldmuş, binlerce insan ölmüştür.

Osmanlı Devleti'ni Avrupa karşısında galip getiren olgulardan biri de Avrupa'daki bu bölünmüşlük olsa gerektir.

İşte Selçuklulardan sonra Anadolu'da yeni bir güç olarak ortaya çıkan Osmanlılar, bu tecrübelerden ders almış, devletin böyle bir âkıbete uğramaması için fedakârlık göstermişlerdir.

Halk arasında "Şehzade katli" diye bilinen, hanedan mensuplarının "nizâm-ı âlem", yani kamu menfaati yolunda katledilmesi yoluna gidilmiştir.

Fatih Kanunnamesi öncesinde şehzade isyanları

- Önce amcası Dündar Bey, Osman Gazi'ye isyan etmiştir (1298)...
- Savcı Bey, babası Sultan I. Murad'a isyan etmiştir (1385)...
- Anadolu'da Timur istilâsıyla başlayan Fetret (1402) Devrinde Yıldırım Bâyezid'in dört oğlu arasında baş gösteren mücadelede binlerce mazlumun kanı akmış, bu yüzden Bizans'a nice tavizler verilmiş, daha önce alınmış bazı topraklar iade edilmiştir.
- Musa Çelebi bir ara İstanbul'u sıkı şekilde muhasara etmişken, kardeşinin (Mehmed Çelebi) ordusuyla üzerine gelmesi yüzünden mecburen muhasarayı kaldırmış, daha sonra Bizans'a âlet olan Yıldırım oğullarından Mustafa Bey (nam-ı diğer Düzmece Mustafa) isyanlarıyla devlet yeni bir fetretle yüz yüze gelmiştir...

Nihayet Fatih'in babası II. Murad zamanında padişahın kardeşi Şehzade Mustafa (Düzmece Mustafa'dan ayırt edilebilmesi için tarihlerimiz bu şehzadeyi "Küçük Mustafa" olarak yazar) Bizans, Germiyan ve Karaman kışkırtmaları sonucu ayaklanmış,

bunun üzerine Sultan II. Murad tıpkı Musa Çelebi gibi, İstanbul muhasarasını kaldırarak küçük kardeşinin üstüne yürümek durumunda kalmıştır (1423).

Bu akıbetleri değerlendiren Fatih, şehzade isyanlarında kitlesel katliamlar yaşanmaması, yani daha fazla kan dökülmemesi için, devrin alimlerinden fetva alarak meşhur "Kanunnâme"sini yapmıştır...

Fatih Kanunnâmesi

"...Ve her kimesneye evlâdımdan saltanat müyesser ola, karındaşların nizâm-ı âlem için katl itmek münâsibdir. Ekser ulemâ dahi tecviz etmişlerdir. Anınla âmil olalar."

Osmanlı hanedanı ve devlet adamları, devletin bölünmez bir bütün olduğu gerçeğine gönülden bağlıydılar.

Bu yüzden Sultan II. Bayezid, kardeşi Cm Sultan'ın ülkeyi bölüşme teklifini şiddetle reddetmiş;

"Sen bister-i gülde yatasun şevk ile handan;
"Ben kül döşenem külhan-ı mihnette, bunda sebep ne?
"Bu saltanat-ı dünya ola adle mukarrin,
"Haccül Haremeyn, ânı talep kılsa acep sebep ne?

(Sen gül yataklarda huzur ve mutluluk içinde yatasın,ben mihnet külhanlarında küller üzerinde yatayım buna sebep ne?

(Bu dünya saltanatı kimin hakkı ise onun olmalıdır. Ben, aynı zamanda hac görevini de yerine getirmiş bir insan olarak, bu saltanata talip olsam bunda şaşacak ne var?)

Şeklindeki şiirsel yakınmasına şu cevabı vermişti:

"Çün ruz ı ezel kısmet olunmuş bize devlet,
"Takdire rıza vermeyesün böyle sebeb ne?
"Haccül haremeynim deyü dava kılarsün...
"Bu saltanat-ı dünyeviye, bunca talep ne?"

Devleti bölüşme teklifiyle kendisine elçi gönderen Cem Sultan'a, ağabeyi Sultan II. Bâyezid'in verdiği meşhur cevap ise işin öznesini açıklıyor:

"Bu kişver-i Rûm bir ser-i pûşide-i arûs-i pûr nâmûstur ki, iki dâmad hutbesine tâb götürmez" (Osmanlı Devleti öylesine namuslu bir gelindir ki, iki dâmad istemez).

Osmanlı hanedanı ve devlet adamları dâimâ "birlik" şuuruna, "Nizam-ı Âlem" düşüncesine ve "Fitne katilden daha şiddetlidir" meâlindeki İlâhî hükme inanıyorlardı.

Yavuz Padişah ve Korkud Bey:

Yavuz Sultan Selim babasını yıkıp padişah olduktan sonra çok sevdiği kardeşi Korkud'u katletmemiş, Manisa'ya vali göndermiştir.

Korkud Bey fıkıhta hatırı sayılır bir âlimdi. Yavuz'un istediği de ilimle irfanla uğraşmasıydı. Kıyamamıştı.

Bu arada merkezden eski padişaha mensup bazı vezirler ve askerler Korkut Bey'e mektuplar yazarak kendisini padişah görmek istediklerini, bunun için şartların hazır olduğunu bildirdiler.

Bu teklife müsbet cevap vermek, üstelik padişah olduğunda maaşlarını arttıracağını va'detmek talihsizliğine düşen Şehzâde Korkut'un mektubu Yavuz Sultan Selim'in eline geçti.

Aynı zamanda hukuk bilgisiyle meşhur olan Şehzâde, hâdiseyi inkâr edemedi ve bu onun sonu oldu (1513).

Yavuz, biraz öfkeli, biraz da hüzünlü bir sesle, çevresindekilere şöyle yakınıyor:

"Ben bu saltanatı, ümmete hizmet içün pederumun elinden aldum ve ıslâh-ı âlem (insanların ıslahı ile mutluluğu) uğruna birader ve biraderzadelerimi (kardeşlerimi ve çocuklarını) feda eyledum... Ben uykularımı, rahat ve huzurumu terk ile din-i mübînin te'yidine uğraşıyorum. Eğer İslâmı ihyâ etmek (geliş-

tirmek, hayata geçirmek, yaşamak ve yaşatmak) maksudunuz (isteğimiz, niyetiniz) değilse, benum de nefs-ül emirde saltanata kat'a hevesum yoktur. (Eğer bu yoldan hedefe gidemeyeceksem, sizin de böyle bir amacınız bulunmuyorsa, padişahlıkta gözüm yoktur)"

Son devir İslâm-Osmanlı hukukçusu Ali Himmet Berki (v.1976) gibi bazı zâtlar, bu kanunnâmenin sahte olduğunu, böyle bir maddenin bulunmadığını ileri sürmüşse de; zamanımızda ilmî çevrelerde bu kanunnâmenin sahte olmadığı kanaati hâkimdir.

Fransız düşünür Fernand Grenard'ın da dediği gibi, "Osmanlı Devleti, gücünü devamlılığından alır."

Yani uzun soluklu oluşunu, hiç bölünmeden yürümesine borçludur.

IV. Murad ve "Ağalar Saltanatı"

Osmanlı tarihinde sıkça rastlanan isyanlarda, sözgelişi Sultan IV. Murad zamanındakilerde, askerin şehzâdeleri tahta çıkarmakla padişahı tehdit ettiği de bir vâkıadır.

Bir başka deyişle biçare şehzâdeler, isyanlarda parmakları olmasa bile sadece varlıklarıyla devletin ve milletin emniyetini tehdit eden potansiyel bir tehlike teşkil etmiştir.

Kanunî Sultan Süleyman zamanında Türkiye'de bulunan Avusturya elçisi Busbecq, bu padişahın oğlu Şehzâde Mustafa'dan (1553) bahsederken, diyor ki:

"Türk padişahlarının oğlu olmak büyük bir talihsizliğe düşmek demekti. Çünki bunlardan birisi tahta çıkınca diğerleri ölüme hazırlanmalıydı. Bu da bilhassa yeniçerilerin durumuyla ilgilidir. Çünki padişahın hayatta bir kardeşi varsa, bu askerlerin padişahtan istekleri hiç sona ermez. Diledikleri şey kabul edilmezse, 'Allah kardeşini eksik etmesin!' diye bağrışırlar. Bu, onu tahta getirmek istediklerini anlatmak içindir".

Tarihteki hâdiseler, Osmanlı halkının hanedana eski Türk geleneğinden kaynaklanan bir sadâkatle bağlı olduğunu göstermektedir. Öyle ki, taht üzerinde hak sahibi olarak ancak bu hanedan mensupları görülürdü. Başka bir şahsın veya ailenin Osmanlı tahtına çıkması tasavvur bile edilmemiştir.

Kanuni ve oğulları

Kanunî Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzâde Mustafa ve Sultan III. Mehmed'in oğlu Şehzâde Mahmud (1603) gibi bazı şehzâdelerin ise, bizzat isyana kalkışmamakla beraber, kötü niyetlilerin kolayca istismar edebilecekleri şekilde hareket ettikleri, sözgelişi padişahın icraatini gıyâbında tenkid edip, "Ben padişah olsam, şöyle yaparım, böyle yaparım" diye atıp tuttukları vâkidir.

O devir monarşilerinin, en büyük tehlike olarak gördüğü bu tarz hareketler, bu şehzâdelerin ileride fitneye sebebiyet verebilecekleri endişesiyle ortadan kaldırılmaları için kâfi sebep teşkil etmiştir.

Bazı şehzâde idamlarında, şehzâdelerin temkinsiz ve cür'etli hareketlerinin yanında, tarihin her devrinde ve her yerde rastlanabilecek müzevirlerin ve fesatçıların rolü de mühimdir.

XVII. asır başından itibaren şehzâdeler sancağa çıkarılmayıp sarayda oturmaya, sırası gelen, yani ailenin en yaşlısı tahta çıkarak, diğerleri sıralarını beklemeye başladı.

Sistemin artık oturduğu, başa kim geçerse geçsin işlerin yürüyeceği; sarayda oturan şehzâdelerin de daha iyi bir tahsil ve bir nevi siyaset stajı görme imkânı bulacağı düşünülmüştü.

Ne var ki böyle olmadı. Zaten devletin ömrü de buna yetmedi.

İ'lâ-yı kelimetullah misyonu ve Fatih Kanunnamesi

Prof. Dr. Abdülkadir Akgündüz, güvendiğimiz İslâm hukukçularından biridir...

Yorumuna katılıyorum...

Diyor ki: İslâm siyaset telâkkisinde, devletin misyonu i'lâ-yı kelimetullahtır. Bu da İslâmiyetin yayılması demektir.

İslâm hukuku, bu misyonu sekteye uğratacak her şeyi bertaraf etmeyi tabiî ve meşru görmüştür.

Avusturya elçisi Busbecq, İslâmiyet'in Osmanlı hanedanı sayesinde ayakta olduğunu, hanedan yıkılırsa dinin de yıkılacağını, din ve devletin selâmetinin evlâttan daha mühim görüldüğünü söylemektedir.

Bir kere bu idamlar pozitif hukuka, yani Fatih Kanunnâmesine uygundur. Dolayısıyla şeklî hukuka göre meşrudur.

Ancak bu Kanunnâme, Osmanlı hukukuna hâkim olan şer'î esaslara uygun mudur?

Olmadığı kanaatini taşıyanlar var.

Uygun oluğunu savunanlar da var.

Gerçekten İslâm hukukunda kanunsuz suç ve ceza olmayacağı gibi, ileride suç işlemesi ihtimaline binaen kimseye ceza verilemez.

Ne var ki, İslâm hukuku, hükümdara bir takım suçlar ihdas edebilme ve bunlara cezalar koyabilme salâhiyetini tanımıştır. Buna "ta'zir" denir.

Padişah bir kimseyi bu çerçevede cezalandırabilir ve bu İslâm hukukuna aykırı değildir.

Siyaseten katl, yani devlet başkanının, devletin birliği ve milletin dirliği için yaşaması zararlı görülen kimseleri öldürtmesi de ta'zir cezalarındandır.

Bütün monarşilerde olduğu gibi, İslâm hukukuna göre de devlet başkanı yani padişah, yargı gücünü elinde tutar.

Bir başka deyişle padişah başhâkim mevkiindedir. Kâdılar, ona vekâleten dâvâ dinler ve onun nâmına hüküm verirler.

Böyle olunca padişahın dâvâ dinleyip, gerekirse suçluları cezalandırması, hatta idamına hükmetmesi mümkün ve meşru idi.

Bağy (hurûc ale's-sultan) Suçu

Şehzâde idamlarının birinci çeşidi, hanedan mensubunun hükümdarlık iddiasıyla ortaya çıkması ve isyan etmesi halinde tatbik edilirdi.

Bu, Osmanlı Devleti'nde de câri olan İslâm hukukuna göre bir suçtu. Buna "bağy" (hurûc ale's-sultan) denirdi. Haksız yere meşru hükûmete isyan edenlerin cezası dünyanın her yerinde ve her devirde idamdı.

Şehzâde idamlarının ikinci çeşidinde ortada bir isyan yoktur. İşte şehzâde idamlarının hukuka uygunluğu meselesi daha çok bu gibi durumlarda ortaya çıkmaktadır. Fitne çıkmasından korkulduğu hâllerde, bunun önüne geçmek maksadıyla hanedan mensuplarının öldürüldüğü görülmektedir.

Osmanlı hukukçularının ekserisi bunu say bi'l-fesad suçu çerçevesinde değerlendirmiş ve ta'zir suçlarının içinde mütâlaa etmişlerdir.

Bu, henüz suç işlemeyen, ancak ileride işlemesi muhtemel ve mevhum olan kimselerin cezalandırılmasıdır.

Şehzâde idamlarının bu türü, say bi'l-fesâd suçunun çerçevesine girer mi, girmez mi? Hukukçular bunda ihtilaf etmişlerdir.

Fatih Kanunnâmesi'nin, bunu say bi'l-fesâd olarak gören hukukçuların görüşüne göre sevkedildiği anlaşılıyor. Nitekim madde metninde geçen ve "ekser-i ulemâ tecviz etmiştir" ifâdesi bunu göstermektedir. Demek ki ulemânın ekserisi buna cevaz vermiştir.

Şimdi soru şu: Henüz ayaklanmamış bir kimsenin ileride ayaklanması kuvvetle muhtemeldir diye öldürülmesi meşru mudur?

Akgündüz şöyle cevap veriyor: Bunların cezalandırılması için suç işlemelerini beklemek çoğu zaman cezalandırma imkânını ortadan kaldırdığı gibi, bazen çok ağır ve telâfisi imkânsız neticeler doğurur.

Tarihî tecrübelerin de gösterdiği gibi bir şehzâdenin cezalandırılması için ayaklanmasını beklemek, düşman ülkelerle anlaşıp, arkasına silâhlı binlerce kişi alarak, âsâyişi esaslı tehdit eden bir kimseyle karşı karşıya kalmak demektir.

Böyle bir vaziyette artık cezalandırmaktan söz etmek abestir. Çünki iş işten geçmiştir (Günümüzde terörle mücâdele meyanında Amerikalı üst düzeyde yetkililer, "Terör eylemi düzenlenmeden önce tedbir almak zorundayız. Bir kişiyi tutuklamak için suç işlemesini bekleyemeyiz. Çünki suç işlenirse, binlerce kişinin ölmesi sözkonusudur" demektedirler.)

Kaldı ki bu şehzâdeler öldürülmedikleri zaman, bunların da diğerlerini öldürmesi sözkonusu olacaktır.

Son devir Osmanlı hukukçularının ileri gelenlerinden İbn Âbidîn (1836) ta'zir bahsinde diyor ki:

"Nesefî'nin (1310) Ahkâmü's-Siyâse risâlesinde zikredilmiştir ki; Şeyhülislâm Hâherzâde'ye (1253), fetret zamanında fesatçıların öldürülmelerinden sorulmuş, o da, "Onlar yeryüzünde bozgunculukla hareket ettikleri için öldürülmeleri mübah olur" diye cevap vermiştir.

Kendisine, onlar fetret zamanında fesatçılığı bırakıp gizlenirler, denildiğinde, "Zarureten böyle yapıyorlar. 'Geri gönderilseler bile kendilerine yasak edilen şeylere döneceklerdir' meâlindeki âyet-i kerime (En'âm: 28) gereğince biz böyle görmekteyiz" demiştir" (İbn Âbidîn, III/186).

Musa ile Hızır örneği

Kur'an-ı kerîmde Hazret-i Mûsâ ile Hazret-i Hızır arasında geçen bir kıssa anlatılmaktadır (Kehf: 74, 80-81).

Hazret-i Mûsâ, kendisine masum bir çocuğu niye öldürdüğünü sorunca; "Bu çocuğun anne ve babası mü'min kimselerdi. Bu çocuk ileride onları fesada ve küfre sevkedecekti. Ümid ederim ki Allah onlara daha iyisini verecektir" demiştir.

Kur'an-ı kerîmde, fitnenin ölümden daha şiddetli ve daha büyük olduğu meâlinde iki âyet bulunmaktadır: "El-fitnetü eşeddü mine'l-katl" ve "el-fitnetü ekberü mine'l-katl" (Bakara: 191, 217).

Fitne, insanlar arasında ayrılık, bölücülük, karışıklık, kargaşa çıkarmak; insanları sıkıntıya, belâya düşürmek; onları hak ve hakikatten saptırmak; Müslümanların zararına sebep olmak demektir.

Hükûmete isyan etmek fitne olduğu gibi; halkı hükûmete isyana teşvik etmek de fitnedir. Çünki bunun neticesinde insanlar büyük zarar görürler.

Hükûmetin yanlış icraatlarını düzeltelim ve adaleti tesis edelim derken, daha büyük kötülüklere yol açılır.

Hz. Ömer'in Nasr bin Haccac'ı öldürmesi örneği

Adalet konusunda kılı kırk yaran Hazret-i Ömer, fitne ve fesada sebebiyet vermesinden endişe ettiği Nasr bin Haccac'ı henüz suç işlemediği halde Medine'den Basra'ya sürgüne göndermiş; "Senin suçun yoktur. Ama ileride senin yüzünden burada bir fitne doğarsa, o zaman ben suçlu olurum" demişti (İbn Âbidîn, III/152).

Râşid halîfelerin tatbikatı, İslâm hukukunda delildir.

Hoca Sadeddin Efendi (1599) gibi şeyhülislâmlık yapmış bir hukukçu ve tarihçi âlim; ayrıca tarihçi Bosnevî Hüseyn Efendi (1644), şehzâde idamlarının bu âyetlere istinad ettiğini açıkça bildirmişlerdir (Tâcü't-tevârih, İst. 1279, I/124). Bu husus Yuhanna İncili'nde "Kavmin uğruna bir adamın ölmesi hayırlıdır" şeklinde ifade edilmektedir (XVIII/14).

İki türlü adalet telâkkisi vardır. Bunlardan adalet-i mahzâ da denilen mutlak adalet prensibine göre umumun menfaati için tek bir ferdin menfaati bile haleldar edilemez.

Ama bazı şartlar adalet-i mahzâ yerine adalet-i izâfiyenin tatbikini icab ettirir. Şehzâde katli de bu çerçevede ele alınmalıdır.

Şehzâde katlinin hukukî temellerini İslâm hukukunun umumî prensipleri arasında bulmak da mümkündür. Nitekim Şeyhülislâm Hoca Sadeddin Efendi ve tarihçi vezir Karamanî Mehmed Paşa (1481), bu prensipleri kardeş katlinin hukukî delili olarak serdediyorlar (Tâcü't-tevârih, I/272;

Karamanî Mehmed Paşa, Osmanlı Sultanları Tarihi, İst. 1949, 347). Bu prensipler, asırlar sonra hazırlanan Osmanlı medenî kanunu Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye'nin Kavâid-i Külliyye başlığı altındaki ilk yüz maddesinde yer almaktadır:

Madde 26: "Zarar-ı âmmı def için zarar-ı hâs ihtiyar olunur" (Umumî zararı gidermek, kamunun, çoğunluğun zarara uğramasını önlemek için hususî zarar tercih edilir).

Madde 27: "Zarar-ı eşedd, zarar-ı ehaff ile izâle olunur" (Şiddetli bir zararı gidermek için daha hafif bir zarara başvurulabilir).

Madde 28: "İki fesad teâruz etdikde ehaffi irtikab ile a'zamının çaresine bakılır" (İki kötülükle karşı karşıya gelindiğinde, hafif olanı işlenerek büyük olanının giderilmesine çalışılır).

Madde 29: "Ehven-i şerreyn ihtiyar olunur" (İki kötülükten birini işlemek zorunda kalındığı zaman, hafif olanı tercih edilir).

Madde 30: "Def'-i mefâsid, celb-i menâfiden evlâdır" (Kötülüklerin giderilmesi, iyiliklerin elde edilmesinden önde gelir).

Madde 58: "Raiyye, yani teb'a üzerine tasarruf maslahata menutdur" (Hükümdarın teb'ası üzerindeki tasarrufları, umumun menfaatine bağlıdır).

Fıkıh kitaplarındaki örnek

Fıkıh kitaplarında konuyla alâkalı bir misal zikredilir:

"Düşman, Müslümanların üzerine taarruz etmiş ve bir takım Müslüman esirleri de siper yapmıştır. Atış yapılmadığı takdirde ülke düşman eline geçeceğinden bu siper edilen günahsız Müslüman esirlere, düşmana niyet ederek atış yapılır. Bunda

maslahat, yani umumun menfaati vardır. Halbuki suçsuz bir Müslümanın katli caiz değildi. Sonra da düşmana atış yapılarak bertaraf edilir. Ancak eğer bu Müslüman esirler ölmesin diye atış yapılmadığı takdirde, bu sefer düşman ülkeyi işgal edecek, ülke halkıyla beraber neticede bu esirleri de öldürecektir (İbn Âbidîn, III/230).

Osmanlılarda hükûmet her icraatında, bunun mevcut hukuka uygun olup olmadığını hukukçu âlimlere sorarak onlardan fetvâ alırdı.

Ulemâdan fetvâ sormak, mecburî değil, istişârî olmakla beraber, hükûmet tasarruflarının meşruluğunu göstermesi bakımından çok ciddiye alınmış ve devletin sonuna kadar aksatılmadan tatbik edilen bir usûl olmuştur.

Şehzâde idamlarının da hukuka uygun olduğu yolunda zamanın hukukçu âlimleri mütâlaa vermiştir.

Ulemâ, hukuka aykırı gördükleri en küçük hâdisede, Yavuz Sultan Selim gibi celâlli bir padişaha bile itiraz ve ikazda bulunmaktan çekinmemişlerdir.

Aynı zamanda her birisi büyük birer hukukçu olan tarihçiler, bu arada İbni Kemal (1534) gibi "müftiyyü's-sekaleyn" diye tanınan, kazaskerlik ve şeyhülislâmlık gibi ilmiye sınıfının en üst makamlarına çıkmış büyük bir hukukçu ve tarihçi âlim, bu şehzâde idamlarının, siyasî bakımdan doğru olduğu gibi, hukuken de meşru olduğunu açıkça ifade etmiştir (Tevârih-i Âl-i Osman, Ank. 1957, VII/9).

Yine Tarih-i Sâf müellifi Kazasker Bostanzâde Yahya Efendi (1639) de Sultan III. Mehmed'in kardeşlerini nizâm-ı âlem için öldürmesini hukukçu bir âlim sıfatıyla tasvib etmektedir (İst. 1287, I/86).

Osmanlı hukukçu ve tarihçisi Nişancızâde Mehmed Efendi (1622), Şehzâde Yakub'un, saltanat vârisleri, halk için zararlı şeyler yapabilir gerekçesiyle idam edildiğini söylüyor (Mir'at-ı Kâinât, İst. 1987, II/321).

Tarafsız tarihçiler, şehzade katlinin bir gaddarlıktan değil, devletin bütünlüğünü herşeyin üstünde tutma zaruretinden gelen cebrî bir fedakârlıktan kaynaklandığı yolunda hüküm vermişlerdir.

Gerçekten de padişahları evlât ve kardeş katline sevk eden sebep ne şahsî kin duygusudur, ne de menfaat hissi. Bu fiiller tamamiyle din ve devlet kaygusundan doğan hazin, hazin olduğu kadar da feci tedbirlerdir.

Zira günün birinde tahta geçmek üzere yetiştirilen her şehzadenin gönlünde padişahlık aslanı yatmaktadır. Devleti en iyi kendisinin idare edebileceği düşüncesi âdeta fikr-i sabit halinde kafalara yerleşmiştir.

Şehzadelerin böyle yetiştirilmesi ise ayrı bir zaruretin icabıdır. Bu düşünce gücüne güç katmakta, mücadele azmini bilemekte, kendine güven duygusunu kuvvetlendirmektedir.

Açıkçası, tahta geçemeyen her şehzade isyan etmeye, kargaşa çıkarmaya namzettir.

Tarih buna şahittir.

Yine de herkes kendi hesabını verecektir.

Kaç şehzade öldürüldü?

600 yıllık Osmanlı tarihi boyunca beşi ondördüncü, sekizi onbeşinci, kırkikisi onaltıncı, beşi onyedinci ve biri de onsekizinci asırda olmak üzere 61 şehzâde katledilmiştir.

Bunlardan 22 tanesi bilfiil isyan ettiği için öldürülmüştür.

Diğerleri de ekseriya Fatih Kanunnâmesi'ni takib eden 150 yıl içinde tatbik edilmiştir.

1603 yılında padişah olan Sultan I. Ahmed kardeşlerini öldürmeye lüzum görmedi ve 1617'de vefatından sonra, oğulları bulunduğu halde, bunlar yaşça küçük olduğundan kardeşi Sultan I. Mustafa tahta geçti.

Böylece ilk defa bir padişahın yerine oğlu değil, kardeşi geçiyordu. Bu fiilen Osmanlı verâset telâkkisinin değişmesi demekti. Çünki Osmanhlarda o zamana kadar muayyen bir verâset prensibi olmamakla beraber, tahta hep önceki padişahın oğlu geçerdi.

Sultan I. Ahmed'den sonra, hanedanın "erşed" (akıl sağlığı yerinde) ve "ekber" evlâdının padişah olması hükmü getirildi ve ondan sonra bir-iki istisna dışında şehzâde katledilmedi.

Ne var ki şehzâdeler sancağa çıkarılmıyor, dolayısıyla halkla temas kuramıyor, tabii devlet yönetiminde de tecrübe kazanamıyordu...

Kendilerine tahsis edilen dairede yarı hapis hayatı yaşıyorlardı. Bu yüzden çoğunun sinirleri harap oluyordu.

Doğaldır ki, bileğinin hakkıyla padişah olma dönemi kapanınca, şehzade eğitimi de tavsamış, yetersiz padişahlar dönemi de böylece başlamıştı.

Sultan I. Ahmed'in getirdiği veraset sistemi, 1876 tarihli Kanun-ı Esasî'ye girdi. Bir ara Sultan Abdülaziz ve daha sonra Sultan II. Abdülhamid bu usulü değiştirerek tahta genç ve dinamik kimselerin geçmesini sağlamak maksadıyla eskiden olduğu üzere ve Avrupa hanedanlarındaki gibi babadan oğula intikal eden bir verâset usulü kurmak istedilerse de muvaffak olamadılar.

Şehzâde idamlarının doğurduğu sonuçlar

1. İlk devrede taht babadan oğula geçtiği ve böylece padişahların ortalama tahtta kalma müddetleri daha uzun olduğu için, siyasî istikrar bakımından bir üstünlük vardı.

Sonraları hanedanın en yaşlısı tahta çıktığı için, padişahların saltanat müddetleri de kısa sürmüş; saltanat namzedlerinden beklenen dinamizm de daha az rastlanır olmuştur.

2. Önceleri şehzâdeler sancakbeyliği yaparak siyasî ve idarî bakımdan daha iyi yetişmekteydi. Sarayda yaşamaya başladıktan sonra, kazandıkları tecrübe daha sınırlı olmuştur.

3. Başlangıçta saray dışında yegâne alternatif otorite, sancaklardaki şehzâdelerdi. Bunların artık sarayda yaşamaya başlamaları, asker, vezirler, ulemâ gibi hanedan dışı güçlere, âyân, esnaf, hatta ayak takımı gibi olur olmaz kimselere otorite kurma imkânı sağlamıştır.

4. Şehzâde katli sebebiyle, Avrupa hanedanlarının aksine, hanedanın yan dallarından yürüyen bir aristokrasi teşekkül edememiştir.

Sözün özü

Osmanlılarda şehzâde katli meselesini doğru anlayıp değerlendirebilmek için öncelikle İslâm-Osmanlı hukuku ve siyaset geleneğini bilmeye ihtiyaç vardır.

Hâdisenin çok esaslı tarihî, siyasî ve hukukî sebepleri bulunmaktadır. İktidarın, hanedan mensuplarının müşterek malı olduğu yolunda eski Türk siyasî geleneği (ülüş sistemi) vardır.

Bu gelenek, tarih boyu menfi neticeler doğurmuş, ülkelerin parçalanmasına ve Türk devletlerinin yıkılmasına sebebiyet vermiştir.

Osmanlı Devleti'nde de bu geleneğin tesiriyle başlangıçta muayyen bir verâset sistemi yoktu. Güçlü ve talihi de yaver giden herhangi bir şehzâde padişah olabilirdi.

Nitekim hayattaki hemen her şehzâde arkasına düşman devletlerin de desteğini alarak ayaklanmış, binlerce insan ölmüş, ülke harap, millet perişan olmuştu.

Osmanlıların, gerek önce ve gerekse kendi devirlerinde yaşanan tecrübelerden ders alarak, bu musibete uğramamak için bizzat aile mensuplarını fedâ etmekten gayri bir yol bulamadığı anlaşılmaktadır.

Bu çerçevede, Fatih Sultan Mehmed Kanunnâmesinde, şehzâde katlini düzenleyen bir hüküm vaz etmiştir. "Fitne, adam öldürmekten daha kötüdür" meâlindeki Kur'an-ı kerîm âyeti ve gerektiğinde umumî menfaat için hususî menfaatin haleldâr edi-

lebileceğine dair şer'î prensip, şehzâde katlinin hukukî mesnedi olmuş; İslâm hukukçularının ekserisinin bu müesseseye cevaz verdikleri, mezkûr maddede sarahaten ifade edilmiştir.

Böylece alınan tedbirlerle Osmanlılarda ne eski Türk devletlerinde olduğu gibi ülke parçalanmış ve ne de Avrupa verâset harplerindeki gibi sıkıntılar yaşanmıştır.

Bu da, devleti altı yüz yılı aşkın bir zaman ayakta tutan âmillerden biri olmuştur.

Bir iki asır içinde Osmanlı Devleti'nde de bir verâset usûlü yerleşerek, hanedanın en yaşlısı tahta çıkmaya başlamış; bundan sonra şehzâde katli de hemen hemen tarihe karışmıştır.

Saldırılara cevap

Ne yazik ki şartlanmış kafalara ve okul kitaplarına, bu sebep ve gerekçelerin hiçbiri girmemiştir. Olay öyle bir şekilde takdim edilmiştir ki, bundan, padişahların sadece kendilerini düşünerek, ikballeri uğruna oğullarını, yahut kardeşlerini öldürttükleri sonucu çıkmaktadır.

Oysa Yıldırım Bâyezid, kardeşi Yakup Bey'in "tahtını tabuta" çevirmeseydi, devlet param parça olmaz mıydı?

Fatih, kardeşini sağ bıraksaydı, kardeşi zaman içinde isyan çıkartmaz mıydı (çünkü hep böyle gelişti), bu isyan sebebiyle acaba İstanbul fethi aksamaz mıydı?

Sultan II. Bâyezid, Cem Sultan'ın teklifini kabul edip devleti kardeşiyle bölüşseydi Yavuz ortaya çıkabilir, "Halife" olabilir miydi?

Ve Yavuz, üzerlerine gelen kardeşleri Ahmed ve Korkud'u bağışlasaydı, toparlanır toparlanmaz birleşip yeniden saldırmazlar mıydı? Bu da Yavuz Padişah'ın en büyük ideali olan "İttihad-ı İslâmı=Müslümanların Birliğini) gerçekleştirmesini engellemez miydi? (Tabii Hilafet de Osmanlılara geçmezdi)

Nihayet şunu sormak lâzım: Cengiz Han, Timur Leng ve Hülâgü Han gibi cihangirlerin kurdukları devletler, neden acaba bir Osmanlı Devleti olamamış, yüzyıllar boyu yaşayamamıştır? (Tarihçiler bunun sebebi olarak, imparatorlukların oğullar arasında bölüşülmesini gösteriyorlar)

Bunların üzerinde kafa yormadan, şartları hiç nazara almadan, o günlerin devlet telâkkîsini anlamaya çalışmadan masa başında hüküm vermek insafsızlıktır...

Olayı tarih, şartlar ve insaf ölçeğinde ortaya koyduktan sonra, hâlâ "günah" hükmü vermek de mümkündür. O taktirde günahların ve sevapların değerlendirileceği "Mahşer Günü" hatırlanmalı ve olay yargı merciine havale edilmelidir.

Hürrem Sultan'a dönmeden önce, olayın kavranması açısından Osmanlı Sarayı'nı ve haremi işlemek gerekiyor.

OSMANLI SARAYI

Osmanlı, kurulduktan birkaç sene sonra beylik, 20 yıl içinde devlet, 150 yılda imparatorluk (imparatorluk kavramını, toprak genişliği, çok ulusluluk ve her anlamda büyüklük anlamında kullanıyoruz) oldu...

Osmanlılarda bugünkü anlamda "saray" geleneği İstanbul'un fethiyle başlar...

Her ne kadar bazı tarihçilerimiz Bursa'da Orhan Gazi tarafından yaptırılan "Bey Sarayı" ile Orhan Gazi'nin eşi Nilüfer Hatun (eski ismi Holofira olan Bizans prensesi) tarafından yaptırılan bir "saray"dan söz etmekte iseler de, bunların hiçbiri izi yoktur.

Zaten bunlara "saray"dan ziyade "konak" demek daha doğru bir tanımlama olacaktır. Çünkü bunlar "saray"ın içerdiği mânâya

uygun yapılar değildir. Daha ziyade büyükçe ev olarak algılanmaya müsait yapılardır.

Aslına bakarsanız Dolmabahçe Sarayı'na kadar, Batı'nın "saray" geleneğine benzer bir yapı mevcut değildir.

Dolmabahçe Sarayı Sultan I. Abdülmecid tarafından Avrupa mimari üsluplarının bir karışımı olarak (Zat-ı Devletleri iflah olmaz bir Avrupa hayranıydı ve hayranlığını inşa ettirdiği saraya da yansıtmıştı) Ermeni mimar Garabet Amira Balyan ile oğlu Nigoğos Balyan'a 1843-1855 yılları arasında inşa ettirdi.

Bu saray beş milyon altına mal oldu. Üç milyonu Batı'dan borç alınarak sağlandı. Bu yüzden Osmanlı maliyesi ödeme güçlüğüne girdi: O tarihe kadar her ayın sonunda ödenen memur maaşları, önce on beş gün ertelenerek her ayın onbeşinde, daha sonra ise 3-4 ayda bir ödenmeye başlandı.

Kadere bakınız ki, Sultan Abdülmecid beş milyon altına mal olan mükellef sarayında sadece altı ay yaşayabildi.

5 bin 320 kişinin hizmet verdiği yeni sarayın bir de işletme giderleri vardı ki, yılda iki milyon sterlini buluyordu.

İflas etmiş bir mali yapı için bu korkunç bir meblâğdı.

Nitekim V. Murad'ın ardından padişah olan Sultan II. Abdülhamid, sarayın kadrosunu en aza indirdi. Dolmabahce Sarayı'da sadece 236 gün oturduktan sonra Yıldız'a taşındı.

Sonuç olarak Dolmabahçe Sarayı, hem mimari hem de şatafat açısından, ilk Avrupai saraydır. O şatafatla kıyaslandığında Topkapı Sarayı "müştemilat" gibi kalmaktadır. Zaten homojen bir mimariden bile mahrumdur. Fatih o günün ihtiyaçlarını karşılayacak bir bina inşa ettirmiş, ondan sonra gelen padişahlar bir takım eklemeler ve bezemelerle bu binayı "saray" dönüştürmüştür.

Edirne'de de Batılı anlamda bir saray yoktur. Gerçi Edirne, Sultan I. Murad tarafından fethedildiğinde önce sur içinde, Kavak Meydanı'nda, daha sonra ise Tunca Nehri kenarında bir

saray inşasına başlanmıştır (1450), ancak tamamlanamamış, inşaatı sürdürmek Fatih Sultan Mehmed'e kalmıştır.

Bunlar da büyükçe evlerdir. Sarayın göz alıcı görkeminden mahrum binalardır. Bunu Osmanlı padişahlarının gösteri ve gösteriş düşkünü olmamalarıyla izah etmek mümkündür.

Bugün "Saray" olarak isimlendirilen padişah evleri ihtiyaca göre tasarlanmış binalardır. Zaman içinde genişletilmiş, yeni ihtiyaçlara cevap verecek ilavelerle desteklenmiştir. Bu yüzden, Topkapı Sarayı dâhil, ilk ve orta zamanlarda inşa edilen Osmanlı sarayları, saraylarda olması gereken mimari bütünlükten mahrumdur.

Bu bağlamda Dolmabahçe Sarayı'nı Batılı saraylara benzer ilk saray olarak kabul etmek lâzımdır ki, o da zaten yıkılış sürecinin habercisi sayılmaktadır.

Fatih'le birlikte saray teşrifatının değiştiğine şahit oluyoruz. "Kanunname"siyle pek çok konuya düzenleme getiren Fatih, saray geleneğini de değiştirmiş, bir takım teşrifat kuralları vazetmiş, Edirne Sarayı'nın planları buna uygun şekilde değiştirilmiştir.

Topkapı Sarayı'nın plânları da yeni teşrifat kurallarına göre oluşturulmuştur. Birbiri ardına sıralanan avlulardan oluşan bu plânda, "Harem", duvarlar arasında ayrı bir bölüm halindedir.

İstanbul fethine kadar pek çok Osmanlı padişahının ikamet ettiği Edirne Sarayı 117 oda, 21 divanhane, 18 hamam, 8 mescit, 17 büyük kapı, 13 koğuş, 4 kiler, 5 mutfak ve 17 kasından oluşmuştur. 19. yüzyıla kadar zaman zaman kullanılan Edirne Sarayı bu tarihten sonra önemini yitirmiş, çürümeye terk edilmiştir. Bugün kalıntıları dahi yoktur.

Edirne Sarayı'nın en dikkat çekici bölümü "Adalet Kulesi"dir. Devletin adalet üzerine kurumlaştığını ilan eden bu kule-köşk Selçuklu Sultanı Kılıçarslan'ın köşkünden mirastır. Benzer bir "Adalet Kulesi" de Topkapı Sarayı'nda vardır. Divan bu kulenin

altındaki bölümde toplanır, Hz. Ömer'e ait "Adalet mülkün temelidir" sözünün egemenliği böylece vurgulanırdı.

Osmanlı sarayları gösteri ve gösterişten uzak yapılardır. Sadece dış görünüm değil iç süslemeler de abartısızdır.

Sade hayat görüşünün mimariye yansıması sonucu oluşturulan sade ve duru güzellik, iç süslemeyi ve eşyaların inceliğini ezmez; her şey bir birleriyle yalın bir uyum içindedir. Etkileyici olan süslemeler değil, bu yalın ve sade uyumdur.

Aynıca hiçbir Osmanlı sarayı (hatta camiler başta olmak üzere sair binalar) Avrupa mimarisinde olduğu gibi, ölçüleri açısından ürkütücü bir anıt görünümünde değildir. Tüm yapılara insani ölçüler egemendir. Bu da Osmanlı'nın hayatı "fani" olarak telâkki eden, dünyayı "ahretin mezrası" sayan hayat felsefesiyle ilgilidir.

Fatih İstanbul'u fethettiğinde yalnız kent değil, Bizans Sarayı da harabe halindeydi. Çünkü Bizans'ın son yıllarında ekonomik sıkıntı hâd safhaya çıkmıştı. Son Bizans imparatorları saraylarını tamir ettirecek parayı bile bulamıyorlardı. Bu yüzden İstanbul Fatih'i ikamet edecek bir ev bulmakta zorlandı. Nihayet İmparatorluk sarayına yerleşti, ama içi rahat değildi. Bina göçtü göçecekti.

Çevresinin de teşvikiyle fetihten bir sene sonra (1454) Bayezit'deki Eski Saray'ın yapımına başlandı. Saray bitinceye kadar Fatih Edirne Sarayı'nda yaşadı.

Sarayın yapımı 1457'de bitti. Sultan Mehmed İstanbul'a taşındı ve Topkapı Sarayı'nı (Saray-ı Âmire-i Cedide) yaptırıncaya kadar, Bayezit'deki sarayda oturdu.

Eski Saray 1617'de bir yangın geçirdi, ama yanan kısımları yeniden yapıldı. Daha sonra Sultan Abdülaziz, eski sarayı "Bab-ı Seraskerî" denilen Harbiye Nezareti'ne dönüştürdü (Cumhuriyet döneminde İstanbul Üniversitesi oldu).

Böylece saray kimliğini yitirdi.

Saray-ı Cedide Amire (Topkapı Sarayı) yapıldıktan sonra, Fatih ve sonraki padişahlar yeni sarayda ikamete başladılar.

Eski Saray da, ölen ya da tahttan indirilen padişahların anneleri, yaşlı ve gözden düşen hasekilerle padişah kız kardeşlerinin ikametlerine ayrılırdı.

Şimdi biraz da Evliya Çelebi'nin Eski Saray hakkında söylediklerine bakalım:

"Çevresinin uzunluğu 12 bin arşın ve şekli dört köşe, taştan binadır. Bir tarafı Sultan Babeyiıt kazancıları köşesinden ta Miski Sabunî kapısında son bulurdu. Bunlardan bir köşesi Tellak Mustafa Paşa Sarayı'nda biterdi. Buradan bir tarafı Küçükpazar Seti ve Sarnıcına kadar varırdı. Bugünkü yeniçeri Ağası Sarayı ve Siyavuş Paşa Sarayı'nın yeri daha önce adı geçen Eski Saray'ın yerinde idi. Bir köşesi de ta Tahtakale üstündeki setten geçip yine Kazancı tacirleri köşesine uzanırdı. Burada büyük bir saray yapılıp iç kısmında çeşitli avlu ve meydanlar, harem hücreleri, köşkler, havuz ve şadırvanlar, Keykavus mutfağı, hassa kileri ve 3 bin baltacı ve kakülsüz uşaklar için evler inşa edildi. Bir oda Ak Ağa, bir oda Kara Ağa yaptırıp tümünün üzerinde Darüssaade Ağası bulunurdu. Hasekilerle kral kızı da eski saraya konulmuştu. Haftada iki kez Yeni Saray'dan Eski Saray'a gelip orada kalınırdı."

Yeni Saray'ın (Topkapı Sarayı) yapımına 1465'ten sonra başlandı. İlk inşaat 1478'de sona erdi. Sarayburnu o zamanlar zeytinlikti. Sultan II. Mehmed, yerin güzelliğine tutulmuştu. Yeni saray çeşitli köşklerden ve dairelerden oluşacaktı. İlk yapılan köşklerden Çinili Köşk, Sırça Saray gayet zarifti. Şair Ahmet Paşa bu köşkün yapımına şöyle tarih düştü:

"Bünyad-ı sarayı ki, budur ahsen-i tarih,
"Kim ide mübarek tapumu hayy ü tüvana."

(Hicri 877= Milâdi 1472).

Önce sarayın köşkleri ve daireleri yapıldı. Surun ve Bab-ı Hümayun'un işşası Fatih'in son yıllarına yetişebildi. Has ahır

da o tarihlerde tamamlandı. Bab-ı Hümayun üzerine besmele ve ayet-i kerimeden sonra yazılan kitabenin tarihi 1473'tür. Bu yazı dönemin ünlü hattatlarından Ali Bin Mürid'üs Sofi'nindir. Kapının üzerinde Fatih'e ait bir köşk ile iki tarafında kapcılara ayrılmış odalar vardı.

Yeni Saray'da harem dairesi yapılmamıştı. Yönetim merkezi olarak kullanılıyordu. Fatih haftada iki kez Yeni Saray'dan Eski Saray'a gidip ailesiyle görüşürdü.

Fatih Kanunnamesi'nde "Evvela bir Arz Odası" istediğini belirttiğine göre, Arz Odası, Divan ve Has Oda Fatih tarafından yaptırılmış olmalıdır.

Evliya Çelebi bu konuda şu bilgileri veriyor:

"Bu süslü bahçenin ta ortasında kalbe ferahlık veren, havası hoş, yüksek zeminli bir tepe üzerinde kendilerine ait kırk adet Çin kâsesi ile has odalar yaptırdı ve Bab-ı Saadet'in iç yüzünde bir Arz Odası yaptırdı ki, sanki Havernak köşküdür.

"At Meydanı (Sultanahmed Meydanı) büyüklüğünde bir avlunun doğusunda güzel bir hamam, ona bitişik padişah hazinesi, ona bitişik kuşhane ve ona bitişik kiler odası, has odası, hazine odası, hünkâr camii, doğancılar odası, küçük oda, büyük oda, külhan odası, seferiler odası, büyük oda mescidi, meşkhane, oradan yine hamama kadar uzanan bu meydanın çevresinde sözü edilen çeşitli odalar yapılmıştır. Fakat bu sarayda harem kısmı yapılmamıştır."

1478 yılında Fatih Sultan Mehmed'in saray halkı 726 kişi idi. Halefleri zamanındaki saray halkının miktarı düşünülecek olursa, Fatih'in sade ve tutumlu bir saltanat sürdüğüne hükmetmek gerekir.

Topkapı Sarayı inşaatı, yukarıda da belirttiğimiz gibi, 1472'de başladı, 1478'de bitti. Mimari açıdan çeşitlilik arzeder. Çünkü ihtiyaç duyuldukça eklemeler yapılmış, böylece bütünlüğü kaybolmuştur.

Bu sayede Osmanlı mimarisi ve süslemesindeki üslup değişimlerini izleyebiliyoruz.

Saray, bir eksen üstüne sıralanmış büyük avular ve bunların çevresine yerleştirilmiş binalardan oluşmaktadır. Bab-ı Hümayun adlı ilk kapıdan sarayın birinci avlusuna, Bab-üsselam'dan da ikinci avlusuna girilir. Solda Kubbealtı, onun hemen arkasında da padişahın Kubbealtı toplantılarını kafes arkasından izlediği Adalet Kulesi vardır. Buna bitişik bina ise devlet hazinesine ayrılmıştır.

Avlunun sağında saray mutfakları yer alır, avlunun solundaki meyilli yoldan ise Has Ahırlar'ın bulunduğu taşlığa inilirdi.

Bab-üs-selam'dan sonra gelen Bab-üs-saâde ya da Akağalar Kapısı, sarayın "Birun" denen dış kısmı ile "Enderun" denen iç kısmını birbirinden ayırırdı. Bu kapının önü çeşitli törenler için kullanılmıştır. Tahta çıkışı izleyen törenler, bayramlarda padişahın tebrikleri kabulü, sefere çıkıştan önce Padişahın Sancak-ı Şerif'i (Peygamber Sancağı) başkumandana teslim edişi hep bu kapının önünde gerçekleşirdi.

Akağalar Kapısı'ndan geçince karşınıza Arz Odası çıkar. Burası, padişahların yabancı devlet temsilcilerini kabul ettikleri yerdir.

Arz Odası'nın bulunduğu avluda Ağalar Camii, padişahın özel hizmetinde olanların koğuşu ve Sultan III. Ahmed'in yaptırdığı kitaplık yer almaktadır. Bu avluda ayrıca, padişahın özel hazinesinin bulunduğu bölüm ve Fatih döneminden kalma Has Oda bulunmaktadır (Burada bugün "Kutsal Emanetler" sergileniyor).

Sarayburnu yönünde Bağdat Köşkü, Revan Köşkü, Mecidiye Köşkü, Sofa Köşkü gibi yapılar göze çarpar. Deniz kenarında bugün artık mevcut bulunmayan başka köşkler de vardı. Bunlardan, tam boğaza bakan bir tanesinde kapının iki yanında toplar asılıydı ki, saray adını bu toplardan almıştır.

"Toplu Kapı" olarak anılan bu yapının yerine Sultan III. Ahmed zamanında inşa edilen ahşap köşke "Topkapı" adı verilmiş, sonraki zamanlarda bu isim, bütün saray için kullanılmaya başlanmıştır.

Topkapı Sarayı'nın adı böyle doğmuştur.

Harem kısmı Koca Mimar Sinan'ın dehasının ürünüdür. Adalet Kulesi'nin ardında kalan ve Haliç'e bakan meyilli arazi üzerinde yer almıştır.

Harem, içinde yaşanacak hayatlar göz önüne alınarak inşa edilmiş gibidir. Sinan yine dehasını göstermiş, meyilli arazinin meylini gidermek için çeşitli çözümlemeler denemiştir.

Öyle bir tarzla inşa etmiştir ki, görülmeden hareme sızmak mümkün değildir. Bu yüzden padişahlar bile hareme ancak izinle girebilmiştir.

Harem inşa edildikten sonra, Topkapı Sarayı, salt "devlet merkezi" olmaktan çıkmış, bunun yanı sıra padişahın evi haline de gelmiştir.

Cumhuriyetten sonra ise halkın ziyaretine açılmış (1924), böylece "Müze-Saray" kimliği kazanmıştır.

Başta padişahlar olmak üzere, Osmanlı Devletini yönetenlerin zamanı, yazıldığı gibi, zevku sefa ile geçseydi, böyle baş döndürücü bir hızla yükselebilir, çağının en büyük devletlerinin önüne geçebilir miydi?

Yabancı yazarlar ve bize yabancılaşmış yazarlar gerçek sarayı, gerçek haremi değil, "Şark masalları"ndan fışkırmış sarayla, haremi anlatıyorlar.

Bu yüzden, "Topkapı Sarayı" denilince, yabancı yazarların kafasında her türlü entrikanın döndüğü, her gece esrarengiz cinayetlerin işlendiği, zehir şişelerinin elden ele dolaştığı, "cariye" adı altında seks kölelerinin çalıştırıldığı, her türlü zevk, sefahat ve gizemin yaşandığı bir mekân canlanıyor...

Aslında bu Osmanlı sarayı değil, Avrupalı imparatorlarla kralların sarayıdır...

Batılı saraylarda tarih boyunca her türlü ahlak düşkünlüğü ve insanlık dışı uygulamalar yaşanmıştır.

Hâlbuki Topkapı Sarayında hukuk vardır, ahlâk vardır, haya vardır, hak vardır, sınırlar vardır.

Saray gerek mimari, gerekse yaşayanlar bakımından İslâmın ruhuna uygundur.

Öncelikle günde beş vakit ezan okunup namazlar cemaatle kılınır, Hırka-i Saadet Dairesi'nde yirmi dört saat Kur'an okunurdu...

Öte yandan Topkapı Sarayı padişahın hem evi, hem bürosu, hem de devlet merkeziydi.

Dini hayat çoğunlukla Şeyhülislam tarafından denetlenir, namazda, oruçta ihmal olup olmadığı gözlemlenirdi.

Yabancı yazarların kaleminden Topkapı Sarayı'nı ve saraydaki harem hayatını anlatan kitaplar okuduklarını, kafalarının allakbullak olduğunu belirtiyorlar ve mealen aynı suali soruyorlar:

"Osmanlı sarayı bir entrika merkezi miydi: Harem hayatı yazıldığı gibi midir?"

Tabii ki öyle değildir. Öyle olsaydı Osmanlı, kurulduktan birkaç sene sonra beylik, 20 yıl içinde devlet, 150 yılda imparatorluk olabilir miydi?

Yabancı yazarlar ve bize yabancılaşmış yazarlar gerçek sarayı, gerçek haremi değil, "Şark masalları"ndan fışkırmış sarayla, haremi anlatıyorlar.

Bu yüzden, "Topkapı Sarayı" denilince, yabancı yazarların kafasında her türlü entrikanın döndüğü, her gece esrarengiz cinayetlerin işlendiği, zehir şişelerinin elden ele dolaştığı, "cariye" adı altında seks kölelerinin çalıştırıldığı, her türlü zevk, sefahat ve gizemin yaşandığı bir mekân canlanıyor... Aslında bu Osmanlı sarayı değil, Avrupalı imparatorlarla kralların sarayıdır...

O saraylarda tarih boyunca her türlü ahlak düşkünlüğü ve insanlık dışı uygulamalar yaşanmıştır.

Hâlbuki Topkapı Sarayında hukuk vardır, ahlâk vardır, sınırlar vardır.

Saray gerek mimari, gerekse yaşayanlar bakımından İslâmın ruhuna uygundur.

Öncelikle günde beş vakit ezan okunup namazlar cemaatle kılınır, Hırka-i Saadet Dairesi'nde yirmi dört saat Kur'an okunurdu...

Enderun'da, geleceğin yöneticilerine (erkeklere) eğitim verilir, bazı birimlerinde hat, tezhip v.s. gibi İslâmî sanatlar öğretilir, mûsiki derslerinin yanı sıra, devlet yönetimi konusunda bilgilendirilirdi.

Öte yandan Topkapı Sarayı padişahın hem evi, hem bürosu, hem de devlet merkeziydi.

Dini hayat çoğunlukla Şeyhülislam tarafından denetlenir, namazda, oruçta ihmal olup olmadığı gözlemlenirdi.

Harem, Batılı romancıların anlatımında ısrarla işlendiği gibi bir entrika merkezi değil, özenle seçilmiş, her türlü sınavdan geçirilmiş, ahlâki duruşu belirlenmiş güvenilir birkaç hadım "Haremağası" dışında, hiçbir erkeğin giremeyeceği müstesna bir yerleşim ve yaşam birimiydi.

Padişahlar bile canları her istediğinde pervasızca hareme giremezler, "Valide Sultan"dan (padişahın annesi ve haremin başkomutanı) "izin" aldıktan ve yolu yordamı (günü, saati) belirlendikten sonra, hareme girebilirlerdi.

Hadım erkekler bile ayak sesleri duyulsun da namahremler çekilsin diye kabaralı postallar giyerlerdi (padişahlar da öyle yapardı).

Padişah haremde gözükünce, köşe başlarını tutmuş ak ve kara hadımlar, bastonlarını döşemelere vura vura, "Hünkâr, destuuurrr!" diye bağırır, harem halkını uyarırlardı).

Bu esnada namahrem olanlar kaçışır, padişah bütün cariyeleri bir arada hiç görmezdi.

Yani, Avrupalı kimi sorumsuz, kimi bilgisiz, kimi İslâm-Türk düşmanı "koltuk oryantalistleri" (oturdukları yerden ahkâm kesen Batılılar) yazarlarla, körü körüne Osmanlı düşmanı "bizden" yazarların iddia ettikleri gibi, padişah uluorta hareme dalamaz, karpuz seçer gibi, cariyelerin içinden birini ayırıp yatak odasına sürükleyemezdi.

Gerektiğinde bu seçimi Valide Sultan yapardı. Padişaha uygun bir "eş" seçer, padişaha sadece onay vermekle kalırdı.

Padişahlar çok evlilik yapmaya bir bakıma mecburdular. Çünkü devlet sürekli savaş halindeydi. Bu durumunda, babalarıyla savaşlara katılan şehzadelerden kaçının sağ kalacağı bilinemezdi. Üstelik sık sık salgın hastalık çıkar, bazı şehzadeler de bu şekilde ölürdü.

Bu bakımdan padişah, mümkün olduğu kadar çok erkek çocuk sahibi olmak zorundaydı. Yoksa Osmanlı tahtı varissiz kalabilirdi.

Batılı yazarlar, özellikle de romancılar bunları bilmeden, gerçekleri ise tamamen görmezden gelerek çalakalem "biz"i yazıyorlar. Gençlerimiz de sözde tarihlerini "roman tadında" öğrenip mutlu oluyor.

Bu yüzden Avrupalı romancıların kaleminden çıkmış hayali harem hikâyeleri Avrupa'dan çok bizde revaç buluyor, bizde çok okunuyor.

Oysa bu tür kitaplar hiçbir gerçek kaynağa dayanmıyor. Bırakınız kaynağı bu yazarların çoğu gerçek haremi görmemişler bile.

Batılı ressamların "Veronese Serisi" denen tablolarında hayal ederek çizdikleri "Şark Masalı" türünden saray resimlerine bakarak roman yazıyorlar...

Oysa çizilen tabloların gerçekle ilgisi yoktur. Bu gibi tablolarda Osmanlı padişahlarının alabildiğine şişman, ablak suratlı, yağlı ve çirkin gösterildiğine dikkat çekmek isterim.

Vaktiyle İstanbul'a gelen Batılı gezginlerden bazıları görmeleri mümkün olmayan haremi kendi entrikacı ruhlarının yansıması şeklinde anlatmış, yüzlerce yıl sonra onların torunları dedelerinin hayalhanelerinden uydurdukları tasvirleri esas alarak Osmanlı sarayı ve harem hayatı hakkında uyduruk romanlar yazmışlardır.

Bunların tarihi gerçeklerle hiçbir ilgisi yoktur...

Bunları yazanların amacı Osmanh'yı karalamaktan ibarettir.

Yani bu da bir bakıma "Tarihin Ergenekon çetesi"dir!

Hadi diyelim ki, haçlıların torunları, yazdıkları tarihlerle romanlarda ve çizdikleri tablolarda dedelerimizi kötüleyerek dedelerinin vaktiyle yediği meşhur "Osmanlı tokadı"nın acısını çıkarıyorlar, peki ama "bizimkiler"e ne oluyor? Neden onların can alıp can vererek yirmi milyon kilometrekare yüzölçümlü dünyanın en büyük imparatorluğundan arta kalan topraklarda yaşadıkları halde, intikam sevdasına düşmüş Osmanlı düşmanı yabancılarla aynı paralelde kalem oynatıyorlar?

Harem-i Hümâyûn

Sarayın en fazla istismar edilen bölümü, haremdir...

Harem hayatı hakkında hiçbir inceleme yapmamış köşe yazarları, harem kaynaklı olarak tüm Osmanlı'yı aşağılayıp incitiyor; sekiz seneye seksen senelik icraatı sığdıran Yavuz Padişah dâhil, neredeyse bütün Osmanlı padişahlarını "seks manyağı bir iğrençlik âbidesi" gibi gösteriyorlar!

Padişah, canı istedikçe hareme dalar, karpuz seçer gibi cariye seçer, hevesini aldıktan sonra da def edermiş!..

Hadım ağaları ile cariyeler haremde aşk yaşarlarmış!..

Bu iddialar, saçma sapanlığı zirveye çıkarmak dışında, tarihçi için bir anlam ifade etmiyor.

Çünkü ne böyle bir padişah var, ne böyle bir harem ağası ya da cariye var, ne de böyle bir harem!..

Uydur uydur yaz!

Bir kere haremde "zina" denen illetin "Z"sinden söz edilmesi imkânsızdır! Çünkü kamera sisteminden daha güçlü bir "Harem gözetimi" vardır.

Bir yandan ak ağalar, bir yandan kara ağalar, bir yandan valide sultanın, bir yanda kadın sultanın gözcüleri; öte yandan gözdelerin ve ikballerin gözetimi hiçbir şeyi gizli bırakmaz...

Yani istense bile haremde zina yapmanın imkânı yoktur.

Ayrıca da harem hayatına İslâmın ruhu hâkimdir. Duvarlar âyetlerle bezelidir. Hadım ağaları ve cariyeler başta olmak üzere harem halkı dini kurallara sım sıkı bağlıdır. O kadar ki, kendilerini padişaha bile göstermezler.

Zaten haremdeki cariyelerin tek işi seçilene kadar padişah için hazırlanmak ve bu yolda mücadele vermek değildir.

Bazıları musiki ile, bazıları oya ile, bazıları resimle, bazıları mutfak işleriyle, temizlikle meşgul olmakta, bazıları da harem halkına hizmet etmektedir.

Sayıları yerli ve yabancı kimi yazarların abarttığı kadar da kalabalık değildir.

"Yüzlerce" olduğu iddia edilen cariyelerin en kalabalık dönemi Sultan I. Mahmud dönemidir ki, o dönemde bile tüm Harem Dairesi'nde 360 civarında cariye mevcuttur.

Bunların üçyüzden fazlası "Berberusta", "Çamaşırcı", "Kahveci", "Bahçıvan", "Hamamcı" gibi isimler alan, çoğunluğu yaşlı ve güzel olmayan maaşlı hizmetçilerdir. Çünkü Haremde erkek hizmetçi çalışamamaktadır.

Aynı dönemlerde, Avrupa saraylarındaki "hizmetli" sayısı gerçekten "yüzlerce"dir.

Bugün sadece Cumhurbaşkanının evi ve ofisi işlevini gören Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nde yüz civarında "hizmetli" çalıştığını (kim bilir Beyaz Saray'da kaç personel var) düşünürsek, Osmanlı

sarayındaki hizmetçi sayısını fazla bulmamamız gerekiyor, çünkü saray aynı zamanda devletin yönetim merkezidir.

Cariyelerin bir kısmı Enderun'da yetişmiş kimsesiz vezirler ve paşalarla evlendirilip saraydan çıkarılmaktadır.

Buna "çırak çıkma" denir...

Yedi-sekiz yıl süren harem eğitiminde iğnenin deliğinden geçirilip kendini her anlamda ispat etmiş birkaçı da padişahların "müstakbel eş"leri olarak ayrılmaktadır.

Sonuçta cariyeler "köle" statüsündedirler...

Sahipleri padişahtır. Padişah isterse onlarla "karı-koca" hayatı yaşayabilir. Çünkü "köle" İslâm hukukuna göre, "mal"dan sayılır. "Mal sahibi" malını dilediği gibi tasarruf (kullanma) hakkına sahiptir. Bu usul şimdiki anlayışımıza ters gelebilir, ancak İslâma aykırı bir durum yoktur.

Padişahlar, hür ya da köle, İslâm hukukuna göre aynı anda sadece dört kadına nikâh kıyabilir, üzerine "istifraş hakkı" olarak cariye de alabilirlerdi.

Tarih boyunca hiç bir cariyede bu konuda isteksizlik görülmemiştir. Çünkü "Padişahın kadını" olmak büyük bir imtiyaz ve şereftir.

Her cariyenin içinde padişahtan bir çocuk dünyaya getirip, "Kadın Efendi"likten "Valide Sultan"lığa kadar giden tüm "ikbal" yollarını açma hayali vardır.

Harem hayatı konusunda detaylı bir çalışma yapan Prof. Dr. Ahmed Akgündüz şöyle diyor:

"Haremde gayri meşru eğlencelerin yapılma imkânı var, bu mümkün; ama Harem gayri meşru barları andıran bir mekân değildir. Gayri meşru eğlencelerin yapıldığı iddia edilen Hünkâr Sofası'nda bunların yapılmış olması imkânsızdır, çünkü duvarlar ayet ve hadislerle bezelidir. Bu salon, padişahın aile efradıyla bir araya geldiği, hep beraber meşru dairede eğlendikleri mekândır. Anormal olan, zinadır. Ben o yoktur diyorum. Abartma diyenler aksini ispat etsin."

"Eşcinsellik iddiaları ise külliyen yalandır! Bu konuda, "İstediği an endamı, boyu-posu, gözünün rengiyle bütün dünya güzelleri önünde ve meşru dairede emrinde olan bir padişah niye gayri meşru daireye girsin?" diyen Nihad Sami Banarlı hocama tamamıyla katılıyorum."

En çok istismar edilen konu

Harem hem Osmanlı'ya, Osmanlı'nm yaşam biçimine, aile ve toplum hayatına, hem de hareme ilişkin bilgileri o kadar yüzeyseldir, aynı zamanda Batılı yazarlar bu konudaki gerçekleri bulma-sunma konusunda o denli isteksizdirler ki, "Osmanlı'ya dair" eserlerini yazarken, Osmanlı arşivlerini taramak yerine sadece Avrupalı gezginlere, büyükelçilere ve sarayda hizmet etmiş esirler tarafından kaleme alınmış karalayıcı hatıralara dayandırmaktadırlar.

Roman yazarları o kadar zahmete bile katlanmamakta, kitaplarına salt hayallerini boşatarak eski deyişle bir nevi "hayal tacirliği" yapmaktadırlar. Doğu'nun egzotik havasından yararlanarak da kitaplarını satmaktadırlar. Onları anlayabiliyoruz. Fakat Osmanlı cetleri hakkında yapılmış sayısız araştırmaya aldırmadan, hatta onlardan haberdar olma gereği duymadan Batılı hayalperestlerin yazdıklarını "doğru" zanneden gafletimizi anlayamıyoruz.

"Tarihi Sevdiren Adam" ünvammızdan dolayı, Osmanlı tarihine ilişkin konularda "taraf" olabileceğimi düşünerek beni bir yana koyun da, gelin 1960'larda Topkapı Sarayı'ndaki Harem Dairesi'nin restorasyonunda görev alan insaflı Fransız tarihçi Robert Anhegger'i dinleyin:

"Onarım esnasında harem'in Avrupalıların yüzyıllarca yazıp çizdikleriyle hiç bir alakası olmadığını fark ettim. Harem padişahın dilediği kadınla yatması için düzenlenmiş bir kurum değil. Zaten haremin mimarisi bu amaca göre düzenlenmemiş. Bu mi-

mari yapı içinde padişahın cariyeleri görebilmesi için kuş olup uçması lâzım. Zira kapılar, daireler geçişler başka yoldan hareme ulaşmasına izin vermez.

"Cariyeler 25 kişilik koğuşlarda kalıyor. Üst katta onlara nezaret eden kalfaların dairesi var. Kalfaların cariyeleri her an çok sıkı denetimi söz konusu.

"Padişahın annesi kendi bölümünde, padişahın kadınları ayrı bölümde, padişah ise kendi dairesinde yaşamaktadır. Padişahın kadınını annesi seçip oğluna sunmaktadır. Padişahın kalkıp cariyeler bölümüne geçebilmesi imkânsızdır.

"Belli ki harem bir üniversite olarak tasarlanmış. Cariyeler o üniversitenin öğrencileridir...

"Burada yaşayanların bir dakikası dahi boş geçmiyor, sürekli eğitim görüyorlar. Ayrıca biçki, dikiş, nakış gibi el sanatları öğreniyorlar... Cariyeler köle değil, hele cinsel köle hiç değil...

"Bence doğru deyim, cariyelerin padişahın evlatlıkları olduklarıdır."

Harem halkı, "sultan" ünvanı taşıyan (valide sultan, haseki sultan, şehzadeler ve sultan kızlar), idareciler, öğretmenler ve son olarak da hizmetliler grubundan oluşuyor.

Yatılı kız okulu

Padişahın özel hayatını sürdürdüğü "Harem-i Hümayun", aynı zamanda, "Enderun" kısmı ile erkeklerin, "Harem" kısmı ile kadınların eğitim gördüğü bir merkez hüviyeti taşıyor.

Buralarda yükselebilmenin tek şartı zekâ ve beceridir. İltimas'ın hiçbir türlüsü yoktur.

Hareme alınan cariyeler öncelikle dini konularda bilgilendirilir. Saray terbiyesi alır, din ve dünya ilimlerini öğrenir, biçki, dikiş, nakış, dantel, oya, örgü gibi el sanatlarında ustalaşmaları sağlanır. Terbiye ve nezaket konusunda üzerlerine yoktur. Güzel konuşur, aheste yürürler. Son derece de zariftirler.

Eğitim süresi

Harem içinde eğitim, Enderun'da olduğu gibi, yedi-sekiz yıllık bir süreçtir.

Başarılı olanlar bir üst eğitime geçerler. Bu sistem içinde yükselen kadınlar farklı bilgi ve becerilere sahiptirler.

Evlenip saraydan çıktıklarında (çırağ çıkma) yerleştikleri mahallenin önderi olabilecek kifayet (yeterlilik) ve dirayette (dayanıklı, kararlı) yetişirler.

Osmanlı padişahları, annelerinin (valide sultan) beğenip seçtiği bazı cariyelerle karı-koca hayatı yaşamışlar, hamile kalanlara "kadın sultan" payesi vererek özel daire tahsis etmişler.

Enderun ve harem karşılaştırması

"Devşirme sistemi" ile devşirilen erkekler, Enderun'da terbiye edilerek nasıl Osmanlı Devleti'nin askeri ve idari en üst makamlarına yükselme imkânı kazanırlarsa, Haremde eğitilen cariyelerde de, zekâ, ahlâk, güzellik ve maharetlerine göre, önce harem dairesinde "acemi", sonra "cariye", ardından "kalfa", nihayet "usta", padişahın annesi tarafından seçilmeleri halinde ise "gözde-ikbal-kadın efendi-haseki sultan" olur, oğulları Osmanlı tahtına çıkarsa, "Valide Sultan" payesine yükselirler.

Padişah eşlerinin hemen hemen hepsinin odasında bir kitaplık bulunur, özellikle tarih çok okunur.

Günleri okumakla ve okudukları kitaplar üzerine sohbet etmekle geçer.

Hizmetkâr cariyeler

Haremin büyük bölümü padişah ve ailesinin hizmetini gören cariyelerden oluşur.

Haremde bazen (özellikle Fatih döneminde) sayıları 400-500'e ulaşan cariyelerin yüzde 90'ı bu gruba mensuptur.

Bunların padişah ve ailesinin hizmetlerini görme dışında görevleri yoktur. Hele padişahla karı-koca hayatı yaşamaları söz konusu bile değildir.

Bunlar daha ziyade, günümüzde varlıklı ailelerin evlerinde çalışan hizmetçilerden farksızdılar.

Sadece günün birinde valide sultan tarafından seçilip padişah tarafından da onaylanmak şartıyla padişaha "eş" olabilme şansına sahiptiler...

Kızlarının sırf bu şansı yakalaması için, Avrupalı pek çok aile, günün birinde kızlarının hareme alınacağı hayali ile yaşamışlardır.

Haremin öteki isimleri

Osmanlı Devleti'nde Dar'üs-saade (saadet evi), İffet-saray-ı Şahane, Harem-i Has, Saray-ı duhteran, Harem-i İsmet-makrun gibi adlarla da bilinen harem ve harem hayatı kesin olarak bilinmese de Edirne'nin alınmasıyla Edirne Sarayı'nda başladığı kabul gören görüştür.

Haremin kapısının üzerindeki levhada, "ey iman edenler, evlerinizin dışındaki evlere izin istemeden ve orada sakin olanlara selam vermeden girmeyiniz. Böyle hareketiniz sizin için daha hayırlıdır" Ayeti yer alır.

Osmanlı devlet teşkilatında Harem-i Hümayun tabiri hem haremi hem de endurunu içine alır. Enderun padişah, saray ve devlet hizmetinde erkeklerin,harem ise ikametgah görevinin yanında kadınların yetiştirilmesi için eğitim müessesesidir. Bu bakımdan hareme yüksek dereceli kadınlar akademisi de denilebilir.

Dünyada eşi bulunmayan bir mektep

Amerikalı uzman Leslie Peirce, harem hakkında arşiv belgelerine dayanarak on yılda hazırladığı doktora tezinde:

"Biz batılılar İslam toplumunda cinselliği saplantı haline getirmek gibi eski ama güçlü bir geleneğin mirasçılarıyız.

"Harem, Müslüman cinsel duyarlılığı üzerine kurulu Batı efsanelerinin kuşkusuz en yaygın simgesidir." dedikten sonra şöyle devam ediyor:

"Hanedan ailesi üyeleri için harem bir ikametgâhtı. Sultan ailesinin hizmetkârları için ise bir eğitim kurumu diye tarif olunabilir.

"Genç kadınlar sadece padişaha uygun cariyeler ve annesiyle diğer ileri gelen harem kadınlarına nedimler sağlamak amacıyla değil, aynı zamanda askerî/idarî hiyerarşinin tepesine yakın erkekler için uygun eş sağlama amacıyla eğitilirlerdi.

"Enderun, saray içinde padişaha kişisel hizmet yoluyla erkekleri nasıl saray dışında hanedana hizmet hazırlıyorsa, harem de kadınları padişah ve annesine kişisel hizmet yoluyla dış dünyadaki rollerini almaya hazırlıyordu.

"Azat edilerek Enderun mezunları veya diğer görevlilerle evlendirilen bu kadınların payına da kocalarının oluşturduğu erkek hanelerini (selamlık) tamamlayan haremler oluşturmak düşerdi.

"Sultan hanesinin kurduğu teşkilat ve eğitim kalıbı bu köle evlilikleri vasıtasıyla çoğaltılarak Osmanlı yönetici sınıfının sosyal ve politik temelini oluşturuyordu.

"Saray eğitim sisteminin -hem erkek hem de kadınlar içinana hedeflerinden biri hükümran hanedana sadakatin aşılanmasıydı. İmparatorluk elitini sarmalayan bağları erkekler kadar kadınlar da sürdüğü için elitin sadakatinin odağında sadece padişahın kendisi değil, aynı zamanda sultan hanesinin kadınları, yani bir bütün olarak haneden ailesi vardı."

Harem mektebinde yetişen bestekâr kadın

Örneğin haremin saz heyeti ve bando takımı içerisinden yetişen Dilhayat Kalfa (1750-1820) en büyük Türk kadın besteciler arasındadır.

Osmanlı Devleti'nde Harem-i hümayun teşkilatında çalışan erkeklerin tümü hadımdı.

Esir tüccarlarının Mısır, Habeşistan ve Orta Afrika'dan hadım ederek, Akdeniz limanlarında sattıkları zencilerin satın alınmasıyla (bu işle İstanbul gümrük emini ilgilenirdi) ağalar ocağının temel kaynağı sağlanıyordu.

Buradaki hadımlar, Türkçe öğretildikten, belli bir eğitimin ardından ve haremde bir çeşit staj gördükten sonra harem ağası unvanını alırlardı.

Belli başlı görevleri ise; haremin kapılarını kilitlemek, harem kapısında nöbet beklemek ve giren çıkanı kontrol etmek, harem arabalarına refakat etmek, doktorlarla beraber hareme girip çıkmak, hariçten hiç kimseyi haremden içeri bırakmamaktır.

Her istediğinde padişah hareme gidemez:

Padişahlar bile canları her istediğinde pervasızca hareme giremezler, "Valide Sultan"dan (padişahın annesi ve haremin başkomutanı) "izin" aldıktan ve yolu yordamı (günü, saati) belirlendikten sonra hareme girebilirlerdi.

Padişah haremde gözükünce, köşe başlarını tutmuş ak ve kara hadımlar, bastonlarını döşemelere vura vura, "Hünkâr, destuuurrr!" diye bağırır, harem halkını uyarırlardı.

Bu esnada namahrem olanlar kaçışır, padişah bütün cariyeleri bir arada hiç görmezdi.

Padişah istediğini alamazdı

Yani, Avrupalı kimi sorumsuz, kimi bilgisiz, kimi İslâm-Türk düşmanı yazarlarla, körü körüne Osmanlı düşmanı "bizden" yazarların iddia ettikleri gibi, padişah uluorta hareme dalamaz, karpuz seçer gibi, cariyelerin içinden birini ayırıp yatak odasına sürükleyemezdi.

Gerektiğinde bu seçimi Valide Sultan yapardı. Padişaha uygun bir "eş" seçer, padişah ise sadece onay vermekle yetinirdi.

Valide'nin seçtiğini reddetme hakları bile yoktu.

Neden çok evlilik yaptılar?

Padişahlar çok evlilik yapmaya bir bakıma mecburdular. Çünkü devlet sürekli savaş halindeydi.

Bu durumunda, babalarıyla savaşlara katılan şehzadelerden kaçının sağ kalacağı bilinemezdi. Üstelik sık sık salgın hastalık çıkar, bazı şehzadeler de bu şekilde ölürdü.

Bu bakımdan padişah, mümkün olduğu kadar çok erkek çocuk sahibi olmak zorundaydı. Yoksa Osmanlı tahtı varissiz kalabilirdi.

Batılı yazarlar bilgisiz

Batılı yazarlar, özellikle de romancılar bunları bilmeden, gerçekleri ise tamamen görmezden gelerek çalakalem "biz"i yazıyorlar. Gençlerimiz de sözde tarihlerini "roman tadında" öğrenip mutlu oluyor.

Bu yüzden Avrupalı romancıların kaleminden çıkmış hayali harem hikâyeleri Avrupa'dan çok bizde revaç buluyor, bizde çok okunuyor.

Oysa bu tür kitaplar hiçbir gerçek kaynağa dayanmıyor. Bırakınız kaynağı bu yazarların çoğu gerçek haremi görmemişlerdir bile.

Batılı ressamların "Veronese Serisi" denen tablolarında hayal ederek çizdikleri "Şark Masalı" türünden saray resimlerine bakarak roman yazıyorlar...

"Çirkin Osmanlı"

Oysa çizilen tabloların gerçekle ilgisi yoktur. Bu gibi tablolarda Osmanlı padişahlarının alabildiğine şişman, ablak suratlı, yağlı ve çirkin gösterildiğine dikkat çekmek isterim.

Vaktiyle İstanbul'a gelen Batılı gezginlerden bazıları görmeleri mümkün olmayan haremi kendi entrikacı ruhlarının yansıması şeklinde anlatmış, yüzlerce yıl sonra onların torunları de-

delerinin hayalhanelerinden uydurdukları tasvirleri esas alarak Osmanlı sarayı ve harem hayatı hakkında uyduruk romanlar yazmışlardır.

Bunların tarihi gerçeklerle hiçbir ilgisi yoktur...

Bunları yazanların amacı Osmanlı'yı karalamaktan ibarettir.

Yani bu da bir bakıma "Tarihin Ergenekon çetesi"dir!

Ak Ağa, Kara Ağa, Valide Sultan

Bir yandan ak ağalar, bir yandan kara ağalar, bir yandan valide sultanın, bir yanda kadın sultanın gözcüleri; öte yandan gözdelerin ve ikballerin gözetimi hiçbir şeyi gizli bırakmaz...

Yani istense bile, bazı romancıların sapık ilişki mekânı gibi takdim ettikleri haremde bunu yapmanın imkânı yoktur.

Her yer insan kaynıyor. Ak Ağalar, Kara Ağalar, kadın sultanların gözcüleri, yardımcıları ve en önemlisi Valide Sultan'a bağlı birimler haremde kuş uçurtmazlar.

Ayrıca da harem hayatına İslâmın ruhu hâkimdir. Duvarlar âyetlerle bezelidir. Hadım ağaları ve cariyeler başta olmak üzere harem halkı dini kurallara sım sıkı bağlıdır. O kadar ki, kendilerini padişaha bile göstermezler.

Zaten haremdeki cariyelerin tek işi seçilene kadar padişah için hazırlanmak ve bu yolda mücadele vermek değildir.

Bazıları musiki ile, bazıları oya ile, bazıları resimle, bazıları mutfak işleriyle, temizlikle meşgul olmakta, bazıları da harem halkına hizmet etmektedir.

Harem teşkilâtı

Harem Sultan I. Murad'dan itibaren vardır, ama kurumlaşması Sultan II. Mehmed'in İstanbul'u fethiyle başlar. İlk harem Bayezit'de bulunan Eski Saray'da teşkilâtlanmış, 1550'de Fatih tarafından yaptırılan "Saray-ı Cedid-i Amire"ye, yani Topkapı Sarayı'na, III. Murad zamanında nakledilmiştir (1578)...

Topkapı Sarayı haremi Koca Mimar Sinan'ın eseridir.

Topkapı Sarayı haremi, yeni yapılan sarayların görkemiyle ve gördüğü yangınlarla, önem ve itibarını kaybetse de IV. Mehmed zamanında onarılarak günümüzdeki halini almıştır.

1853'de Dolmabahçe, 1876'da yıldız Sarayı'na taşınan harem saltanatın kaldırılmasına kadar burada kalmıştır.

Topkapı Sarayı haremi, kızlar ağası, başkapı gulamı ve hazinedar usta dairesiyle mabeyin olan sarık odası, sünnet odası, Revan köşkü ve Hırka-i Saadet arasında yer alır.

Bu iki sınır arasında dolaplı kubbe, şadırvanlı taşlık, kule, kara ağalar mescidi, kara ağalar koğuşu, kızlar ağası dairesi, kadın efendiler taşlığı, valide sultan daireleri, hünkar hamamı, hünkar sofası, ocaklı sofa, III. Murad'ın has odası, I. Ahmed'in okuma odası, çifte kasırlar gibi dört yüze yakın oda ve bölümden oluşmaktadır.

Terfi sistemi

Burada en alt kademe olan cariyelikten ustalığa kadar bir terfi sistemi bulunmaktadır.

Haremin bu son derece ve ilgi çekici yönü ne yazık ki, hep geri plana itilmiş ve yeterince değerlendirilmemiştir.

Harem hakkında anlatılanlar basit ilişkiler üzerine kurulmuştur.

Oysa son yıllarda harem üzerine yerli ve yabancı bilim adamların yaptıkları çalışmalar Osmanlı sarayının harem bölümünün padişah evi ikametgahı olmasının yanı sıra dünyada eşi benzeri görülmeyen bir mektep hüviyetinde olduğunu gözler önüne sermektedir.

Amerikalı uzman Leslie Peirce, harem hakkında arşiv belgelerine dayanarak on yılda hazırladığı doktora tezinde, "Biz batılılar İslam toplumunda cinselliği saplantı haline getirmek gibi eski ama güçlü bir geleneğim mirasçılarıyız.

"Harem, Müslüman cinsel duyarlılığı üzerine kurulu Batı efsanelerinin kuşkusuz en yaygın simgesidir." dedikten sonra, haremin amaç ve teşkilatı hakkında verdiği bilgiler aleyhteki iddialara en güzel cevaptır.

"Hanedan ailesi üyeleri için harem bir ikametgâhtı. Sultan ailesinin hizmetkârları için ise bir eğitim kurumu diye tarif olunabilir.

"Genç kadınlar sadece padişaha uygun cariyeler ve annesiyle diğer ileri gelen harem kadınlarına nedimler sağlamak amacıyla değil, aynı zamanda askerî/idarî hiyerarşinin tepesine yakın erkekler için uygun eş sağlama amacıyla eğitilirlerdi.

"Enderun, saray içinde padişaha kişisel hizmet yoluyla erkekleri nasıl saray dışında hanedana hizmet hazırlıyorsa, harem de kadınları padişah ve annesine kişisel hizmet yoluyla dış dünyadaki rollerini almaya hazırlıyordu.

"Azat edilerek Enderun mezunları veya diğer görevlilerle evlendirilen bu kadınların payına da kocalarının oluşturduğu erkek hanelerini (selamlık) tamamlayan haremler oluşturmak düşerdi.

"Sultan hanesinin kurduğu teşkilat ve eğitim kalıbı bu köle evlilikleri vasıtasıyla çoğaltılarak Osmanlı yönetici sınıfının sosyal ve politik temelini oluşturuyordu.

"Saray eğitim sisteminin -hem erkek hem de kadınlar için- ana hedeflerinden biri hükümran hanedana sadakatin aşılanmasıydı. İmparatorluk elitini sarmalayan bağları erkekler kadar kadınlar da sürdüğü için elitin sadakatinin odağında sadece padişahın kendisi değil, aynı zamanda sultan hanesinin kadınları, yani bir bütün olarak haneden ailesi vardı."

Cariyeler

Hareme alman her cariye ilmi ve İslâmi bir eğitimden geçirilir, sınavları ancak başarıyla verip bu sayede ilmini, irfanını, ahlâkini, lisanını, dine bağlılığını, nezaketini, nezafetini, giyim-kuyamını,

kısacası her alanda, her anlamda kendini ispatlayanlar padişahlara "eş" seçilirdi (gerisi saray hizmetlisi olarak ayrılır).

Daha alt seviyede kalanlar vezirlere, paşalara "eş" olur, ondan az yetenekliler ise saray hizmeti için ayrılırdı.

Padişaha "eş" seçimde mendil atma (bir dizide gösterildi) filan gibi olaylar yaşanmazdı.

Padişah tüm cariyeleri toplu halde hiç görmezdi. Tabii eşini de kendisi seçemezdi.

Bu iş valide sultanların göreviydi. Çünkü harem halkını en iyi o tanır, kabiliyetlerini o bilirdi.

Padişah, Valide Sultan'ın önerdiği cariyeler arasından bir seçim yapardı.

Bu "ince eleyip sık dokuma" işini kavrayan yabancı araştırmacılardan biri şöyle diyor:

"Koskoca Osmanlı Devleti'nde özgür olmayan tek kişi padişahlardır diyebiliriz. Çünkü ne işlerini, ne eşlerini seçebilme hakları vardır."

Hürrem de Padişah'ın annesi Ayşe Hafsa Sultan tarafından seçilmiştir... Demek ki yeterliydi. Bu yeterliliğini de pek çoğu günümüze kadar gelen hayır eserleriyle ispatladı...

Hürrem Sultan'ın başta İstanbul olmak üzere pek çok yerde hayır eserleri mevcuttur...

Mesela İstanbul Haseki'de bir cami ile şadırvanı, imareti (fakir fukaranın yeyip içtiği yer), medresesi, dârüşşifâsı (hastane), çeşmesi, sebili ve mektebi, Ayasofya'da görkemli bir hamamı, Mekke ve Medîne ve Kudüs'te birer imareti, ayrıca birçok şehirde medreseleri, camileri, imaretler, kervansarayları, çeşmeleri, suyolları, köprüleri vardır...

Bunlardan başka Mekke ve Medine'de imaretler yaptırmış, ayrıca haremeyn'deki (Mekke-Medine) fakirlere dağıtılmak üzere her yıl altı bin altın göndermiştir.

Kanuni Sultan Süleyman'ın kendisine verdiği emlâkı bile hayırda kullanılmak üzere vakfetmiştir.

Böyle bir Haseki Sultan'ı bu ülkenin insanına "düşman" olarak tanıtmak ve bir kalemde silmek akılkârı olmasa gerektir.

Şehzade Mustafa'nın bedeli Şehzade Cihangir

Kanuni'nin ikinci eşi (ilki Mahidevran Suiltan)Hürrem Sultan, Padişah'a dört erkek evlât vermiştir...

Sırasıyla Mehmed, Cihangir, Selim ve Bayezid...

Nihayet bir kız: Mihrimah Sultan...

Kanunî, tek kızını çok sever, sık sık onunla oynar şakalaşırdı.

En büyük şehzade Mustafa, Hürrem Haseki'den değil, Mihrimah Haseki'den doğma. Sima olarak dedesi Yavuz'a çok benzeyen Şehzade Mustafa, Osmanlı tahtına en yakın şehzade: veliaht... Babasından sonra tahta geçeceğine muhakkak gözüyle bakılırken, yukarıda izaha çalıştığımız gelişmeler yaşandı ve Şehzade Mustafa taht uğruna baş verenlere katıldı...

Bu mevzuda ne Kanunî'yi, ne de sevgili hasekisi Hürrem Sultan'ı tümüyle "suçsuz" sayıp mazur görmek pek tabii mümkün değil. Fakat Hürrem Sultan'ın kendi oğlunu hayatta tutmak gibi bir mazereti vardır. Yine de bunun bedelini çok ağır ödemiş, Allah, Hürrem'in elinden çok sevdiği ciğerparesi Şehzade Cihangir'i alarak[64] evlât acısını ona da tattırmıştır.

Cihangir, Şehzade Mustafa'nın öldürülmesinden (6 Kasım 1533) sadece 21 gün sonra Halep'te ölmüştür (27 Kasım 1533).

Zaten Şehzade Mehmed de bir hastalıktan dolayı ölmüştü...

Kanuni bu hüzünle yalım yalım yanmış, evladının hatırasına Şehzade Camii'ni (İstanbul) yaptırmıştır.

Şehzade Camii salt bir mâbed değil, aynı zamanda Kanuni ile Hürrem Sultan'ın ortak acılarının ebediyete açılan kapısıdır...

64 Çok hassas ruhlu bir şair olan Cihangir'in, üvey ağabeyi Mustafa'ya yapılan haksızlıktan içlenip öldüğü rivayet edilir. En küçük oğlunun anî ölümüyle yüreği dağlanan Kanuni, günlerce yemeden içmeden kesilmiş, hatta Veliaht Şehzade Selim, babasını teselli için Maraş taraflarından Halep'e gitmiştir (Öztuna). Üzgün padişah, oğlunun ruhuna, külliyesiyle birlikte bir cami yapmasını Koca Sinan'dan istemiş, camiye "Cihangir Camii" denmiş, o günden sonra da İstanbul'un bir semti bu isimle anılmıştır.

Kanuni'nin, Şehzade Mustafa'nın katline bedelmiş gibi, ondan 21 gün sonra bir salgın hastalığa kurban giden oğlu Şehzade Cihangir adına inşa ettirdiği Şehzade Camii'nde insanı önce titrek bir hüzün karşılar. Bu hüzün evlât acısının "eser"e dönüşmüş halidir...

Ve bu eser acının sonsuz resmidir.

Bakıla ve ibret alına!

Şehzade Mustafa'nın öldürülmesinin yankıları

Şehzade Mustafa'nın katli, yüreklerde yankılandı...

Ordu ve halk arasında derin akisler yaptı.

Yahya Bey ile Sami, bu derin hicran dolayısıyla yazdıkları manzumelerde Padişah'ı şiddetle eleştirdiler. Özellikle Şair Sami'nin mersiyesi çok hiddetlidir ve Kanunî devri fikir hürriyetine de çarpıcı bir örnektir.

Bakınız "Padişah-ı Cihan" hakkında nasıl bir üslûp kullanıyor:

"İntikamın alayım dimiş iken Sürh-ser'im,
"Kasd idüb canına kıydın ne revadır püserin...
"Bu değil idi garaz kalsa cihanda eserin,
"Tac ü tahtın kime kaalır kime bu mülk ü yerin.
"Buna kim oldu sebep yok mu şeha hiç haberin?..
"Kara toprağa ki düşdu yine şol verd-i terin,
"Bu firak odunu duyar nece yanmaz ciğerin,
"Bu eğer erlik ise ancak olaa bu hünerin...
"Padişehsin tutalım yok mu Huda'dan hazerin?..
"Mustafa n'oldu hani n'eyledin a Padişehim?
.....
"Sen Selim oğlu olub asl ile Osmân olasın,
"Yedi iklime bugün âlem ile han olasın,
"Hatem-i emrin ile halka Süleyman olasın,
"Her işi fehmedici akıl ü irfan olasın...
"Nuh-veş bin yıl olursan dahi bir an olasın!

"Dest-i hasretle çekub çak-giriban olasın!
"Gide bu tac ukabâ bir ten-i uryan olasın!
"Hay-hay-etdiğine sonra peşiman olasın!
"Mustafa n'oldu hani n'yledin a Padişehim?
.....
"Ey Şeh-i kan-ı kerem sende adalet bu mudur?
"Şeh-i âlem olasın sende inayet bu mudur?
"Padişehler ki ezel itdiği âdet bu mudur?
"Ehl-i tedbir olana fehm u kiyaset bu mudur?
"Mustafa gibi ciğer-kuşene şefkat bu mudur?
"Âl ile kıydın ana hani hakıykat bu mudur?
"Kavl-i düşmen sana kar itdi meveddet bu mudur?
"Yok yere kan edesin ya'ni hılâfet bu mudur?
"Mustafa n'oldu hani n'eyledin a Padişehim?
.....
"Gün gibi zahir idi zerre günahı yok idi,
"Eşiğinden dahi bir özge penahi yok idi,
"Sana ol doğru idi eğri nigâhî yok idi,
"Hakk ana şahid idi gayri günahı yok idi,
"Bende idi sana ol bir dahî şahî yok idi,
"Hak bilür gayri yere varmağa rahî yok idi,
"Ceng ider geldi desen, iki sipahi yok idi,
"Hançer urdun da anın cismine âhî yok idi,
"Yok idi cürmü bu Sami der İlâhî, yok idi,
"Mustafa n'oldu hani n'eyledin a Padişehim?"

Ne çare ki hayat devam ediyordu, yapacak çok şey, alacak çok yol vardı.

Tarihimizin hicran sayfalarını teşkil eden "şehzade katli" meselesini, hem yukarıda, hem de bazı kitaplarımızda yorumladığımız için[65]64 daha fazla derinleştirmiyoruz.

Kanuni'nin 46 yıllık saltanat devresinde, sadece birkaç kara leke bulunmaktadır. Bunlar 600 küsur senelik zamana yayıldı-

65 Bu konuda "Yıldırım Bayezid", "Fatih" , ve "Biz Osmanlıyız" isimli çalışmalarımızda geniş yorumlar mevcuttur (Nesil Yayınları).

ğında, hele Avrupa saraylarındaki entrikalarla kıyaslandığında hiç mesabesinde kalır.

Osmanoğullarının 600 küsur senede işledikleri "günah"lar, o devrin Avrupa saraylarında neredeyse altı güne sığabilirdi. Tarihimize insaf ölçeğinde bakmak ve Avrupa tarihçilerinin entrika düşkünlüklerini tatmin hususunda gösterdikleri gayrete katılmamak, bizim için vicdan borcudur.

Keşke bu küçük kara lekeler de bulunmasaydı... Keşke Osman Gaziden oğullarına ve torunlarına intikal eden bembeyaz saltanat cübbesi, sonuna kadar öyle bembeyaz, ak pak kalabilseydi...

Keşke; ama 600 senelik bir devrede hem onca zafer sayfasına imza atmak, hem de bütünüyle masum kalmak mümkün müdür?

Osmanlı'nın saltanat cübbesi o kadar beyazdır ki, en küçük lekeler bile göze batmaktadır. Öte yandan Avrupa kralların pelerinleri öylesine karadır ki, hemen hemen hiçbir leke dikkat çekmemektedir... Avrupalı tarihçiler, Osmanlı'nın ak cübbesinde büyüteçle leke arayacaklarına, kendi krallarına baksınlar. Borjiya Hanedanına mensup prenseslerin, bir gecede kaç zevk aracı erkeğin canına kıydıklarını araştırsınlar...

KAPİTÜLÂSYONLAR

"Şimdiki hâlde Fransa'nın hiçbir şeyi kalmamıştır. Padişah âlempenah hazretlerinden başka hiçbir yerde de ümidi yoktur... Eğer biraz para ve mal yardımı yapılırsa, Fransa bundan ebediyete kadar minnettar kalacak ve Türk cömertliği bir kez daha cihana nam salacaktır."
(Fransa Kralı İkinci Henri'nin, Kanunî'ye mektubundan).

Kanunî dönemi, Osmanlı Devletinde zirvedir. Zirveler ise, aynı zamanda inişin yahut düşüşün başlangıç noktaları sayılır. Şahıs

veya kişi, zirveyi tuttuktan sonra, eğer gereken hamleyi atılımı gerçekleştiremezse, kaymaya başlar. Bunun içindir ki, Kanunî zamanını tarihçiler, hem bir zirve görürler, hem de düşüşün başlangıç noktası olarak değerlendirirler. Kapitülâsyonlar mevzuuna da, umumiyetle, "düşüşü çabuklaştıran unsur" şeklinde bakılır.

Önce "kapitülâsyon" nedir, onu görelim.

Özetle, siyasî bağımsızlığa sahip olan devletlerin, ekonomik yetersizlikleri sebebiyle başka devletlere tanıdıkları tek taraflı imtiyazlara "kapitülâsyon" denir.[66]

Şu hâlde Kanunî'nin Fransa'ya karşı takip ettiği himayeci politikaya "kapitülâsyon" demek, maksadı aşmak olur. Osmanlı Devletinin zayıf düştüğü devirlerde kapitülâsyon mahiyetine dönüşmüş birtakım imtiyazlardan söz etmek, kanaatimizce daha doğrudur. Çünkü imtiyazların "kapitülâsyon" sayılabilmesi için, devletin ekonomik açıdan muhtaç durumda olması, daha açık bir deyişle, kapitülâsyon vermek zorunda kalması lâzımdır. Oysa Kanunî devri Osmanlı Devletinde bir ihtiyaç söz konusu değildir. Her bakımdan dünya devletlerinin üstündedir ve her bakımdan istediğini elde edecek vaziyettedir.

Fransa'ya tanınan imtiyazlar, o günün şartlarında bir "ikram"dan ibarettir. Anlaşma değil, ferman mahiyetindedir. Güçlü Osmanlı Devleti, kendisinden yardım isteyen güçsüz Fransız Devletini düşmanlarına karşı desteklemiş, ikramlarıyla ayakta durmasını sağlamıştır. İlk kapitülâsyonların asıl mahiyeti bundan ibarettir.

Yüzyıllardır yenilmeyi değil, yenmeyi an'aneleştirmiş devlet ve halk psikolojisi, düşmanı küçümsemekte o mertebeye varmış bulunuyordu ki, 1606'da Avusturya'yla yapılan Zitvatoruk Muahedesine kadar Osmanlılar, komşu devletlerle yaptıkları barış anlaşmalarında, bu devletler sulhü ve dostluğu bozacak hareket ve teşebbüslerde bulunmadıkça, Osmanlı Devleti tarafından

66 Ansiklopedik Sözlük, Milliyet Yayınları, İst. 1967.

muaheze edilmeyeceklerine dair ferman verildiği hâlde, karşı taraftan ne yazılı bir teminat istenir, ne de hudut tayini gibi keyfiyetlerin üstünde durulurdu...

Keza aynı devirlerde, bugün "kapitülâsyon" denen, yabancılara bahşedilmiş ticarî ve iktisadî imtiyazlar da, yine hep o nefse güvenin komşu devletler tebaasına ikram ettiği bir hukuk, iktisat ve kaza bahşişinden başka bir şey değildir.[67]

Kanunî, Hıristiyanlar arasındaki dinî ve siyasî ihtilâfları daima ayakta tutmaya dikkat gösteren dâhiyane bir dış politika takip etmiş, Katoliklere karşı Protestanları desteklemesi gibi, "Avrupa İmparatorluğu" hülyaları kuran Alman İmparatoru Şarlken'e karşı da Fransa'yı korumuştur. Meselâ Kanunî'nin Avusturya zindanlarından kurtarıp Fransız tahtına yeniden oturttuğu Birinci Fransuva'dan (François) sonra kral olan oğlu İkinci Henri'nin Kanunî'ye hitaben şöyle bir mektubu vardır:

"Şimdiki hâlde Fransa'nın hiçbir şeyi kalmamıştır. Padişah-ı âlempenah hazretlerinden başka hiçbir yerde de ümidi yoktur... Nitekim bundan önce de birçok defa padişah-ı âlempenah hazretlerinin yardımı görülmüştür. Eğer biraz para ve mal yardımı yapılırsa, Fransa bundan ebediyete kadar minnetter kalacak ve Türk cömertliği bir kere daha cihana nam verecektir. Bu yardım, padişah-ı cihan hazretleri için lâşey [hiç] mesabesindedir."[68]

Bu mektup üzerine Kanunî, cömertliğini göstermiş, Barbaros'un yetiştirmelerinden meşhur amiral Turgut Reis'in emrine Osmanlı-Fransız karma donanmasını vererek (toplam 45 parça gemi) Şarlken'in Sicilya sahillerini tahrip ettirmişti. Sonuçta da Korsika fethedilmişti (17 Ağustos 1553).

Osmanlı-Fransız münasebetleri bu seviyedeydi. Fransız Kralı, Kanunî'ye "baba" diye hitap ediyor, Kanunî de Fransız krallarına "oğlum" diyordu. Osmanlı Devleti işte bu pozisyonda ve güçte iken, zavallı Fransa'ya birtakım imtiyazlar ve ticarî ko-

67 Türk Tarihinde Osmanlı Asırları, Samiha Ayverdi, c. 1, s. 348.

68 Öztuna, a.g.c., c. 4, s. 36.

laylıklar tanımış, büyüklüğünün gereğini yapmıştı. Ama Fransa, biraz kökleşip ayakları yere basınca bütün bu iyilikleri unutacak, yeniden dindaşlarıyla ittifak ederek dünkü velinimetinin kuyusunu kazmaya başlayacaktı. Yani meşhur Avrupalı dönekliğini gösterecekti... Ve bu vefasızlık, asrımıza, Türkiye'ye karşı Ermeni teröristlerini destekleme garabeti şeklinde aksedecekti.

SON SEFER-İ HÜMAYUN

"Allah Allah diyelüm, sancağ-ı şahi çekelüm
"Yürüyüb her yandan Şarka sipahi çekelüm
"İki yerden kuşanalüm yine gayret kuşağın
"Bulaşub toz ile toprağa bu rahi çekelüm
"Paymal eyleyelüm kişverini Surh-serün

"Gözüne sürme deyü dud-i seyahu çekelüm
"Bize farz olmuş iken olmamuz İslâm'a zahir
"Nice bir oturalım bunca günahı çekelüm
"Umarım rehber ola bize Ebu Bekr ü Ömer
"Ey "Muhibbî" yörüyüb Şarka sipahi çekelüm."

(Muhibbî [Sultan Süleyman])

Hürrem Sultan 18 Nisan 1558 yılında (Kanuni Sultan Süleyman'ın ölümünden sekiz yıl önce) 52 yaşında ölmesi, Kanuni'nin yüreğini, kendi ifadesiyle "dilhun" etmişti...

Kanuni param parça olmuştu.

Üstelik Hürrem Sultan, padişah olması için onca çabaladığı oğlu II. Selim'in tahta çıkışını görememişti.

Bu da Kanuni'nin acısını artırıyordu.

Bir daha kendine gelemedi, eski neşeli haline dönemedi.

Zaten o da yaşlanmıştı. Ölümü bekler, hatta özler gibiydi. Çünkü ölüm aşkına kavuşmanın tek yolu gibi gözüküyordu.

Aşkını Süleymaniye Camii Külliyesi içinde yaptırdığı türbeye resmetti: Koca Sinan'a verdiği talimatla, türbenin iç duvarlarını cennet bahçesine döndürdü.

Koca Hünkâr çok yorgundu. Sadece huzur arıyordu. Ne yazık ki oturduğu taht buna izin vermiyordu. Yeniçeri ağaları çoktan söylenmeye başlamışlardı bile:

"Padişahımız kocadı, sefere çıkamaz oldu, gayri bize genç bir padişah lâzımdır!"

Acı acı gülümsüyordu.

Kimse anlamıyor, ama o artık bir yürek yorgunuydu. En sevdiklerini devlete feda etmiş, gömdüğü her "sevgili" ile birlikte yüreğinin bir parçasını daha kara toprağa vermişti.

Şehzade Mustafa...

Şehzade Bayezid...

Şehzade Cihangir...

"Kardeşim" dediği, "Makbul", "maktul" Pargalı (Bugün Yunanistan'da kalan Parga yakınlarındaki bir köyde doğduğu için böyle anılırdı) İbrahim Paşa...

Hürrem Sultan...

Daha kimler ve kimler!

Bu halde sefere çıkmak kolay mıydı?

Zaten tahta geçtikten yedi ay sonra sefer başlamış, neredeyse at sırtından inmemişti.

Biraz dinlenmesine neden izin verilmiyordu?

Ah şu Malta başarısızlığı! (1565).

Onca başarılı seferi varken neden herkes bunu hatırlıyor, bunu konuşuyordu?

Çaresiz yine yollara düşecekti. Yeni fetihler sayesinde Malta kuşatmasındaki başarısızlığı herkese unutturacaktı.

Zaten "Osmanlı Macaristan"ının emniyet altına alınması gerekiyordu. Kendisinden sonra tahta geçecek olan oğlu Selim'e fazla güvenemiyordu. Mustafa sağ olsaydı, dağlar kadar güvenirdi. Neden babasının sağlığında taht mücadelesine girişmişti sanki?

"Ah Mustafa ah!"

Evet harekete geçmeliydi. Eski zamanlardaki gibi atlanmalı, pusatlanmalı, "Padişah-ı Cihan" olarak fetih yollarını tekrar açmalıydı.

Oğlu Selim'e de her anlamda sağlam ve güven altında bir ülke bırakmalıydı.

Sefere çıkmayalı on yıl olmuştu. Hürrem Sultan'ın acısı onu kıpırdayamaz yapmıştı. Bu durum daha fala devam etmemeliydi. Yalnız asker değil, halk da söylenmeye başlamıştı. Kürsü vaizleri açıktan açığa "Padişahımız kocadı" diyorlardı.

Süt karındaşı Yahya bile aynı görüşteydi: "Sefere çık, gerekirse o yolda öl!" diyordu.

Ölmek kolaydı da, 71 yaşında sefere çıkmak kolay mıydı?

Kanuni bunları düşünürken, Avusturyalıların, Tokaj'ı zapt ettikleri haberi geldi. Artık durmak olmazdı. Avusturya'ya haddini bildirmek lâzımdı.

Olayı fetvaya bağladı ve savaş ilan edilmesini emretti.

Bu bile bütün İstanbul'da heyecan uyandırmıştı: Koca aslan nihayet kıpırdamış, uzletinden çıkmıştı.

İkinci Vezir Pertev Paşa serdar tayin edilerek önden Erdel'e gönderildi.

Ardından sefer hazırlıkları başladı. Geçilecek yollardaki köprülerin onarılması, yolların düzeltilmesi yolunda emirler vali ve kadılara gönderildi. emirler yazılarak yol ve köprülerde onarım yapılması emredildi.

Nihayet beklenen gün, beklenen saat geldi...

Kanuni, Eyüb Sultan türbesinden başlayarak İstanbul'da yatan tüm sahabe türbeleri ile ceddinin türbelerini ziyaret etti. Zafer duaları yaptı. Gittiği türbelerin civarında yaşayan fakirlere önemli miktarda sadaka dağıttı.

Yola 5 Nisan 1566 Cuma günü çıkılacaktı. Ne var ki o gün Padişah rahatsızlanmıştı. Ramazan Bayramı boyunca yattı. Yola ancak 29 Nisan günü çıkabildi. Hastalığı sürüyordu, ama seferi daha fazla erteleyemezdi. Gitmek istemediğini, bu yüzden hastalığı bahane olarak kullandığını düşünürlerdi.

Hiçbir şeyden korkmadığı zannedilenler bile bir şeylerden korkarlardı.

Kanuni, halkın sevgisini ve saygısını kaybetmekten korkuyordu.

Ayrıca padişahlık makamında oturduğu müddetçe gerekeni yapmak zorundaydı. Şimdi savaşa gitmesi gerekiyordu.

Büyük bir merasimle İstanbul'dan ayrıldı.

Beyaz atının üstünde delikanlı oturuşundaydı. Bunu gören zamanın terihçileri hayran kaldılar ve şöyle notlar düştüler:

"Hünkâr beyaz atı, beyaz elbisesi ve beyaz sakalıyla nurdan bir minareye benziyordu."

Hürrem Sultan'ın mendili cebindeydi, arada bir terini silme bahanesiyle kokluyordu.

Yolda rahatsızlığı arttı. At üstünde gidecek takâti kalmadı.

Bunu hemen fark eden Sokollu Mehmed Paşa arabaya geçmesini rica etti. Padişah kapalı bir arabaya bindi.

Padişah ancak şehir merkezlerine gelindiğinde arabadan inip atına biniyor, kendisini alkışlayıp "Padişah'ım çok yaşa!.." diye bağıranları dudaklarında acı bir gülümsemeyle selamlıyordu.

Bir ay sonra, Tatar Pazarcığı'na gelindi. Oradan ver elini Belgrad. İstanbul'dan çıkışın 49. günü muhteşem ordu Belgrad'daydı...

Durum değerlendirmesi yapılırken, Zigetvar Kalesi komutanı Nicolas Zriny'nin, Sikloş civarında karargâh kurmuş olan Tırhala Sancak Beyi Mehmed Bey'i şehit ettiği haberi geldi.

Bunun üzerine hedef seçildi: Zigetvar.

İtirazlar hemen yükseldi:

"Çevresi surla ve hendeklerle çevrili birbiriyle bağlantılı dört kaleden oluşan Zigetvar ele geçirilmesi çok zor bir kaledir. Etrafındaki bataklıklar da cabası. Önce kolay hedeflere teveccüh edelim."

Sonunda karar çıktı ve Osmanlı ordusu Zigetvar'a yöneldi.

Zigetvar önlerinde

Muhteşem Süleyman, sondan bir önceki seferiyle İran'a ve son seferiyle tekrar Avusturya üzerine yürümüştür (1 Mayıs 1556). Zemlin (yahut Zemun) konağında dinlenirken Macar Kralı İkinci Yanoş'un[69] [Janos] bağlılık arzına geldiği kendisine bildirilmiş, Kanunî derhal huzura alınmasını emretmiştir.

İlk defa bir bebekken sevip okşadığı prensin, "kral" unvanıyla ve 26 yaşında bir delikanlı ataklığıyla karşısına çıkması, herhâlde ihtiyar padişahı duygulandırmış, yaşlılığını ve yorgunluğunu hissettirmiştir ki, şöyle konuştuğu duyulmuştur:

"Gayri gocaduk!"

Genç kral, efendisinin önünde diz çöküp, uzanan eli hürmetle öptükten sonra:

"Hemen kadimi kul oğlu kulum, ferman padişahüm hazretlerinündür." demiştir.

Koca padişah, "sevgili oğlum" diye hitap ettiği Macar Kralının kalkmasını buyurduktan sonra, memnuniyetini şöyle ifade etmiştir:

"Eyilük üstine eyilük gör. Mehabet beni bînûş idüp nutka takatüm kalmadı."

69 Yerli kaynaklarımızda "Kral Yanoş oğlu İstefan" ve "İstefan Kral" isimleriyle anılır.

Zigetvar kuşatması sırasında padişah rahatsızlandı. Canı gibi sevdiği ordusuna bizzat kumanda edemez oldu. Bir rivayete göre, hanedan yadigârı nikris [damla-goutte] hastalığına müptelâ bulunuyordu.[70] Hastalığa direniyor, zaman zaman kalkmak için kendini zorluyor, ama yıkılıyordu. Koca çınar devrilmişti. Vaktin geldiğini hissetmiş, başucunda 24 saat Kur'an-ı Kerim okunmasını emretmişti. Hafızların telâffuzuna sık sık kendisi de katılıyor, dudakları kıpır kıpır Kur'an okuyordu.

Kuşatma uzamıştı. Fethi, son fethi göremeden, son zafer çelengini boynuna takamadan ölmekten korkmaya başlamıştı. Komutanlarını otağ-ı hümayuna [padişah çadırına] çağırdı. Hicranını seslendirdi:

"Bu kal'a benüm yüreğüm yakmışdur. Dilerim Haktan ateşlere yana!"

5 Eylül günü dış kalenin teslim alındığını duyunca pek sevindi. Ellerini açıp dua ettikten sonra, gençleşen sesiyle kükredi:

"Tiz iç kale de fetholuna!"

İç kale de fethedilecekti. Ama koca hünkâr bunu göremeyecek, fetihten sadece birkaç saat önce fâni hayata gözlerini kapayacaktı (6/7 Eylül gecesi, 1566).

Sahib-i devlet ölmüştü. Padişah-ı cihan, dâr-ı cinana vasıl olmuştu. En uzun sefer başlıyordu onun için—hem de tac ü tahtsız, şan ü şöhretsiz, sıradan kullar gibi...

Vaktiyle ettiği dua yerini bulmuş, arzusu gerçekleşmişti: "Allah'ım! Bana zaferler ihsan ettin, dualarımı kabul buyurdun. Habibinin hürmetine şu duamı kabul buyurup bana şehitlik ver!"

Yani...

"Nice müddetdür ki ruy-i zemini zir-i nigin-i zafer-karînim itdün. Vasıl olmaduk recam, hâsıl olmaduk münam kalmadı; hâlen Habibün hörmetine zaâdet şahadet, ba'dehu dîdar-ı şerifünü müşahedet nasîb eyle!"

70 Nüzul [felç] olduğu yolunda da rivayetler vardır.

Yetmiş bir yaşında, 46 yıllık hükümdardı. Buna rağmen, "gaza fetvası" istemiş, gerekçeler göstermiş, gösterdiği gerekçeler şer'an incelenip yerinde bulunduktan sonra verilen "Rıza'en lillâhi teâlâ ve tekaddes nasaraya cihat açmak ve kefereyi imha eylemek farzdır." şeklindeki fetvayı cebine koyarak Zigetvar Seferine çıkmıştı. Hasta ve yorgundu, ama gözleri hâlâ gazaya dikiliydi. İç organları öldüğü yere, vücudu İstanbul Süleymaniye'deki caminin yanında bir Sinan harikası olan türbesine gömüldü.

Sevgili eşi Hürrem Sultan'ın yanma...

Sekiz yıllık ayrılık böylece vuslata ulaştı.

Savaşta başı yastıkta ölmek

Zigetvar kuşatılmıştı, ancak direniyordu. Kanunî Sultan Süleyman son demlerindeydi. Uzun uzun kaleye baktıktan sonra:

"Kal'a içre namaz kılmak nasip mı?" diye söylendi.

"Allah gecinden versin Hünkârım siz daha çok yaşayacaksınız" diye teselliye çalıştılar.

"İşte bu geç ölümdür" dedi gülümseyerek, "bundan geci n'ola?"

Paşalara döndü, gürledi:

"Zigetvar'ı sizden isterim!"

Fakat o gece ağırlaştı. Sokollu Mehmed Paşa, ertesi gün Padişah'ını ziyarete gitti. Çok bitkindi.

"Şevketlü Hünkârım" dedi, "artık taarruz zamanıdır. Amma top sesleri sizi rahatsız edebilir. Emrederseniz Otağ-ı hHmayun'u (padişah çadırı) gerilere çekelim."

Padişah itiraz etti:

"Ne söylemektesin koca vezir?.. Top sesleri bize ninni gibi gelir! Allah kuvvet verse de askerimizin başında ceng u cidale katılsak..."

Bir akşam top sesleri iyice arttı. Lakin Zigetvar Kalesi bir türlü düşmüyordu.

Padişah hasta yatağında iyice sabırsızlanmıştı. Dayanamayarak yataktan çıktı.

"Kılıcımızı verin!" diye bağırdı, "askerimizle birlikte vuruşacağız."

Başhekim Bedrettin Çelebi, telâşla atıldı:

"Aman Hünkârım, lütfen yatınız; mübarek vücudunuz buna dayanamaz."

Padişah'ın gözleri ateş saçıyordu:

"Geri dur, Çelebi!.. Bu kale, yüreğimizi yakar. Cenk libasımızı (elbisemizi) giydirin, kılıcımızı elimize verin, atımızı otağın önüne çekin."

Ellerini semaya açtı: "Allah'ım, Sancağ-ı şerif Zigetvar'a dikilmeden canımı alma!"

Sokollu Mehmed Paşa'ya haber gönderildi. Paşa telâşla çadıra girdi. Padişah'ı ayakta görünce, hayret ve korkuyla atıldı:

"Aman şevketlü Hünkârım, bu ne hâldir?"

Sultan Süleyman'ın kaşları alabildiğine çatıktı:

"Bu hâl, askerle beraber olmak hâlidir vezirim... Ya sen burada ne ararsın? Hâlâ neden alamazsın Zigetvar'ı?.."

Sesi kısıldı. Yorulmuştu. Başhekime dayandı. Bacakları gövdesini taşıyamıyordu. Sadrazam'ına son emrini verdi:

"Senden Zigetvar'ı isterim!"

Birkaç gün sonra Zigetvar düştü. Hazin ki, şanlı ordu kaleye girerken, şanlı Padişah'ı son nefesini veriyordu. Hamd sancağı burca dikilmiş, ancak Kanuni bunu dünya gözüyle görememişti. (7 Eylül 1566)

Sokollu'yu bir endişe bulutu sardı: Korkusunun kaynağı, şanlı Padişah'ın ölümü yüzünden kargaşa çıkma ihtimaliydi. Bu yüzden elîm ölümü ordudan saklamaya karar verdi. Sadece birkaç sadık bende bilecekti.

Bu karardan sonra, hekimler, Kanuni'nin iç organlarını çıkarıp (Müverrih Solakzade'nin ifadesidir) cesedini "tahnit" ettiler. Sayıları on ikiyi geçmeyen küçük bir cemaatle cenaze namazını kıldıktan sonra iç organlarını yatağın altına gizlice gömdüler. Bedeni ise tahtın altına yerleştirildi. Ve ordu Zigetvar'dan hareket edinceye kadar, kırk günden fazla tahtın altında saklandı.

Bir taraftan da, Sokollu, Kütahya valiliğinde bulunan Şehzade Selim'e haber gönderip durumu bildirmişti. Ve Şehzade Selim, babasından boşalan tahtı sahipsiz bırakmamak için, derhal Belgrat'a hareket etmişti.

Padişah'ın öldüğü, ordu ancak Belgrad'a yaklaşılırken, ölümünden tam kırksekiz gün sonra duyuruldu. Bu süre içinde Şehzade Selim, "II. Selim" ünvanıyla Osmanlı tahtına cülûs etmişti.

Kanuni'nin ikinci cenaze namazı yeni Padişah'ın da iştirakıyla Belgrat'da kılındı. Daha sonra cenaze Vezir Ahmed Paşa'ya teslim edildi. Ahmed Paşa, 400 kişilik bir muhafız kıtasıyla cenazeyi Başkent İstanbul'a getirdi. Belgrad'dan ayrılışının otuz dördüncü günü İstanbul'a ulaşan cenaze, devlet adamları ile ulemâ tarafından karşılandı. Süleymaniye Camii'ne getirilip orada üçüncü kez namazı kılındıktan sonra, camiin mihrabı önüne defnedildi.

Yani Kanuni Sultan Süleyman, ölümünden ancak seksen iki gün sonra toprakla buluşabildi. Çünkü türbesi henüz bitirilememişti.

Osmanlı tarihinin önemli isimlerinden müverrih Peçevi şöyle diyor:

"... ve mutad üzre şemleler sarınıp otağ-ı hümâyûn önünde namazın kıldılar. Andan Vezir Ahmed Paşa'yı ve Şeyh Nureddin Zade Efendi'yi ve merhumun makbul ve merğubu olan Ferdad Ağa'yı na'şı rahmet nakışları mürafekatine koşup canib-i İstanbul'a revane kıldılar ve cami-i şerifleri mihrabı önünde defn olunmasını ferman ettiler."

Karakteri

Karakteri ve mefkûresi büyük bir insandı, büyük bir hükümdar oldu. Doğuda ve Batıda "Muhteşem" unvanıyla anıldı. Tarihimizdeki hataları büyüteç altında inceleyen yabancılar bile ihtişamını, büyüklüğünü kabul ederek onu daima saygıyla andılar.

Sir Edward S. Creasy şöyle diyor:

"Süleyman büyüktü. Yalnız müsait şartların tesadüfleriyle değil... Kullandığı azim ve ifade dolayısıyla da değil... O, bizatihi büyüktü."

Sir William Sterling-Maxwell de aynı kanaatte:

"Birinci Süleyman, on altıncı asrın en büyük hükümdarlarından biriydi."

Adildi. İnsan hak ve hürriyetlerine son derece saygılı, düşmanı zayıf düştüğü anda himayesine alacak kadar da müşfikti. Herkesin hakkını gözetir, haksızlık yapmamaya son derece dikkat eder, devlet adamlarına sürekli bunu söylerdi: "Haksızlık yapmayınız."

Meşhur meseldir. Hükümdarlığının ilk günlerinde, babasının sevgili nedimi Hasan Can'ı huzuruna almış, üç sual sormuştu:

1. Elçiye zeval olmadığı hâlde, babam Selim Han, İran elçilerini ne hakla hapsettirmiştir?

2. Şah İsmail'in Çaldıran'da esir edilen nikâhlı karısını, ne hakla bir başkasına nikâhlamıştır?

3. İpek tüccarlarının malları, hangi hak ve kanuna istinaden müsadere edilmiştir?[71]

Suallerine tatminkâr cevaplar alamamış, hata saydığı bu uygulamalardan giderilmesi mümkün olanları gidermiş, "devletin sürekliliği" kaidesini korumak arzusuyla hükümleri padişahlara da geçen bir "Kanunname-i Âl-i Osman" hazırlamıştır. Ki bu kanunlarda, birisinin tarlasına girip zarar veren hayvanın sahibine verilecek cezaya kadar bazı ayrıntılara bile yer ve-

71 Danişmend, a.g.e., s. 62.

rilmiştir: "Ve eger bir kişinin atı, ya katırı, ya öküzü, ya hımârı ekine girerse davar başına (sahibine) beş çomak urup beşer akçe cerime alına..."

Kanuni'nin devleti

"Adem iklîmine azmeyledi çünkim Süleyman Hân
"İlâhî kabrine bir revzen aç Firdevs-i â'lâdan
"İşitdim fevtin ol Sultân-ı â'li-şanın ey Bâkıy
"Dedim târihın azmetti bakaayâ dâr-ı dünyadan."

(Şair Baki?

Devlet Kanunî zamanında olgunluk devresindedir.

Zirveyi tutmuş mükemmel müesseseler kurmuş ve bunları yerleştirmiştir.

Altısı iç işlerinde bağımsız (Kırım Hanlığı, Umman İmamlığı, Hicaz Şerifliği, Erdel, Boğdan ve Eflâk Voyvodalığı) 31 muazzam eyalete ayrılmıştır. Ecdattan intikal eden topraklar iki misli genişlemiştir. Memleketin yüzölçümü 6 milyon 557 bin kilometrekareden 14 milyon 893 bin kilometrekareye[72] çıkmıştır.

Bunun 1 milyon 998 bin kilometrekaresi Avrupa'da, 4 milyon 169 bin kilometrekaresi Asya'dadır.

Devlet yönetimini sıkı bir nizam altına almış, memurların terfi ve tayinini, azli yahut naklini temel esaslara bağlamıştır: Cümle hükkâm adl ü insaf ile hareket idüb azilden havf iderdi ve töhmet ile ma'zul olursam bir dahi mansıp yüzü görmezem, dir idi."

Bu hükme bizzat padişahın da tâbi olması sebebiyle hiçbir memur sebepsiz olarak görevden alınmaz, bir sebepten dolayı işten atılan memur ise bir daha devlet işinde çalışamazdı. Ancak münasip bir maaş bağlanıp emekliye sevk edilirdi.

Devr-i Süleyman'da memurların rüşvet alması şiddetle yasaktı. Bu husus aşırı bir dikkatle takip edilirdi:

72 Öztuna, c. 3, s. 237.

"Zaman-ı şeriflerinde rüşvet ve irtişâûn (rüşvet alıp verme) namı yoğ idi."

Öyleyse neden Fuzuli, "Selam verdim, rüşvet değildir deyü almadılar" diye yakınır?

Kanunî'nin Fuzûlî'si, ya da Fuzûlî'nin Kanunî'si

Kanunî devrinin kudretli şairlerinden Fuzûlî'nin, "Selâm verdim, rüşvet değildir deyü, almadılar/ Hüküm gösterdim, yararsızdır deyü, mültefit olmadılar" (önemsemediler) mısralarını da içeren meşhur "Şikâyetnâme"sini hatırlarsınız sanırım.

Bu mısralar, biliyorsunuz, rüşvetin Kanuni devrinde bile varlığına delil gösteriliyor... Ancak durum öyle değildir: Fuzûlî, o mısraları maaşının gecikmesine kızarak yazmıştır.

Bundan daha önemli olan husus ise, Bağdat civarında ikamet eden bir şairin, "Şikâyetnâmesi"ni devletin en tepedeki yöneticisine, yani padişaha ulaştırabilmesidir.

Bundan iki sonuç çıkar:

1. Son derece geniş (etki alanlarıyla birlikte 20 milyon kilometrekare civarında) bir coğrafya üzerine yayılmış Osmanlı Devleti'nde müthiş bir haberleşme sistemi vardır...
2. İsteyen her vatandaş, bir şekilde sesini devletin en tepesinde oturan yöneticiye (Padişaha) bile duyurabilme imkânına sahiptir...

Yaşadığımız "İletişim Çağı"nda, tepedeki yöneticilerimize aynı kolaylıkta ulaşılabildiğini söylemeyi ne kadar isterdim.

Ancak ne yazık ki, bunu söyleyebilme imkânından mahrumum: Zira okunan ve tanınan bir yazar olduğum halde, bırakınız tanımadığım yöneticilere, yönetimdeki eski arkadaşlarıma dahi ulaşmakta büyük zorluklar çekiyorum.

O kadar ki, sonunda pes ediyor, düşüncelerimi ya radyo ve televizyonlarda dillendirerek yahut köşemde yazarak ulaştırmaya çalışıyorum.

Ama "Yazı okuyan, söz dinleyen içindir" derler. "Okumayan için hiçbir kitap yazılmamış, dinlemeyen için hiçbir söz söylenmemiştir" kuralınca, sesimi ulaştırabildiğimden yine de emin olamıyorum.

Ya sade vatandaşlar ne yapsın? WikiLeaks'ın internette yayınladığı "diplomatik notlar"a göre, "Çevresi kibirli ve yağcı danışmanlarla çevrili" yüksek makamlara şikâyetlerini nasıl ulaştırsınlar? Bunca "İsabet buyurdunuz" diyenlerin arasından sıyrılıp "Kral çıplak" diye bağıranların seslerini duyurması, mümkün mü?

Gelelim Fuzûlî'nin "Şikâyetnâmesi"nin hikâyesine...

Fuzûlî, Bağdat civarında yaşayan fakir bir şairdir o tarihte. Kanunî'ye yazdığı bir mektupta geçim darlığı çektiğini bildirmiş ve kendisine devlet hazinesinden makul bir maaş bağlanmasını istemiştir.

Bunu dikkate alan Padişah, Fuzûlî'ye, Bağdat'taki vakıf gelirinin, masraflar çıktıktan sonra, artanından (zevayid) bir miktar maaş bağlanmasını emreden bir "berat" göndermiştir.

Fuzûlî, beratı alır almaz vakıf idaresine gitmiş, Padişah'ın emri gereğince kendisine maaş bağlanmasını istemiştir. Ne var ki, bürokratik engelleri aşamamış, "Bugün git yarın gel"lerin ardı arkası kesilmemiştir. Aradan haftalar, hatta aylar geçmesine rağmen, maaşı bir türlü bağlanmamıştır.

Vakıf idaresine birkaç kez gidip her seferinde eli boş dönen şairin sonunda tepesi atmış, "Selâm verdim, rüşvet değildir deyü almadılar" mısraını da içeren meşhur şiirini işte bu yüzden kaleme almış, o tarihte Kanuni'nin Genel Sekreterliğini yapan Nişancı Celalzâde'ye göndermiştir. Oradan da şiir Kanuni'ye ulaşmıştır.

Bu şiirinde Fuzûlî, bürokrasinin yavaş işlemesinden yakınmakta, özellikle vakıf dairesinde çalışan memurlarla arasında geçen "dedim-dedi" bölümünde, hâlâ aynı havalarda dolaşan bürokratik ahlâki sorgulamaktadır.

"Dedim: 'Beratımın mazmunu niçin suret bulmaz.' (Beratımın gereği niye yerine getirilmez?)...

"Dediler: 'Zevayiddir husûli mümkün olmaz.' (Artan kısımdan maaş bağlanması istendiği için yerine getirilemez)...

"Dedim: 'Böyle vâkıf zevayidsiz olur mu?..' (Böyle büyük bir vakfın artanı olmaz mı?)...

"Dediler, 'Zaruriyât-ı Asitane'den ziyade kalırsa bizden kalır mı?' (İstanbul'un ihtiyaçlarını karşılamaktan artarsa bizden artar mı)?..

"Dedim: 'Vakıf malın ziyade tasarruf etmek vebâldir'... (Vakıf malında hak edilenden fazla tasarruf etmek günahtır)...

"Dediler: 'Akçemizle (paramızla) satın almışız, bize helâldır'...

Şiir böyle devam edip gider. Fuzûlî, sonunda pes eder ve Padişah'a bir "Şikâyetnâme" yazmaya karar verir:

"Gördüm ki, sualime cevaptan gayri nesne vermezler ve bu berat ile hacetim (ihtiyacım) reva görmezler, nâçar (çaresiz) terk-i mücadele kıldım (mücadeleden vazgeçtim). Meyus u mahrum, guşe-i uzletime çekildim" (hiçbir şey elde edememenin karamsarlığı içinde yalnızlığıma çekildim).

Demek istediğim şu ki, bazıları tarafından "Kanuni döneminde yaygın rüşvet vardı" şeklinde yorumladığı meşhur "Şikâyetnâme" yaygın rüşvetten dolayı değil, maaşının gecikmesine kızan Fuzûlî'nin özel meselesinden dolayı yazılmıştır.

Fuzûlî'nin şikâyetinin dikkate alındığını ve sorunun hemen çözüldüğünü söylememe sanırım ihtiyaç yok.

Liyakat ve kifayet

Kanuni döneminde memuriyet ve memuriyete yükselmek için sadece liyakat (layık olma) ve kifayet (yeterlilik) aranır, kimin nesi olduğuna bakılmazdı.

Kanunî'nin son devirlerinde Türkiye'de elçilik göreviyle bulunmuş olan Avusturyalı elçi Busbecq şöyle diyor:

"Hiç kimse sırf filânın neslinden gelmiş olmak dolayısıyla diğerlerinden üstün bir mevkie çıkamaz... Sultan herkesin vazife ve memuriyetini tevcih ederken ne servete ehemmiyet verir ve ne de boş ricalarla iddialara kulak asar; yalnız liyakate bakar, seciye arar, fıtrî kabiliyet ve istidadı düşünür. İşte bu suretle herkes kendi liyakat ve istihkakına göre mükâfat görür... Her memuriyetin başında, o vazifeyi ifaya muktedir bir kimse vardır. Türkiye'de herkes kendi mevki ve ikbalinin banisidir... Namussuz, atıl ve tembel olanlar hiçbir zaman yükselemezler, itibarsız ve hakir bir hâlde kalırlar."

Dinî hayat içtimaî hayatın tâ içine girmiş, idarenin üst kadroları padişahın "şeffaflık ve berraklık" isteğiyle halka konaklarını açmış; vezirlerin, paşaların, beylerin özel hayatı bile halkın kontrolüne girmiştir. Vezirler ve diğer idareciler dâhil üst idarî kadro, bir köşesi mescit hâline getirilmiş konaklarında halk arasında beş vakit namazlarını kılmışlar, sözün tam manasıyla halka açılmışlar, örnek olmaya çalışmışlardır:

"Veziriazam ve sair vüzera-yı izam, behemehal salâvat-ı hamseyi [beş vakit namazı] cemaatle hanesünde [evlerinde] eda idüb ve kapusu [kapısı] açık olub ibadüllah [halk] ile buluşması asan olmak gerekdür."

Hukuk devleti, demokrasi, adalet mübalâğa gibi görünecek; ama Kanunî devri, demokrasinin neredeyse kâmil manada uygulandığı bir devirdir. Asrın gereği olarak bugünkü demokratik anlayışı dahi aşan misaller de az değildir.

Misallerden sadece birini hatırlatalım:

Muhteşem Süleyman, ihtişamının zirvede bulunduğu günlerde Kâğıthane civarında ava çıkmıştır. Dolaşırken, Bizans devrinden kalma su yollarına ait kalıntılara tesadüf eder. Bunların tamir edilmesi hâlinde İstanbul'a su akıtılabileceğini düşünür. Çünkü payitahtın nüfusu günbegün artmakta, mevcut su şebekesi kâfi gelmemektedir.

Şu işlerinde hayli tecrübeli bir mühendis buldurur. Bu, "Nikola" isimli bir Rum'dur. Tasarısını açar, fikrini alır. Plânlar hazırlanır. Nihayet Nikola'ya, derhal çalışmaya başlamasını emreder.

Fakat iş duyulmuş, Veziriazam Rüstem Paşanın kulağına gitmiştir. Padişahın kendisine haber vermeden bu işe kalkışmasını "hükûmete müdahale" sayan Rüstem Paşa, Nikola'yı buldurup nezarete attırır. Mühendisin etrafta görünmemesi, işin süründüğemede kalması, padişahı araştırmaya iter. Anlar ki, Nikola, veziriazamın emriyle hapsedilmiştir. Hemen bir ayak divanı [halk divanı, ki bu toplantılar halkın önünde yapılırdı] tertipleyip, Veziriazam Rüstem Paşaya sorar:

"Su yol u zimmînin hapsine bais nedir? [Su mühendisi gayrimüslimi neden hapsettin?]"

Rüstem Paşa, dünya tarihine bir hukuk dersi olarak geçen cevabını hiç tereddütsüz verir:

"Hünkârım! Benim haberim olmadan sen böyle işlere karışamazsın ve devletin başına keyfî kararlarınla bir masraf kapusu açamazsın. Bu işi hükûmet tetkik edecek ve eğer icap ederse suyu hükûmet getirecektir. Seninle temasına mâni olmak için mühendisi nezarete aldırdım. Çünkü benim salâhiyetime sen müdahale edemezsin!"

Bu ağır cevap karşısında Muhteşem Süleyman ne yaptı dersiniz?

Okul kitaplarında sık sık anlatılan "mutlakiyet" iradesiyle yerinden fırlayıp, "Padişah hükmüne karşı gelinmez, padişah hükmüne karşı gelmenin cezası ölümdür; tiz veziriazamın boynunu urun!" diye mi bağırdı?

Hayır...

"Seni azlittüm! Bütün emvalini [malını mülkünü] hazineye irat kaydittüm. Var belânı Allah'tan bul!" diyerek sürgüne mi gönderdi?

Yine hayır...

Sadece boynunu büktü, veziriazamına hak verdi, salâhiyetini aştığını kabul edip özür diledi:

"Vezirim, bildiğin gibi yapasın!"

Bu manzarayı yorumlamaya ihtiyaç yok. Türkiye'nin, 1530'larda yaşanan bu tabloya hâlâ hasret duyduğunu, hâlâ böylesine kâmil manada "kuvvetler ayrılığı" prensibini yerleştiremediğini hatırlamak, sanırız o devrin nasıl bir devir olduğunu anlatmaya yeter.

Öyle bir adalet ve hukuk anlayışı ki, kıldan ince kılıçtan keskince: Başta padişah olmak üzere herkesi bağlamış...

Mısır vergileri

Günlerden bir gün, Mısır Beylerbeyi Hüsrev Paşanın topladığı Mısır eyalet vergisi İstanbul'a gelir. Ama her zamankinden fazladır.

Padişah memnun olup hazineye koyduracağına yahut yine okul kitaplarında anlatılan zevke sefaya debdebeye harcayacağına, en azından memnun olup paşayı tebrik edeceğine, fazlalığın sebebini araştırır, Hüsrev Paşadan hesap sorar:

"Bu paralar ahaliye baskı yapılarak toplanmış olmasın?..."

Her ne kadar Hüsrev Paşa, böyle bir şey olmadığını, sadece yeni yapılan su kanallarıyla sulanan toprakların fazla mahsul verdiğini, öte yandan gümrük ıslahatı yapıldığını ve bu sebeplerden dolayı gelirin arttığını bildirirse de, izahat padişahı tatmin etmez. Mısır'a durumu soruşturmak üzere bir müfettişler heyeti gönderir. Heyet müspet bir rapor verir: Zulüm yoktur, baskı yoktur; aşırı vergi toplanmamış, kimse zorlanmamıştır. Beylerbeyi paşanın gösterdiği sebeplere bağlı olarak gelir artmıştır...

Buna rağmen Kanunî, vergi fazlasını Mısır'a iade ederek, kanal, su, yol, liman inşaatlarında kullanılmasını buyuracaktır. Fakat hassas ruhu yine de tatmin olmayıp, Hüsrev Paşayı Mısır Beylerbeyliği görevinden alıp, yerine ikinci defa Hadım Süleyman Paşayı tayin edecektir.

Yerli halk nazarında onun unvanı "Kanunî"ydi. Kendi milleti, padişahını, Avrupalıların taktığı "Muhteşem" lâkabıyla değil, kanunlara itaati sebebiyle kendi yakıştırdığı "Kanunî" lâkabıyla anıyordu. Ama yaptığı ve bağlandığı kanunların püf noktası acaba yok muydu?

Babadan oğula mukaddes bir vedia gibi geçen Zembilli Hocaya göre, vardı. İstanbul'a su getirmekle övünen padişahına, bütün açık yürekliliğiyle, Kur'an hükümlerinden ayrı olarak konan kanunların velev Kur'an'a uygun olsalar bile, bir çığır açacağını, zamanla bu kanaldan bazı ters hükümlerin de millî bünyeye akacağını sert ve padişahı hayli güç durumda bırakan bir üslûpla hatırlatmış, getirdiği suyun o "pisliği" temizlemeyeceğini söylemiştir ki, zaman Zembilli Hocayı doğrulamıştır. Tabiî padişah yine susmuş, hocasının ağır benzetmesini sineye çekmiştir.

Molla Kabız Olayı

Ya demokrasi?... Devrin demokratik yapısına ve vicdan hürriyetine, "meşhur Molla Kaabız" meselesi çarpıcı bir örnektir.

Molla Kaabız, İran'dan İstanbul'a gelmiş, muhtemelen İran Şahı tarafından, Osmanlı'yı ifsat maksadıyla gönderilmiştir. Osmanlı âlimleri arasına katılmayı başarmış şüpheli bir kişidir.

Bu adamın kâh camilerde, kâh meyhanelerde yaptığı konuşmalar halkın dinî duygularını incitmiş, nihayet iş saraya aksetmiştir. Kaabız'ın bazı dinî hükümleri inkâr etmesi, bu arada Hazret-i İsa'nın (a.s.) Hazret-i Muhammed'den (a.s.m.) daha büyük bir peygamber olduğunu ileri sürmesi, demagoji ve cerbezeyle bazı taraftarlar kazanması, sarayın onunla yakından ilgilenmesini gerektirmiştir.

1527 tarihinde divana çağırılan Kaabız, vezirlerin, paşaların ve kafes arkasından oturumu takip eden padişahın huzurunda hiçbir ilmî değeri olmayan safsatalarını cür'etle tekrarlayarak, söz ustalığı sayesinde Rumeli Kazaskeri Fenarizade Muhiddin Çelebi ile Anadolu Kazaskeri Kadirî Çelebiyi susturmuş, daha

doğrusu saçma sapan fikirlerini tahlile değer bulmayıp ölüm hükmünü vermekle yetinmişlerdir. Ancak Veziriazam İbrahim Paşa, "Herif ilzam edilemedi, fikirleri ilmen çürütülemedi." diyerek, müverrih Peçevî'nin tabiriyle "mülhid-i mülzem"i serbest bırakmıştır.

Kaabız'm serbestçe divandan çıkıp gitmesi, açık inkârına rağmen bir şey yapılmaması padişahı müthiş öfkelendirmiş, veziriazamı çağırıp çıkışmıştır:

"Bir mülhid [İslâmiyetten çıkan] divanumuza gelür, hezeyana cür'et kılar ve mülzem olmaz [yalan yanlış konuşur, ama susturulamaz]. Buna bahis nedür?"

Veziriazam ellerini iki yana açarak:

"Nice idelüm? [Ne yapalım?] Kazaskerlerümüz mesail-i şer'iyeye [dinî meselelere] âlim değildirler ki mel'unu [Molla Kaabız'ı] ilzam ve iskat edeler..."

Gerek padişah, gerekse "divan" denilen bakanlar kurulu, kazaskerlerin fetvasına dayanarak derhal Molla Kaabız'ın boynunu vurabilecek durumdadırlar. Ancak iki taraf da buna teşebbüs etmemiş, asrımıza bir vicdan hürriyeti dersi bırakmak istercesine, sapığın ilmen "ilzam" edilmesi, yani susturulması cihetine gidilmiştir.

Kaabız hemen ertesi gün yeniden divana çağırılır. Bu sefer karşısında "İbni Kemal" lâkabıyla tanınan Şeyhülislâm Kemal Paşazade Şemsüddin Ahmed Efendi vardır. Ayrıca İstanbul Kadısı Sadüddin Çelebi de davet edilmiştir. Kaabız'a sorular sorarlar. Bütün fikirlerini bir bir çürütürler. Sonunda Kaabız bile yenildiğini kabul eder. Ancak fikirlerinden ısrarla dönmesi istendiği hâlde dönmez. Bunun üzerine Kur'an'ın "mürtede ölüm" fermanına dayanılarak idamına hükmedilir.

İşte Kanunî devri böyle bir devirdir.

Demokrasi, hukuk ve adalet örnekleri öylesine bol ki, seçme güçlüğü çektiğimizi itiraf edelim!

İşte...

Kanunî, Belgrad fethinden dönmektedir. Birden yaşlı bir kadın önüne fırlar. Bağıra bağıra konuşmaya başlar:

"Padişahım! Askerlerin dün gece evimi yağmaladı. Her şeyimi aldılar... Şimdi nereye gideyim? Çocuklarımı nasıl geçindireyim?..."

Kanunî, dudaklarında bir tebessümle konuşur:

"Evinin basılması seni uyandırmamış da ancak bu sabah olanların farkına varmışsın. Çok derin uykuya dalmışsın..."

Kadının cevabı serttir:

"Evet padişahım, buyurduğunuz gibi çok derin bir uykuya dalmışım. Çünkü sizin, emniyet ve selâmetimiz için uyanık bulunduğunuzu zannediyordum!"

Köylü kadının öfkeli, ama zarif ve hakikati ifade eden cevabı, Kanunî'nin o kadar hoşuna gider ki, kadının eşyalarıyla birlikte baskıncıların da bulunup cezalandırılmasını, köyün yıllarca vergiden muaf tutulmasını ve kadına 20 altın verilmesini emreder.

Baki çapında olmasa bile, Kanunî iyi şairdi. Şiirlerine "Muhibbî" imzasını atardı. Aşağıdaki şiir, onun şair kudretini gösterir:

"Halk içinde muteber bir nesne yok devlet gibi,
"Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi...
"Saltanat dedükleri ancak cihan gavgaasıdür;
"Olmaya baht ü saadet dünyede vahdet gibi."

Muhibbi'den *(Kanuni)* Peygamberimize:
"Hak habibi olmasa olur midi Mi'rac ana,
"Olmasa Sultan-i Âlem kim verirdi tac ana?
"Kaplamıştı âlemi zulmet seraser, verdi nur,
"Şem'-i ruhsari anın çün dediler vehhac ana...
"Hak yoluna ihtiyar-i fakr edip fahrim dedi,
"Giymez idi verseler dürr ü cevahir tac ana...
"Hak ta'alanın resuli hem şefa'at-kânidir,
"Halk-ı âlem ruzı mahşerde kamu muhtac ana
"Ey Muhibbi Hak tealâ mu'cizin izhar ede,
"Cümleten ola Muti'ram ola ehl-i hac ana."

MİMAR KOCA SİNAN

İnşa tarihimizin iftihar vesilelerinin başında gelen Mimar Koca Sinan, en kuvvetli rivayete göre Kayseri'nin Ağırnas köyünde dünyaya geldi (1489). Yavuz zamanında Yeniçeri Ocağına girdi. İran ve Mısır Seferlerine katıldı. Kanunî zamanında kendini gösterdi. Prut Nehri üzerine kurduğu mükemmel köprü, Kanunî'nin dikkatini çekti (31 Ağustos 1538). Sanata ve sanatçıya değer veren tatbikat sayesinde yüksele yüksele mimarbaşı oldu. Ve hayatı boyunca mükemmel eserler yaptı.

Kanunî zamanı, Osmanlı devletinin baştan başa mimarî abidelerle donatıldığı devirdir. Koca Mimar Sinan'ın eserleri memleketi inci gerdanlığa benzer köprülerle, Süleymaniye gibi eşsiz örneklerle bezemiştir.

Süleymaniye sadece o devrin değil, devirlerin ihtişamıdır. Ve Mimar Sinan yalnız kendi devrini doldurmakla kalmamış, varlığıyla, ustalığıyla asırları doldurmuş, günümüze kadar gelmiştir. Gelmiştir ki, Birleşmiş Milletler 1988 yılını "Mimar Sinan Yılı" ilân etmiştir.

Asırların iftihar vesilesi Koca Sinan, Süleymaniye Camii macerasını "Tezkiretü'l-bünyan"ında, o tatlı üslûbuyla hikâye etmektedir. Anlaşıldığına göre, caminin inşaatı biraz uzun sürmüş, ihtimam arttıkça ikmal gecikmiş, bu da aleyhinde bir hava meydana getirmiş, "İşi tavsatıyor, günlerini boşa geçiriyor, sevdayla delirdi!" gibi yakışıksız söylentiler çıkmış, padişahın kulağına kadar gitmiştir...

Hikâyenin gerisini, nefis üslûbundan dinleyelim:

"Bu hakir dahi bu ahvalden gaafil [söylentilerden habersiz] mermerciler hanesi olan mahalde mihrab-ı şerifin [cami mihrabının] ve minber-i münifin tarh u taksiminde iken saadetlü padişah geldiler. Edep birle selâmlayüb makaam-ı hidmetde durdum. Merhum ve mağfurü-leh [padişah], ruy-i celâl ile [kızgın-

lıkla] bu hakiri [beni] zaif-ül hâlden ol binalarun ahvalinden sual idüb, 'Niçün benüm camiimle mukayyed olmayub mühim olmayan nesnelerle tatil-i evkaat eylersün? [Niçin camiimle ilgilenmiyor, başka önemsiz işlerle vakit kaybediyorsun?] Ceddüm Sultan Mehmed Han mimarı sana numune yetmez mi? [Fatih'in, bir sütunu kesti diye kolunu kestirdiği Rum mimar İpsilânti Efendiyi hatırlatıyor]' didi ve 'Bana bu bina ne zamanda tamam olur, tiz haber vir; yoğsam sen bilürsün!' didiler. Çünki bu şiddetü'l-hiddetle padişah-ı cihanpenahta kemal-i gazabı müşahede eyledüm [büyük öfkesini gördüm], bu mur-i zaif-ül hâl mebhut-ulâl oldum [dilim tutuldu]. Ahir Kudretullah ile lisanuma bilâ-tereddüd bu cari oldu ki:

"'Saadetlü padişahımun devletinde iki ayda inşaallahu-Teâlâ tamam olur.'

"Tekrar sual buyurduklarında ağalar dahi, 'Mimar ağa, saadetlü padişaha ne buyururlar, işidir misiniz? Bu bina kaçan kapusu kapayu tamam olur? [Kapısı kapanacak vaziyete ne zaman gelir?]'

"'İki ay tamam olunca bu bina da tamam olur.' didim.

"Hazır olan ağaları merhum [padişah] şahit tutup:

"'Mimar! Hele iki ay olunca tamam olmazsa senünle söyleşürüz!' deyüp saray-ı hümayunlarına revan oldular [saraya döndüler]. Saraya vardıklarında hazinedarbaşıya ve sair ağalara buyurmuşlar ki: 'Mimarın cününu zahir oldu [deliliği anlaşıldı]. Hiç iki ayda bir nice yıllık kâr mümkin midür? [Bunca yıllık iş, iki aya hiç sığar mı?] Herif başı korkusundan aklunu aldurdu! Çağurub siz de sual ediniz, görün ne cevap verer... Eğer halt-ı kelâm ederse [ters konuşursa] bina ahvali müşkül olur [cami inşaatı zorlaşır].' diye buyururlar. Ol mahalde hakire [bana] âdemler gelüb saray ağaları davet iderler deyü. Alelâcele saraya vardum. Yine ağalar binanun ne zamanda tamam olması mümkindir, diye sual buyurduklarında, 'Padişah hazretlerine, iki ayda tamam olur, diye cevap virdüm, şahit duttular. İnşallahu-Teâlâ iki ayda ta-

mam idüb sahife-i rüzgârda bir nam koyam!' didüm. Bu nev'e cevap virince ağalar, padişah-ı âlempenaha arz idüb dirler ki:

"'Padişahum! Herife gayret düşmiş. İnşallah akl-ı evveldür. Bu ihtimam ki bunda vardur, an-karîb [en kısa zamanda] cami-i şerifunuzda namaz kılınmas nasip ola.'"

Padişah kuşkulanmış ya, işi yakından takibe kararlıdır. Nitekim bir hafta sonra yine inşaata uğramıştır. Koca Sinan yazıyor:

"Bir gün saadetlü padişah, seyr-i binaya gelüb, 'Mimar, nice kavl ü kararunda berkarar misun?' diye infisar soru buyurduklarında, 'Biavn İllah-il Melik-il Gaffar [Allah'ın yardımıyla] ol günden iki ay olunca saadetlü padişahumun himmetiyle cami-i şerîfün bi'ttamam kapusun kapayub mefatih-i evbabın [anahtarını] dest-i şerif-i kamyablarına vasıl idem.' didüm.

"Yine ağaları cem idüb şahitlerin tecdid eyleyüb [şahitleri yenileyip] saray-ı hümayunlarına revan oldular.

"İki ay tamam olunca asla bir guşe kalmayup kapusu kapayu bina tamam oldu. Mihr-i cehantabmisal matla-i saadetten padişah-ı cihanpenah zahir olub miftah-ı münif-i bab-ı şerifi dua eyleyüb mübarek dest-i şeriflerüne virdüm [anahtarı padişaha teslim ettim]. Dua eyleyüb el kavuşturarak durdum. Saadetlü padişah, odabaşı tarafına müteveccih olup, 'Feth-i bab-ı camie elyak-u ahra kim ola?' didiklerinde, 'Padişahum! Mimar ağa, bendenüz bir pir-i azuzdür. Bu babda cümleden elyak [üstün] ol emekdar kulundur.' diyince, padişah-ı ins ü cann merhum ve mağfûrün-leh Sultan Süleyman Hân aleyhir' rahmeti ve l-gufrân:

"'Bu bina eyledüğün beytullahı sıdk u safâ ve duâ ile yine sen açmak evlâdur [camiyi sen aç].' deyü ve sena ile [överek] miftahı [anahtarı] can ü dilden virince nice gez [defalarca] 'Ya Fettâh' diyerek açdum."

Rivayete göre, Süleymaniye Camiinin temelini Şeyhülislâm Ebussuud Efendi atmış, açılışını Mimar Sinan yapmıştır. Temeli, en kuvvetli rivayete göre 13 Haziran 1550'de atılmış, inşaat 1557

yılının 7 Haziran'ında bitmiş ve ibadete açılmıştır. 996 bin 300 liraya (altın) mâl olmuştur.

Koca Sinan'ın, bundan başka 81 cami, 50 mescit, 55 medrese, 7 dârülkurra [Kur'an okuma evi], 19 türbe, 14 imaret, 3 dârüşşifa [hastane], 7 su kemeri ve su bendi, 8 büyük köprü, 16 kervansaray, 33 saray, 6 mahzen ve 32 hamamda mimar olarak imzası bulunmaktadır.

Kanunî, Sinan'ı bir sefer sırasında tanımış, üstün kabiliyetini sür'atle kurduğu köprüde görmüş ve zamanla "mimarbaşı" yaparak sarayına almıştır.

Sinan'ı bu kadarcık konuşmak haksızlık olur sanırım. Onu kavrayabilmek için biraz daha detaya girmemiz gerekiyor.

Hatta en doğrusu onun eserlerini okumaktır.

Süleymaniye Camii'ni okumak...

"Artarak gönlümün aydınlığı her saniyede/ Bir mehabetli sabah oldu Süleymaniye'de..."

Süleymaniye Camii'ni kavrama çabası, zaten başlı başına bir bayram neşesi katar insan ruhuna. Öyle derin, öyle coşkulu, öyle ruhanidir... Baktıkça, kudret eliyle yedi tepenin birine dikilmiş bir vecd sancağı, hatta İlâhî dergâha ulaşmış bir dua olduğunu hissedersiniz. Yahya Kemal da bunu derinden hissedip kavramış olmalı ki, bu ihtişamı muhteşem mısralarla bütünleyebilmiştir:

"Kimi gökten, kimi yerden üşüşüp her kapıya/ Giriyor, birbiri ardınca, ilahi yapıya/ Tanrının mabedi her bir tarafından doluyor/ Bu saatlerde Süleymaniye tarih oluyor."

Süleymaniye'de olmak tarihin içinden esinti almaktır. Süleymaniye'ye girmek ise, mimarisi, mûsıkisi, ordusu, maliyesi ile büyük ve muhteşem bir devletle kucaklaşmaktır.

O tarih de, o devlet de "bizim"se ve gün Süleymaniye Camii'nin ibadete açılışının yıldönümü ise, elbette Süleymaniye Camii'nden söz edilecektir. Başka türlüsü kadr-u kıymet bilme-

mek olur ki, bizi ecdadımızdan koparan şey, bu kıymet bilmeyişimizdir.

Böyle böyle bencilleştik. Bencilleştikçe sadece tarihi, tarihi eserleri ve o eserleri bize armağan edenleri değil, bir birimizi bile inkâr etmeye başladık!

Sonuç olarak, geçmişimizde bahse değer ne varsa bahsetmek, yalnız bir vicdan borcu değil, geleceği inşa etmenin de ön şartıdır: Zira temelsiz mâbed olmaz. Yani herkes yüreğinde inşa etmek istediği Süleymaniye'nin önce temelini atacak: Hem de on yıla, yüz yıla değil, asırlara...

Süleymaniye Camii asırlara atılmış temeldir... Ve çağlara vurulan haşmet mührü! Bu öyle bir mühürdür ki, ne parasal, ne mimari, ne ihtişam, ne güzellik, ne estetik, ne aküstik anlamda ona ulaşılamıyor.

Yani "Süleymaniye Camii"ni yapmak, "ulaşılmaz"a ulaşmaktır! Ulaşılmaza ulaşan insan ise ne mutlu ki, "bizden biri"dir. Onu hepimiz tanıyoruz: Adıyla, sanıyla Mimar Koca Sinan...

Tarih ona "Koca" sıfatını verirken, eminim hiç tereddüt etmemiş, asla zorlanmamıştır. Tarih içinde, ünvanını onun kadar hakkeden, ünvanıyla onun kadar bütünleşen insan azdır.

Süleymaniye'nin içine-dışına dikkatle bakar, hatta bakmakla yetinmeyip onu okumaya, çözmeye çalışırsanız, Sinan'ın dehası hakkında söylenenlerin ne kadar az olduğunu anlarsınız.

Mimar Koca Sinan'ın dehası sayesinde meydana gelen sanat eserleri arasında Osmanlı mimarisinin en gerçekçi ve en ustaca uygulandığı yapı, çoğumuzun zannettiği gibi Selimiye Camii değil, Süleymaniye Camii'dir.

Süleymaniye Camii, oldukça sade olan dış görünümü, son derece güzel ve etkili hatları ile bulunduğu yerin güzelliğini tamamlar mahiyettedir. O kadar doğal bir bütünlenmedir ki bu, sonradan inşa edilmediğini, bir gül gibi topraktan fışkırdığını zannedersiniz.

Osmanlı münşiler (inşa edenler) çağları kucaklayacak eserler vücuda getirirken, eserin hem kendi kendisiyle, hem de çevresiyle uyumuna çok dikkat gösterirlerdi. Hem eser her taraftan gözükmeli, hem de "eserden müessir"e gidilebilmeliydi.

Süleymaniye Camii sadece mimari güzelliğe değil, onun yanı sıra, kendisine vecdle bakan herkesi Yaratıcı'sına ulaştıran bir özelliğe de sahiptir. İşte bu özelliğiyle Yahya Kemal'e aşağıdaki mısraları ilham etmiştir:

"Bir zaman hendeseden (matematik) abide zannettimdi/ Kubben altında bu cumhura bakarken şimdi/ Senelerden beri ru'yada görüp özlediğim/ Cedlerin mağfiret iklîmine girmiş gibiyim. "

Eser, 1556 yılında Kanûnî Sultan Süleyman tarafından yaptırılmıştır. Rivayete göre, dört minâresi, Kanuni'nin İstanbul'un fethinden sonraki dördüncü hükümdar olduğunu, minarelerin şerefelerinin toplam sayısı da (camiin ön kısmındaki iki minarede ikişer, avlunun sonunda bulunan iki minarede ise üçer şerefe bulunuyor) Kanunî Sultan Süleyman'ın Osmanlıların onuncu padişahı olduğunu göstermektedir.

Yine rivayete göre, zamanın Alman İmparatoru, mihraba konulmak üzere çok güzel somakiden yapılmış iki metre çapında yuvarlak bir taş göndermiş, ancak Sinan bu taşı giriş bölümünde kullanmıştır. Bu taşın içinde bir haç saklı olduğunu, Sinan'ın bunu keşfen bildiğini, bu yüzden kapı eşiğinde kullandığını, taşın içindeki haçın da taş aşındıkça belirginleştiğini söyleyenler var. Gerçekten öyle bir görüntü de veriyor.

Süleymaniye Camii, "Beytullah (Allah'ın evi)" kimliğiyle, camii hayatın merkezine yerleştiren hayat görüşünün hayata yansımasıdır. Çevresine şimdiki gibi marketler, kebapçılar yerleştirilmemiş, çevresi sosyal hayatı şekillendiren kurumlarla donatılmıştır...

Süleymaniye Camii'nin çevresine İslâmî bilimlerin öğretildiği bir özel okul, dört yüksek okul (medrese), bir lise, bir tıbbîye,

bir ilk öğretim okulu, bir aşevi, öğrenciler için bir hastahane, bir hamam ve bir akıl hastahanesi yerleştirilmiştir.

Bânisi Sultan Süleyman ile mimari Koca Sinan da camiin yanındaki türbelerinde ebediyeti uyumaktadırlar. Allah rahmet eylesin.

Sanat, estetik, aşk ve hayat

Türkiye'de neredeyse her gün yeni bir cami ibadete açılıyor...

Bu kadar sık cami inşa eden bir ülkenin, hâlâ da eski anıtsal camileri taklit etmesi, teknolojik ve mesleki bunca gelişmeye ve değişmeye rağmen modern bir cami mimarisi oluşturamaması bana çok acınası geliyor...

Yapılan camilerin neredeyse tümü ya Süleymaniye'nin yahut Sultanahmet Camii'nin minyatür kopyaları... Arkalarında Sinan gibi bir estetik/matematik dehâ bulunmadığı için de uyumsuz ve uygunsuzdurlar...

Baktıkça bakma isteği yerine, insanda kaçma isteği uyandırıyorlar!

Süleymaniye'ye bir de bu gözle bakar mısınız lütfen? Zaten, şairin yüreğine (Yahya Kemal) "Süleymaniye'de Bir Bayram Sabahı" gibi muhteşem bir şiir ilham eden eserin, bizatihi kendisinin "şiir gibi" olması gerekir...

Süleymaniye "şiir gibi" bir camidir: Bu muhteşem şiirin şairi ise Mimar Koca Sinan'dır.

Önce revaklardaki direkler arasında somutlaşan matematiksel hesaplar karşılıyor insanı... Duvarlardaki girinti çıkıntılarda emsalsiz birer tabloya dönüşmüş işlemelerin Batı resmine taş çıkarttığını fark ettiğinizde, anlıyorsunuz ki, duvarları tablolarla süslemek Batı'nın, duvarı tabloya dönüştürmek ise bizim estetik anlayışımızın ürünüdür.

Ecdat duvarları tabloya dönüştürürken, zaman ve mekândan bağımsızlaştırmış, inancının gereği olan "ebediyet sırrı" ile bütünleyip sonsuza armağan etmiştir.

O tabloyu duvardan asla indiremezsiniz. O tablonun yerini asla değiştiremezsiniz. Başka bir yere asla taşıyamazsınız...

Çünkü bulunduğu yer, olması gereken yerdir ve ancak bulunduğu yerde muhteşemdir. Onlardan birini yerinden almak, tüm mâbedi hâk ile yeksan etmek anlamını taşır. Eski camilerimiz böylesine bir bütünsellik içerir: Mermerin sanatla, sanatı hayatla buluşturur.

Daha avluda şaşırıp büyülenmeye başlarsınız.

O şaşkınlık ve hayranlık deminde kapıya ve pencerelere bakın: Pencerelerle duvarların büyüleyici uyumunu, kündekârı kapının kubbelere yükselişini, kudret eliyle serpiştirilmiş hissini veren "çil çil kubbe"lerin yer yer minareleşip gözü hiç rahatsız etmeden sonsuzluğa ulaşımını izlersiniz...

Sonra, Yahya Kemal'in şiirinin içine girer gibi, camie girer, kürsünün mihrapla, mihrabın minberle, hem bir birinden bu kadar farklı ve bağımsız, hem bir birine bu kadar yakın, böylesine iç içe nasıl olabildiklerini düşünürsünüz...

Kubbelerdeki sadelikle duvarlardaki renk cümbüşünün zıt gibi duran karakterlerinde Sinan'ın ruh halini çözmeye çalışırsınız: İmkânsıza âşık (Hürrem'le Kanuni'nin sevgili kızları Mihrimah Sultan'a) olan dehâ, burada da "imkânsız"ı denemiş ve gerçek hayatta yapamadığını yapıp "zıtların estetik uyumu"nu yakalamıştır!

Sevdiği kızın adı olan "Mihr-ü Mah"tır. Mihr-ü Mah, Farsçada "Güneş ve Ay" anlamına gelir; Sinan güneş ve ay kadar muhteşem, ama yine onlar kadar kendisine uzak aşkını zamanın sırrına sarıp Süleymaniye'nin varlığında bir yandan abideleştirirken, bir yandan da ebedileştirmiştir.

Süleymaniye'yi seyrederken, insan, hem aşka saygı duyuyor, hem de aşkını mâbede dönüştürüp mübarekleştiren Sinan'a...

O tarihte 50 yaşında olan Koca Sinan (Mihrimah Sultan ise henüz 17 yaşındadır ve evlendirilmek üzeredir), sevdiği kıza ka-

vuşamamıştır, ama o aşkın derin ve etkileyici ilhamıyla, insanı kendine âşık eden nice mâbed inşa etmiştir.

Her anıt eserin temelinde böyle bir aşk saklı olsa gerektir.

Kimbilir belki de artık eski aşklar kalmadığı için, etkileyici "anıt eserler" inşa edilemiyor!

Aslında Sinan'ın aşkı herkesin aşkından farklıdır. Aşkı "farklı" olanın eserleri de "farklı" olur. Nitekim her camide farklı bir üslup denemiş, her denemesiyle "imkânsız"a biraz daha yaklaşmıştır.

"Ve minel aşk!"

Sinan'ın aşkı sonsuz olduğu kadar sonuçsuz, imkânsız olduğu kadar ihtiyarsızdır: O kadar ihtiyarsızdır ki, padişah adına olduğu için ister istemez "erkeksi" bir hava verdiği Süleymaniye Camii, içindeki duyguları yansıtmaya yetmemiş, 1548'de Üsküdar'da yaptığı Mihrimah Sultan Camii'ne, mimarlık tarihinde ilk kez "kadınsı" bir hava vererek, Mihrimah Sultan'a benzetmiştir: Camiin silüetini etek giymiş bir kadına (tabii o kadın Mihrimah Sultan'dır) benzetmiştir.

Buna rağmen Sinan'ın hâlâ söyleyecekleri vardır: Son sözünü yine Mihrimah Sultan adına Edirnekapı'da yüksek bir tepenin üstüne diktiği camide söyler...

Cami için seçtiği yer, o zamanın İstanbul'unda son derece ıssız bir tepedir. Sinan, camiin yalnızlığında, yaşlandıkça büyüyen yalnızlığını anlatmak ister gibidir.

Cami kapsama alanı olarak küçüktür (sadece 38 metre). Mihrimah Sultan da öyle değil midir?

Cami küçüktür, ama Sultan'ın sade ve asil güzelliğini yansıtacak kadar da estetiktir. Tek kubbesinin üzerindeki 161 pencere (o tarihe kadar bu açıklıkta ve bu kalınlıkta bir kubbeye 161 pencere koymayı hiçbir mimar başaramamıştır) sevdiği kızın iç dünyasının aynasıdır: Berrak, ferah, temiz ve aydınlık...

Günün her saatinde pencerelerden giren huzmeler camiin ortasında buluşup sarmaş dolaş olurlar. Güneşin durumuna

güre yansıyan huzmelerin kıyamdan rüküa, rüküden secdeye varışları enfes bir görüntü oluşturur. Işık huzmelerinin namazı, aynı zamanda camie "kadınsı" bir eda katar.

Rivayete göre, cami içindeki pandatiflerde ve minare kenarlarındaki uzun işlemelerde de Mihrimah Sultan'ın ayak topuklarına kadar uzanan saçları tasvir edilmiştir.

Yine rivayete göre, saltanat ailesinden gelmesi sebebiyle, Mihrimah Sultan Camii'ni çift minareli yapabilecekken, tek minareli yapması, 17 yaşında Rüstem Paşa (meşhur Kehle-i İkbal Rüstem Paşa) ile evlendirilen kızın yalnızlığını simgeler. Bu aynı zamanda mimarin de yalnızlığıdır.

Aşk insana neler de ilham ediyor! Yine de bu camiin en belirgin özelliği bulunduğu yerdir: Yeri itibariyle emsalsizdir. Sinan'ın bu ıssız tepeyi büyük bir özenle seçtiği anlaşılmaktadır.

Bilirsiniz, her 21 Mart akşamı hem gece ve gündüz eşitlenir (Padişah kızı ile aralarındaki eşitsizliği protesto olarak da düşünülebilir), hem de güneş batmadan ay doğar.

Şimdi, Sinan'ın 50'sinden sonra âşık olduğu kızın isminin "Mihr-ü mah" olduğunu ve bunun Farsçada "Güneş ve Ay" anlamına geldiğini unutmadan hayal edin...

Edirnekapı'daki Mihrimah Sultan Camii'nin tek minaresinin arkasından güneş batarken, Üsküdar'daki Mihrimah Sultan Camii'nin iki minaresinin arasından ay doğuyor!..

Ya Rabbi! Bu nasıl bir aşk, nasıl bir matematik dehâ, nasıl bir estetik anlayış, sonsuzla nasıl bir buluşmadır?

Bir kez daha anlıyorsunuz ki, ancak hayata sanat katabilen, estetik algısı yüksek milletler, orijinali yakalayabilir ve sonsuza ulaşabilir.

Sanat "sonsuz"un ve "aşk"ın adıdır.

Ve aşkın "vav" hali

Genceciktik, bilmiyorduk: Bilmediğimiz için, geçim darlığından yakınan yaşlı hattata: "Başka iş yapsanız şimdi kazandığınızın çok daha fazlasını kazanabilirdiniz" deyivermişiz.

Acıyarak, biraz da galiba aşağılayarak yüzümüze baktıktan sonra, derin gözlerini önündeki "besmele"ye çevirmiş, birkaç kez iç çekmiş ve henüz duyabileceğim bir sesle sanki bize değil, yazmaya çalıştığı "eser"e kendi gerçeğini fısıldamıştı: "Ben bu işe âşığım."

İşte o zaman anladık, "Aşk olmadan meşk olmaz" sözünün özünü (yazı veya müzikte alışma/öğrenme için yapılan çalışmaya "meşk" dendiğini biliyorsunuz).

O gün Hattat Hamid Hoca'nın ağzından çıkan bu mırıltı tüm hayatımızı etkiledi: Zaman içinde fark ettik ki, bugün de hayranlık ve şaşkınlıkla seyrettiğimiz eski camilerin, çeşmelerin, türbelerin, köprülerin, resimlerin, heykellerin, katedrallerin, kısacası tüm "anıtsal eser"lerin içinde derin bir "aşk" saklıdır.

Bu durum yürek tellerimize dokunan şarkılar, şiirler, romanlar ve hikâyeler için de aynen geçerlidir.

Mimar Koca Sinan, eserlerine, özellikle Şehzade, Süleymaniye, Selimiye ve Mihrimah Sultan camilerine) Mihrimah Sultan'a duyduğu plâtonik aşkın meydana getirdiği yürek tellerini katmasaydı, eserleri bu kadar muhteşem olmazdı.

Fark edin: Kanuni'nin vakitsiz ölen oğlu Şehzade Mehmed adına inşa ettirdiği Şehzade Camii'nde insanı önce titrek bir hüzün karşılar. Bu hüzün Padişah'ın oğlunun ölümüyle düştüğü hüznün "eser"e yansımasıdır...

Süleymaniye'de iç içe giren haşmet ve azamet, çağlar ötesine, eski Osmanlı'nın kudret içinde adaletini taşır.

Üsküdar'daki Mihrimah Sultan Camii, Hanım Sultan'm silüetini resmederken, Edirnekapı'da aynı ismi taşıyan cami, aşkın "vecd" haline dönüştüğü anın hikâyesini anlatır.

Buhûrizâde Mustafa Itri Efendi'yi meşhur "segâh tekbir"inde, Süleyman Çelebi'yi "mevlid"inde, Yazıcızade Muhammed Efendi'yi "Muhammediye" adlı muhteşem eserinde zirveye ulaştıran şey, yine "aşk"tır: Allah ve Peygamber'e karşı hissettikleri derin "aşk"!..

Eski "eser"lere bakarken, bunu hissetmemek imkânsız gibidir... Bu hissi yakalayamayanlar açısından "eser" anlamını yitirir. Sıradanlaşır. Mâbed "bina"ya, şiir "yazı"ya, hat "kareografi"ye, resim "çerçeve"ye, ebru "boya"ya dönüşür...

Oysa ebru, "suyun ruhunu kâğıda emzirmek", mâbed, bağımsız taşlara nefes katmakla yapılabilir.

Kelimeleri yürekte damıtıp aşkla kundaklayabilirseniz ancak şiir yazabilirsiniz...

Resim ise, insanın iç dünyasındaki renk skalasını tuvale en uyumlu biçimde emdirmesidir.

Ya hat sanatı?.. Hat, kıvrak harflerin sessiz raksıdır!

Kimi kısrak başı gibi uzanır kenardan, kimi kartal gibi dikilir azametle, kimi zinde bir dinginlik içinde sarılır diğerine, kimi isyankâr bir hamle ile en umulmadık yerden fışkırır.

Öylesine şaşırtıcı ve etkileyici bir bütünlük ki, Hattat Hafız Osman Efendi'nın kayıkçıya özenle çizdiği "vav"ı ters çevirerek, Sinan'ın Süleymaniye'sine kubbe yapabilirsiniz.

Meşhur hattatlarımızdan Hafız Osman Efendi, bir gün Beşiktaş'tan Üsküdar'a dolmuş yapan bir kayığa binmişti...

Kayık Üsküdar iskelesine yaklaşınca, müşteriler paralarını çıkarıp vermeye başladılar. Fakat Hafız Osman Efendi'nin üstünde tek kuruş yoktu. Bir zaman ceplerini karıştırıp durdu. Sandalcı küçümseyerek onu izliyordu: "Paran yok mu?.." diye sordu.

Düştüğü bu acınası durumdan bir an önce kurtulmak isteyen hattatın aklına bir fikir geldi:

"Param yok" dedi, "Ama ben tanınmış bir hattatım. Sana bir 'vav' yazıversem, sen de onu yol ücreti olarak kabul etsen olmaz mı?"

Sandalcı acıdı koca hattatın haline, daha fazla ezilip büzülmesini içi götürmedi: "Hadi yaz" deyiverdi. Hafız Osman Efendi, çıkardı kâğıdı-kalemi, özenle bir "vav" çizdi sandalcıya:

"İstersen evinin duvarına asarsın, istersen gidip bedestende satarsın. Hadi bana eyvallah!"

Sandalcı bir zaman sonra döndü Kayıkçılar Kıraathanesi'ne. Başından geçenleri bir bir anlattı meslekdaşlarına. Ardından çıkarıp yolcusunun çizdiği "vav"ı gösterdi: "Aha da bu!"

Anlatılanlara kenardan kulak misafiri olan iyi giyimli birinin, sandalcının elindeki "vav"ı görmesiyle yerinden fırlaması bir oldu: "Hafız Osman vav'ı!.." diye mırıldanarak âdeta sandalcının üstüne atıldı:

"Bana satar mısın?"

İyi giyimli adamın heyecanına bir anlam veremeyen sandalcı, neredeyse bir kayıp fiyatına "vav"ı sattı... İştahı da kabardı tabii. Her gün kayığının başına geçip bağırmaya başladı:

"Bir vav'a Üsküdar!.. Bir vav'a Üsküdar!"

Nihayet denk geldi, bir gün Hafız Osman Efendi yine aynı sandala bindi. Ama bu kez parası vardı. Yol parasını çıkarıp vermek üzereyken, "vav"ın tadını almış olan sandalcı mani oldu: "Aman Hocam, para istemez. Bir vav yazıverin yeter!"

Hafız Osman Efendi gülümsedi: "O vav her zaman yazılmaz evlât!"

"Vav" deyip geçmeyin! Bazen insanın "secde" halidir "vav", bazen bir ceninin anne karnında ki duruşudur...

Anne karnında "vav" şeklinde oluşan insan, doğduğunda "elif"e dönüşür. Kulluğunu idrak edip "şükür" secdesine vardığında tekrar "vav" şeklini alır.

Mezarda yine "elif"tir...

Kısacası "insan vav ile elif arasında" yaşar.

Aynı zamanda Allah'ın "Vahid" isminin simgesidir "vav"... Ebced hesabında 6 rakamına denktir; bu da imanın 6 şartını temsil eder.

Hadi şimdi gelin "vav" deyip geçin bakalım...

"Hat" deyip geçin, "sanat" deyip geçin!

Bence dostlar, "vav" deyip geçmeyin, "hat" deyip geçmeyin, "sanat" deyip geçmeyin.

"Sanat"ın "vav" hali ile "vav"ın "aşk" halini çözmeye çalışın!

Sinan'ın kafatası nerede?

Bakın biz bu Sinan'a ne yaptık?..

Ne yaptığımızı anlayabilmek için, 5 Ağustos 1935 günü yayınlanan Cumhuriyet Gazetesi'nde yayınlanan bir hükümet genelgesine göz gezdirmek gerekiyor...

Bu genelgeye göre, "Eski Selçuklu, Danışmendli ve Osmanlı mezarları açılacak, kafatasları toplanıp İstanbul'a Antropoloji Müzesi'ne gönderilecektir... " (Ama Antropoloji Müzesi hiç varolmamıştır).

Zaten 1928 yılından itibaren Türk Tarih Tetkik Cemiyeti Asbaşkanı meşhur Musıki Muallimi Afet İnan'ın yönlendirdiği bir ekip bu kafatası işiyle uğraşıyordu.

Güya meşhur ölülerin "Brakisefal" (yassı) kafalı olduklarını ispat edecekler, Mimar Sinan gibi isimlerin Türk olduğunu kanıtlayacaklardı.

Anlaşılan bize miras bıraktığı 350'yi aşkın mutena eseri, Koca Sinan'ı "bizden biri" yapmaya yetmemişti!

Bu eserlerin mimarın kimliğini yeterince açıklamadığını düşünenler, Birinci Dünya Savaşı sonrasında gelişen "ırkçılık" hareketinin de etkisiyle "Türk tarihinde kimler Türk'tü, kimler değildi?" tartışması açtılar.

Bu ayıbın şahitleri

Cenevre Üniversitesi'nden Eugene Pittard'ın danışman olarak görüşlerinin alındığı projeye uygulama aşamasında Sadi Irmak,

Dr. Şevket Aziz Kansu, Fuat Köprülü, Remzi Oğuz Arık da destek verdiler.

Ağustos 1935 tarihinde Afet Hanım ve bilim adamları ünlü mimar Sinan'ın türbesine gelerek mezarını kazdılar ve kafatasını çıkardılar.

Buyurun, bu acı olayı Ağustos 1935 tarihli Akşam gazetesi'nden okuyalım:

Başlık: "Mimar Sinan türbesinde araştırma..."

.....

"Süleymaniye'de Mimar Sinan türbesinde yeni bir araştırmaya başlanmıştır.

"Araştırmada itfaiye de çalışmaktadır.

"Alâkadarlar çok ketum davranmakta ve yalnız tarihî tetkikat yapıldığını öne sürmektedirler.

"Bu araştırmanın zabıtayı mı, asarı atikayı mı alâkadar ettiği belli değildir."

Bir haber başlığı daha

"Büyük Mimarın kafatası mezarından çıkarıldı".

"Büyük Türk mimarı Sinan'ın kafatası mezarından çıkarılmıştır.

"Kafatası antropoloji müzesinde saklanacaktır. Kafatası üzerinde yapılan tetkikatta bunun brakisefal yani yassı yuvarlak olduğu görülmüştür. Bütün Türkler brakisefal olduklarından büyük mimarın yalnız kültür itibarile değil, ırk itibarile de Türk olduğu bir kere daha meydana çıkmıştır."

Kayıplara karışan 64 bin kafatası

Afet hanımın Türk Tarih Kurumu asbaşkanı olarak yönlendirdiği Kafatası avcılığı Milli Eğitim ve Kültür Bakanlıklarının da destekleriyle 1938 yılına kadar devam etti.

Antropoloji Enstitüsü verilerine göre 64.000 kafatası ölçüldü.

Ünlü Türk şahsiyetlerinin seçilmiş kafataslarının sergilendiği bir müze kurulmak isteniyordu. Çok sayıda kafatası -bu arada Mimar Sinan'ın kafatası da dahil –müzede sergilenmek üzere koruma altında tutuldu.

1940'lı yıllarda Antropoloji Müzesinden kafataslarının sergilenmesi çalışması rafa kaldırıldı.

Bu arada Anadolu'nun her yerinden türbelerden getirilmiş kafataslarının (bunların içinde Mimar Sinan'ınkide dâhil) akibetlerinin ne olduğu hala bilinmiyor.

Kanuni'in Mimarbaşı'sının başına gelenler bunlar...

İncitici ve acıtıcı!

I. SÜLEYMAN DEVRİ KRONOLOJİSİ

1520

- Yavuz Sultan Selim'in ölümü üzerine oğlu Şehzade Süleyman (I. Süleyman-Kanunî Sultan Süleyman) İstanbul'da tahta çıktı (30 Eylül).
- Çorlu yakınlarında ölen Yavuz Sultan Selim'in cenazesi İstanbul'a getirilerek Fatih'te, daha sonra adına bir cami ve türbe yapılacak yere defnedildi.

1521

- Kanunî'ye karşı isyan eden Şam Valisi Canberdi Gazalî, üzerine gönderilen kuvvetler tarafından mağlûp edilip idam edildi (6 Şubat).
- Kanunî, İstanbul/ Fatih'te babası Yavuz Sultan Selim adına Sultan Selim Camii'ni yaptırmaya başladı (17 Mayıs).
- Kanunî Sultan Süleyman Belgrad Seferi'ne çıktı; Böğürdelen Kalesi ile Belgrad'ı fethetti (29Ağustos)...

1522

- Rodos üzerine sefere çıkan Kanunî, Rodos'u fethetti (20 Aralık).
- Kanunî'nin, babası Yavuz Sultan Selim adına İstanbul/Fatih'te yaptırdığı Sultan Selim Camii ve türbesinin inşaatı tamamlandı.

1523

- Rodos'u fethettikten sonra, oradaki şövalyelerin adadan ayrılmasına izin veren Kanunî Sultan Süleyman, İstanbul'a döndü.
- Sadrazamlıktan emekliye ayrılan Pirî Mehmet Paşa'nın yerine Pargalı Makbul İbrahim Paşa getirildi (27 Haziran).
- Yeni sadrazam Makbul İbrahim Paşa'nın rakibi olan ikinci vezir (Hain) Ahmet Paşa, Mısır Valiliğine tayin edildi (15 Temmuz).

1524

- Mısır'a vali olarak gönderilen ve sadrazam olmamasına içerleyen (Hain) Ahmet Paşa, Mısır'da isyan ederek sultanlığını ilân etti.
- Sadrazam Makbul (ve de maktul) İbrahim Paşa ile Yavuz Sultan Selim'in kızı ve Kanunî'nin kız kardeşi Hatice Sultan, görkemli bir düğün töreni ile evlendi.
- Şehzade Selim (Geleceğin Sultan II. Selim'i), İstanbul'da doğdu (28 Mayıs).
- Mısır'da sultanlığını ilân eden (Hain) Ahmet Paşa, veziri olan Kadızade Mehmet Bey tarafından öldürüldü ve kesik başı İstanbul'a gönderildi.

1525

- Düzenlemeler yapmak için Mısır'a gönderilen Sadrazam Makbul İbrahim Paşa'yı azlettirmek için rakipleri tarafından çıkarılan Yeniçeri isyanı bastırıldı (25 Mart).
- Mısır'a ıslahat amacıyla gönderilen Makbul İbrahim Paşa, beş aylık bir yolculuktan sonra büyük bir tören-

le Kahire'ye girdi. İbrahim Paşa karışıklıkları bastırıp hukukî ve idarî reformlar yaptıktan sonra, Kanunî tarafından İstanbul'a çağrıldı (14 Haziran).

- Fransa Kralı I. François'nın annesi, Kanunî Sultan Süleyman'a bir elçiyle mektup göndererek Almanlara esir düşen oğlunu kurtarmak için kendisinden yardım istedi. Kanunî, verdiği cevapta, Fransa kralının kurtulması için çalışacağını bildirdi (6 Aralık).
- Ünlü Osmanlı şeyhülislamlarından Zembilli Ali Efendi, İstanbul'da öldü.

1526

- Kanunî Sultan Süleyman, Mohaç Seferi için İstanbul'dan hareket etti.
- Mohaç seferine katılan Osmanlı Tuna donanması, Belgrad önlerine geldi (10 Temmuz).
- Tuna nehri üzerindeki Petervaradin Kalesi fethedildi (27 Temmuz).
- Tuna nehri üzerindeki İllok (Ujlak) Kalesi fethedildi. Drava nehri üzerindeki Eszek (Osiyek) Kalesi ise teslim oldu (8 Ağustos).
- Drava nehri üzerine ordunun geçmesi için bir köprü yapıldı. Beş günde kurulan köprü, ordunun geçişi sağlandıktan sonra yıkıldı (19-23 Ağustos).
- Mohaç Meydan Savaşı Osmanlı ordusunun zaferiyle sonuçlandı (29 Ağustos):
- Kanunî Sultan Süleyman, Macaristan'ın başkenti Budin'e girdi (11 Eylül).
- Budin'de on gün kalan Kanunî, Peşte'ye geçti (21 Eylül).
- Tisa nehri üzerindeki Szegedin (Segedin) Kalesi alındı (28 Eylül).
- Baç (Bacs) Kalesi fethedildi (29 Eylül).
- Macar soylularının bulunduğu Beçne (Becsne) kenti fethedildi. Macarlar, savunma sırasında Osmanlı ordusuna pek çok kayıp verdirdiler (2 Ekim).

- Kanunî Sultan Süleyman, Osmanlı himayesinde kurdurduğu Macaristan Krallığının başına Erdel Voyvodası Hunyadi Yanoş'u (Jan Zapolya) getirdi (16 Ekim).
- Macaristan seferini bitiren Kanunî, İstanbul'a döndü (13Kasım).

1527

- Anadolu isyanları :

Bozok (Yozgat) çevresinde vergi meselesini bahane ederek isyan eden Baba Zinnun kuvvetleri, uzun süren savaşlardan sonra mağlûp edildi ve isyan bastırıldı.

- Kalenderoğlu isyanı:

Asiler, tımarlarının haksız yere ellerinden alındığını öne sürerek Karaman'da isyan ettiler. İsyan, Sadrazam İbrahim Paşa tarafından bastırıldı ve Kalenderoğlu öldürüldü (22 Haziran).

1529

- I. Viyana Kuşatması başladı (27 Eylül).

1530

- Avusturya, barış antlaşması isteğini ulaştırmak için elçilerini İstanbul'a gönderdi (17 Ekim).
- İki ay süreyle Alman kuşatması altında kalan Budin kurtarıldı, Alman komutan savaş meydanından kaçtı (1530-1531).

1532

- Kanunî Sultan Süleyman, Alaman Seferi'ne çıktı (25Nisan).
- Belgrad üzerinden harekete geçen Kanunî Sultan Süleyman, Tuna Nehri çevresindeki pek çok kaleyi ele geçirdikten sonra, Kanije ve Guns kalelerini de fethetti.
- Venedik donanması komutanı Andrea Doria, Osmanlı kıyılarına ilk kez saldırdı ve Mora Yarımadası'ndaki Koron Kalesi'ni işgal etti (21Eylül).

- Osmanlı ordusuna Orta Avrupa kapılarını açan ve Osmanlı donanmasına Akdeniz'de zaferler kazandıran eski veziriazam Pirî Mehmet Paşa öldü (13 Kasım).
- Alaman Seferi'ni tamamlayan Kanunî, İstanbul'a döndü (21 Kasım).

1533

- Alaman Seferi'nde Osmanlıların karşısına çıkamayan Avusturya Kralı Ferdinand elçiler gönderdi. Bunun sonucu olarak iki ülke arasında bir barış anlaşması imzalandı (22 Haziran).
- Sadrazam İbrahim Paşa, Doğu seferine öncü kuvvet olarak çıktı (21Ekim).
- Barbaros Hayreddin Paşa, Cezayir'den İstanbul'a geldi ve Kanunî'ye bağlılığını bildirdi (27 Ekim).

1534

- Kanunî Sultan Süleyman'ın annesi Hafsa Hatun öldü; Yavuz Sultan Selim'in türbesi civarına defnedildi (19 Mart).
- Mora sahilindeki Koron Kalesi ele geçirildi (2 Nisan).
- Cezayir Beylerbeyi Barbaros Hayreddin Paşa'ya kaptan-ı deryalık unvanı verildi (6 Nisan).
- Şeyhülislâm Kemal Paşazade Ahmet Şemseddin Efendi (İbni-Kemal) öldü (16 Nisan).
- Kanunî Sultan Süleyman, Irakeyn Seferi'ne çıkmak üzere Üsküdar'a geçti (11 Haziran).
- Barbaros Hayreddin Paşa, Tunus Seferi'ne çıktı (1 Ağustos); Haçlı donanmasıyla yaptığı savaşı kazanan Hayreddin Paşa, Tunus'u ele geçirdi (22 Ağustos).
- Kanunî Sultan Süleyman, Bağdat'a girdi (28 Ekim).

1535

- Kanunî Sultan Süleyman, ikinci Azerbaycan seferi için Bağdat'tan hareket etti (1 Nisan).
- İran Şahı Tahmasb'ın barış isteği kabul edilmedi (21 Haziran).

- Osmanlı tarihinde Tebriz, üçüncü kez alındı (30 Haziran); Kanunî, kendi döneminde ikinci defa Tebriz'e girdi (3 Temmuz).
- Aynı zamanda İspanya Kralı da olan Almanya İmparatoru V. Karl, Tunus'a hücum edip Halk-ul-Vâd Kalesi'ni zaptetti; Tunus, İspanyolların eline geçti (15 Temmuz).
- Kanunî, Tebriz üzerinden İran'a hareket etti (20 Temmuz). İran Şahı Tahmasb'ın kardeşi Sâm-Mirzâ, Osmanlı tarafına geçti (21 Temmuz). İran, barış isteğinde bulundu (3 Ağustos) ve Osmanlı ordusu Tebriz'e döndü (20 Ağustos).
- Kanunî, Tebriz'den İstanbul'a hareket etti (27 Ağustos).

1536

- Fransızlarla "Kapitülâsyon Anlaşması" adıyla ilk imtiyazlı ticaret ve dostluk anlaşması imzalandı (18 Şubat).
- Veziriazam Makbul İbrahim Paşa idam edildi; yerine Ayas Mehmed Paşa getirildi (15Mart).
- Barbaros Hayreddin Paşa, Güney İtalya sahillerine ve Minorka adasına çıkarak, bölge halkından 6000 kadar esirle geri döndü (18Kasım).

1537

- Dalmaçya'da Klissa Kalesi ve Bozko, Beriszlo, Obrovaz gibi birkaç küçük kale daha fethedildi (12Mart).
- Osmanlı donanması İtalya Seferi için İstanbul'dan hareket etti (11 Mayıs).
- Korfu Seferi (29 Ağustos):
- Kanunî, İtalya'dan yola çıkıp (15 Eylül) İstanbul'a döndü (22 Kasım).
- Kaptan-ı Derya Barbaros Hayreddin Paşa, Kiklad Takımadaları'nı ele geçirdi.

1538

- Mısır Valisi Hadim (hizmetkâr anlamında) Süleyman Paşa, Süveyş limanından hareketle Hint seferine çıktı (13 Haziran).

- Sekizinci Sefer-i Hümâyun : Kanunî, Boğdan seferi için İstanbul'dan hareket etti (8 Temmuz).
- Barbaros Hayreddin Paşa, Girit akını sırasında Kerpe ve Kaşot adalarını ele geçirdi (13 Temmuz).
- Hindistan seferine çıkan Hadim Süleyman Paşa, Aden'e ulaşıp Aden emirliğini Osmanlı topraklarına kattı (27 Temmuz).
- Osmanlı donanması Hindistan'a ulaştı (4 Eylül).
- Kırım Hanı Sahip Giray, Osmanlı ordusuna katıldı (9 Eylül).
- Boğdan'ın başkenti Suçava şehri fethedildi (15 Eylül).
- Barbaros Hayreddin Paşa, Preveze Zaferi'ni kazandı (28 Eylül):

1539

- Hindistan seferinden dönen Hadim Süleyman Paşa, Yemen'de bir Türk vilâyeti kurduktan sonra, Cidde limanına çekildi (13 Mart).
- Ayas Paşa'nın ölümü üzerine veziriazamlığa ikinci vezir Lütfi Paşa getirildi (13 Temmuz).

1540

- Osmanlı-Venedik Barış Antlaşması imzalandı (20 Ekim).

1541

- Veziriazam Lütfi Paşa azledilip yerine tekrar Hadim Süleyman Paşa getirildi.
- Kanunî Sultan Süleyman, İstanbul'dan hareketle Budin Seferi'ne çıktı (20 Haziran).
- Alman ordularına karşı, Macaristan'ın Avusturya-Alman istilâsından kurtulmasını sağlayan Alman ordularına karşı Istabur Zaferi kazanıldı (21-22 Ağustos).
- Budin ele geçirildi ve bütün Macar Osmanlı topraklarına katıldı (29 Ağustos).
- Şair, Bektaşî dervişi Gül Baba öldü.
- Kanunî Sultan Süleyman, Budin'den İstanbul'a hareket etti (28 Eylül).

1542

- Peşte Savaşı (24 Kasım):

1543

- Kanunî Sultan Süleyman, onuncu sefer-i hümayuna (Estergon Seferi) çıktı (23 Nisan).
- Barbaros Hayreddin Paşa, İtalya sahillerindeki Messina ve Reggio kalelerini teslim aldı (20 Haziran).
- Estergon Kalesi kuşatılıp (29 Temmuz) ele geçirildi (10 Ağustos):
- Nice (Nis)'in fethi (20 Ağustos):
- İstolni Belgrad Kalesi kuşatılıp (20 Ağustos) fethedildi (4 Eylül).
- Kanunî Sultan Süleyman'ın oğlu Manisa Valisi Şehzade Mehmed vefat etti (6 Kasım).
- Kanunî, oğlunun cenaze törenine katılmak için İstanbul'a döndü. (16Kasım).

1544

- Şehzade Camii'nin yapımına başlandı (23 Mayıs):
- Budin Beylerbeyi Mehmed Paşa, Macaristan'daki Avusturya kalelerini ele geçirmek için harekete geçti (23 Nisan).
- Hadim Süleyman Paşa görevinden alınarak yerine Kanunî'nin kızı Mihrimah Sultan'ın kocası Damat Rüstem Paşa veziriazamlığa getirildi (28 Kasım).

1545

- Almanya İmparatoru V. Karl ve Avusturya Arşidükü I. Ferdinand'la 18 ay süreli bir barış antlaşması imzalandı (10 Kasım).

1546

- Barbaros Hayreddin Paşa (Hızır Reis), 73 yaşında İstanbul'da öldü (4 Temmuz); Beşiktaş'ta Mimar Sinan'ın eseri olan türbesine defnedildi.

- Kanunî Sultan Süleyman'ın torunu Şehzade Murad (III. Murad, II.Selim'in oğlu) dünyaya geldi (4Temmuz).

1547

- Yapılan antlaşma gereği, Almanya ve Avusturya haraca bağlandı (13 Haziran), Türk-Alman barış antlaşması imzalandı (19Haziran). Antlaşma, Charles Quint tarafından tasdik edildi (1 Ağustos). İspanya Krallığı, Papa ve Venedik Cumhuriyeti de antlaşmaya katılıp, antlaşma şartlarını kabul ettiler.
- Yemen'in merkezi olan San'a Kalesi, Özdemir Paşa tarafından fethedildi (23 Ağustos).
- İran Şahı I. Tahmasb'ın kardeşi Elkas Mirza, Türkiye'ye iltica etti.

1548

- Kanunî Sultan Süleyman, ikinci İran seferi için İstanbul'dan Üsküdar'a geçti (29 Mart).
- Şehzade Camii'nin yapımı tamamlandı.
- Kanunî Sultan Süleyman, kış mevsimini geçirmek için Halep şehrine geldi (25 Kasım) ve bu tarihî beldede altı ay kadar ikâmet etti.
- Kanunî Sultan Süleyman'ın kızı tarafından yaptırılan İstanbul Üsküdar'daki Mihrimah Sultan Camii inşaatı tamamlandı.

1549

- Tortum Kalesi fethedildi (17 Eylül).
- Kanunî Sultan Süleyman, İkinci İran Seferi sonrası İstanbul'a döndü (21 Aralık).

1550

- Süleymaniye Camii'nin temel atma töreni yapıldı (13 Haziran).

1551

- Avusturyalılara karşı Macaristan Serdarlığına atanan Rumeli Beylerbeyi Sokollu Mehmed Paşa, orduyla beraber Belgrad'a hareket etti (10 Temmuz).

- Turgut Reis komutasında 174 gemiden oluşan Osmanlı donanması, Malta'yı bombaladı. Gozzo Adası'nı da tahrip ettikten sonra, Trablusgarp'a hareket etti (14 Temmuz).
- İran Şahı Tahmasb, Kanunî'nin İran seferine karşılık olarak Van Gölü'nün kuzey ve kuzeybatısını baştanbaşa tahrip ederek binlerce insanı öldürdü (Ağustos).
- Trablusgarp'ın fethi (15 Ağustos)...
- Erdel Seferi...

1552

- Segedin baskını, büyük bir zaferle sonuçlandı (23-24 Şubat gecesi).
- Pirî Reis, Hint deniz seferinde aşırı fırtına ve kürekçilerin kaçması nedeniyle başarılı olamadı (Nisan).
- Veszprem Kalesi, Hadim Ali Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu tarafından ele geçirildi (11Nisan).
- Tamışvar Kalesi kuşatıldı (28 Haziran); 26 Temmuz günü fethedildi.
- Palast Savaşı (11 Ağustos)...
- Szolnok Savaşı (4 Eylül)...
- Eğri Savaşı (9 Eylül)...

1553

- İstanbul'da imzalanan himaye anlaşması gereğince Fransızlar, Osmanlılara verecekleri tazminata karşılık, donanmalarını rehin bıraktılar (1Şubat).
- Hint deniz seferinde başarılı olamayan Pirî Reis, Süveyş'e geldi.
- Turgut Reis, Fransa'yı himaye maksadıyla Akdeniz Seferi'ne çıktı (15 Haziran).
- On ikinci "Sefer-i Hümayun": Nahcıvan Seferi'ne çıkan Kanunî Sultan Süleyman, İstanbul'dan Üsküdar'a geçti (28 Ağustos).

1554

- Osmanlı denizcisi ve haritacı Pirî Reis öldü.

- Seydi Ali Reis, Basra donanmasıyla Hint Denizi'ne açıldı (2 Temmuz).

1555

- Ressam Melhicor Lorichs, Avusturya elçisi Busbecq'in heyetiyle birlikte İstanbul'a geldi (2 Ocak). İstanbul'da kaldığı dörtbuçuk yıl içinde İstanbul'dan muhtelif görünümler çizdi.
- Osmanlı-İran Barışı (29 Mayıs):
- Barış antlaşması amacıyla Amasya'ya geldikleri hâlde ancak altı aylık bir ateşkes anlaşması yapabilen Avusturya elçileri, ülkelerine döndüler (2 Haziran).
- Kanunî Sultan Süleyman, Amasya'dan İstanbul'a hareket etti (21Haziran).
- Kaptan-ı Derya Piyale Paşa ve Trablusgarp Valisi Turgut Paşa, Fransızların yardım isteği karşısında yeniden İtalya Seferi'ne çıktılar (26 Haziran). Riçe (Reggio) şehri ele geçirildi. Napoli dolaylarında seyreden Andrea Doria'nın donanması kayıplara karıştı. Osmanlı donanması Elbe Adası'nda Fransa Amirali ile buluştu. Kışın yaklaşması yüzünden Osmanlı donanması İstanbul'a döndü.
- Rumeli'de büyük bir isyan hareketi başladı. Osmanlı tahtında hak iddia eden ve kendisini, Kanunî'nin büyük oğlu olarak tanıtan "Düzmece Mustafa" adlı kişi yakalanarak idam edildi (31Temmuz).
- Veziriazam Kara Ahmed Paşa idam edilip yerine ikinci defa Rüstem Paşa getirildi (29 Eylül).
- İstanbul'da kahve içilmeye başlandı.

1556

- Büyük Türk şairi Fuzulî öldü.
- Ünlü hattat Ahmed Şemseddin Karahisarî, 87 yaşında İstanbul'da öldü (17 Haziran).
- Szigeth (Zigetvar) kuşatması kaldırıldı (31 Temmuz).

- Fransız haritacı, ressam ve yazar Nicolas de Nicolay, Fransız elçiliğinde görev yapmak üzere İstanbul'a geldi. Bu dönemden sonra çizdikleri 1567'de Lyon'da yayımlandı.

1557

- Süleymaniye Camii'nin yapımı tamamlanıp halka açıldı (7 Haziran).

1558

- Mayorka Seferi:

1559

- Kanunî Sultan Süleyman'ın oğulları Şehzade Bayezid ve Selim'in saltanat kavgası, savaşa dönüştü (30 Mayıs).
- Sad Çukuru Savaşı (7 Temmuz):
- Avlonya Seferi:

1560

- Osmanlı donanması, tarihteki en şanlı zaferlerinden birini daha kazandı (14 Mayıs).

1561

- Rüstem Paşa'nın ölümü üzerine veziriazamlığa Semiz Ali Paşa getirildi (10Temmuz).
- Kanuni'ye isyan edip İran Şahı Tahmasb'a sığınan Şehzade Bayezid ve dört oğlu idam edildi (25 Eylül).

1562

- Osmanlı-Avusturya Barış Antlaşması (1 Haziran):

1563

- İstanbul'da büyük bir sel felâketi yaşandı (20 Eylül).
- Denizci, şair ve bilgin Seydi Ali Reis öldü.

1564

- Ressam, şair matematikçi Matrakçı Nasuh öldü (28 Nisan).

1565

- Turgut Paşa, Saint-Elme kuşatmasında, bir top mermisinin başına isabeti sonucu şehit oldu (17Haziran).
- Saint-Elme Kalesi fethedildi (23 Haziran).

- Ünlü Osmanlı devlet adamı Sokollu Mehmed Paşa, Semiz Ali Paşa'nın vefatı üzerine veziriazamlığa getirildi (28Haziran).
- Malta kuşatması kaldırıldı (8Eylül).

1566

- Cenevizlilerin elinde bulunan Sakız Adası, Osmanlı topraklarına katıldı (14 Nisan).
- Mimar Sinan'ın bir yapı şaheseri olan Büyükçekmece Köprüsü'nün (diğer pek çok eseri gibi o da sapa sağlam duruyor) yapımına başlandı.
- Zigetvar Seferi:
- 46 yıllık saltanatı sırasında zaferden zafere koşmuş "Muhteşem" unvanıyla da anılan Kanunî Sultan Süleyman öldü (6-7 Eylül).

KANUNÎ'NİN SADRAZAMLARI

Pirî Mehmed Paşa: Yavuz devrinden kalma tecrübeli bir devlet adamı olarak tarihe geçmiş, büyük hizmetlerde bulunmuştur. 1518'den emekliye ayrıldığı 1523 tarihine kadar 5 yıl, 5 ay, 4 gün bu görevi sürdürmüş, emekliye ayrıldıktan sonra da sık sık İstanbul'a çağırılarak fikirlerinden istifade edilmiştir.

Makbul/ Maktul İbrahim Paşa: Padişahın şehzadelikten beri en yakın arkadaşı olmuş, sadrazamlığı 1523 Haziran'ından 1536 Mart'ına kadar 12 yıl, 8 ay, 18 gün sürmüştür. İyi bir diplomat olan İbrahim Paşanın veziriazamlığının yanı sıra "seraskerlik," "damatlık" ve "Rumeli Beylerbeyliği" gibi unvanları da vardır. Uzun süre padişahın mutlak arkadaşlığına mazhar olmuş, kendisine "kardeş" gözüyle bakılmış, ne yazık ki zamanla dengesi bozulmuş, kendi kendisini "serasker sultan" ilân edecek ka-

dar ileri gitmiş, dine bağlılığı zayıflamış, bu da onu cellât hançerine hedef etmiştir...

Ayas Mehmed Paşa: 1536 Mart'ından 1539 Temmuz'una kadar 3 yıl, 3 ay, 29 gün bu görevde bulunmuştur.

Lütfi Paşa: Orta kabiliyette bir sadrazam olan Lütfi Paşanın âlim bir kişiliği vardır. "Tevarih-i Âl-i Osman" isimli Osmanlı tarihiyle "Asafname"si meşhurdur. Temmuz 1539'dan Nisan 1541'e kadar 1 sene, 9 ay, 15 gün kadar bu makamda kalmış, azledilince Edirne'deki çiftliğine çekilmiştir.

Damat Rüstem Paşa: "Kehle-i ikbal" namıyla anılır. Rivayete göre, bir kehle [bit] yüzünden hem Kanunî'ye damat, hem de veziriazam olmuştur. Kanunî, Rüstem Paşayı biricik kızına koca olarak düşünürken paşanın cüzamlı olduğu söylentisi çıkarılır. Bunun üzerine bir hekimden, durumu tahkik etmesi istenir. Hekim, paşaya gider, görüşür. Raporunda, paşanın üzerinde bit tespit ettiğini, cüzam hastalarında bit bulunmayacağı bilindiğinden bunun sağlık alâmeti sayıldığını belirtir. Paşa böylece temize çıkıp hem damat, hem de veziriazam olur. Tabiî bu rivayet fanteziden ibaret olabilir. Sadrazamlığı 1544'ten 1553'e kadar 8 sene, 10 ay, 8 gündür. Ayrıca 1555'ten 1561'e kadar 5 yıl, 9 ay, 11 gün süren ikinci sadrazamlığı vardır.

Kara Ahmed Paşa: Çok iyi bir asker olan Kara Ahmed, Erdel fethiyle meşhurdur. 1553'ten 1555'e kadar 1 yıl, 11 ay, 23 gün süreyle görevde kalmıştır.

Semiz Ali Paşa: Güler yüzlülüğü ve şakalarıyla meşhurdur. Çok şişman olduğu için tarihlerimiz ona "Semiz" yahut "Kalın" lâkabını vermiştir. Sadrazamlık süresi Temmuz 1561'den 1565 senesi Haziran'ına kadar 3 yıl, 11 ay, 19 gündür.

Sokollu Mehmed Paşa: Tarihimizin kaydettiği kudretli veziriazamlar arasındadır. Kanunî'nin son zamanlarında 1565 senesi 28 Haziran'ında başlayan sadrazamlığı, oğlu Sultan İkinci Selim ve torunu Sultan Üçüncü Murad devirlerinde aralıklarla sürmüştür. Toplam sadrazamlığı 14 yıl, 3 ay, 15 gün sürmüştür. En uzun süre görev makamında kalan sadrazamlardandır.

KANUNİ'NİN ŞEYHÜLİSLÂMLARI

Zembilli Ali Efendi: Yavuz Selim devrinde göreve gelmiş meşhur âlim. Adalet timsalidir. Yavuz Selim gibi öfkeli, sert bir padişaha yeri geldiğinde meydan okumuş, dinî hükümlerin dışına çıkması hâlinde hakkında fetva vereceğini yüzüne haykırıp huzuru terk etmiştir. 1503'ten ölüm tarihine kadar aralıksız 23 sene şeyhülislâmlık makamında bulunmuştur. Zaten o devirlerde şeyhülislâmlık, "kaydıhayat" şartına bağlıydı; şeyhülislâm, ölene kadar görevini sürdürürdü. Bu da padişahların keyfî davranışlarını önlerdi. Çünkü padişahlar şeyhülislâmları görevden alamaz, ama şeyhülislâm bir fetvayla padişahı görevden alabilirdi.

Şemsüddin Ahmed Çelebi: Bütün İslâm âleminin en büyük isimlerinden biridir. "İbni Kemal" lâkabıyla tanınır. Tefsir, hadis, fıkıh, tıp, tarih, edebiyat, lisan ve lügat alanında 300 kadar eser yazmıştır. Mısır Seferi dönüşü atının ayaklarından sıçrayan çamur Yavuz Selim'in kaftanını kirletmiş, Yavuz "Ulemanın atının sıçrattığı çamur, padişahın şerefidir." diyerek çamurlu kaftanını çıkarmış, öldüğünde sandukasına örtülmesini vasiyet etmiştir. 1525'ten 1534'e kadar görevde kalmıştır.

Sadullah Sadi Çelebi: İbni Kemal'in vefatıyla boşalan şeyhülislâmlık makamına 17 Nisan 1534'te geçmiş, 21 Şubat 1539'da ölene kadar makamda kalmıştır.

Muhyiddin Şeyh Mehmed Efendi: İslâm hukukunda derin bilgisi ve adaletiyle nam salmıştır. Birçok eser bırakmış olan Şeyh Mehmed Efendinin görevi 1539'dan 1542'ye kadar sürmüştür.

Abdülkadir Çelebi [Hamidî]: İstanbul Kadılığı, Anadolu Kazaskerliği yapmış ve daha sonra şeyhülislâm olmuştur. 1543'te istifa edip ayrılana kadar 2 yıl, 10 ay şeyhülislâmlık yapmıştır.

Muhiddin Efendi: Lâkabı "Fenarizade"dir. Sultan İkinci Murad'ın şeyhülislâmlarından Molla Şemsüddin Fenari'nin soyundandır. 1545'te istifa etmiştir.

Ebussuud Efendi: 1545'ten Ağustos 1574'te ölünceye kadar görevde kalmıştır. Görev süresi 28 sene, 11 aydır. Bütün İslâm âlemince, hatta dünyaca tanınmaktadır. Tefsir ve İslâm hukuku alanında büyük bir otorite olarak tarihe geçmiş, önemli eserler yazmıştır.

KANUNİ'NİN KAPTAN PAŞALARI (KAPTANIDERYA)

Cafer Ağa: Yavuz Selim'den Kanunî devrine intikal etmiştir. Dört yıl süreyle kaptan paşalık yapmıştır (1516-1520).

Mustafa Paşa: 1520'den 1522'ye kadar görev yapmış, daha doğrusu "kaptan paşa" unvanını taşımış, ama donanmayı Muslihüddin Reis idare etmiştir.

Bayram Paşa: 1522'de göreve gelmiş, tanınmayan bir şahsiyettir.

Süleyman Paşa: 1531'e kadar vazife yapmıştır.

Kemankeş Ahmed Paşa: 1532'den 1534'e kadar kaptan paşalık yapmıştır. Koçuluğuyla da meşhurdur. Bu yüzden "Kemankeş" lâkabını almıştır.

Barbaros Hayreddin Hızır Paşa: Meşhur deniz kurdu Barbaros Hayreddin Paşa... Korsanlıkla başladığı denizciliğe, Osmanlı Devletinin hizmetine girip kaptan paşalıkla devam etti. Büyük zaferler kazandı. Osmanlı donanmasını dünya denizciliğinin en güçlü donanması yaptı. İç işlerine karışmadığı, ama dış işlerinde Kanunî'ye sözünü dinlettiği rivayet edilir. Barbaros'un yanında yetişen denizciler, uzun yıllar denizlere hâkim oldular, Hindistan'a kadar gidip beldeler aldılar. Barbaros, 1534'ten ölümüne kadar (1546) bu görevi şanla şerefle yürüttü. Onun yetiştirdiği Turgut Reis'in hizmetleri ise bir destandır.

Sokullu Mehmed Paşa: Denizcilikle ilgisi bulunmayan Sokullu, 4 yıl görevde kaldı (1550'ye kadar). Sonra Rumeli Beylerbeyliğine tayin edildi.

Koca Sinan Paşa: 1550'den 1568'e kadar...

Piyale Paşa: Son kaptanıderya... 1568'de göreve gelmiş, Sultan İkinci Selim zamanında da bir süre görevde kalmıştır (1568'e kadar).

KANUNÎ'DEN ESİNTİLER

Kanuni'nin Beç Kralı Ferdinand'a gönderdiği mektup

Bismillâhirrahmânirrahîm,

Ben ki padişahlar padişahı, Maşrık u Mağrıb'ın Şehinşahı, sahibü's-satveti ve'ş-şekîme... Yunan ve İran ve Arabistan'a

hâkim, Emîrü'l-mümin ve'r-reâyâ, Sahib-kı-ranı zaman, fatih-i cihan-ı bî-pâyân, Bahr-i Siyah ve Bahr-i Sefid ile Mekke-i Mükerreme ve Medine-i Münevvere ve Kudüs-i Şerif'e malik ve zîr i cenah-i saltanatımda bulunan nice nice ülkeler misillû malik-i Macaristan, es-Sultan Süleyman Han İbnü's-Sultan Selim Han, halledallahü makarrehû Fi'l-Cenne, min-kıbeli'r-Rahmân, sevk ü temşiyet-i umur-ı akvam, müvekkel ve bilumum kılâ'ü kişverin feth ü küşadı ile mübeccel, ol Hakan-ı muazzam nesl-i necibiyim. Ben ki, dest-i me'âti peyvest-i mûlükânemde mukadderat-ı kâinata mutasarrıf olup İskender-i Kebîr ülkelerin kendü memalik-i mahruse-i şahanem içre bir cüz'-i sağir-i mevrus addeylerim. Sen ki âlem-i nesaranın tacdar-ı zi-iktidarı ve din-i Mesih'in havzatü'l-enharı olan Kıral Ferdinand'sın. Sana ferman-ı asuman iktiran-ı hümayunum oldur ki: Hazine-i hasse-i hümayunuma 30 bin Macar duka altını saliyane cizye irsalin taahhüt eyleyesüz ve dahi iki yıldan berü güzeşte olan saliyaneler ayrıca uhdende kemakem baki bilesüz..."

Açe Sultanlığı'nın yardım isteği

Endonezya daha önceleri "Doğu Hint Adaları" olarak isimlendirilirdi.

Şu anki Endonezya topraklarının tamamı yaklaşık 450 yıl Hollanda'nın bir sömürgesi olmuştur.

Açe bu toprakların içindedir...

Osmanlı Arşivi belgelerine göre, Osmanlı Devleti'nin bölge ile ilişkileri Açe İslam Sultanlığı vasıtasıyla kurulmuştur.

Ali Mugayet Şah'ın ölümünden sonra Malaya'ya yerleşmiş olan Portekizliler Açe'ye devamlı saldırı düzenliyor, Açeliler çaresiz kalıyordu.

Bunun üzerine, Açe Sultanı Alaüddin Riayet Şah, devrin süper gücü Osmanlı Devleti'nden yardım istemek üzere Hüseyin isimli temsilcisini Kanuni Sultan Süleyman'a gönderiyor...

Açe elçisi Hüseyin'in getirdiği mektup Kanuni'nin yerine tahta geçen oğlu Sultan II. Selim'e sunuluyor...

Sultan Selim Açe'ye yardım edileceği konusunda bir "Name-i Şerif" (Padişah mektubu) veriyor elçiye.

Açe Sultanı'na hitaben yazılan, "Name-i Şerif"te, "Hint sâhillerindeki Memâlik-i İslâmiyye"yi (İslâm memleketine) korumak ve "A'dâ-yı Dîn-i Mübîn"e (din düşmanlarına) haddini bildirmek üzere Osmanlı askerlerinin "Ol Cânibe dâimâ teveccüh" halinde olacakları bildiriliyor.

"Mektubunuz makamımıza arz edildiğinde bizim gibi yüce bir padişahın şanına yakışan hareket sizin isteklerinizi kabul etmektir...

"Açe Sultanı Alaattin Şah'a bildiririm ki; Veziriniz Hüseyin vasıtasıyla göndermiş olduğunuz mektubunuz sultanların sığınağı olan yüce makamımıza ulaşmıştır. Mektubunuzda gece gündüz o taraflardaki inançsızlara karşı savaştığınızı, düşmanlara karşı yalnız kaldığınızı ve her taraftan saldırıya uğradığınızı belirterek savaşmak için malzeme ve tecrübeli asker istemektesiniz.

"O bölgede yirmi dört bin ada olup inançsızların bu adaları ele geçirdiklerini, buralarda yaşayan Müslüman halkın ve sultanlarının senin ülkene sığındıklarını ve bu adaların dördünden Mekke'ye hac ve ticaret için hareket eden gemileri inançsızların yağmaladıklarını, ülkeniz yakınlarında bulunan Seylan ve Kalküta hakimlerinin de daima sizinle savaşmakta olduklarını, daha önce gönderilen elçimiz Lütfi'ye yüce makamımıza bağlılık yemini ettiğinizi, Osmanlı Donanması gelecek olursa Allah'ın yardımıyla düşmanların hezimete uğratılarak adaların tekrar ele geçirileceğini belirtmişsiniz.

"Ayrıca çeşitli top ve gemi talebinde bulanarak Açe elçisinin at, silah ve bakır aldıktan sonra ülkesine dönüşünde zorluk çıkarılmaması için Mısır ve Yemen Beylerbeyleri ile Cidde ve Aden Beylerine emir verilmesini reca ederek, kale inşası ve kadırga ya-

pımı için mimar istemişsiniz. Mektubunuz makamımıza arz edildiğinde bizim gibi yüce bir padişahın şanına yakışan hareket sizin isteklerinizi kabul etmektir.

"Ayrıca Müslümanları ve İslam kanunlarını korumak en önemli görevlerdendir. Bundan dolayı Süveyş İskelesi'nden on beş kadırga, iki savaş gemisi ile İstanbul'dan Top Dökücübaşı ile yedi Topçu'nun yanı sıra yeterli sayıda Mısır Askeri görevlendirilerek kaleler için yeteri kadar top, tüfek vesair savaş araç gereci verilmesi emredilmiş ve bu askerlerin başına İskenderiye eski Kaptanı Kurdoğlu Hızır komutan tayin edilmiştir.

"Komutan ulaştığında gerek ele geçirilmesi gereken kaleler gerekse haklarından gelinmesi gereken inançsızlara karşı gayret göstererek hem kendisi hem de diğer askerler size asla muhalefet etmesinler. Komutana sizin uygun gördüğünüz şekilde hareket etmesi emredilmiştir. Muhalefet eden asker olursa adı geçen komutan vasıtasıyla haklarından gelebilirsiniz.

"Gönderilen askerlerin bir yıllık ücretleri de ödenmiştir. Sizin yapmanız gereken ise şudur: Siz de dinimiz ve devletimizi ilgilendiren konularda elinizden geleni yapıp inançsızların kalelerini ele geçirmek ve Müslümanlar üzerindeki baskılarını kaldırmak için çabalayarak Allah'ın yardımıyla o bölgeyi inançsızlığın kötülüklerinden kurtarmalısınız.

"Böylelikle o bölge Müslümanları bizim hükümranlık dönemimizde rahat ve huzur içinde yaşasınlar. İnşallah beklenildiği gibi kaleler ele geçirilip ülkeniz kurtarıldığında gönderilen topçuların dönmelerine izin veririz.

"Diğer hususları ise memurumuz Mustafa Çavuş ile bildiriniz. Oradaki Osmanlı Askerleri hakkında ise daha sonra vereceğim emir doğrultusunda hareket edersiniz.

"Sizin mektubunuz ulaştığı sıralarda rahmetli babamız Sultan Süleyman, Zigetvar Seferi için gitmişti. Allah'ın yardımıyla o kaleyi ve daha pek çok yeri ele geçirdikten sonra vefat edince Osmanlı tahtına ben geçtim.

"Benim de niyetim inançsızlara karşı savaşmaya devam etmektir. Zira ülkeniz taraflarındaki inançsızların durumları mektubunuzda açıkladığınız gibiymiş. Her durumda kardeşliğin ve yardımseverliğin gerekleri yerine getirilecektir. İnşallah o tarafları ele geçiren din düşmanlarının kötülüklerini ortadan kaldırmak için askerimiz her zaman gönderilecektir. Bölge hakkında devamlı ayrıntılı bilgiler göndereceğiniz umulmaktadır. Gelen elçiniz de elçilik görevini hakkıyla yerine getirip iznimizi alarak geriye gönderilmiştir."

Portekiz'e karşı Osmanlı himayesi

Sultan II. Selim, daha sonra Portekiz'in saldırgan tutumuna son vermesi için Portekiz'e de "Portugâl Krâlı Don-Sebastiyân"a başlığıyla bir mektup gönderiyor.

Portekiz telaşlanmıştır. Nikola isimli elçisini apat-topar İstanbul'a gönderip saldırgan tutumundan vaz geçeceği garantisi veriyor.

Elçinin ağzından Portekizliler adına barış teminatı alan Sultan Selim, bunu Açe ve bölge devletlerine birer mektupla duyurarak bundan böyle Portekiz saldırılarına karşı güvende olduklarını bildiriyor.

Fakat aradan uzun bir zaman geçmeden Portekiz gemilerinin Hindistan'dan gelen hacı ve tüccar gemilerine yeniden saldırdıkları haberi ulaşıyor İstanbul'a.

Bunun üzerine Osmanlı, Portekiz Kralı'na sert bir nota veriyor:

"Fi'l-hakîka (gerçekten); oraların sulh-u salâhı (barış ve düzeni) muradınız ise, derya taraflarından hüccâc ve tüccara (hacılara ve tâcirlere) tecavüzden el çeküb, mektûbunuzla i'timâd olunur âdemlerinüz gönderile ki, ol diyârın ahvâl ve intizâmına müteferri' olan umûr (işler) ne ise mukarrer ola!..

"Eğer ol cânibin (tarafın) ihtilâline (işgâline) sâlik olursan, bi-inâyeti'llâhi Te'âlâ bu cânibden muktezî olan (yapılması gere-

ken) umûr ne ise tedârük olunur! Sonra sulh (barış) murâd olunmuştu dimek müfid olmaz (fayda sağlamaz)! Ziyâde ne demek lâzımdur? (Başka söze gerek var mı?)"

Özeti şu: "Saldırılara son vermezseniz, gereken yapılacaktır!"

Portekiz sessiz kalınca, Padişah'ın emriyle derhâl Kurdoğlu Hızır Reis komutasında bir deniz filosu hazırlanarak Açe Sultânı'nın istediği "Bacilîşkâ ve Şabkâ ve Havâ'î Topları" ile Osmanlı asker ve Mühendisleri bölgeye gönderiliyor.

Osmanlılar Açe'yi hem savunacak, hem de Açeli askerleri eğitip kendilerini koruyabilecek duruma getirecektir.

Ne çare ki, tam bu sırada Yemen'de isyan çıkıyor. Osmanlı kendi derdine düşüyor. Sumatra'ya gitmek üzere yola çıkan Donanma'nın derhal Mısır'dan Moha ve Aden kıyılarına doğru yönelmesi ve oradaki isyana müdahale etmesi emrediliyor. Durum Açe Sultanı'na da bir mektupla bildiriliyor.

Ama Açe unutulmamıştır...

Nitekim bir yıl sonra, Portekiz'in Açe topraklarından püskürtülmesi için 1579 yılında 15 kadırga, iki pâre barça, bir topçubaşı, yedi topçu ve bir bölük askerle, bir miktar tüfek gönderiliyor Açe'ye...

Açe'ye yerleşen dedelerimiz

Açe'ye giden ve Portekizliler'i yenen Osmanlı ordusunun bir kısmı kendilerine tahsis edilen Bitai köyüne yerleşiyorlar.

Buraya yerleşen Türk askerleri, Açe halkına askeri eğitim vermek amacıyla bir akademi kuruyorlar.

Askeri akademide, Açeliler'e top dökmeyi, kale yapmayı ve güçlü gemi yapımını öğretiyorlar... Askerlere savaş eğitimi veriyorlar...

Böylece Açe ordusunun kurulmasını sağlıyorlar.

Osmanlı askerlerinden savaş teknikleri öğrenen Açeliler, uzun süre Portekizliler'e ve ardından Hollandalılar'a karşı mücadele veriyorlar.

Sonraki yıllarda Açe Sultanı İskender Muda, Yeniçeri Ocağı'nı örnek alarak sağlam ve güçlü bir ordu kuruyor.

Bu ordu sayesinde Açeliler uzun yıllar topraklarda kalmayı ve düşmanlarını yok etmeyi başarıyorlar.

Osmanlı Devleti yeryüzündeki bütün Müslümanların "sul-u salâh" içinde yaşamalarından kendini sorumlu tutan bir cihan devletiydi.

Hatta yalnız Müslümanları değil, zulme uğramış Hıristiyanlarla Musevileri de koruması altına alırdı...

Bu çerçevedi Alman saldırısından Fransa'yı, Ceneviz saldırılarından Hollanda'yı, İspanyolların katliamından Musevileri korumuştu.

Hollandalılar bunun minnet duygusunu ifade etmek için parlamentolarının kubbesine Kanuni'nin portresini yaptılar.

Hollanda milletvekillerine kubbeden bakan Kanuni portrasi orada hâlâ duruyor (gözlerimizle gördük).

Açeliler hâlâ Osmanlı Bayrağı kullanıyor

Sultan II. Selim'den sonra gelen padişahlar Açe'yi korumaya devam ettiler. Hatta Sultan II. Abdülhamid dâhil, birkaç padişah Açe'ye sancak da gönderdi. Açeliler daha sonraki yıllarda bu sancaklardan yola çıkarak bayraklarını Osmanlı bayraklarına benzettiler.

Yüzyıllarca Osmanlı'ya bağlılığını koruyan Açe'de hutbeler de yüzyıllar boyu Osmanlı Halife/Padişahları adına okundu.

Sumatra Adası'nın güneyindeki bazı köylerde günümüzde bile hâlâ Sultan II. Abdülhamid adına hutbe okunuyor.

Orduya esnaf giremez!

Sanırım Belgrad Seferi dönüşü sırasındaydı...

Malum: Kanûnî Sultan Süleyman tahta çıktığında Avrupa'nın en güçlü devleti Roma-Germen İmparatorluğu, yani Almanya idi...

Almanya İmparatoru Şarlken, Macaristan'a hakim olmak için Macar Kralı İkinci Lui ile yakın akrabalık ilişkileri kurmuştu...

Bunun sonucu olarak Şarlken'e aşırı derecede güvenmeye başlayan Macar Kralı, Osmanlı Devleti'ne ödemesi gereken vergileri ödememeye başlamıştı.

"Biz kendi topraklarımızın sahibiyiz, kimseye diyet borcumuz yok" diye kabarıyordu.

Bu sözler Osmanlı'yı kıpırdattı...

Sultan Süleyman, Macar Kralı Lui'ye hem borcunu hatırlatmak, hem de Osmanlı Padişahı Yavuz Sultan Selim'in öldüğünü, oğlu Süleyman'ın Osmanlı tahtına geçtiğini bildirmek için Behram Çavuş'u Belgrad'a gönderdi...

Behram Çavuş, sözünü dudaktan, gözünü budaktan sakınmayan bir yiğitti. Macar Kralı'nm huzuruna çıktı ve hemen borcunu ödemesini, aksi taktirde tacının tahtının başına geçirileceğini söyledi.

"Borcunuzu biraz daha geciktirirseniz bilin ki Padişah Efendimiz bizzat Belgrad'ı teşrif edecekler."

Bu açık tehdit karşısında sinirlenen Kral Lui, Behram Çavuş'u öldürttü. Kanuni Sultan Süleyman bunu duyar duymaz:

"Elçimize zeval bize zevaldır" diye kükredi, "tiz hazırlıklar yapıla, Belgrad'a sefer mukarrerdir."

Fatih Sultan Mehmed, Avrupa içlerine düzenlediği seferlerde Sırbistan'ı almış, Macaristan'la da anlaşma imzalamıştı...

Macaristan stratejik bir öneme de sahipti. Dünyaya hâkimiyet kavgası veren Osmanlı'ya, Macaristan Kralı'nın meydan okuması kabul edilemezdi.

Osmanlı ordusu tüm hazırlıklarını yaptıktan sonra, Başkent İstanbul'dan yola çıktı. Donanma Tuna boyundan, yeniçeri ve sipahiler ise karadan şehri kuşattılar.

Şehir, kendini gayet iyi savunulmasına rağmen, uzun süre dayanamadı; teslim olmak zorunda kaldı (29 Ağustos 1521).

Kanuni, Belgrad Muhafızlığı'na Bali Paşa'yı getirdi.

Böylece yeni Padişah (Kanuni) ilk büyük fethini gerçekleştirmiş, rüştünü ispat etmişti. Artık Osmanlı Devleti'nin Avrupa'ya düzenleyeceği seferlerde kullanabileceği sağlam bir üssü vardı. Böylece Orta Avrupa yolu Osmanlılara açılmış oluyordu.

Artık İstanbul'a dönme zamanıydı...

Şanlı ordu ilahiler ve tekbirler eşliğinde kendi başkentine dönerken, halk yollara dökülmüş, Osmanlı ordusuna ve padişahına sevgi gösterilerinde bulunuyordu.

Fakat aksilik, yolda Padişah'ın atının üzengisi (Eyerin iki yanında asılı bulunan ve hayvana binildiğinde ayakların basılmasına yarayan, altı düz demir halka) kırıldı. Vezirlerden biri:

"Merak buyurmayınız Hünkârım" dedi, "bizim bölükte bu işe eli yatkın bir yeniçeri var, şimdi halleder."

Az sonra genç bir yeniçeri getirdiler. Padişah'ın atının üzengisini maharetle tamir etti. O kadar ki, yenisinden ayırt etmeye imkân yoktu. Genç yeniçeri gerçekten de bu işin erbabıydı.

Bu işe Kanuni Sultan Süleyman'ın sevineceğini zannedenler, yanıldıklarını kısa süre içinde anladılar: Padişah kaşlarını çatmış, kara kara düşünmeye başlamıştı.

"Hünkârım" dedi aynı vezir, "atınız hazırdır, sevdiğiniz biniş takımı onarılmıştır, artık eskisinden sağlamdır, lütfen üzülmeyiniz."

Padişah, üzgün gözlerini vezirine çevirdi: "Üzengiye üzülmüyorum benim vezirim, orduya esnaf karışmış, ona üzülüyorum."

Emretti: "Üzengimizi ustaca tamir eden yeniçeri kulumuzu huzura alın."

Genç yeniçeriyi hemen Padişah'ın huzuruna getirdiler. Padişah, yeniçeriye bir kese uzattı:

"Bu elinin maharetinin ve zahmetinin karşılığıdır. Amma ki, askerin başka işlerle uğraşması bozulmasına alâmettir. Keseyi al ve git, kendine başka bir iş bul. Benim orduma esnaf giremez!"

Kanuni Sultan Süleyman'a göre asker ne siyasetle, ne ticaretle, ne zenaatle uğraşmalı, sadece askerliğini yapmalı, dış tehdit ve tehlikelerden vatanını, milletini, devletini korumalı, bunun için ihtiyacı olan her şey millet tarafından karşılanmalıydı.

Fransız'ın kursağına giren Osmanlı ekmeği

Devir yine Kanuni devri...

Fransız elçileri İstanbul'a ekmek aramaya geliyor.

Fransa'ya vaktiyle yaptığı iyilikleri bir bir anlatıyorlar ve bir iyilik daha etmesini istiyorlar.

Bir yandan Almanya tarafından sıkıştırıldıklarını, Venedik ve İspanya yüzünden Akdeniz'e çıkıp ticaret yapamadıklarını, öte yandan da havaların kurak gitmesi yüzünden ekinlerin kuruduğunu ve büyük bir kıtlık olduğunu söyleyerek Padişah'tan ekmek istiyorlar.

Padişah lütfedip Fransız gemilerine Akdeniz'e çıkma izni veriyor. Fransız gemilerine saldırmanın Osmanlı'ya saldırmak anlamına geleceğini ilan ediyor.

Ancak bu sayede Fransız ticaret ve balıkçı gemileri Akdeniz'e çıkıp para kazanabiliyorlar.

Yani bir anlamda Fransız'ın kursağına "Osmanlı ekmeği" giriyor.

Bin değneğin hikâyesi

Ya şehzade mektepleri?..

Şehzadeler en zorlu sınavlara sokulur, âdeta iğnenin deliğinden geçirilirlerdi...

Geleceğin Kanuni'si de böyle bir eğitimden geçirildi.

Her çocuk gibi zaman zaman tembellik etmek istedi belki, ancak buna izin de yoktu, vakit de; bir an önce kendini yetiştirip akabinde geliştirmesi lâzımdı.

Sözün tam burasında, "Kırk değnek hikâyesi"ni hatırlamamak olmaz...

Raviler şöyle rivayet ve böyle hikâyet ederler kim...

Şehzade Süleyman, kuyumculuktan çok, tarihe meraklıymış. Tarih hocası, şehzadenin bu tercihinden çok memnunmuş, ama kuyumculuk hocası hiç memnun değilmiş. İlgisizliği karşısında zaman zaman öfkeleniyor, talebesinin şehzadeliğine bakmadan bağırıp çağırıyormuş.

Bir gün dayanamamış, işi tehdide kadar götürmüş:

"Bundan sonra işi öğrenmemekte tembellik edersen, vallahi sana bin değnek vuracağım!"

Şehzade, hocasının tehdidini, çocuk dünyasından çabucak çıkarmış unutmuş. Ve tabiî, tavrını değiştirmemiş. O zaman almış hocasını bir endişe.

Bir yanda padişah torunu bir şehzade, bir yanda yemini; ne yapacağını, bu işin içinden nasıl çıkacağını kestirememiş. Sonunda şehzadenin sevgili annesi Hafsa Sultan'a gitmiş. Anlatmış derdini, bir çare bulması için yalvarmış.

Hafsa Sultan, anlayış göstermiş oğlunun hocasına. "Eti senin, kemiği benim." diyerek göz bebeğini emanet ettiği hocanın otoritesini kırmadan, şehzadeyi de incitmeden bu işten sıyrılmanın yollarını aramış. Bulmuş da sonunda: Hocaya bir kese altın armağan edip, kulağına da bir şeyler fısıldayarak uğurlamış. Hoca dönmüş odasına, çağırmış talebesini yanına:

"Al," demiş, çil çil altın dolu keseyi uzatmış, "bu altınları erit, 500 tane ince çubuk hâline getir."

Şehzadenin hoşuna gitmiş bu iş, hemen çalışmaya başlamış. Kısa zaman içinde altınları eritmiş, ince 500 çubuk yapmış ve getirip hocasına uzatmış.

"Aferin." demiş hoca. Altın çubukları saymış, eksiksiz olduğunu görünce de sert bir cisimle ortasından bağlayıp avucunda şöyle bir okkalamış. Sonra dönüp şehzadeye,

"Sırtüstü yat ve ayaklarını havaya uzat." demiş.

Şaşırmakla birlikte şehzade, hocanın ne yapmak istediğini merak ettiği için yatmış sırtüstü, dikmiş ayaklarını. Yaklaşıp hoca efendi, 500 altın çubuktan meydana gelme bir değneği bir sağ ayağına vurmuş şehzadenin, bir sol ayağına vurmuş; derken durumu açıklama gereği duymuş. Demiş ki:

"Tembellik edersen bin değnek vurmaya yeminim vardı. Her altın çubuk bin değnek hesabından iki vuruş bir değnek eder. Yeminimi yerine getirdim, hocalığımı gösterdim. Gayri sen de şehzadeliğini göster, işine sarıl, senden bekleneni ver..."

Raviler öyle rivayet ederler kim... Hocasının bu sözleri, şehzadenin üstünde uyduruk değnek darbelerinden çok daha tesirli olmuş; hocalarının beklediklerini verdikten başka, milletinin kendisinden beklediğini de, padişahlığı müddetince eksiksiz vermiş.

Sancakbeyliği hatırası

Süleyman, hangi yaşta bilmiyoruz, ama tekrar Trabzon'a babasının sancağına döndü. On beş yaşına kadar Trabzon'da yaşadı. Bu yaş, şehzadeler için sancakbeyliğine çıkma yaşıydı...

Şehzadeler, sancaklarda bizatihi hizmet vererek eğitimlerini tamamlıyor, o zamana kadar edindikleri nazarî bilgileri tatbik imkânı buluyor, böylece günün birinde padişah olmaları hâlinde ihtiyaç duyacakları formasyonu ve tecrübeyi kazanıyorlardı.

Şehzade Süleyman da Şarkîkarahisar (bugünkü Şebinkarahisar) sancakbeyliğine tayin edilmişti.

Fakat amcası Amasya Sancakbeyi Şehzade Ahmed buna rıza göstermedi: "Bu oğlancığın yolumuz üzre işi nedir?" diye sordu.

Şehzade Ahmed, kendi açısından haklı sayılabilirdi. Zira günün birinde babası Sultan İkinci Bayezid ölür de kendisine taht yolu açılırsa, bu yolun üzerine genç şehzade Süleyman çıkabilir, biraderi Selim Trabzon'dan gelip tahta çıkana kadar kendisini oyalayabilirdi. Bu da padişahlık hülyalarına veda etmek olurdu.

En iyisi, pürüzü tez elden çözmek, babasına tesir edip, genç şehzadenin Şarkîkarahisar'a tayinini önlemek ve yeğenini mümkün olduğunca uzaklara göndermekti.

Şehzade Ahmed (Yavuz Selim'in ağabeyidir), Sultan İkinci Bayezid'in sevgili oğluydu. Kardeşler arasında en büyüğüydü ve günün birinde padişah olmanın kendi hakkı olduğuna inanırdı. Babasının üzerinde nüfuzu da vardı.

İstediğini aldı: Sultan İkinci Bayezid, bir ihtilâftan çekinerek kararını değiştirdi. Genç şehzade Süleyman'a Şarkîkarahisar yerine Bolu'yu verdi. Ancak Şehzade Ahmed'in itirazı birincisinden daha şiddetli oldu. Karar yine değişti. Ve genç şehzade, Kırım'da Kefe Sancakbeyliğine gönderildi. Orada uzunca bir süre kalacak ve ancak babası Yavuz'un padişahlık döneminde Manisa sancağı verilecektir (1513).

Şehzade Süleyman, Manisa Sancakbeyliğinde bulunurken halkla iç içe bir hayat yaşıyor, bütün namazlarını halkın arasında cemaatle kılıyor, sıkıntılarıyla dertleriyle yakından ilgilenip onlar için elinden geleni yapıyordu. Bu da halkın, şehzadeyi sevmesine saymasına yetiyordu.

Bir gün, yanında güvenilir adamlarıyla şehri dolaşırken, yarı yıkık bir evden yanık bir kaval sesi duydu. Hanedanın çoğu mensubu gibi musiki sevdalısıydı ve kavalı böylesine güzel çalan sanatçıyı merak etmişti. Kendisini tutamayarak eve girdi. Yaşlı bir kadın ocağı canlandırmaya çalışıyor, çocuk denecek yaşta bir genç ise ocağın kıyısına çömelmiş yanık yanık kaval çalıyordu.

Şehzadeyi görmüştü. Tanımamakla birlikte, bir asilzade olduğunu kılığından ve maiyetinden tahmin edip ayağa kalktı. Şehzade, ihtiyar kadına yaklaşmıştı.

"Oğlunuz mu?" diye sordu.

"Hayır," dedi ihtiyar kadın, "ama oğlumdan daha yakın, daha candan. Ona ben baktım, onu ben büyüttüm."

"Peki ana, oğlunuz değilse kim?"

"Sözde kölem. Parga'da doğmuş. Henüz çok küçükken korsanlar basmış köyünü. Esir edilmiş. Sonra da satılmış. Ondan başka kimsem yok."

"Onu bana satar mısın? İstediğin fiyatı vermeye hazırım!"

İhtiyar ters ters bakıyor, bir an önce gitmeleri için ateşle meşgul görünüyordu.

"Onu hiç kimseye satmam. O benim tek yakınımdır. Oğlumdur..."

"Öyleyse arkadaşım olsun. Ben, Şehzade Süleyman'ım. Teklifimi kabul edersen oğlun ikbal sahibi olur. Yükselir, büyür... Sana da, ümmete de faydası olur."

İhtiyar kadın, başını iki yana salladı.

"Kim olduğun umurumda değil!" dedi hırçın hırçın. "Padişahın oğlusun diye her istediğini yapabileceğini mi sanıyorsun? İşte İbrahim, işte sen... Onu razı edebilirsen götür, razı edemezsen çık git evimden!"

Şehzade, İbrahim'e yaklaştı. Bir süre konuştular. İbrahim de şehzadenin hizmetine girmek istiyor, bunu açıkça belirtiyor, öte yandan yıllardır bir efendi olarak değil, candan bir anne olarak gördüğü ve sevdiği ihtiyar kadının rızası olmadan kendisiyle gelemeyeceğini söylüyordu.

Şehzade Süleyman tekrar ihtiyar kadına döndü. Neler anlattı, ne diller döktü kimbilir... Ama sonunda razı etti. İbrahim'i alıp Manisa Sarayına götürdü.

Yıllarca sürecek köklü bir dostluğun temeli böylece atılıyordu; iki yakın dost, iki candan sırdaş oluyorlar, birlikte okuyup yetişiyorlar, nihayet şehzade padişahlığa, İbrahim sadrazamlığa yükseliyordu. Tarihimizde "Makbul" ve "Maktul" un-

vanlarıyla anılan İbrahim Paşa, işte o gün şehzadenin yanına aldığı Pargalı küçük İbrahim'dir.

Şamar oğlanı

Avrupa saraylarında prenslerin yahut prenslerin işlediği herhangi bir suçtan dolayı, bu iş için tutulmuş şamar oğlanlarının cezalandırıldığını öğrendiğinde annesine koştu:

"Artık beni cezalandırmayın. Ben bir şehzadeyim. Şehzadeler suç da işleseler cezalandırılmamalıdırlar."

Annesinin kaşları sevgi dolu bir hayretle kalktı:

"Bunu da nereden uydurdun?"

"Uydurmadım, Abdullah Efendiden duydum. O da Sümbül Efendiden duymuş. Sümbül Efendi ise bir yabancıdan duymuşmuş..."

"Neymiş, anlat bakalım?"

"Frençe'de, Nemçe'de küçük şehzadeler bir suç işleseler, onların yerine 'şamar oğlanı' adı verilen, bu iş için tutulmuş oğlancıklar dayak yermiş, ceza çekermiş. Ben de benim yerime cezamı çekecek bir şamar oğlanı istiyorum!"

"Yani işlediğin suçun cezasını bir masuma çektireceksin, öyle mi?"

"Ama oralarda böyle yapılıyor..."

Hafsa Hatun, şehzadesini kollarından çekip yanına oturttu:

"Oralar dediğin yerler dârü'l-küfürdür ay oğul, burası ise dârü'l-İslâm'dır. Müslümanlıkta herkes kendi suçunun cezasını çeker, herkes kendi davranışının neticesine katlanır. Birisinin günahından dolayı başkası cezalandırılamaz. Biz Müslüman olduğumuz için onlardan farklıyız. Böylece işin aslını öğrendin. Hâlâ bir şamar oğlanı istiyorsan, bugünden tezi yok, birlikte dışarı çıkalım, kendine bir şamar oğlanı seç. Sen suç işle, o cezalandırılsın. Bakalım buna vicdanın ne diyecek?"

Küçük Süleyman'ın boynu büküldü. Düşündükçe içinde bir yerlerin sızladığını, yandığını hissetti. Böyle bir şeyi nasıl isteyebildiğine şaştı ve istediği için utandı. Başını annesinin kucağına koyarak,

"Kusura bakma anneciğim." dedi, "asıl sebep, arkadaşsızlık. Yanımda bir yaşıtım olsa da, ziyanı yok, onun kusurlarından dolayı da ben ceza görsem..."

Çocukların yetişmesinde aile ve çevre faktörü çok önemli...

Teferruatına burada girmeden belirteyim ki, Kanunî Sultan Süleyman dâhil başarılı Osmanlı padişahları, sağlam bir aile terbiyesi, yetenekli hocalar (eğitim sistemi) ve seviyeli bir çevrenin eseridirler. Bu faktörlerden her biri kendine düşeni eksiksiz yapmış, ittifak içinde mükemmele ulaşmışlar; bu yüzden aşiretten beyliğe, beylikten imparatorluğa büyük bir hızla çıkılmıştır...

Üstün zekâ, cesaret, ilim, amel, liyakat, gayret ile devleti 600 küsur sene yaşatan ve en az 400 sene zirvede tutan adaletin harcını yoğuran idraki, yine bu çerçevede aramak lâzımdır. Zirvelere yalnızca hasret selâmı gönderdiğimiz şu günlerde, bu aile-eğitim-çevre sentezinden öğrenecek çok şeyimizin bulunduğu muhakkaktır. Bırakınız yeniden zirveye çıkma arzusunu, olduğumuz yerde yaşayabilmemiz dahi buna bağlı gözükmektedir...

Yani: Tarihten öğrenecek çok şeyimiz var daha!

Devletin uykusu

Kanuni, öğrendiklerini karakteriyle bütünledi, yanma adalet ve insan sevgisi ekleyerek müthiş bir terkibe ulaştı ve bu sayede büyük işler başardı... Doğuda ve Batıda "Muhteşem" unvanıyla anıldı. Tarihimizdeki hataları büyüteç altında inceleyen yabancılar bile büyüklüğünü kabul ederek onu daima saygıyla andılar.

Sir Edward S. Creasy şöyle diyor: "Süleyman büyüktü. Yalnız müsait şartların tesadüfleriyle değil... Kullandığı azim ve ifade dolayısıyla da değil... O, bizatihi büyüktü."

Sir William Sterling-Maxwell de aynı kanaatte:

"Birinci Süleyman, on altıncı asrın en büyük hükümdarlarından biriydi."

Yönettiği insanlara tepeden bakmaz, kendisini görmek isteyenleri kolay kolay geri göndermezdi.

Bir gün...

İstanbul'da kenar semtlerden birinde oturan yaşlı bir kadın geliyor, sarayın kapısına dayanıyor:

"Padişah'la görüşeceğim, kendisine haber verin!"

Herkes gülüp geçiyor tabii:

"Her isteyen Hünkârla görüşebilse ohooo, buralar kelle kaynar" diyorlar.

Yaşlı kadın, Sultan Süleyman'ın huzuruna çıkmak için Zülüflü Baltacılara dakikalarca dil döküyor, ama razı edemiyor: "Padişahla görüşülmez, derdini bize söyle" diyorlar.

Sonunda müthiş kızıyor ve kötü kötü beddua etmeye başlıyor.

Yaşlı kadınla başa çıkamayan Zülüflü Baltacıların komutanı durumu üst komutanına bildiriyor:

"Kapıda yaşlı bir kadın var, canımıza okuyor."

"Ne istiyor peki?"

"Hünkârla görüşmek..."

Komutan gülüyor:

"Hadi bre, aklını yemiş o. Bunca senenin Baltacıbaşısıyım, Padişah Efendimizi üç-beş kere görmüşlüğüm ya var, ya yoktur. Onu da yüzüne bakamadım. Sokakta görsem tanımam..."

Sonra emrediyor:

"Bana getirin."

Kadını getiriyorlar.

"Derdini bana söyle" diye dil döküyor komutan, "sırayı bozmak olmaz. Sen bana diyeceksin, ben komutanıma diyeceğim, o komutanına diyecek."

Derin bir nefes çektikten sonra devam ediyor:

"Komutan birinci vezire, birinci vezir ikinci vezire, ikinci vezir üçüncü vezire, üçüncü vezir münasip görürse Vezir-i âzama haber verecek. Vezir-i âzam da eğer müşkilini halledemezse, Padişahımıza arz eyleyecek..."

Takkesini kafasından alıp asker başlığı giydikten sonra, yaşlı kadına bakıyor:

"Sen şimdi bu koca merdiveni basamak basamak çıkmayayım, alsın beni bir Zümrüd-ü Anka kuşu, en tepeye kondursun demektesin. Olacak iş midir?"

Duyduklarından bir şeycikler anlayamayan kenar semtin yaşlı kadını, öfkeyle belediği gözlerini komutana kilitliyor:

"Bana bak akılsız! Ben tumturaklı saray dilini bilmem. Bildiğim şu ki, onca perdeyi geçene kadar benim canım çıkar. Şurada kaç günlük ömrüm kaldı ki zaten... Ben lamı cimi yok Padişahla görüşeceğim."

Çaresiz kalan kumandan:

"Bari birkaç kademe atlayalım" diye düşünüyor, emir bekleyen baltacılarına dönüyor:

"Destur isteyip müsaitçe ise üçüncü vezir hazretlerine götüresuz. Yaşlıcadur kırmak olmaz."

Bu kez yaşlı kadını üçüncü vezire götürüyorlar. Vezir derdini dinlemek istiyor, ancak kadın ona da yüz vermiyor:

"Ben illa ki Padişahla görüşmek isterim! Derdimi ancak ona söyleyeceğim."

Kadın ortalığı velveleye verince, çaresiz durumu Sadrazam'a bildiriyorlar:

"Böyle iken böyle Koca Sadrazam, yaşlı kadına laf anlatamıyor, söz dinletemiyoruz. Nuh diyor, peygamber diyor, amma velâkin derdini demiyor. İlla da Hünkârla görüşeceğim diye tutturdu gidiyor."

Sadrazam: "Ben ikna ederim, ne de olsa padişah yarısı sayılırım" diye düşünmüş olmalı ki, kadının huzuruna getirilmesini emrediyor.

Yaşlı kadın, ak sakallı Sadrazam'ı görünce, yekten gürlüyor:

"Padişah sen misin?"

"Yok diyor Sadrazam, bir yandan da 'lahavle' çekerek; "Padişah Efendimiz devlet işlerinden yorgun düşmüşler, istirahat buyuruyorlar. Derdini dinlemeye beni memur etti."

Yaşlı kadın dişi kaplan gibi kükrüyor:

"Olmaz! İlle de Padişah gelmeli."

Öylesine avaz avaz bağırıyor ki, sesini, yedi kat kapının arkasında çalışan Padişah'a bile ulaştırıyor.

"Bu hal ne haldür?" diye soruyor çevresine. Öğrenmeye seğirtiyorlar. Durum açıklığa kavuştuğunda ise Padişah'a arzediyorlar:

"Yaşlı bir kadıncağız illa da sizinle görüşmek istiyor, görüşemeyeceği söylendiği için de ortalığı velveleye boğuyor. Emrederseniz defedelim."

"Sakın" diyor Padişah, "buralara kadar gelip sesini Padişah'a bile ulaştırmayı başaran kadın yaman olmalı. Huzura alın!."

Kadını alıp geliyorlar.

"Padişah sen misin?" diye soruyor kadın Kanuni'ye, hesap sorar gibi.

"Beli, Padişah menem."

"O zaman dinle ey Padişah! Dün gece, evim soyuldu. Neyim var neyim yok çalındı."

"Karakolhaneye şikâyete gitseydin yahut Kadı Efendi'ye... Neden bana geldin?"

Kadın hâlâ öfkeli gözlerle Kanuni'ye bakıyor:

"Çünkü balık baştan kokar! Sana geldim ki, hal-i ahvali bilesin."

"Peki, hırsızları gördün mü?"

"Görmedim, uyuyordum."

"Tıkırtıları da mı duymadın?"

"Uyuyordum dedim ya, duymadım."

Bu kez hesap sorma sırası Padişah-ı Cihan'dadır:

"Be hey kadın!.." diyor, "bu ne derin uykudur?"

Yaşlı kadın ne titriyor, ne ürperiyor. Biraz alaycı bakışlarla dik dik Padişah'a bakıyor ve söyleyeceğini söylüyor:

"Yaşlılık uykusu Padişahım. Ne bileyim, sizi ve devletinizi uyanık zannettiğimden mışıl mışıl uyumuşum. Geldim gördüm ki, en başta siz gaflet uykusundasınız! Gayri damla uyku girmez gözüme! Artık uyuyamam!"

Padişah donup kalıyor, yaşlı kadın feracesini savura savura çıkıp gidiyor.

"Kadın bize iyi bir ders verdi" diye mırıldanıyor Kanuni, neden sonra.

Ve hırsızlıkların üstesinden gelinmesi için ferman yazdırıyor.

Kanuni Kanunları

Soru şu:

"Kanuni Sultan Süleyman, Kur'an'a aykırı kanunlar yapmış mıdır? Dini hukuku yürürlükten kaldırıp kendi hukukunu yürürlüğe koyduğu için mi, kendisine, "Kanuni" ünvanı verilmiştir?"

Tabii ki böyle yorumlanamaz. Önce şunu belirtmeliyiz ki, Kanuni Sultan Süleyman kanun yapan ilk Osmanlı Padişahı değildir. Ondan çok önce Osman Gazi, (Alış verişe ilişkin vergilerin düzenlenmesi), Yıldırım Bayezit, (mahkeme rüsumunun ihdası) ve Fatih Sultan Mehmed (meşhur "Fatih Kanunname"si) dönemin ihtiyaçlarını dikkate alan kanunlar yapmış, bazen de yürürlükteki kimi kanunlara açıklık getirmeye çalışmışlardı.

Kanunları denetleme görevi ise şeyhülislamındı. Şeyhülislam onaylamadan hiçbir kanun yürürlüğe giremezdi. Buna rağmen şer'i açıdan tartışmalı bazı kanunların yapıldığı da biliniyor.

Çünkü İslam hukukunda "racih kavil" (çoğunluğun yorumu) ve "mercüh kavil" (azınlığın yorumu) kavramları var. Bir konuda âlimlerin çoğu aynı görüşte birleşmiş, ama bazıları başka bir yorumu seçmişse, çoğunluğun yorumuna "racih kavil", azınlığın yorumuna ise "mercüh kavil" denir. Gerek Fatih, gerekse Kanuni, bazı kanunlarını, tabii ki yine fetva ile, "mercüh kavil"e istinaden çıkarmış olabilirler. O takdirde Zenbilli ve Ebussuud gibi, kılı kırk yaran âlimlerin eleştirisine de maruz kalabilirler...

Kanuni Sultan Süleyman dini hukuku ortadan kaldırmadı, sadece zamanın değişen şart ve ihtiyaçlarına cevap verecek Kur'ani bazı şerh ve izahları kanunlaştırdı. Bu çerçevede yasal düzenlemeler yaptı. Fatih Sultan da benzer düzenlemeler yapmıştı. Bu düzenlemelerde esas olan, yapılan kanunların Kur'an'a uygunluğuydu. Bunu da bağımsız şeyhülislamlık müessesesi denetliyordu.

Ali Cemali Efendi (meşhur Zembilli) ve Ebussuud Efendi gibi, sadece Osmanlı tarihinin değil, dünya hukuk tarihinin de takdir ettiği dirayetli ve kifayetli (kifayet=yeterlilik) iki cevher ismin şeyhülislamlık yaptığı bir devirde, dini inançlara aykırı kanunlar yapmak, Sultan Süleyman gibi son derece güçlü bir padişahın bile haddi değildi. Çünkü padişahın şeyhülislamı görevden alma yetkisi yoktu, ama şeyhülislamın yetkileri padişahı görevden almayı da kapsıyordu.

Böyle bir yapıda şeyhülislamlar padişahtan değil, padişahlar şeyhülislamlardan korkar.

Dini konularda kılı kırk yaran devasa hukukçular zamanında, Kur'an'a aykırı kanunlar çıkarmak şöyle dursun, şeriata ters bir tavır takınmak bile imkansızdı.

Böyle bir şeyi Sultan Süleyman asla yapmak istemezdi, ama isteseydi de gerçekleştiremezdi. Çünkü, Halife Hz. Ömer'den bir arşın kumaşın hesabını sorduktan ve aldıktan sonra, Hz. Ömer'in, "Hükme karşı gelirsem ne yaparsınız?" şeklindeki suali

karşısında kılıcını çekerek: "Seni kılıçlarımızla doğrulturuz" diyen sahabi yürekli hocalar henüz hayattaydı.

Onsekizinci yüzyılda İsveç'in İstanbul sefirliğinde bulunmuş meşhur diplomat-bilgin Mouradgea d'Ohsson söylesin: "Padişahların şeriat hükümlerine ait hiçbir noktada hiçbir yenilik, yeni bir hüküm koyma yetkileri yoktur." (Tableau general de l'Empire Othoman, Paris 1788- 1824, c.5, s. 7-8)

"Neden böyleydi?" sorusunun cevabını da, isterseniz, Fransız Oryantalisit Lois Gadret versin: "Bütün mü'minler kanun nazarında eşitti, çünkü kardeştiler." (La cite cusulmane vie sociale et politique, Paris, 1954, s. 210).

Buna rağmen Zembilli Ali Cemali Efendi'nin tenkidine maruz kalmış, Kırkçeşme sularının İstanbul çeşmelerine verildiği gün, Kanuni'nin "Nasıl buldunuz Hocam?" diye sorması üzerine, Zembilli, meşhur kanunlarını hatırlatıp, "Yeni kanunlar yaparak İstanbul'u öyle bir kirlettiniz ki, o getirdiğiniz suların cümlesi üzerinden akıp geçse, yüz senede temizleyemez" demiştir.

Zembilli'nin bu serzenişi Kanuni kanunlarının Kur'an'a aykırılığı biçiminde yorumlanıyor, ancak durum böyle değil: Zembilli Hoca'nın sözleri, bir gerçeğin çok sert ve yalın biçimde ifade edilmesinden ziyade, Kırkçeşme suyunun İstanbul'a aktığı keyifli bir ortamda, yaşlı Hoca'nın genç talebesini şakayla karışık ikaz etme biçiminde anlaşılmalıdır...

Zaten o tarihte Osmanlı Devleti, askeri, siyasi, ekonomik ve sosyal alanda zirve olduğu kadar, hukuk alanında da zirvedir; bu itibarla Avrupa'dan kanun ithal edecek bir durum ve konumu yoktur. Tam tersine, o dönemin Avrupa'sı Osmanlı'yı taklit etmekte, onu örnek olarak görmektedir (Aynı dönemde İngiltere, İstanbul'a bir heyet göndererek Osmanlı kanunlarını incelemiş, özellikle adaletin hızlı tecellisini kendine örnek almıştır).

Bununla birlikte Zembilli Ali Cemali Hoca'nın bir nükte ile de olsa işaret ettiği endişe çok önemlidir...

Çünkü Zembilli'nin duyduğu endişe, sonraki bazı padişahların Sultan Süleyman kanunlarını emsal göstererek şeriata aykırı düzenlemelere gidebilecekleri düşüncesinden kaynaklanabilir...

Nitekim zaman içinde korktuğu olmuş, Osmanlı Devleti Avrupa'yı taklide yönelmiş, hatta toplumu medeniyet değiştirmeye (Batılılaşmaya) zorlamıştır (Tanzimat Hareketi).

Bediüzzaman bu yanlışın şahididir ve bu yüzden çok büyük ıstıraplar çekmiştir. İhtimal bu sebeple Zenbilli kanalından Kanuni Sultan Süleyman'a tarizde bulunmaktadır.

Şunu söylemeye çalışıyoruz ki, Kanuni'nin yaptıkları yanlış olmasa bile açtığı çığır yanlış çağrışımlara müsait bir çığır olarak değerlendirilebilir.

Yine de şunun altını çizmek lâzım: Kanuni Sultan Süleyman da herkes gibi hata edebilir. Çünkü insandı. Ama her icraatını şeyhülislam fetvasına bağlayacak kadar da dindardı.

Ebussuud Efendi gibi bir âlime, "Sen kendini kurtardın Süleyman, ya ben kendimi nasıl kurtaracağım?" diye feryat ettiren insandı.

KAYNAKLAR

Ahmet Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, İstanbul: 1893.

Ahmet Feridun Bey. Münşaatü's-Selâtin (Mohaç Fetihnamesi). İstanbul: 1985.

Ahmet Refik, Türkiye Tarihi. İstanbul: 1923.

Asrar Ahmed, Dr. Osmanlıların Dinî Siyaseti. İstanbul: Büyük Kitaplık, 1972.

Âşık Paşazade. Tevarih-i Âl-i Osman. İstanbul: 1915.

Akdağ, Mustafa. Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi. Ankara: 1959.

Akpınar, Veysel. Batı ve Biz. İstanbul: Yeni Asya Yayınları.

Ayverdi, Samiha. Türk Tarihinde Osmanlı Asırları. Damla Yayın Evi, 1975.

Ali Rıza (Paşa). Mir'at-ül Cezayır, Terc. Ali Şevki. İstanbul: 1876.

Arnold, T. W. İntişar-ı İslâm Tarihi, Terc. M. Halil Halid, İstanbul: 1343.

Avni Savaşkund. Birinci Viyana Muhasarası. Askerî nşr. İstanbul: 1946.

Bahadıroğlu, Yavuz. Fatih. İstanbul: Yeni Asya Yayınları, 1987 ve Yıldırım Bayezid, 1984.

Bahadıroğlu, Yavuz. Osmanlı Padişahları Ansiklopedisi. c. 1, İstanbul: Yeni Asya Yayınları, 1986.

Banoğlu, N. Ahmed. Kanunî Süleyman. İstanbul: 1944.

Birinci, Niyazi. Suçlu Biziz. İstanbul: Yeni Asya Yayınları, 1983.

Bostan Çelebi. Gazavat-ı Sultan Süleyman. Ayasofya. No: 3317.

Burckhcrdt. İtalya'da Rönesans Kültürü. Terc. B. S. Baykal.

Carim, Fuat. Kanunî Devrinde İstanbul. İstanbul: 1964.

Danişmend, İsmail Hami. İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi. İstanbul: Türkiye Yayın Evi, 1971. Ve Tarihî Hakikatler.

İstanbul: Tercüman Tarih ve Kültür Yayınları, 1979. Ve Garp Menbalarına Göre Eski Türk Seciye ve Ahlâkı, İstanbul: İstanbul Kitap Evi, 1961.

Djevad, A. Yabancılara Göre Eski Türkler. İstanbul: 1956.

Downey, Fairfax. Kanunî Sultan Süleyman. Terc. E. B. Koryürek. Ankara Millî Eğitim Basım Evi, 1950 ve Kültür Bakanlığı 1975 neşri.

Eckhardt. Macaristan Tarihi. Terc. İbrahim Kafesoğlu. Ankara: 1949.

Edirnevî Mehmed. Nuhbat al-Tevarih, Reisülküttap. No: 721.

Eşref (Binbaşı). Mohaç Meydan Muharebesi (1526). İstanbul: Askerî nşr. 1930.

Eyyubi. Menakıb-Name-i Sultan Süleyman. Esat Ef. No: 2422.

Gökbilgin, M. Tayyib. Süleyman I, Arz ve Raporlarına Göre İbrahim Paşanın Irakeyn Seferindeki İlk Tedbirleri ve Fütuhatı. Ankara: 1957.

Gökbilgin, M. Tayyib. Kanunî Sultan Süleyman'ın Macaristan ve Avrupa Siyaseti. Kanunî Armağanı, TTK Neşriyatı, Ankara: 1970.

Grenard, Fernand. Asya'nın Yükselişi ve Düşüşü. İstanbul: Millî Eğitim Basım Evi, 1970.

Hammer, von Joseph. Devlet-i Osmanî Tarihi. Terc. Mehmed Atâ. İstanbul: 1911-17. Ve terc. Zuhuri Danışman. İstanbul: Özaydın Matbaası, 1972.

Hayreddin Efendi. Tarih-i Devlet-i Âliyye-i Osmaniyye. İstanbul: 1856.

Hayrullah Efendi. Devlet-i Âliyye-i Osmaniye Tarihi. İstanbul: 1856.

Hilmi, M. Kanunî Süleyman'ın 1533-1535 Bağdat Seferi. İstanbul: 1932.

Hoca Sadüddin. Tacü't-Tevarih. İstanbul: Millî Eğitim Basım Evi, 1974.

Halil Halid. Rodos Fethinde Sultan Süleyman'ın Tedbir-i Siyasiyesi. İstanbul: 1326.

İbni Kemal. Tevarih-i Âl-i Osman. Şerafettin Turan. Ankara: TTK, 1970.

İbni Kemal. Zafername-i Hüsrev fî Tarih-i Sultan Süleyman. Fatih ktb. No: 4221.

İlter, A. Samih. Şimalî Afrika'da Türkler. İstanbul: 1935.
Kâtip Çelebi. Fezleke (Tarih-i Osmanî). İstanbul: 1968-70.
Karal, Enver Ziya. Osmanlı Tarihi. Ankara: 1947.
Karaçelebizade. Süleymanname.
Köprülü, Fuat, Orta Zaman Türk Hukukî Müesseseleri, İkinci Türk Tarih Kongresi Zabıtları. İstanbul: 1943.
Koçu, R. E. Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülâsyonlar 1300-1920. İstanbul: 1934.
Kemalettin Şükrü. Barbaros Kardeşler. İstanbul: 1932.
Kurdoğlu, Fevzi. Turgut Paşa. İstanbul: Askerî nşr., 1935. Ve Hadım Süleyman Paşanın Mektupları ve Belgrad'ın Muhasara Plânı. Belleten, c. 4, sayı: 13.
Lamartine. Cihan Hâkimiyeti. İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.
Lewis, B. Osmanlı İmparatorluğu ve İslâmiyet. Türk Yurdu dergisi, sayı: 11, 1960.
Lütfi Paşa. Tevarih-i Âl-i Osman. İstanbul: 1341.
Mehmed Şükrü Bey. Esfar-ı Bahriye-yi Osmaniye. İstanbul: 1889.
Melzig, Herbert. Büyük Türk, Hindistan Kapılarında. Terc. İstanbul: 1943.
Muradî. Gazavat-ı Hayrüddin Paşa. İst. Ün. Ktb. No: 1291.
Namık Kemal. Osmanlı Tarihi. İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1971.
Rüstem Paşa. Tevarih-i Âl-i Osman. İst. Ün. Ktb. İstanbul: 2435.
Öztuna, Yılmaz. Büyük Türkiye Tarihi. İstanbul: Ötüken Yayın Evi, 1979.
Öztuna Yılmaz. Kanunî Devrinde Türkiye. Hayat Tarih mecmuası, No: 6 İstanbul: 1970 (makale) ve aynı yazarın Hayat mecmuası, 24 Eylül 1964 tarihli sayısında "Preveze Zaferi," Temmuz 1964 tarihli sayısında "Barbaros'un Fransa Seferi" başlıklı makaleleriyle Yurt mecmuası İstanbul: 1945'ten itibaren tefrika edilen "Barbaros Kardeşler" dizisi.
Şapolyo, E. Behnan. Osmanlı Sultanları Tarihi. İstanbul: Rafet Zaimler Yayın Evi, 1961.
Turan, Osman. Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi. İstanbul: Nakışlar Yayın Evi, 1978.
Turan, Şerafettin. Rodos'un Zaptından Malta Muhasarasına. Kanunî Armağanı. Ankara: TTK Yayını, 1970.

Uzunçarşılı, İ. Hakkı. Osmanlı Tarihi. Ankara: TTK Yayını, 1975.
Uzunçarşılı, İ. Hakkı. Osmanlı Devleti Teşkilâtında Kapıkulu Ocakları. Ankara: 1943.
Uzunçarşılı, İ. Hakkı. Devşirme. Ankara: 1943.
Uzunçarşılı, İ. Hakkı. Osmanlı Devletinde İlmiye Teşkilâtı. Ankara: 1965.
Yazıcı, Tahsin. Safevîler. İ.A. c. 10.
Yurtaydın, Hüseyin. Kanunî'nin Cülûsu ve İlk Seferleri.

Zevceleri:

- **Mahidevran Sultan:** Şehzade Mustafa'nın annesidir.
- **Hürrem Sultan:** Kanuni nikâhla almıştır. İkisi kız, yedisi erkek olmak üzere dokuz çocuk dünyaya getirmiştir.
- **Gülfem Hatun:** Şehzade Murad'ın annesi

Çocukları (doğum sırasına göre):

- **Şehzade Emirhan**
- **Şehzade Mahmud**
- **Şehzade Mustafa**
- **Şehzade Murat**
- **Şehzade Mehmet**
- **Şehzade Abdullah**
- **Mihrimah Sultan**
- **II. Selim**
- **Şehzade Bayezid**
- **Fatma Sultan**
- **Raziye Sultan**
- **Şehzade Cihangir**
- **Şehzade Orhan**

OKUMA ODASI

Bu milletin hayırsever anneleri

"Padişah anaları yabancıdır, Türk ırkım bozmuştur" demek, onlara atılabilecek en büyük iftiradır...

Böyle bir iftira ruhlarını incitmekle kalmaz, hayatın gerçeklerine de aykırı düşer: Çünkü insan mensup olduğu ırktan değil, insanlığa katkılarından kıymet alır. Bu anlamda padişah anaları, eşleri ve kızları son derece kıymetlidir: Zira hemen hemen hepsi kendilerine verilen tahsisatı ısraf etmeyerek "eser"e dönüştürmüş ve kendilerinden sonraki insanlığa armağan bırakmıştır.

Padişah anaları, eşleri ve kızları kendilerini bir nevi "toplumun annesi" gibi gördüklerinden topluma şefkatle yaklaşmışlardır. Bu sebeple, insanın yararlanacağı hayır eserleri vücuda getirmekte âdeta yarışmışlardır.

Saray kadınlarına bu yönden bakılınca, padişah annelerine, eşlerine ve kızlarına, özellikle yabancı yazarların yazdıkları romanlarda attıkları iftiraların mesnetsizliği iyice ortaya çıkıyor.

"Evinin kadını" olmak

Osmanlı saray kadınları, birkaçı hariç tutulursa, ortalıkta fazlaca gözükmezler. Çoğu **"Evinin kadını"** tanımlamasına uygun yaşar, devlet işlerine hiç karışmazlar.

Tabii bu yaşama biçimi hayattan kopuk oldukları anlamına gelmez. Hanım sultanların ekserisi hayata sımsıkı bağlı, sosyal yaşantıyı dikkatle takip edecek kadar dinamiktir.

Hayırda yarış konusunda ise erkeklerden aşağı kalmazlar. Payitaht İstanbul başta olmak üzere hanım sultanların Osmanlı

coğrafyasına serpiştirdiği nadide hayır eserleri bugün bile göz kamaştırıyor.

Birkaçı istisna tutulacak olursa, farklı etnik kökenlerden gelen hanım sultanların çoğu çocuk yaşta saraya alınarak eğitilir, padişah eşi olmaya layık hale gelenler valide sultanın (padişahın annesi) arzu ve onayı sonucu padişahla evlendirilirlerdi...

Farklı ırklara mensup olmalarına rağmen, Müslümanlaştıktan sonra eski dinlerine, yahut kökenlerine yönelik küçücük bir duruş sergilediklerine dair en küçük bir emare bile yoktur.

"Osmanlı Kadını zevkli ve beceriklidir"

Onaltıncı Yüzyıl gezginlerinden Canaye'ye (Le Voyage de Philippe du Fresna-Canaye, ed. M. A. Hauser, Paris, 1897) göre "Osmanlı kadını ince zevkli ve becerikli"dir...

Lady Montagu (meşhur Briefe aus dem Orient) "Osmanlı kadınları arasında zarif ve güzel olmayan kadın görülemeyeceğini" söyler: "Her ne kadar bütün Hıristiyanlık alemi içerisinde İngiliz kral sarayı en zarafetli kadınların bulunduğu yer ise de, orada bile bu kadar zarif kadın yoktur."

D'Ohsson ise, Osmanlı kadınlarının elbiselerindeki sadelik, zarafet ve asaletle iftihar edebileceklerini belirtir: "Güzel şekiller, siyah ve parlak gözler, sağlıklı hareketler, uyumlu renkler, aşırıya kaçmayan ziynetler ve her şeyden önemlisi zarafet, bu ülkenin kadınlarını Avrupalılardan ayırır."

Julia Pardoe, Olivier, Gautier, La Borenne Durand de Fontmagne, Edmondo de Amicis başta olmak üzere, bir çok Avrupalı seyyahın (gezgin) kaleminden yukarıdakine benzer tespitler çıkmıştır.

Bunların tümünün özeti, Osmanlı kadınlarının zarafet konusunda tüm dünya kadınlarına örnek olacak durumda olduklarıdır.

Kendilerine değer verilmiş, hattâ baş tacı edilmiş, İslâmî esaslar çerçevesinde Osmanlı kadını yüceltilmiştir.

Osmanlı kadınına iftira atmak

Çok yazık ki, ders kitaplarımız bunun aksini iddia etmektedir. Özellikle Safiye Sultan, Hürrem Sultan ve Kösem Sultan'a saldırılmakta, olduklarından çok farklı gösterilmektedir.

Nurbanu Sultan, Hatice Sultan ve Kiraze Sultan da ders kitaplarının saldırılarından nasibini almıştır.

Osmanlı kadınefendileri genelde fitneci, çıkarcı, maddeci, makam ve mevki düşkünü olarak gösterilmektedir. O kadar ki, insan, bu kitapları yazanların tarihçi mi, yoksa siyasetçi mi olduklarını düşünmekten kendini alamıyor.

Özellikle bazı romanlarda kadınefendilere yakıştırılan tavırlar, dünyayı yöneten bir sarayın mensuplarına asla yakışmayacak tavırlardır.

Hele de harem dairesi konusunda envai çeşit masallar uydurulmuştur. Hâlbuki harem, Valide Sultan'ın yönetiminde bir mekteptir ve padişah bile haremde kuraldışı hareket etme özgürlüğüne sahip değildir. Belli ki bu noktadan da tarihimize müthiş bir saldırı var ve bu saldırıdan sadece Osmanlı sarayında yaşayan kadınlar değil, sıradan Osmanlı kadınları da nasibini alıyor...

Osmanlı kadını, haksız yere "Sürekli evinde oturan, sokağı ancak kafes arkasından görebilen, sosyal hayatta hiçbir söz hakkı olmayan ikinci sınıf bir varlık" olarak gösteriliyor.

Gerçek hiç de böyle değil. Osmanlı kadınının toplumsal yeri ve işlevini, bir anlamda Osmanlı Devlet anlayışında ulaştığı değeri, arkalarında bıraktıkları eserler gösteriyor.

Kimi yazarların ısrarla "gayr-i ahlaki" tavırlar içinde göstermeye çalıştığı Osmanlı kadınları, çok büyük hayır kurumları, camiler ve çeşmeler inşa ettirmiş, dev külliyeleri toplumun hizmetine vermiş, devasa okullar yaptırarak isimlerini ebedileştirmişlerdir.

Sağlam Müslümanlardı

Onlar sağlam Müslümanlardı. O kadar ki, aralarında, evlatlarını (zaman içinde padişah olabilecek şehzadeleri) emzirmeden

önce yasin suresi okuyanlara rastlanmıştır. Zaten hayırda yarışmaları, kendi harçlıklarını biriktirip sosyal hayatı kolaylaştıracak tesislere yatırmaları, Müslümanlıktaki seviyelerine delildir. Ne mutlu onlara ki, İslâmın "infak" kültürüyle Osmanlı'nın "vakıf medeniyeti"ni yüreklerinde bütünlemiş, bunun sonucu olarak da vatan sathını hayır eserleriyle donatmışlardır.

Meselâ İstanbul fatihi Sultan Mehmed'in eşi Gülbahar Hatun'un (Sultan II. Bayezid ile Gevher Sultan'ın annesi) Edirne'de kendi adına yaptırdığı cami, külliye ve çeşmeleri vardır.

Kitapsever bir saray kadını: Hüsnüşah Sultan

Sultan II. Bayezid'in eşi Hüsnüşah Sultan 1490 - 1503 yıllarında oğlu ile birlikte Manisa'da bulunduğu sırada Hatuniye Camii'ni yaptırmış, yanına "Beşikten mezara kadar ilim öğreniniz" hükmüne uyarak "Hüsnüşah Sultan Kütüphanesi"ni tesis etmiştir. Eski kayıtlar, bu kütüphanede 400 civarında yazma eser bulunduğunu belirtmektedir.

Sultan II. Beyazıd'ın torunu Neslişah Sultan, Edirnekapı civarında bir cami yaptırmıştır.

Fatih'in sütannesi Hundi Hatun Edirne'de 1486'da bir cami yaptırmıştır. Daye Hatun Camii olarak bilinen bu mâbed, ne hazin ki 17 Eylül 1940'ta alınan 75 sayılı kararla 50 liraya satılmıştır.

Sultan II. Bayezid'in eşi ve Yavuz Sultan Selim'in annesi Gülbahar Hatun tarafından 1451 yılında yaptırılan Gülbahar Hatun Camii de maalesef aynı akıbete uğramış, 21 Mart 1935'te 65 lira bedelle eski Keresteci Cafer'e satılmıştır. (Ayrıca bu hayırsever sultanın benim doğduğum köyde de bir camii mevcuttur)

Yavuz Sultan Selim'in eşi Hafsa Sultan, oğlu Şehzade Süleyman'ın (Kanuni Sultan Süleyman) sancak şehri Manisa'da valilik yaptığı sırada ona refakat etmiş ve burada cami, medrese, kütüphane, imaret, şifahane, hamam ve sıbyan mektebinden (ilkokul) oluşan bir külliye vücuda getirmiştir.

Hayırda yarışın en kadıncası: Hürrem Sultan

Külliye içindeki şifahane (akıl hastahanesi) Osmanlı Devleti'nde kadınlar tarafından yaptırılan ilk şifahanedir. (Burada ruh hastaları musiki ile tedavi edilirdi)

Kanuni Sultan Süleyman'ın sevgili eşi Hürrem Sultan, genelde tarihçilerimiz tarafından lânetlenmekle birlikte müthiş bir hayır eseri tutkunudur. Mimar Sinan'a cami, medrese, şifahane, hamam, kervansaray ve su tesislerini de içeren Haseki Külliyesi'ni o yaptırmıştır. Ayasofya'nın karşısındaki Çifte Hamam da bir Hürrem Sultan hayrıdır. Manisa ve Haseki Darüşşifaları ise onun adına kurulmuştur.

Kanuni Sultan Süleyman'ın kızı Mihrimah Sultan'ın Edirnekapı ve Üsküdar'da olmak üzere iki külliyesi vardır. Bunlar şimdiki vapur iskelesinin hemen karşısında yer almaktadır.

Mihrimah Sultan, bu eserleri, 1548 yılında cep harçlığını biriktirerek ve babasından borç alarak yaptırmıştır. Hayır eseri vücuda getirmeye öylesine tutkundur. Bir cami, bir medrese, türbe, sıbyan mektebi, han, imarethane ve tabhâneden (misafirhane) oluşan bu muazzam külliye Mimar Sinan'ın eseridir.

Valide Nurbanu Sultan

Sultan II. Selim'in hanımı ve Sultan III. Murad'ın annesi Valide Nurbanu Sultan Mimar Sinan Ağa'ya yaptırdığı "Valide-i Atik Külliyesi"nde bir medrese, şifahane, imaret, çifte hamam ve sıbyan mektebi mevcuttur... (Her dini eserin yanına okul yapılmasına dikkat) Ayrıca Nurbanu Sultan İstanbul'da su yolları, çeşmeler, sebiller yaptırmıştır.

Sultan II. Selim'in büyük kızı ve Sokullu Mehmet Paşa'nın hanımı İsmihan (Esmehan) Sultan'ın da bir camisi ile muhtelif hayır eserleri vardır.

İstanbul Eminönü'ndeki Yeni Cami, III. Murad'ın eşi Safiye Sultan'a aittir. Camiin temelleri 1597 yılında atılmış, ancak tamamlanması başka bir hanım sultana, Turhan Valide Sultan'a nasip olmuştur.

Safiye Sultan ayrıca Mısır'daki tüm mal varlığını Mekke, Medine ve Kudüs'te Kur'an okuyacak 120 hafız ile Mekke'deki sebil, mescit ve kuyulara bakacak hizmetlilere vakfetmiştir.

Hanımkent: Üsküdar

Biliyoruz ki, Üsküdar, kadın eserlerin bolluğu açısından tam bir "Hanımkent"dir. Vakfiyelerle, külliyelerle süslü bir "Hanımkent"...

Bizim tarihçilerin lanetlediği isimlerden ikincisi olan Sultan I. Ahmed'in eşi ve Sultan IV. Murad'ın annesi Mahpeyker Kösem Sultan'ın Üsküdar'da "Çinili Cami" diye bilinen bir camisi, bir Hamamı (Çinili Hamam), bir sıbyan mektebi, sebili ve çeşmesi vardır.

Ayrıca Mekke-Medine fukaralarına dağıtılmak üzere her yıl Sürre Alayı ile hatırı sayılır bir meblağ gönderirdi.

Bunun için vakıf tesis eden kadın sultanlar bile vardır.

Onları rahmetle anıyoruz.

Kanunî Sultan Süleyman'ın rüyası

Eski tarihlerimiz bir rüya naklederler...

Rüyasında Kanuni, Efendimiz'i görmüş şöyle buyrulmuş: "Belgrad, Rodos ve Bağdat kalelerini fethedesin sonra da benim şehrimi imar edesin!"

Bu emir üzerine, Kanunî hemen Haremeyn'i imar ve iskân projelerine başlar. Hattâ vasiyetinde şahsî servetinden hacılar için su getirecek bir vakıf kurulmasını ister.

Kızı Mihrimah Sultan da babasının bu vasiyetini yerine getirir ve Arafat'taki Ayn-ı Zübeyde Suyu'nu Mekke'ye ulaştırır.

Dünya önünde eğilirken, Kanuni, Peygamber'ine şöyle yalvarır:

"Nûr-ı Âlemsin bugün hem dahi Mahbub-u Hüda,
"Eyleme âşıkların bir lâhza kapından cüda...
"Gitmesin nâm-ı şerefin bu dilimden dem-bedem,
"Dertli gönlüme devadır, can bulur ondan safa."

(Hem Allah'ın habibi hem de âlemlerin nurusun/ Sen'i sevenleri bir an olsun kapından uzaklaştırma/ Gitmesin dilimden şerefli ismin, nişanın/ Benim dertli gönlüm bu zikirden şifa bulur, canım sevinç duyar)

YAVUZ
BAHADIROĞLU

MUHTEŞEM
KANUNİ SULTAN
SÜLEYMAN
VE HÜRREM SULTAN

- *Neden "Kanuni", ya da "Muhteşem" dendi?*
- *Kanuni, Hürrem Sultan'a gerçekten âşık mıydı?*
- *Osmanlı'nın devlet yapısı eğlenceye mi, hizmete mi dönüktü?*
- *Harem hayatı nasıldır?*
- *Harem nasıl bir kurumdur, işlevi padişahlara kadın bulmak mıdır?*
- *Hürrem Sultan, Kanuni Sultan Süleyman'ı ne kadar etkilemiştir?*
- *Şehzadelerin katledilmesinde Hürrem Sultan'ın rolü olmuş mudur?*
- *Sünnet Medeniyeti ne demektir, Osmanlı bunun neresindedir?*
- *Osmanlı'nın devlet olma amacı nedir?*
- *Kanuni'nin kimliği ve kişiliği*
- *Kanuni'nin savaşları, vatana katkıları*
- *Kanuni'nin ebedi eserleri*
- *Oğullarını neden öldürttü?*
- *İstediği zaman padişah hareme girebilir miydi?*
- *Ak ve Kara Ağaların istediklerinde hareme girmeleri mümkün müydü?*
- *Hürrem Sultan, genelde tarihçilerimizin gösterdiği gibi "canavar ruhlu bir kadın" mıydı, yoksa bir hayırsever miydi?*